

Karam / Güncel

Mustafa Sönmez

'teğet'in dünyada ve türkiye'de
yıkımı... küresel krizin
2009 enkazı
ve gelecek

petrol-İş

İşçileriyle

Yordam Kitap

"TEĞET"İN YIKIMI...

Dünyada ve Türkiye'de Küresel

Mustafa Sönmez

"Teġet"ın Yıkımı...

Mustafa Sönmez

Yayın Yönetmeni: Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.

Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3

Cağaloğlu 34110 İstanbul

T: 0212 528 19 10

F: 0212 528 19 09

W: www.yordamkitap.com

E: info@yordamkitap.com

Petrol-İş (Türkiye Petrol, Kimya, Lastik İşçileri Sendikası)

1950 yılında İstanbul'da 25 petrol işçisinin başvurusu ile kurulmuştur. O yıldan bugüne başta üyesi olan işçiler olmak üzere tüm emekçilerin hak ve çıkarları için mücadele vermekte, özgürlüklerin genişletilmesini ve demokrasinin geliştirilmesini hedeflemektedir. 60. yaşını dolduran Petrol-İş, toplumun vicdanı olma sorumluluğunu taşımakta, sendikal faaliyetlerini de bu bilinçle sürdürmektedir.

Genel Merkez:

Altunizade Mahallesi, Kuşbakışı Caddesi

No: 19 Üsküdar-İstanbul

Tel:

0216 474 98 70 (pbx)

web:

Sunuş

Dünya sermayesinin sözcüleri ve IMF, Dünya Bankası gibi bekçi kuruluşları; yaşanan krizi finans sektörünün denetimi ve düzenlenmesinde oluşan zaafılara bağlamayı tercih ediyorlar. ABD, İngiltere ve diğer gelişmiş ülkelerde yüzyıllık bankaların battığı, çokuluslu dev şirketlerin de devlet yardım etmediği takdirde iflas edeceklerini ilan ettikleri kriz, bir "yönetim" sorununa indirgenmeye çalışıldı.

Oysa dünya ekonomisinin içine girdiği kriz, kapitalizmin 1970'lerden sonra sermaye birikimindeki sorunları aşmak için yarattığı ve asıl olarak finansal sermayenin şişmesine dayanan yapısal işleyişinden kaynaklandı. Bu nedenle, emlak sektöründeki çöküşün tetiklendiği finansal kriz, asıl olarak kapitalizmin krizidir. Son otuz yıldır, karmaşık finansal araçlar ile büyütülen ve paradan para kazanmaya dayanan yapı bütünüyle çöktü. Dünya kapitalizminin, sanayi sektöründe kâr sıkışmasına çare olarak bina ettiği tefeci mali sistem artık yıkıldı.

Geriye trilyonlarca dolarlık büyük bir bataklık kaldı. Piyasalara güven verme gerekçesiyle, tüm dünyada arka arkaya ekonomik paketler açıklandı ve başta finans sektöründe olmak üzere tekellere milyarlarca dolar aktarıldı.

Bu operasyonların benzer ve temel özelliği, zararın kamulaştırılarak halkın sırtına yüklenmesi oldu. Kurtarma operasyonlarıyla temel amaç; kapitalizmin kumarhane koşullarını kısmen terbiye ederek, yoluna devam etmesini sağlayabilmektir.

Farklı boyutları tartışılıyor olsa da, dünya kapitalizmi açısından krizden çıkış için ortaya konacak çözümün özü bellidir. Sermaye, bir kez daha emek üzerindeki tahakkümünü artırmaya ve emeğin elinde kalan son hakları da budamaya çalışacaktır. İşçilerin bu çözüme rıza göstermeleri, yeni bir kölelik düzenine yol verecek, yoksulluk ve açlığı daha da derinleştirecektir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise hem kriz hem de kriz sürecinde emeğe yönelik saldırılar daha şiddetli yaşanmıştır.

Nitekim Türkiye'de AKP hükümeti ve sermaye, 2009 yılında yeni çalışma biçimlerini gündeme getirdi ve daha ağır çalışma koşullarını işçilere dayatmaya çalıştı. Sermayenin bu süreçte en önemli güvencesi, bugüne kadar uyguladığı politikalarla işçilerin haklarını geriletken AKP hükümeti oldu.

2008 yılında görünür hale gelen ve 2009 yılında ülkemizi etkisi altına alan kriz sürecinde, Türkiye'de imalat sanayinin tüm sektörlerinde daralma yaşanmış, ülkemiz ekonomisi tarihi küçülme oranlarını görmüştür. Krizin ülkemizde yarattığı en büyük hasar, işsizliğin artması, istihdamın esnekleştirilmesi ve güvencesizleştirilmesi olmuştur. Zaten bozuk olan gelir dağılımı, emekçiler aleyhine daha da çarpılaştı. Kredi kartı batağı büyüdü, emekçiler daha borçlu hale geldi.

Kriz, yoksulların enflasyonunda artışa neden olurken, reel gelirlere de ciddi bir aşınma görüldü. Bu dönemde, hükümet krizden en çok etkilenen emekçi kesimleri desteklemek yerine bütçede gelir ve harcama politikalarını sermaye lehine oluşturdu. Ülkemizde bölgesel eşitsizlikler de, 2009 yılında hızla arttı. Özetle, krizin tüm faturası, emekçi kesimlere çıkarılmış oldu.

Dünyada ve Türkiye'de krizin yarattığı enkazı ve emekçi sınıflar üzerine etkisini konu alan bu araştırma, 2008 yılında yine Mustafa Sönmez tarafından Petrol-İş Sendikası için hazırlanan *2008 Dünya Krizi ve Türkiye* başlıklı raporun devamı niteliğindedir. 2010 yılı itibarıyla, dünya krizinin

Türkiye'de yarattığı yıkımı gözler önüne seren bu araştırmayı, Petrol-İş Sendikası için hazırlayan ekonomist Mustafa Sönmez'e ve araştırmanın basımına ortak olarak daha geniş bir okur kitlesine ulaşmasını sağlayan Yordam Kitap'a teşekkürlerimizi iletiyoruz.

Petrol-İş Sendikası olarak toplumsal gerçeklerin kamuoyunda ayrıntılı bir şekilde tartışılması ve sorgulanması için yapacağımız çalışmaları sürdüreceğiz...

Petrol-İş Sendikası

Önsöz

Küresel kapitalizm, 1970'lerin sonlarına doğru Keynesci birikim modelini tükettikten sonra 1980 sonrasında sermaye birikimi sürecini neoliberal model çerçevesinde sürdürmek için kolları sıvadı ve dünyada mal, sermaye hareketlerini iyice liberalleştirecek düzenlemelere gitti. Küreselleşme, özelleşme, ticarileşme ile el ele ilerleyen bu liberalleşme sürecinde "piyasa" her derde deva, her şeye kadir bir ilahi güç olarak takdim edildi. 1980 sonrası dönem, küreselleşen kapitalizmin hızla sermaye biriktirdiği, ama hızla da balonlaşarak kendi kuyusunu kazdığı, manevra alanını daralttığı, ömrünü kısalttığı bir zaman dilimi oldu. Bölgesel, ulusal krizlerin sıklaştığı bu dönemde küresel krizin de 2007'de ucu görüldü. Küresel kriz bütün haşmetiyle 2008'de baş verdikten sonra 2009'da da bütün dünyaya bulaştı ve her coğrafyayı sardı.

Türkiye'de küresel krizin etkisinin şiddetle hissedileceğini ilk kez ifade eden raporlardan birini, yine Petrol-İş işbirliği ile 2008 Martında üretmiştik. Oradaki öngörüler, bizi yanıltmadı. Türkiye, 2008'i yüzde 1 büyümenin altında kapattıktan sonra 2009'da yüzde 5'e yakın oranda bir daralma yaşadı, resmi işsizliği yüzde 14'e fırladı ve çok önemli kırılma noktaları taşımaya devam etti. Bu çalışmada da 2008 ve 2009'un tamamında küresel krizin Türkiye ekonomisinde yarattığı enkazın envanteri yer alırken, önümüzdeki dönemde emekçi sınıfları bekleyen tehditlere ve fırsatlara değiniliyor.

* * *

Çalışmanın **birinci bölümü**, küresel krizin dünyada merkez ülkeleri ve çevre-bağımlı ülkeleri nasıl etkilediği üstüne analizler içeriyor. Krizde iflasın eşiğine gelen finans sektörünü ve devamında reel sektörü kurtarmak için, piyasa yeminini bir tarafa bırakan kapitalist devletlerin müdahale biçimleri ve bunların sonuçlarına yer verilen bu bölümde, 2010'da yaşanan bütçe krizleri ve sokağa yansımaları konu ediliyor. Bu bölümde ayrıca AB'nin güney ülkelerinde baş gösteren kriz ve Türkiye'ye yansımalarından hareketle 2010 ile ilgili öngörülerde bulunuluyor.

İkinci bölüm, küresel krizin Türkiye kapitalizmine etkileri üstüne analizler içeriyor. Küçülmenin alt sektörlere yansımalarının araştırıldığı bu bölümde, yatırımlara, cari açık ve sermaye hareketlerine yer veriliyor; daha derin bir daralmayı frenleyen, krizi yumuşatan etkenlere, önlemlere ve bunların yarattığı maliyetlere dikkat çekiliyor. IMF ile ilişkilere değinilen bu bölümde, AKP yandaşı sermaye kesimi ile geleneksel sermaye kesimleri arası çelişkiler de yer alıyor.

Üçüncü bölümün teması, işsizlik, istihdam ve güvencesizleştirme. Krizin en önemli tahribatı, çalışan sınıfı işsiz, iş arayanları yine umutsuz bırakmak oldu. İşsizlikte ulaşılan boyutların yanı sıra, işi olanların güvencesizleştirilmesi için düzenlenen tezgâhlar, saldırılar da bu bölümde ele alınıyor.

Kriz enkazının bir ayağı da yoksullaşma, gelir dağılımının daha çok bozulması biçiminde yaşandı. **Dördüncü bölümde** çalışan sınıfın yaşadığı enflasyon ve düşen reel gelir konu edilirken, işçilerin yanı sıra kamu çalışanları ve tarımın uğradığı reel gelir kayıpları da konu ediliyor.

Krizin yükünü emekçi sınıflara yıkmamanın bir yolu da bütçe. **Beşinci bölüm**, kriz döneminde bütçenin gelir ve harcama ayaklarında neler yaşandığını ve bütçe üstünden krizin yükünün çalışan sınıflara nasıl yıkıldığını araştırıyor.

Türkiye için özel bir önem taşıyan bölgesel eşitsizliklerin ne boyutlara ulaştığı, süren göçlerin hangi bölgelere yöneldiği de bu çalışmanın **altıncı bölümünde** analiz ediliyor. Ayrıca, yerel yönetimlerde, belediyelerde emek karşıtı neoliberal belediyeciliğin yol açtığı sorunlar ve sonuçlar da bu bölümde ele alınıyor.

Çalışmanın sonunda, emekçi sınıfı bekleyen yeni saldırılara, tezgahlara ve tehditlere yer verilirken emek mücadelesini yükseltmenin olası fırsatlarına da işaret ediliyor.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında öncelikle, verdikleri destek ve işbirliği için Petrol-İş Yönetim Kurulu'na, sendika emekçilerine teşekkür ediyorum.

Kurum yayınlarının, sokaktaki okura ulaşması güç. Bu nedenle, Yordam Kitap proje ortağı olarak sorumluluk üstlendi ve ürün birlikte kotarıldı. Katkıları için Yayın Yönetmeni Hayri Erdoğan'a ve diğer emeği geçenlere de teşekkür ederim.

Mustafa Sönmez

Mart 2010

Bölüm 1

Dünyada Krizin 2009 Panoraması

Küresel Kriz Toparlanamıyor...

Merkez üssü ABD finans sektörü olan ve oradan gelişmiş Avrupa'nın finans sektöründe hissedilen 2008 küresel depremi, yine çok kısa sürede "merkez"e tedarikçi sanayici olarak eklenmiş "çevre-bağımlı" ekonomilerde, daha çok sanayi bölgelerinde hissedildi. Türkiye gibi ülkelerin ihracatına talep düştü, fabrikalar kapasite düşürdü, işçi çıkardı, iç tüketim azaldı, sıcak para kaçtı, kurlar yükseldi. Sıcak paranın yeniden yolu gözlemlendi.

IMF'in 2009 büyüme sonuçlarını açıkladığı ve 2010'a ilişkin öngörülerini içeren **Dünya Ekonomik Görünüm Raporu** (Nisan 2010), dünya ekonomisinin 2009'da yüzde 0,6 küçüldüğünü kesinleştirdi. 2008'de büyüme yüzde 3 olmuştu. IMF, küresel krizin 2009 kısmında varlıklı Merkez ülkelerin yüzde 3,2 küçüldüğünü ortaya koyuyor. Krizin merkezi ABD yüzde 2,4, Avro alanı yüzde 4,1 ve Japonya yüzde 5,2 küçülmüş görünüyor.

2009'da yüzde 2,4 küçülen ABD'de enflasyon da yüzde 2,7'ye kadar çıktı. Daralma ile birlikte ABD'deki işsizlik alarm verici boyutta artarak yüzde 10'u buldu. Neredeyse 5 milyona yakın çalışan işini kaybetti.

Krizin görünürdeki nedeni olan konut piyasasında endeks 2009'da da düşmeye devam etti ve 2005'te 67 olan endeks 2009'da 15'e kadar geriledi. ABD'de yüzde 2,4'lük küçülme dış ticaret açığını da 381 milyar dolara kadar düşürdü.

Krizi yatıştırmak için uygulanan devlet müdahaleleri, kurtarma operasyonları, yardım destekleri ile bütçe açığı da büyüdü ve ABD'nin bütçe açığı 2008'de 653 milyar dolar iken 2009'da 1,6 milyar dolara çıktı. Böylece ABD'de bütçe açığının milli gelire oranı yüzde 11,3 gibi yüksek bir orana erişti.

Dünyanın en önemli bütçe ve cari açık veren devi ABD, eskisi kadar dışarıdan borçlanamadı ama borç stoku yine de 2009'da 13,5 trilyon doları buldu.

IMF, 2009'da çevre-bağımlı (kimine göre yükselen) ülkelerde ise 2009'da büyümenin tempo kaybederek yüzde 2,4'e düştüğünü belirlemiş bulunuyor. Ama bunlarda da 2009'un küçülerek geçiren var, büyüyen alt bölgeler var. Çevre Avrupa'da yüzde 3,7 küçülme, yine Rusya ve çevresinde yüzde 6,6 küçülme, Güney Amerika'da yüzde 1,8 küçülme yaşanırken Doğu Asya (Çin+Hindistan) yüzde 6,6, Orta Doğu yüzde 2,2, Sahra altı Afrika yüzde 2 büyüme yaşadılar.

Bu panoramik turdan sonra, Türkiye'nin yer aldığı Avrupa'ya dönersek, durum şu: Türkiye'nin en önemli dış partneri olan, ihracatının yarısından çoğunu gerçekleştirdiği Merkez Avrupa ülkeleri 2009'u yüzde 4,1 daralma ile kapadılar.

Bunlar arasında, özellikle **Almanya'nın yüzde 5 daralması** Türkiye için çok önemliydi. İngiltere ve İtalya da benzer oranda daralmalar yaşadılar. Akdeniz çanağındaki ülkelere Yunanistan yüzde 2, İspanya yüzde 3,6 küçüldü.

2008-2009 ortalamasını alıp sıraladığımızda ise en ciddi daralmaların İtalya, İsveç ve İngiltere'de olduğu; Almanya'nın da ortalama yüzde 2 küçüldüğü anlaşılıyor.

Türkiye'nin dahil olduğu **Çevre Avrupa'da** ise küçülme 2009'da **yüzde 3,8** olarak gerçekleşti. Küçük Baltık ülkeleri iki rakamlı küçülürken Macaristan'da daralma yüzde 6,3'ü buldu. Romanya,

Hırvatistan, Bulgaristan da önemli daralmalar gösterdiler. Türkiye'nin, bunlarınkine yakın bir küçülme yılı geçirdiği anlaşılıyor. Krizi en ucuz atlatan ise **Polonya**.

KRİZ VE DÜNYA: 2008-2009'DA BÜYÜME VE 2010 TAHMİNİ				
BÖLGELER	2008	2009	2008-09 Ort.	2010(P)
Dünya	3	-0,6	1,2	4,2
Merkez Ülkeler	0,5	-3,2	-1,4	2,3
Çevre Ülkeler	6,1	2,4	4,3	6,3
Merkez Avrupa	0,7	-4,1	-1,7	1
İtalya	-1,3	-5	-3,2	0,8
İsveç	-0,2	-4,4	-2,3	1,2
İngiltere	0,5	-4,9	-2,2	1,3
Almanya	1,2	-5	-1,9	1,2
İspanya	0,9	-3,6	-1,4	-0,4
Fransa	0,3	-2,2	-1,0	1,5
Çek C.	2,5	-4,3	-0,9	1,7
Yunanistan	2	-2	0,0	-2
Çevre Avrupa	2,9	-3,8	-0,5	2,9
Estonya	-3,6	-14,1	-8,9	0,8
Litvanya	2,8	-15	-6,1	-1,6
Macaristan	0,6	-6,3	-2,9	-0,2
Türkiye	0,7	-4,7	-2,0	5,2
Hırvatistan	2,4	-5,8	-1,7	0,2
Romanya	7,3	-7,1	0,1	0,8
Bulgaristan	6	-5	0,5	0,2
Polonya	5	1,7	3,4	2,7

Kaynak: Imf, World Economic Outlook, April 2010

2008-2009 ortalaması alındığında ise küçük Baltık ülkeleri bir yana bırakıldığında, en dramatik daralanların **Macaristan ve Türkiye** olduğu anlaşılıyor. Bu iki yılda Macaristan yıllık ortalama yüzde 3, Türkiye yüzde 2 daralmış görünüyor.

IMF'in, 2009'daki yüzde 0,6'nın üstüne 2010'da dünya ekonomisinin yüzde 4,2 büyümesini öngörüyor. IMF'e göre büyüme, merkez ülkelerde yüzde 2,3'ü bulacak, çevre ülkelerde ise yüzde 6,3'e varacak. Çevre Avrupa'nın 2010 büyümesini yüzde 2,8 olarak öngören IMF, Rusya ve çevresinde yüzde 4 büyüme öngörüyor ama esas büyümeyi yine Çin ve Hindistan'ın yer aldığı **Doğu Asya'dan bekliyor: Yüzde 8,7...** IMF, Güney Amerika için de yüzde 4 büyüme öngörüsünde bulunuyor.

Tekrar Çevre Avrupa'ya ve Türkiye'ye dönersek, IMF'in 2010 için Çevre Avrupa'daki büyüme öngörüsü yüzde 3'e yakın. Bu coğrafyada büyümenin öncülüğü de **Türkiye ve Polonya**'ya verilmiş görünüyor.

Türkiye için tahmin edilen yüzde 5,2 büyüme, ilk elde kulağa hoş geliyor ama, 2009'da yüzde 4,7 küçülmüş pastanın, 2010'da yüzde 5 dolayında büyümesi, sonuçta 2008 pastasına kavuşmaktan başka bir anlam ifade etmiyor ve yılda nüfusu yüzde 1,5 büyüyen bir ülkenin uğradığı yoksullaşmayı telafi

etmeye yetmeyeceği gibi, yüzde 14'e yerleşen işsizlik için de müjdeli bir haber değil.

2010 yılının küresel ekonomik aktivitenin canlanmaya başladığı yıl olması umulurken ilk çeyrek verileri bir toparlanmadan bahsetmek için erken olduğunu gösteriyordu. Beklenen canlanma, hükümetlerin mali canlandırma paketleri, merkez bankalarının para politikalarıyla destekleri ve tükenen stokların yenilenmesi gibi geçici ve kısa vadeli politikalardan kaynaklanıyordu. Oysa istenen sürdürülebilir büyüme, bozulan mali yapının düzeltilmesine yönelik ve yapısal reformlarla da desteklenecek orta vadeli politikaların gerçekleştirilmesini gerektiriyordu ve bu o kadar kolay gerçekleşmiyordu.

Krizden toparlanmaya geçildiğinde aileler ya da hanehalkları kaybettikleri tasarrufları tekrar yerine koymak istiyorlar. Bu da, gelişmiş merkez ülkelerde talep artışının sınırlı kalması demek. Bu, genellikle Türkiye gibi çevre ülkelerden ithal edilen tüketim mallarına talebin kısa vadede artmaması, dolayısıyla çevre ülkelerde büyümenin de gecikmesi demek.

Dolar bazında bakıldığında 2009'da ABD'de ulusal gelirin yüzde 1, 2 düştüğü, Almanya'da ise yüzde 12 ulusal gelir azalması yaşandığı görülecekti. Türkiye'nin 2008'de 730 milyar dolar olan ulusal geliri 2009'da dolar bazında yüzde 17'ye yakın azaldı ve yaklaşık 124 milyar dolarlık gelir kaybına uğranıldı. Çin ise aynı dönemde ulusal gelirini dolar bazında yüzde 10 artırdı.

GSYİH, 2008-2009, Milyon \$

Ülkeler	2008	2009(*)	
ABD	14.441.425	14.266.201	-1, 2
Japonya	4.910.692	5.048.634	2, 8
Çin	4.327.448	4.757.743	9, 9
Almanya	3.673.105	3.235.463	-11, 9
İngiltere	2.680.000	2.198.163	-18, 0
İtalya	2.313.893	2.089.555	-9, 7
Brezilya	1.572.839	1.481.547	-5, 8
İspanya	1.601.964	1.438.356	-10, 2
Kanada	1.499.551	1.319.137	-12, 0
Hindistan	1.206.684	1.242.641	3, 0
Meksika	1.088.128	866.336	-20, 4
TÜRKİYE	740.983	617.533	-16, 7
Endonezya	511.765	514.931	0, 6
Polonya	527.866	422.965	-19, 9
İsveç	478.961	397.703	-17, 0
Avusturya	414.828	374.417	-9, 7
Yunanistan	357.548	338.250	-5, 4
Danimarka	340.029	308.323	-9, 3
Arjantin	324.767	301.331	-7, 2
Tayland	273.313	266.434	-2, 5
Finlandiya	271.867	242.328	-10, 9
Kolombiya	240.832	228.614	-5, 1
İrlanda	267.579	226.771	-15, 3
İsrail	202.101	215.727	6, 7
Malezya	221.606	207.350	-6, 4
Filipinler	166.909	158.702	-4, 9
Şili	169.458	150.361	-11, 3
Peru	127.462	127.368	-0, 1
Macaristan	155.930	124.241	-20, 3
Mısır	155.930	124.241	-20, 3
Lüksemburg	54.973	46.513	-15, 4
Sri Lanka	39.604	41.323	4, 3

Kaynak: IMF

(*) Gölge hücreler IMF tahmini rakamlarını vermektedir.

Enflasyon, İşsizlik, Bütçe Açığı

Özellikle petrol fiyatlarındaki düşüşler nedeniyle, 2009 yılı Mayıs ayı itibarıyla gelişmiş ülkelerde yıllık enflasyon oranı sıfırın altına indi. Bunun sonucunda, dünya genelinde yıllık fiyat artışı yüzde 1 seviyesinde kaldı. 2009 yılının tamamında enflasyonun yüzde 1,1'de kaldığı; Türkiye'nin dahil olduğu çevre ülkelerde ise fiyat artışı ortalamasının yüzde 6'ya düştüğü tahmin ediliyor.

Enflasyon 2008-2009, %			
Gelişmiş Ülkeler	2008	2009(T)	2010(H)
Almanya	2, 8	0, 1	0, 2
ABD	3, 8	-0, 4	1, 7
Avusturya	3, 2	0, 5	1, 0
Danimarka	3, 4	1, 7	2, 0
Fransa	3, 2	0, 3	1, 1
İngiltere	3, 6	1, 9	1, 5
İrlanda	3, 1	-1, 6	-0, 3
İspanya	4, 1	-0, 3	0, 9
İsveç	3, 3	2, 2	2, 4
İtalya	3, 5	0, 8	0, 9
Japonya	1, 4	-1, 1	-0, 8
Kanada	2, 4	0, 1	1, 3
Yunanistan	4, 2	1, 1	1, 7
Ortalama	3, 3	0, 2	1, 1
Gelişmekte Olan Ülkeler			
Arjantin	8, 6	5, 6	5, 0
Brezilya	5, 7	4, 8	4, 1
Çin	5, 9	-0, 1	0, 6
Endonezya	9, 8	5, 0	6, 2
Filipinler	9, 3	2, 8	4, 0
Hindistan	8, 3	8, 7	8, 4
İsrail	4, 6	3, 6	2, 0
Kore	4, 7	2, 6	2, 5
Macaristan	6, 1	4, 5	4, 1
Malezya	5, 4	-0, 1	1, 2
Meksika	5, 1	5, 4	3, 5
Polonya	4, 2	3, 4	2, 6
Şili	8, 7	2, 0	2, 3
TÜRKİYE	10, 4	6, 2	6, 8
Ortalama	9, 4	5, 9	6, 0

Kaynak: IMF, T: tahmin, H: Hedef

2008 yılının son çeyreğinde başlayan küresel ekonomideki bozulma aynı zamanda dünya ticaret hacminde de hissedildi. 2004 yılından beri yüzde 7'nin üzerinde artan dünya ticaret hacmi, 2008 yılında yüzde 3 gibi düşük bir oranda arttı ve 2009'da tahminen yüzde 12 oranında daraldı. Dünya

ticaret hacminin 2010 yılında ise toparlanma sürecine girerek yüzde 2,5 oranında artması umuluyor.

Küresel krizin en ağır yıkımı çalışan sınıf cephesinde yaşandı. 2009 yılından itibaren artışa geçen işsizlik oranlarının ise 2010 yılında daha da yükselmesi bekleniyor. ABD'de işsizlik oranı son bir yılda yaklaşık 4 puan arttı ve 2009 sonu itibarıyla son 26 yılın en yüksek seviyesi olan yüzde 9,7'ye ulaştı. 2010 yılında ise bu oranın yüzde 10'u geçmesi bekleniyordu.

İşsizlik Oranları; %		
Ülkeler	2008	2009(*)
İspanya	11,3	18,2
TÜRKİYE	11,0	14,0
İrlanda	6,1	12,0
Yunanistan	7,6	9,5
ABD	5,8	9,3
İtalya	6,8	9,1
Finlandiya	6,4	8,7
İsveç	6,2	8,5
Kanada	6,2	8,3
İsrail	6,2	8,2
Almanya	7,4	8,0
İngiltere	5,5	7,6
Lüksemburg	4,4	6,8
Japonya	4,0	5,4
Avusturya	3,9	5,3
Danimarka	1,7	3,5

Kaynak: IMF, TÜİK

* Tahmin, IMF

Avro Bölgesinde işsizlik oranı yaklaşık 2 puan artarak yine 2009 yılı yüzde 9,5 seviyesine ulaştı. İstihdamı koruyucu yasal düzenlemelerin varlığı ya da yokluğu, ülkeler arası farkları açıklıyor.

Küresel ekonomik canlanma döneminde gelişmiş merkez ülkeleri bekleyen en büyük risklerden biri ekonomiyi canlandırma paketleri nedeniyle ciddi oranda bozulan mali yapıdır. Krizdeki firmalara yapılan devlet müdahaleleri hem bütçe açıklarında hem de kamu borç stoklarında önemli artışlarla sonuçlandı. ABD'de toplam kamu açıklarının GSYH'ya oranı 2008 yılında yüzde 6,1 olarak gerçekleşirken bu oranın 2009 yılında yüzde 13,5'e çıktığı tahmin ediliyor.

Gelişmiş ülkelerin genelinde 2007 yılında yüzde 1,2 olan kamu açığı oranının 2009 yılında yüzde 8,9'a çıktığı tahmin edilirken, 2010 yılında ise yüzde 8,1 olması bekleniyor. Çevre ülkelerde de kamu açıklarında benzer bir bozulma gözleniyor. 2007 yılında yüzde 0,4 fazla veren çevre ülkelerinin kamu dengelerinin 2009 yılında yüzde 4, 2010 yılında ise yüzde 2,9 açık vereceği tahmin ediliyor.

Bütçe Dengesinin GSYİH'ya oranı (%)

	2006	2007	2008	2009
İngiltere	-2, 6	-2, 6	-5, 1	-11, 6
Fransa	-2, 3	-2, 7	-3, 4	-7, 0
Türkiye	-0, 7	-2, 1	-2, 8	-7, 0
Avrupa Birliği	-1, 5	-0, 9	-2, 3	-6, 9
Gelişmiş Ekonomiler (Avrupa)	-0, 9	-0, 4	-1, 8	-6, 6
Rusya	8, 3	6, 8	4, 3	-6, 6
Gelişmekte olan Ekonomiler (Avrupa)	2, 4	1, 8	0, 3	-6, 3
Avrupa Bölgesi	-1, 2	-0, 6	-1, 8	-6, 2
Çek Cumhuriyeti	-2, 6	-0, 6	-1, 4	-6, 0
Ukrayna	-1, 4	-2, 0	-3, 2	-6, 0
Avrupa Birliğine yeni üye ülkeler	-3, 2	-1, 8	-2, 8	-5, 9
Almanya	-1, 5	-0, 5	-0, 1	-4, 2
Macaristan	-9, 3	-4, 9	-3, 4	-3, 9
İsviçre	1, 7	2, 2	0, 9	-1, 5
Bulgaristan	3, 5	3, 5	3, 0	-0, 8
Norveç	18, 5	17, 7	18, 8	7, 1

Kaynak: IMF

Gelişmiş ülkelerde kamu borç stokunun da kamu açıklarındaki artışlara paralel şekilde 2009 ve 2010 yıllarında yüksek oranlarda artması bekleniyor. ABD'de genel hükümet borç stokunun GSYH'ya oranı 2007 yılında yüzde 63,1 iken bu oran 2008 yılında yüzde 70,5'e çıktı ve 2009'da yüzde 100'e yaklaştı. Bu oranın 2010'da ise yüzde 112'ye çıkacağı tahmin ediliyor.

Gelişmiş merkez ülkeler genelinde 2007 yılında yüzde 73,2 olan kamu borç stoku oranının 2009 yılında yüzde 91,9'a, 2010 yılında ise yüzde 99'a yükseleceği tahmin ediliyor. Çevre ülkelerin çoğunun kamu borç stoklarında önemli miktarda bir bozulma beklenmiyor –Türkiye gibi bazı ülkeler hariç- 2009-2010 yıllarında genel hükümet borç stokundaki artışın 1-2 puanla sınırlı kalacağı tahmin ediliyor.

Son dönemde çevre ülke ekonomilerini finanse etmekte önemli rol oynayan dış finansal akımlar (sıcak para) 2009 yılında durdu ve akım ters yöne döndü. 2007 yılında çevre ülkelere net finansal akım 617,5 milyar ABD doları iken 2008 yılında 109 milyar ABD dolarına düştü. 2009 yılında çevre ülkelere toplam 190 milyar ABD doları net sermaye çıkışı beklenirken, 2010 yılında sermaye çıkışının durması ve sıfıra yakın olması bekleniyordu.

Öte yandan, 2009 yılı Nisan ayında Londra'da yapılan G-20 zirvesinde bazı kararlar alındı. Türkiye'nin de aralarında yer aldığı G -20, 2009 yılının Eylül ayında ABD'nin Pittsburgh şehrinde tekrar toplandı. Toplantıda dirençli bir uluslararası finansal sistem için gerekli görülen güçlü, sürdürülebilir ve dengeli bir küresel büyümeye yönelik stratejik çerçeve oluşturulduğu açıklandı ve G-20 grubunun artık uluslararası ekonomik işbirliğinin temel forumu olacağı ilan edildi. Aynı toplantıda, her üye ülkenin kısa vadede esnekliğin yanında uzun vadede sürdürülebilirliği de dikkate alan sorumlu bir maliye politikası uygulaması, potansiyel büyüme oranlarını artırabilmek amacıyla yapısal reformlar yapmaları gibi konularda tavsiye kararları alındı. Söz konusu toplantılarda ayrıca, orta ve uzun vadede küresel işbirliğinin artırılarak küresel finansal mimarinin, riskleri azaltan ve

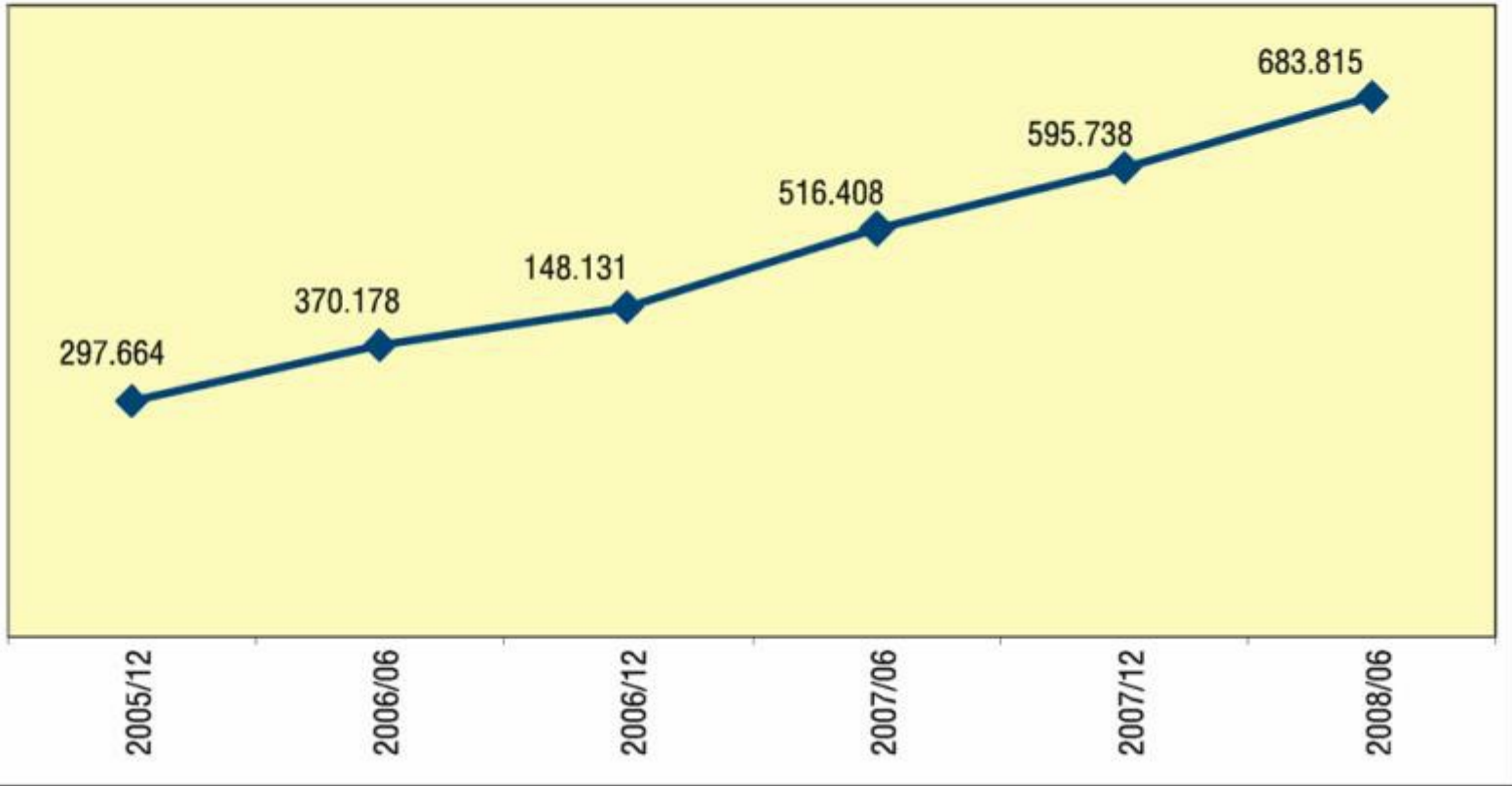
yaşanan krizin tekrarını önleyecek şekilde düzenlenmesi gereği ifade edildi.

Krizin Sonuçları

Kriz, her ne kadar başlangıçta bir ipotekli konut krizi olarak ortaya çıksa da, takip eden süreçte bir likidite krizine dönüştü, ardından da hızla reel sektöre sıçradı. Bu durum, çevre-"yükselen ekonomileri" daha da derinden etkiledi. 2002 sonrasında dünyada ikame edilen finansal mimari ve üretim paradigması bu sonucu hazırladı.

Reel üretimin çok üstünde değer atfedilerek piyasada takla attırılan kâğıtların yarattığı balonlar çok kısa sürede inanılmaz boyutlara ulaştı. Türev ürün denilen, kâğıttan kâğıt türeterek piyasada yatırım aracına dönüştürme işlemleri çok kısa sürede balonlaşmayı hızlandırdı. Tezgaah üstü türev ürünler denilen bu kâğıtlar 2005 sonunda 300 trilyon doları bulmuşken 2008 sonunda 684 trilyon dolarlık bir değere kadar şişirildi.

Tazgah Üstü Türev Ürünlerde Tırmanma (2005-2008, Milyar \$)

Çevre ülkeler, büyümenin finansmanında ve ihracatta büyük oranda bağımlılık içindeler. Bir yanda borçlanmaları hızlandı, öte yanda tedarikçi bir üretim zinciri içerisindeki bağımlılıkları nedeniyle Türkiye gibi çevre ülkeler aşırı derecede etkilendi. Bu noktada, finansman kaynaklarının (sıcak para ağırlıklı) azalması çevre ekonomileri açısından ihracat piyasalarının daralmasına, üretim ve istihdam kayıplarına neden oldu. Burada dikkat çeken unsurlar kısaca şu şekilde özetlenebilir:

Türkiye işsizlik artışının yanı sıra, ihracat ve sanayi üretimindeki düşüş itibarıyla, en çok etkilenen ülkelerin içinde yer aldı. Resmî verilere göre, işsizlik artışında G. Afrika, Polonya ve Türkiye ilk üçe girerken; Çin, ABD, Avro bölgesi tehlikeli alanda.

Krizin reel sektörü etkilemesi ile birlikte, otomotiv ve tekstil gibi ana sektörlerde daralmalar

yaşandı. Krizin merkez üssü ABD'de General Motors, Ford, Chrysler gibi firmaların bilançolarında zarar açıklaması ve üretim üslerinde üretimlere ara vermesi, bünyesinde çalışanların işsiz kalmasına yol açtı.

Bu gelişmelerle birlikte, hem ABD'de hem de tüm dünyada işsizlik oranları yükseldi. Sanayi üretimindeki düşüşte gelişmiş ülkelerden Japonya ve G. Kore, çevre ekonomilerinden Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Malezya, Polonya ve Türkiye başı çekti. İhracattaki erozyonda yine Japonya, G. Kore, Avro bölgesi, Brezilya, G. Afrika, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Meksika ve Türkiye en çok etkilenen ülkeler arasında yer aldı.

Kriz sürecinde parasında en fazla devalüasyon yaşayan ülkeler arasında Polonya, Avustralya, Meksika, Brezilya, Rusya, Endonezya, Türkiye, Macaristan ve İngiltere yer aldı.

Başta ABD merkez bankası FED olmak üzere, merkez bankalarının batmakta olan finans kuruluşlarına, büyük şirketlere açtıkları krediler, kullandıkları bütçe kaynakları toplamda 10 trilyon doları geçti, sistem çökmesin diye faizler neredeyse "sıfır" düzeyine indirildi. Ancak, bu önlemler henüz krizden çıkışı sağlamış değil. FED'in 3-4 Kasım 2009'daki kurul toplantısının tutanaklarına göre, faizlerin sıfır düzeyine yakın tutulmasının finans piyasalarındaki spekülasyon hareketleri ve balonlara neden olabileceği uyarısı yapıldı. Eşikte her an yeni bir şok dalgasının uğultuları var ve bunu yadsımanın bir işe yaramayacağını anlamış görünüyorlar.

Krizin Merkez Üssü ABD'de Alınan Önlemler

George W. Bush Döneminde Alınan Önlemler: Küresel krizin merkez üssü ABD'de Başkan Bush, vergi indirimleri ve bankaların tahvillerini kamulaştırma gibi önlemleri içeren 700 milyar dolar tutarındaki paketi, ABD Senatosu'ndan geçirerek uygulamaya koydu. Bu çerçevede;

Vergi indirimlerinden ev sahipleri, arazi sahipleri, enerji sektörü ve yeni girişimcilerin yararlanması sağlandı.

Mevduat teminatı sınırınının 100 bin dolardan 250 bin dolara yükseltilmesi sağlanarak, bankacılık sektörüne olan güvenin tesis edilmesi amaçlandı. ABD'de Serbest Piyasa Kurulu'na (SEC), banka bilançolarındaki tahvillerin piyasa değerleri üzerinden hesaplanması yönteminin kaldırılması veya yumuşatılması için yetki verildi.

Barack Obama Döneminde Alınan Önlemler: ABD'de yeni başkan Barack Obama'nın göreve gelmesi ile küresel krizin derinleşen etkisi karşısında, gerek ABD'nin gerekse tüm dünyanın beklentileri yükseldi.

Başkan Obama tarafından açıklanan, 787 milyar dolar tutarındaki yeni ekonomik paket dört temel üzerine kuruldu:

- İstihdamı Arttırmak için Acil Eylem Planı
- Yoksul Aileler için Acil Yardım Planı
- Kredi Borcu Olan Ev Sahipleri için Eylem Planı
- Finansal Krizin Aşılması için Tüm Araçların Kullanılması

Bu temeller üzerine inşa edilen ekonomi paketi, aşağıdaki ayrıntılara sahipti:

- 2009 ve 2010 yıllarında geçerli olacak bu uygulama ile tam zamanlı olarak çalışanlar için 3 bin dolar vergi kredisi sağlandı.
- Küçük işletmelerin kredilere kolay ulaşmasını sağlayacak revize mevzuatlar yürürlüğe girdi.
- Küçük işletmelerin yatırım ve istihdam imkanlarının artması için 2009 yılı ile sınırlı olmak üzere, 250 bin dolar tutarında ek teşvikten faydalanması sağlandı.
- Yatırımların önünü açmak için sermaye üzerinden alınan tüm vergiler kaldırıldı. Bu uygulamaya faal ya da yeni kurulacak olan tüm işletmeler de dahil edildi.
- 2009 yılı içinde okul, yol, köprü, enerji gibi hızlı altyapı projelerine harcanmak üzere 25 milyar dolar tutarında bir kaynak ayrıldı. Bu önlem ile 1 milyon kişi için istihdam sağlanması hedeflendi.
- Otomotiv sektörüne yönelik olarak, yeni nesil ürün araştırmaları ve teknoloji yenileme gibi amaçlar için 50 milyar dolar tutarında bütçe ayrıldı.
- Çalışanların ve ailelerinin yaklaşık yüzde 95'ine vergi iadesi desteği sağlandı. İşçiler için 500 dolar, aileleri için ise 1.000 dolar tutarında bir vergi iadesi kararı yürürlüğe girdi.
- Mal varlıkları üzerine ipotek konulan ve faturalarını ödemekte zorluk çeken emekliler için, 10 bin doları geçmeyecek şekilde kredi kullanılması sağlandı.

- Mortgage ile ilgili tüm sorunlar, Hazine Konut-Kentsel Kalkınma Sekreterliği'ne (HUD) yönlendirilerek, gerekli planlamalar organize edildi.
- Ev sahiplerine yardım etmek için mevzuat değişikliğine gidilerek, yürürlükte bulunan İflas Kanunu revize edildi.
- Sağlık, emniyet, itfaiye ve yeni tesislerin hizmete girmesi amacıyla alınması planlanan 25 milyar dolar tutarındaki vergiden vazgeçildi.
- İpotek vergileri revize edilerek, 10 milyon orta sınıf ailenin iflası ertelendi.
- Küresel ısınmaya neden olan karbon emisyonunu azaltmak için "Karbon Emisyon Piyasası" sistemi kuruldu. Bu sistem çerçevesinde, zararlı atık emisyonu yapabilmesini sağlayan ticaretleştirilebilir hakların satılmasına imkân verilerek, şirketlerden 646 milyar dolar toplanmasına karar verildi.
- Gelecek on yılda sağlık reformları alanında kullanılmak üzere, 634 milyar dolarlık bütçe hazırlandı.

Geithner'ın Bankacılık Sistemini ve Toksik Kâğıtları Kurtarma Planı: Obama döneminin Hazine Bakanı Timothy Geithner, finans sektöründe yaşanan aksaklıkları gidermek, yeni düzenin oluşmasını sağlamak ve finans ve bankacılık piyasalarında güveni temin etmek için yeni bir plan açıkladı.

Planda yer alan ayrıntılar:

Amerikan Hazinesi, kredi krizinin temelinde yatan batık varlıkların satın alınmasında özel yatırımcılarla birlikte hareket edecektir.

Hazine'nin Plana ayırdığı mali kaynak, Sorunlu Varlıkları Kurtarma Programı (TARP) bütçesinden sağlanacak ve özel yatırımcıları zehirli varlıkları satın almaya teşvik etmek için, Federal Merkez Bankası (FED) ve Federal Tasarruf Sigorta Fonu aracılığıyla düşük faizli kredi ve garantiler şeklinde özel finansman imkânları sunacaktır.

Avrupa'da Alınan Önlemler

İngiltere'de Alınan Önlemler: Dünyayı saran kriz, Avrupa'nın ikinci büyük ekonomisi İngiltere'yi de önlem almaya sevk etti. İngiltere'nin açıkladığı paketin büyüklüğü, 400 milyar sterlini (691 milyar dolar) buldu. Hükümet, bankalara 50 milyar sterline (87, 8 milyar dolar) kadar sermaye enjekte ederken, bu miktarın yarısı tercihli hisse ya da sürekli faiz getiren hisseler şeklinde değerlendirildi. İngiliz hükümeti, bankaların kısa ve orta vadeli borçlanması için 250 milyar sterlini (439 milyar dolar) garanti etti. İngiltere Merkez Bankası (BoE), bankalara yeterli nakit bulunmasını sağlamak için ihaleler yoluyla 200 milyar sterlin (351 milyar dolar) tutarında borç verdi. Böylece, BoE'nin uygulanan likidite ihalesi sayısı iki katına çıkarken, üç aylık sterlin ve haftalık dolar ihaleleri de para politikası olarak uygulandı.

İngiltere hükümeti, 37 milyar sterlin tutarında bir sermaye yatırımı yardımıyla, Royal Bank of Scotland ile birleşme aşamasındaki HBOS ve Lloyds bankalarına, bu birleşmeyi başarıyla tamamlamaları halinde destek olacağını açıkladı.

Hükümet son olarak vergi bazlı bazı önlemler açıkladı. Ekonomiyi canlandırmak ve tüketiciyi özendirmek amacıyla KDV oranları 2,5 puan düşürülerek yüzde 15'e çekildi. Uygulamanın süresi de 13 ay olarak belirlendi. 2010 yılında yapılacak genel seçimin ardından, yıllık geliri 150 bin sterlinin üzerinde olanlardan alınan yüzde 40 oranındaki verginin de yüzde 54'e çıkartılması kararlaştırıldı. Hükümet, ekonomiye yaklaşık 20 milyar sterlin para enjekte ederek, krizin hızını kesmeyi planladı.

Bunların yanında, krizin daha da derinleşmesi ile İngiltere ikinci bir kurtarma planı daha açıkladı. Küresel kredi krizinden etkilenen ekonomisinin daha da yavaşlamasını önleme çabaları kapsamında, bankaların büyük kayıplara karşı korunmasını ve borçlarına garanti getirilmesini amaçlayan milyarlarca sterlin büyüklüğünde yeni bir kurtarma planı hazırladı. Bankalardan kredi bulmakta zorlanan tüketici ve şirketlere kredi akışını yeniden sağlamayı hedefleyen çok ayaklı plan, devletin zaten yüzde 58'ine sahip olduğu Royal Bank of Scotland'daki payının artırılmasını da öngördü. Bu kurtarma paketine göre bankalar, belirleyecekleri riskli varlıkları belirli bir ücret karşılığında sigortalanması için devlete sunabileceklerdi.

Ayrıca, İngiltere Hazinesi bankalara sunduğu kredi garanti programının süresini, 2009 sonuna kadar uzattı. İngiltere Merkez Bankası'nın, bankaların işlem yapmakta zorlandıkları varlıkları, daha likit varlıklarla takas etmesini sağlayan özel likidite imkânının süresi de uzatıldı.

Almanya'da Alınan Önlemler: Avrupa'nın en büyük ekonomisine sahip olan Almanya'nın kurtarma paketinin büyüklüğü 500 milyar Avro'yu buldu. Paketin 400 milyar Avro'luk kısmı bankalar için getirilen garantilerden, 80 milyar Avro'luk kısmı bankalara sermaye aktarılmasından ve 20 milyar Avro'luk kısmı ise garantilerin desteklenmesinden oluştu. Düzenlemeye göre, oluşturulan kaynak yeni kurulan "Mali Piyasa İstikrar Fonu"na transfer edilecek ve bankalar 2010 sonuna kadar bu fondan yararlanabilecekti. Almanya'nın banka kurtarma paketinin tutarı olan 500 milyar Avro, ülkenin 2007 yılında 2.423 milyar Avro olan gayrisafi yurtiçi hasılasının yaklaşık beşte birine denk büyüklükte.

2010 sonuna kadar sürecek olan diğer bir kurtarma paketinde ise, toplam 50 milyar Avro (67 milyar dolar) kaynak ayrılması planlandı. Bu ekonomik destek paketinde, altyapı ve eğitim alanında 14 milyar Avro'luk (18, 76 milyar dolar) devlet yatırımı öngörüldü. Ayrıca, Alman şirketlerine yönelik olarak 100 milyar Avro büyüklüğünde kredi garantisi sağlanması planlandı.

Otomobil sektörüne ise, 1.5 milyar Avro tutarında mali kaynak aktarılması, bunun yanı sıra 2.9 milyar Avro'luk vergi indirimi yapılması ve bu indirimin 2010'dan itibaren 6.05 milyar Avro'ya çıkarılması öngörüldü. Paket, ayrıca, devletin sağlık harcamalarına katkısının azaltılmasını, çocuk başına 100 Avro olan yardımın bir defaya mahsus verilmemesini ve en az 9 yaşındaki her araç için 2.500 Avro hurda indirimi yapılmasını da içeriyordu.

Kriz IMF Bakışı

Küresel kriz, dünya kapitalizminin mali kurumu IMF'nin işlevinin yenilenmesi, yetkilerinin ve finans gücünün müdahale alanının genişletilmesini de getirdi. IMF, krizin aşılması ve yeniden büyümeye geçilmesi için, kriz öncesi geçerli neoliberal yaklaşımları bir yana bırakarak ülkelere, hükümetlerin bütçe kaynaklarını kriz yangını için kullanmaları talimatını verdi. IMF, kriz koşullarında tüm ülkelerin, milli gelirlerinin yüzde 2'si oranında "mali genişleme" (bütçe açığının yükseltilmesi) uygulamasını, dünya ekonomisi için bir kurtuluş reçetesi olarak önerdi. Dünya ekonomisinin gidişatını belirleyecek iki önemli ülke, ABD ve Çin, IMF'den "yeşil ışık" beklemeden bildiklerini okudular. Sonraki aylarda, sistemin patronlar camiasında yer alan Avrupalılar ile dışsal kırılganlığı olmayan çevre ekonomileri de, parasal ve malî genişlemeyle krize karşı koyma yolunu seçtiler.

IMF, dünya kamuoyuna, "harcayın; kamu açıklarını genişletin" çağrısını yaparken, sistemin "arızalıları" IMF'nin kapısına yığıldılar. Bunlar, geçmiş yıllarda bol kepçe dış kaynak girişleriyle işleri yürütmüş ve krize yüksek dış açık / dış borç koşullarında sürüklenen (Doğu-Orta Avrupalılar ve Türkiye gibi) ülkelerdi. IMF'in mali genişleme çağrısı, bu "arızalı" ülkeleri kapsamıyordu. Otuz yıldan bu yana Üçüncü Dünya'nın dört bir köşesinde, "finansal krize karşı bütçeler daralsın" reçetesi, onlar için de hiç değişmeden gündeme geliyordu.

Böylece, yüksek kamusal ve cari açıklıklar dahil "patronlar takımı"nın tümü ile "sağlam basan" çevre ekonomilerine mali genişleme; "arızalı" Üçüncü Dünya ülkelerine ise IMF, geleneksel reçeteleriyle geliyordu.

Bu arada, G20'ler grubu Eylül 2009'da Pittsburgh'da IMF'ye, krize karşı izlenecek politikalarda eşgüdüm ve izleme görevleri de yükledi.

Mali genişleme ile yangın kontrole alınmış görünse de IMF'nin patronu, Başkan Dominique Strauss-Kahn, bir yandan küresel ekonominin iyileşme sürecinde olduğunu iddia ediyor ama yeni çalkantılara açık olduğunu belirtmeden de geçemiyordu. Birçok gelişmiş ekonomide bankacılık sistemlerinin sermaye yetersizliği içinde olduğunu belirten Kahn, hanehalkı tarafında ise zayıf finansal pozisyonlar ve yüksek işsizliğin bir süre daha tüketimi azaltacağını, büyük kamu açıklarının da kırılganlığı artırdığını söylüyordu.

Sıfıra yakın faiz ve diğer bütçe desteklerinin şimdilik azaltılmaması gerektiğini belirten Kahn, *"Eğer çok erken olursa, iyileşmeye zarar verirsiniz. Eğer çok geç olursa, yeni bir krizin tohumlarını ekmiş olursunuz"* diye konuşuyor ve **"çıkış stratejileri"**nde erken davranmanın, geç kalmaktan çok daha maliyetli olacağını belirtiyordu. Ama yangına karşı üretilen ve **"kaldırmak için erken"** diye nitelenen bu likidite bolluğu, bu kez yeni bir balonlaşmanın, spekülasyonun yelkenlerini dolduran rüzgara dönüşmüş durumda. **"Carry trade"** diye adlandırılan bol ve ucuz doları alıp Türkiye gibi ülkelerin borsalarına, devlet kâğıtlarına sokma işi bir süre iyi para kazandırdı. Üretimde, ihracatta artış, yatırım, istihdam yokken borsalar yükseldi, altın doludizgin tırmandı, diğer emtia'lar fiyatları arttı. Birileri yeni bir balonlaşmadan, yeni bir spekülasyondan vurgun peşinde ve bundan kolay kolay vazgeçilmeyecek.

Dolarda değerlenme ve FED'in faiz artışına geçeceği beklentisi başladığında, beklenen şuydu: Spekülatörler, sıcak para baronları, hızla çıkışa yönelecekler; yatırım yaptıkları tüm hisse senetlerinden, ham maddelerden, yükselen piyasalardaki tüm araçlardan çıkacaklar ve fiyat

öküntüleri başlayacak; balon patlayacaktır.

"Bu oyuna karşı önlemini alanlar var tabii ki... Örneğın, Brezilya, G.Kore, üretim ve ihracatlarını, istihdamlarını "carry trade" yapan sıcak paraya karşı yüzde 2'lik Tobin vergisi ile korumaya aldılar.

"Devletin Mali Krizi" ve Sokağın Yılı 2010

Küresel krizin 2010'da dünyada ve Türkiye'de nereye doğru seyredeceği, krizden büyümeye geçişin mümkün olup olamayacağı sorusu, en beylik sorulardan. Derin bir küresel çöküşün ardından, geniş kapsamlı devlet müdahaleleriyle talebin desteklenmesi ve finans piyasalarındaki belirsizliğin ve sistemik riskin düşürülmesi çabası, daha önemli bir çöküş riskini şimdilik önledi. Ama bu devlet müdahalelerinin, büyük bütçe açıkları ve beraberinde önemli büyük kamu borç stoklarına yol açtığı da madalyonun diğer yüzünde yatan gerçek. 2009'un son çeyreği ile, kriz "devletin mali krizi"ne de dönüşmeye başladı. Merkez ülkelerdeki finansal kurumların krizin zehirli unsurlarından, toksik kâğıtlarından ne kadar arındıkları, yapılarını ne kadar sterilize edip bünyelerini güçlendirdikleri tam anlaşılabilirken, bu belirsizliğe Dubai, arkasından Güney Avrupa'nın kamu bütçe-borç krizleri eklenmeye başladı. 2010, Türkiye de dahil birçok ülkede bütçe açığı ve kamu borç yükünün konuşulacağı ve bu sorunlara da çözüm aranacağı bir yıl olmaya başladı. Ekim 2009'da IMF, İstanbul'daki toplantısında kamuoyu ile paylaştığı "Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2009" (*World Economic Outlook, Oct.2009*) raporunda, 2010 için, krizden büyümeye geçiş yılı iddiasını taşıyordu. IMF, krizin yarattığı daralmanın tüm dünya için 2009'da yüzde 1,1'de kalacağını ama 2010'da bunun yerini yüzde 3,1 büyümenin alacağını öngörüyordu. Devamında, Merkez ülkelerde 2009 küçülmesinin yüzde 3,4, Avro alanı için de yüzde 4,2 olacağı öngörülmüştü.

Aynı IMF, 2010 için Merkez ülkelerde büyümenin yüzde 1,3'e çıkacağını, ama Avro alanında büyümenin yüzde 0,3'te kalacağını öngörmüştü. IMF raporu, Türkiye'nin de yer aldığı "yükselen ülkeler" in Çin, Hindistan, Brezilya gibi kuyruğu dik tutan ülkeler sayesinde 2009 büyümelerinin yüzde 1,7 olacağını, ama 2010'da yüzde 5'in üstünde büyüyeceklerini öngörmüştü.

IMF, küresel kriz sonrası, kamu müdahalelerinin kaçınılmazlığına ve iyileşme belirtileri ortaya çıkıncaya kadar kesilmemesi gerektiğine vurgu yaparken bunun kamuya, neye mal olacağına, ortaya çıkacak devasa bütçe açıkları ve borç yüklerinin yaratacağı komplikasyonların ne olacağına değinmiyordu.

Ekim 2009 tarihli IMF Raporunun "Yönetici Özeti (Executive Summary)" kısmında şöyle deniliyor: *"Pek çok ülkede açıkların ve kamu borcunun halihazırda yüksek düzeylere ulaşmış olmasına rağmen, düzelme iyice belirgin hale gelene kadar canlandırıcı mali önlemlere devam edilmesi gerekiyor. Büyümeyi olumsuz etkileyebilecek risklerin gerçekleşmesi halinde, bu önlemlerin daha da yoğunlaştırılması ve mevcut planlarda öngörülenin ötesine geçmesi gerekebilir. Dolayısıyla hükümetlerin gerektiğinde yeni paketler uygulamaya hazır olması gerekiyor."* Yani, IMF, açıklara, borçlara aldırmayın, hasta yataktan kalkana kadar gerekirse yeni yardım paketleri uygulayın diyor, ama bu sırada oluşacak bütçe açığı yükü, borçların yenilenmesi için girilecek sıkıntılar, hele ki, bu operasyonların toplumsal maliyetinin kitlelere vergi, harcama kısıntısı vb. şeklinde yansımaları hiç mi hiç dert edilmiyor. IMF etmiyor, ama bunlar ülke iktidarları için büyük dert...

2009 sonlarında Güney Avrupa'nın tamamında artçı şoklar yaşandı ve ABD'de işsizlik verileri ile küresel kriz herkese "kendinize gelin!..." uyarısı yaptı. Bu artçı şoklar, kuşkusuz tüm diğer coğrafyalarda ve Türkiye'de de hissedildi: IMF, Şubat başında, 2009 yılı kriz bilançosunu tazelerken 2010 için büyüme beklentilerini de yükseltti. Dünya ekonomisinin tamamı için yüzde 4'e yakın bir büyüme öngörüsünde bulundu. 2008 ve 2009, banka ve firmaların batma yıllarıydı ve hükümetlerin bütçe kaynaklarını boca etmeleri ile yangınların daha da büyümesi –bir süre için de olsa– önlendi. 2010 ise, bütçeden boca edilen kaynakların hesabının verileceği, bütçe açıklarının ve açıkları

kapatmak için yapılan borçlanmaların hesabının sorulacağı yıl olmaya başladı.

AB'de, hükümetlerin kırılğan mali yapıları gürültü ile çökmeye başladı. Yunanistan'ı Portekiz, daha da önemlisi İspanya izledi. İtalya'nın durumu da parlak değildi. Kuzeyde İrlanda'nın sancıları biliniyordu, ardından İngiltere'nin durumunun da matah olmadığı daha yüksek sesle ifade edilir oldu.

Küresel krize "yükselen-çevre ekonomisi" statüsünde yakalanan Doğu Avrupa ülkelerine, başta Almanya ve Fransa'nın dirsek göstermesi ile başlayan AB içi güven bunalımı, izleyen aylarda Güney AB ülkelerinin mali krizleriyle ivme kazandı. Avro'nun değer kaybı, Maastricht kriterlerinin işleviz kalması, özellikle Almanya'yı tedirgin etti ve kendini koruma refleksi öne çıktı.

Öte yandan, özellikle kamu maliyesinde baş gösteren sıkıntılar, tıpkı Türkiye'de yaşandığı gibi AB ülkelerinde de sokağı hareketlendirdi. Orada da, 2010 yılı sokağın yılı olmaya başladı. Bütçe açıklarını disipline etmek ve borç stokunu milli gelirin makul bir düzeyine çekmek için izlenen kemer sıkıcı politikalar, dönüp dolaşıp vergi ve kamusal harcamalara, oradan da halkın iş-aş meselelerine dokundu. İyice bürokratikleşen sendikalara, uykudan uyanma zamanının geldiği hatırlatıldı. 2010, öncelikle Avrupa olmak üzere birçok ülkede politik mücadelelerin ön plana geçeceği, sendikaların silkeleneceği, erken seçimlerin telaffuz edileceği ve yönetim değişikliklerinin yaşanacağı bir yıl olmaya aday.

AB'de Güney Krizi, Avro ve Türkiye

Avrupa Birliği'nin zayıf halkaları Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın zor durumda olmalarının dillendirilmesi ile AB'de kamu maliyesi krizi, bölge gündeminin ilk maddesi oldu. Özellikle Yunanistan'ın karşı karşıya kaldığı krizin çözümü konusunda Birlik yönetiminin gönülsüz davranıp bu ülkeyi IMF'e yönlendirmesi uzun bir süre AB'nin varlık nedenini bile sorgulatacak gibi görünüyor. AB'deki Avro krizinin Türkiye'ye etkileri ise çok önemli bir alt başlık.

AVRO BÖLGESİ - TEMEL EKONOMİK GÖSTERGELER	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Reel GSYH Büyümesi (Yüzde)	0, 9	0, 8	2, 1	1, 7	2, 9	2, 7	0, 6	-4, 1
İşgücü Maliyet Endeksi Artışı (Yüzde)	3, 2	3, 1	3, 0	2, 3	3, 3	2, 7	4, 0	
Yıl Sonu TÜFE Enflasyon (Yüzde)	2, 3	2, 0	2, 4	2, 2	1, 9	3, 1	1, 6	0, 9
Yıl Sonu İşsizlik (Yüzde)	8, 5	8, 7	8, 9	8, 7	7, 8	7, 3	8, 2	9, 9
İstihdam Artışı (Yüzde)	0, 7	0, 4	0, 8	1, 0	1, 6	1, 8	0, 7	-1, 8
Dış Ticaret Dengesi (Milyar Avro)	90, 1	64, 9	64, 0	4, 0	-20, 5	16, 6	-41, 4	19, 7
Cari İşlemler Dengesi (Milyar Avro)	46, 1	20, 7	61, 7	11, 7	-10, 2	10, 7	-143, 3	-57, 5
Cari İşlemler /GSYH (Yüzde)	0, 7	0, 3	0, 8	0, 1	-0, 1	0, 1	-1, 6	-0, 6
Bütçe Dengesi (Milyar Avro)	-187	-231	-230	-206	-111	-54	-181	

Kaynak: Eurostat

Avro Bölgesi'nin, toplamda krize girilen 2008'de yüzde 0, 6'ya düşen büyümesi 2009'da yüzde 4,1 negatif büyüme ile sürdü. Büyük talep düşüşlerinin etkisiyle enflasyonu yüzde 1'in altına düşen Avro bölgesinde işsizlik önemli bir sıçrama göstererek yüzde 10 eşiğine geldi. Avro bölgesinin bütçe açıkları da 2009'da yapılan devlet müdahaleleri, kurtarma ve destekleme operasyonları ile önemli ölçüde arttı.

2008'de Yunanistan Avro'ya büyük kamu borcuyla girmişti. Maastricht kuralı, kamu borcunun milli gelirin yüzde 60'ından fazla olmamasını gerektiriyor. İtalya, Belçika, İrlanda gibi diğer yüksek borçlularla birlikte bu kurala saygı göstereceği hesabıyla Para Birliği'ne dahil olmuştu Yunanistan. Ama hesap tutmadı. Yunanistan'ın kamu borcu hızla arttı ama bu durumun Brüksel'den gizlendiği ortaya çıktı. Yunanistan'ın, milli gelirin yüzde 13 kadar bütçe açığı verdiği 2009 sonbaharında anlaşılınca risk primi arttı. Borçlarını çevirmek ve ilave taze para bulmak için girdiği uluslararası piyasalarda Yunan tahvillerinin faizi yüzde 6'nın üzerine çıktı. Yunanistan bu yüksek faizden borçlanmaya devam ederse, uygulamaya başladığı kemer sıkma programını başarsa bile, yüksek borç nedeniyle bütçesinin iki yakası bir araya gelemeyecek. İşte bu nedenle Yunanistan AB zirvesinden ucuz kaynak talep etti.

Yunanistan'ın mali krizi ile birlikte Güney Avrupa'nın da kırılgan olduğunun anlaşılması, Avro'yu da sarstı. Bu durum, bekleneceği gibi, en çok Almanya'yı rahatsız etti. Deutsche Mark'tan sağlam Avro koşuluyla vazgeçen Almanlar, gerileyen Avro karşısında kendilerini aldatılmış hissettiler.

Avrupa Merkez Bankası'nın zor durumdaki bir Avro üyesine kredi açması söz konusu değil. Bu durumda AB şöyle bir durumla karşı karşıya kaldı: Ya toptan Yunan tahvillerine kefil olacak ya da tek tek ülkeler Yunanistan'a düşük faizle borç verecek. Yunanistan ile aynı dozda olmasa da borç çukuru konusunda aynı kaderi paylaşan İtalya, İspanya, Portekiz, bir ölçüde Fransa, "AB üyeleri

düşük faizle borç versin" diyorlar. Buna takati olan tek ülke Almanya, bir ölçüde de Hollanda. Orada da seçmenler, buna tepkili.

AB ülkeleri ister kefil olsunlar ister borç versinler, sonuçta Yunanistan riski Avronun sırtına yüklenecek demektir. Ancak, fedakarlıkla verilecek borçlar batarsa ne olacaktı? Avro daha çok batmayacak mıydı?

Bu çıkmazdan çıkışın yolu olarak Yunanistanın ucuz kaynağı IMF'den temin etmesi önerildi. Ancak IMF ile yapılacak anlaşma, Yunanistan'ı sıkı bir denetime sokacaktı, kemerlerin daha çok sıkılmasını isteyecekti.

Sonuçta, Avro Bölgesi'nin itibarını zedelemekle kalmayıp Avrupa Birliği'nin (AB) üzerine inşa edildiği en önemli ilkelerden olan 'dayanışmanın' da sorgulanmasına neden olan Yunanistan'ın borç krizine yönelik çözüm arayışında Mart sonunda bir "çözüm" ulaşıldı. AB liderleri, Brüksel'de IMF yardımı ve ikili kredileri kombine eden bir yardım paketi üzerinde anlaştılar. Anlaşma, Yunanistan'a yardımda IMF'nin mutlaka rol oynamasını ve olası bir yardımın sıkı kurallara bağlanmasını talep eden Almanya Başbakanı Merkel'i tatmin eden bir içeriğe sahipti. Yunanistan Başbakanı Yorgo Papandreu da, yardım paketinin çok tatmin edici olduğunu ifade ediyordu. Net rakam verilmese de 20-22 milyar Avro tutarında kaynak sağlaması öngörülen yardım planı, bir ilkti. IMF, küresel krizin tavan yaptığı dönemde iflas noktasına gelen Macaristan, Letonya ve Romanya gibi Avro kullanmayan AB ülkeleri için devreye girmişti, ama ilk kez bir Avro Bölgesi ülkesinin yaşadığı bir krize müdahil oluyordu. Yunanistan kriziyle ilgili tıkanıklığın aşılmasında Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin Merkel'i ikna etmesi belirleyici olmuştu.

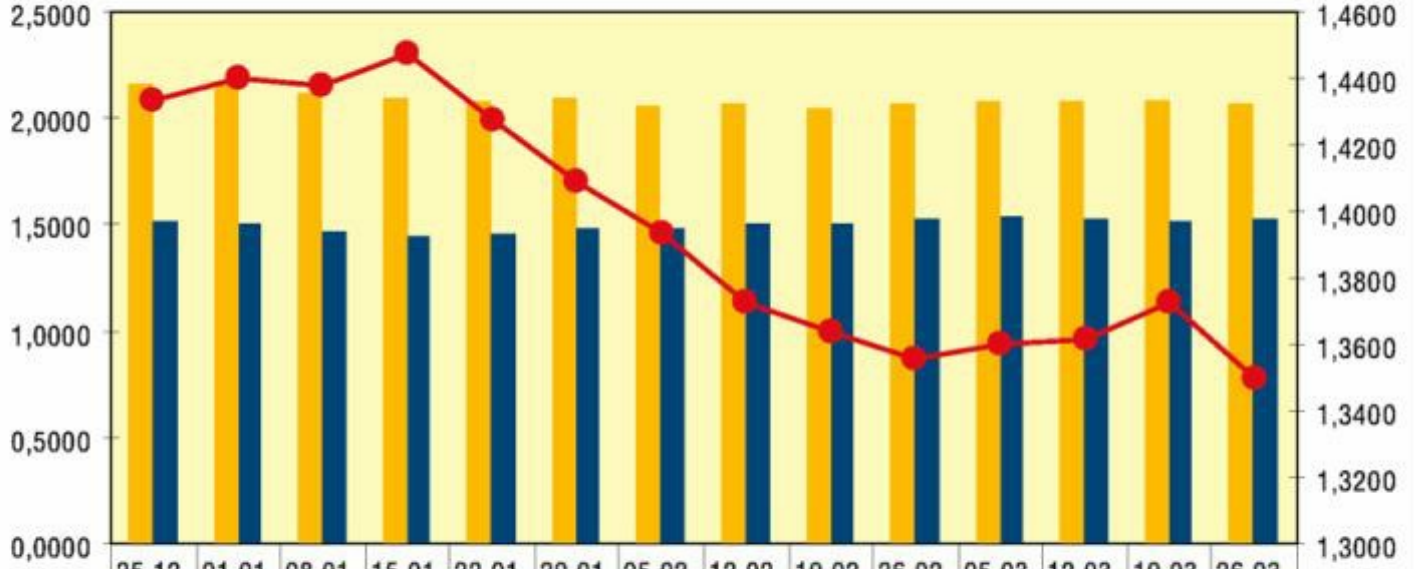
AB ülkeleri arasında tartışma yaratan ve gerginliklere neden olan krizle ilgili uzlaşya 'beklenenden daha çabuk' varılmasında Portekiz'in kredi notunun düşürülmesi, İrlanda ve İspanya'nın kamu açıkları konusunda yaşadığı ciddi ve büyüyen sorunlar etkili oldu. Nasıl bir uzlaşya varılacağından çok uzlaşya ne zaman varılacağına odaklanan Yunanistan ise gelinen noktadan çok memnun.

Varılan uzlaşya, IMF'nin önemli miktarda kaynak aktarmasına olanak sağlıyordu, bununla birlikte 'yardımda' aslan payının AB ülkelerinde olması öngörülüyordu. Pakette, Yunanistan'ın Avro Bölgesi ülkelerinden borç alabilmesine de yeşil ışık yakılıyor, ancak bu ülkelere borç verme zorunluluğu getirilmiyor. Paket Yunanistan'ın iflasını engellese de yardım mekanizması Almanya'nın isteği üzerine çok sıkı kurallara bağlandı. Belirlenen kurallar çerçevesinde, Atina, Avro ülkelerinden kredi almak istediğinde piyasa değerlerinin altında bir faiz oranıyla borçlanamayacak ve Yunanistan'ın bu tür bir kredi talebinde bulunması durumunda AB Komisyonu ile Avrupa Merkez Bankası'nın olumlu görüşü ve Avro Bölgesi ülkelerinin tamamının onayı gerekecek. Yardım mekanizması ancak çok büyük zorluk durumunda ve başka bir çözüm yolu olmadığında devreye sokulabilecek. Bu, parayı ağırlıklı Almanya'nın temin etmesi, ama IMF'yi denetçi olarak Yunanistan'ın başına dikmesi demektir.

Güney Avrupa'daki sarsıntının tüm AB'ye yayılması, AB'deki nezenin Türkiye'de grip olarak hissedilmesine yol açacağını gösteriyordu. Türkiye'ye etkiler, Avro üstünden hissedilmeye başlandı.

AB, Türkiye için dış ticaret, doğrudan yabancı sermaye, sıcak para ve diğer borçlanma hareketleri açısından en önemli partner. Ayrıca Türkiye'nin turizm endüstrisi çarkı da büyük ölçüde AB rüzgarıyla dönüyor.

Avro-Dolar Paritesi 2010, 3ay, Haftalık

AVRO (TL)	2,1701	2,1668	2,1207	2,0998	2,0779	2,0907	2,0643	2,0699	2,0540	2,0676	2,0871	2,0838	2,0819	2,0691
DOLAR (TL)	1,5141	1,5050	1,4747	1,4510	1,4560	1,4836	1,4818	1,5083	1,5065	1,5255	1,5346	1,5308	1,5168	1,5335
Avro/dolar	1,4333	1,4397	1,4381	1,4471	1,4271	1,4092	1,3931	1,3723	1,3634	1,3554	1,3600	1,3612	1,3726	1,3493

2009'da yüzde 23 azalsa da 102 milyar dolar olarak gerçekleşen ihracatta AB yüzde 46 pay aldı. Türkiye'nin ithalatının ise yüzde 40'ı AB'den. 2009'da AB'den 56 milyar dolarlık ithalata karşılık, bu bölgeye 47 milyar dolarlık ihracat yapıldı. Avronun düşüşü, Türkiye için TL cinsinden ihracat gelirinin azalması, ithalatın ise görece ucuzlaması demek. AB'deki sıkıntının sürmesi ile AB'nin ihracat talebi düşmeye devam edebilir. Ama düşmese de, düşmüş Avro ile ihracat Türkiye'nin aleyhine. Buna karşılık doların yükselişi, Türkiye ihracatçısı için iyi haber değil. Çünkü, ihracatçı, AB'ye sattığı otomotiv, beyaz eşya, giyim vb. malları, önce dolarla borçlanıp o dolarlarla Asya'dan ucuz girdi ithal ederek (içeride ucuz emek kullanarak) üretiyor ve AB'ye satıyor. Yükselmiş dolar, hem borçlanma maliyetini, hem ithal girdi, dolayısıyla, üretim maliyetini artıracak için Türkiye ihracatçısının rekabet gücünü olumsuz etkiler ve onu biraz daha dumpingli satışa mecbur bırakır. Bu da iyice yoksullaşmak demektir.

AB'deki sarsıntı, bölgedeki sıcak paranın çekilişini de getiriyor. Türkiye de bundan nasibini alır ve sıcak para satıp çıkmaya başlar. Bu da doları yukarı iter. Doğrudan yabancı sermaye girişi zaten 2009'da çok düşmüştü. İnişe geçen Türkiye ekonomisi doğrudan yabancı sermaye girişlerini de bir başka bahara bekler.

Türkiye'nin 2009'un 9'ncü ayı itibariyle dış borç stoku 275 milyar dolara yakındı ve bunun ancak 100 milyar doları Avro üstünden borçlanıyordu. Avro'daki düşüş, ancak dış borçların üçte birini olumlu etkiler, buna karşılık dolardaki yükseliş, kalan dış borç stokunun üçte ikisinin çevrilme maliyetini yukarı çeker.

Turizmde de 27 milyonu bulan turist girişinde AB'nin payı yüzde 52. AB'deki sıkıntı, turizm taleplerini bir sezon daha aşağı çeker ya da Türkiye turizmcisini bu yıl da fiyat kırmaya zorlar. Hem

de Akdeniz çanağındaki rakiplerle dibe doğru yarışarak!... Turizmciler hem Avro'daki düşüşten hem de talep yaratmak için yapacağı dumpingden dolayı iyice yoksullaştırıcı turizm batağına saplanabilir.

Bölüm 2

Küresel Krizin Türkiye Enkazı

Hızlı Küçülme, Hızlı Yoksullaşma Yılı: 2009...

Hızlı bir büyüme döneminden sonra, 2007 yılının ikinci çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisinde başlayan yavaşlama eğilimi, küresel krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2008 yılının ikinci yarısından itibaren hızlandı ve sonrasında da yerini daralmaya bıraktı. 2003-2007 döneminde Türkiye ekonomisinin yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 7'ye yaklaşırken, ekonomi 2008 yılında ancak yüzde 0,9 oranında büyüdü, 2009 yılının ilk yarısında ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,6 oranında daraldı ve tamamında daralma yüzde 4,7'yi buldu.

Küresel ekonomik kriz Türkiye ekonomisini üç kanaldan etkiledi. Bunlar, dış ticarete daralma, finansman ve likidite koşullarındaki sıkılaşma ile beklentilerdeki kötüleşme olarak özetlenebilir.

Küresel ekonomik kriz, dış talebin yanı sıra yurt içi talebi de olumsuz yönde etkiledi. İhracatın yarıya yakın bir bölümünün gerçekleştirildiği AB ülkelerinde krizin şiddetli şekilde hissedilmesi, ülke ihracatını yüzde 30 dolayında düşürdü.

Özellikle ihracata yönelik üretim yapan otomotiv, ana metal, demir-çelik, makine teçhizat ve radyo-tv haberleşme alt sektörlerinde ihracat reel olarak hızlı bir biçimde azaldı ve yurt içi üretim olumsuz yönde etkilendi. Türkiye'nin toplam ihracatının yüzde 94'ünün imalat sanayi ürünlerinden oluştuğu dikkate alındığında, sanayi sektörü katma değerinde kaydedilen yüksek oranlı üretim daralmasında ihracattaki hızlı düşüşün önemli bir payının olduğu görülebilir. Yurt içi üretim ve ihracatın ithalata olan bağımlılığının son yıllarda hızla artmasının da etkisiyle, ithalattaki daralma daha derin yaşandı. İthalattaki azalmada uluslararası piyasalarda ham petrol ve temel mal fiyatlarındaki gerileme de etkili oldu.

Türkiye ekonomisinin daralma dönemlerindeki genel karakteristiği, döviz kurundaki yükselmeye paralel olarak ithalatın düşmesi, ihracatın artması ve böylece cari işlemler açığının azalması şeklindedir. Yaşadığımız küresel kriz sürecinde ise, tüm dünyadaki talep daralması nedeniyle, ithalatla birlikte ihracat da önemli miktarda azaldı. Bu nedenle, uluslararası enerji ve emtia fiyatlarındaki gerilemenin de katkısıyla önemli miktarda azalmasına rağmen, cari denge 2009 yılında da açık vermeye devam etti.

Krizin Türkiye ekonomisini etkilediği bir diğer kanal finansman ve likidite koşullarındaki sıkılaşma. 2002-2007 dönemi tüm dünyada likidite bolluğunun yaşandığı ve bunun sonucunda da yüksek büyüme hızlarının elde edildiği bir dönem oldu. Bu dönemde, yapısal olarak tasarruf açığına sahip olan Türkiye ekonomisi, gerçekleştirilen yapısal reformlar, sağlanan makroekonomik istikrar ve sürdürülen mali disiplin sonucunda, önemli ölçüde yabancı sermaye çekerek yüksek oranlı büyüme hızlarına ulaşmıştı. Bunun yanı sıra, gelişmiş ülkelerdeki gevşek para ve finansal sektör politikalarının sonucunda küresel ölçekte varlık fiyatlarında gözlenen artışa paralel olarak çevre ülkelerin para birimleri gibi Türk Lirası da özellikle ABD dolarına karşı önemli ölçüde değer kazanmıştı. Bu durum, ithalatı özendirerek cari işlemler açığının yükselmesine ve özel kesimin yurt dışı kaynaklara daha fazla yönelmesine neden olmuş ve böylece ekonomide dış finansmanın önemini artırmıştı.

Dış kaynağın kritik rol oynadığı böyle bir ortamda, küresel kriz nedeniyle Türkiye'ye gelen sermayenin önemli ölçüde azalması büyümenin finansmanını zorlaştırdı. Ayrıca, bu dönemde, yurt içi kredilerdeki daralma nedeniyle firmalar finansmana erişimde zorlandılar. Küresel kriz nedeniyle

artan belirsizlik ortamı, piyasalardaki güveni zedeleyerek ekonomik birimlerin ileriye dönük beklentilerini olumsuz yönde etkiledi, bu da yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine ve ekonomik aktivitenin ciddi biçimde yavaşlamasına yol açtı.

Ekonomideki bu daralma, pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de istihdamın azalmasına ve işsizliğin artmasına yol açtı. İstihdam piyasasında mevcut yapısal sorunların yanı sıra kriz ortamının getirdiği belirsizlikler yeni iş olanaklarının yaratılmasını engelliyor. İşsizlik oranlarının uzun bir süre daha yüksek seviyelerde seyretmesi ve önümüzdeki dönemde ekonomide öngörülen sınırlı canlanmanın işgücü piyasasına etkisinin gecikmeli olarak ortaya çıkması bekleniyor.

Krizin ekonomiye olumsuz etkilerini gidermek için, özel kesim temsilcilerinin önerileri de dikkate alınarak ekonomiyi canlandırmak ve işsizlikle mücadele etmek için bir dizi destek paketi devreye sokuldu. Çeşitli gelir ve harcama tedbirlerini içeren destek paketlerinin bütçeye maliyetinin, Hükümet, GSYH'ya oran olarak, 2008, 2009 ve 2010 yılları için sırasıyla yüzde 0,7, yüzde 2,1 ve yüzde 1,6 civarında olduğunu bildirdi.

2009 yılında, ekonomiyi canlandırmak amacıyla açılan destek paketlerinin yanı sıra, özellikle ekonomideki daralmanın etkisiyle kamu maliyesinde önemli bir bozulma meydana geldi. Bu bozulma, büyük ölçüde, tüketim, ithalat ve istihdamdaki hızlı düşüş nedeniyle vergi ve sosyal güvenlik prim gelirlerindeki azalmadan kaynaklandı.

Bazı harcama kalemlerindeki artışın da bu bozulmaya katkısı oldu.

Ekonomideki bu gelişmeler son dönemde sürekli azalmakta olan AB tanımlı genel yönetim nominal borç stokunun GSYH'ya oranının artmasına yol açtı ve 2008 yılı sonunda yüzde 39,5 olan bu oran, 2009 yılı sonunda yüzde 47'ye yükseldi.

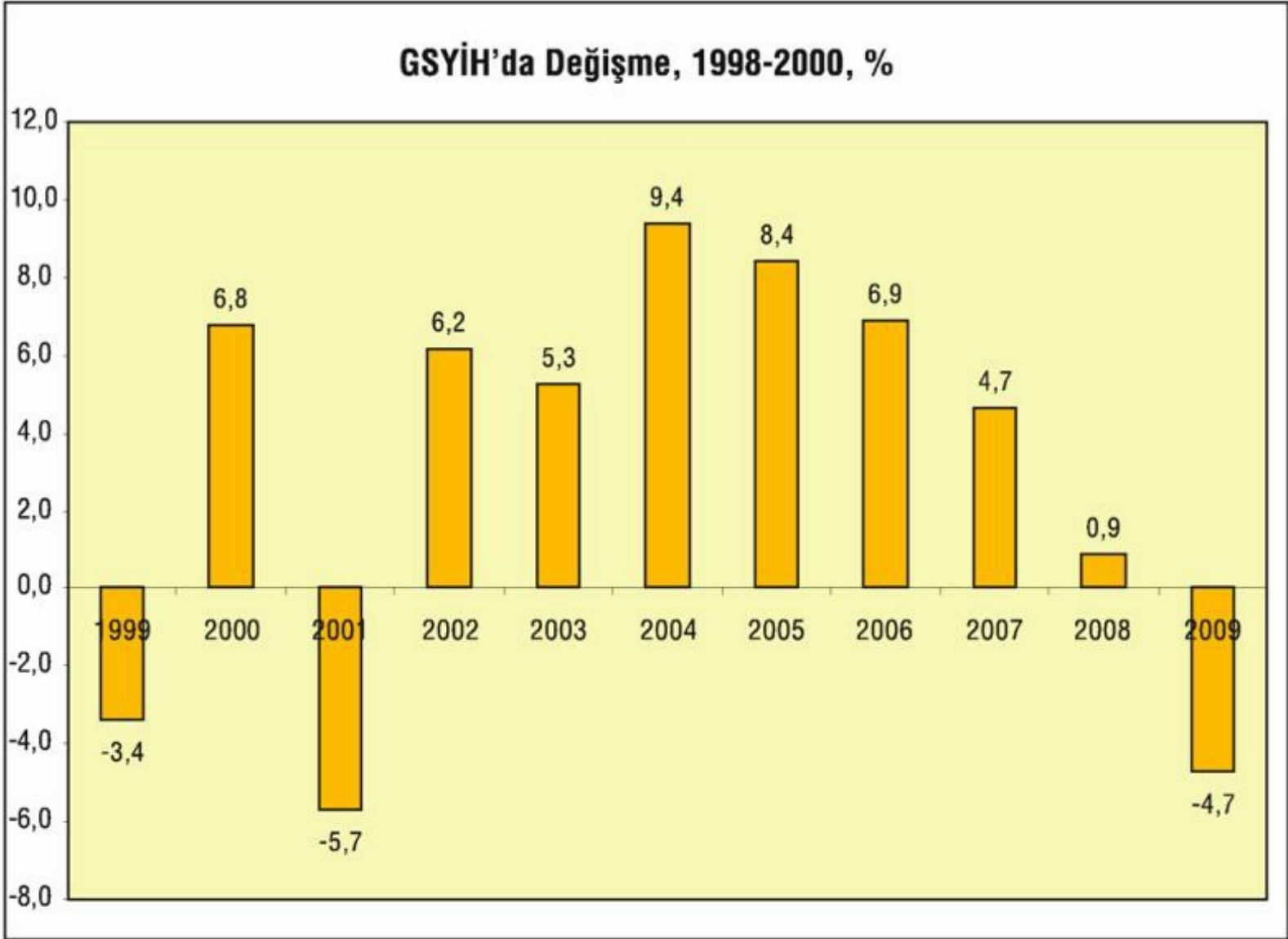
Küresel ekonomik krizin etkisiyle küresel talepteki keskin düşüş ve enerji ve emtia fiyatlarındaki hızlı gerilemenin yanı sıra yurt içi talebin de önemli ölçüde daralması enflasyondaki ve enflasyonist beklentilerdeki düşüşü beraberinde getirdi. Bu konjonktür, Merkez Bankasının politika faiz oranlarını hızla indirmesine zemin hazırladı. Bunun sonucunda kısa vadeli faiz oranları ve DİBS faiz oranları son yıllardaki en düşük seviyelerine geriledi.

Küresel krizin Türk bankacılık sistemi üzerindeki etkisi son derece sınırlı kaldı. Bir çok ülkeden farklı olarak, Türkiye'de kamu kesimi tarafından bankacılık sektörüne müdahale ya da kaynak aktarma ihtiyacı ortaya çıkmadı.

Dünya ekonomisine ilişkin beklentiler, dışa açık yapısı ve büyümenin finansmanında dış kaynağın önemi dikkate alındığında, Türkiye ekonomisi açısından kritik bir öneme sahip. Dünya ekonomisi ve sermaye akımlarında önümüzdeki dönemde daha hızlı bir toparlanma olmaması, Türkiye ekonomisinin küresel krizden çıkma sürecini de uzatacak.

Milli Gelirde Küçülme

Türkiye'nin 2001 krizinden sonra uyguladığı ekonomik politikalara "düşük kur-yüksek faiz" damgasını vurdu. Dünyada 2002 yılından itibaren başlayan likidite bolluğunun da etkisiyle önemli ölçüde sıcak para çeken Türkiye, 2002-2006 yılları arasında "yüksek bir büyüme dönemi" yaşadı. Sürdürülebilir olmayan ve istihdam yaratmayan bu büyüme dönemi 2007 yılının ikinci çeyreğinden itibaren yavaşlamaya başladı.

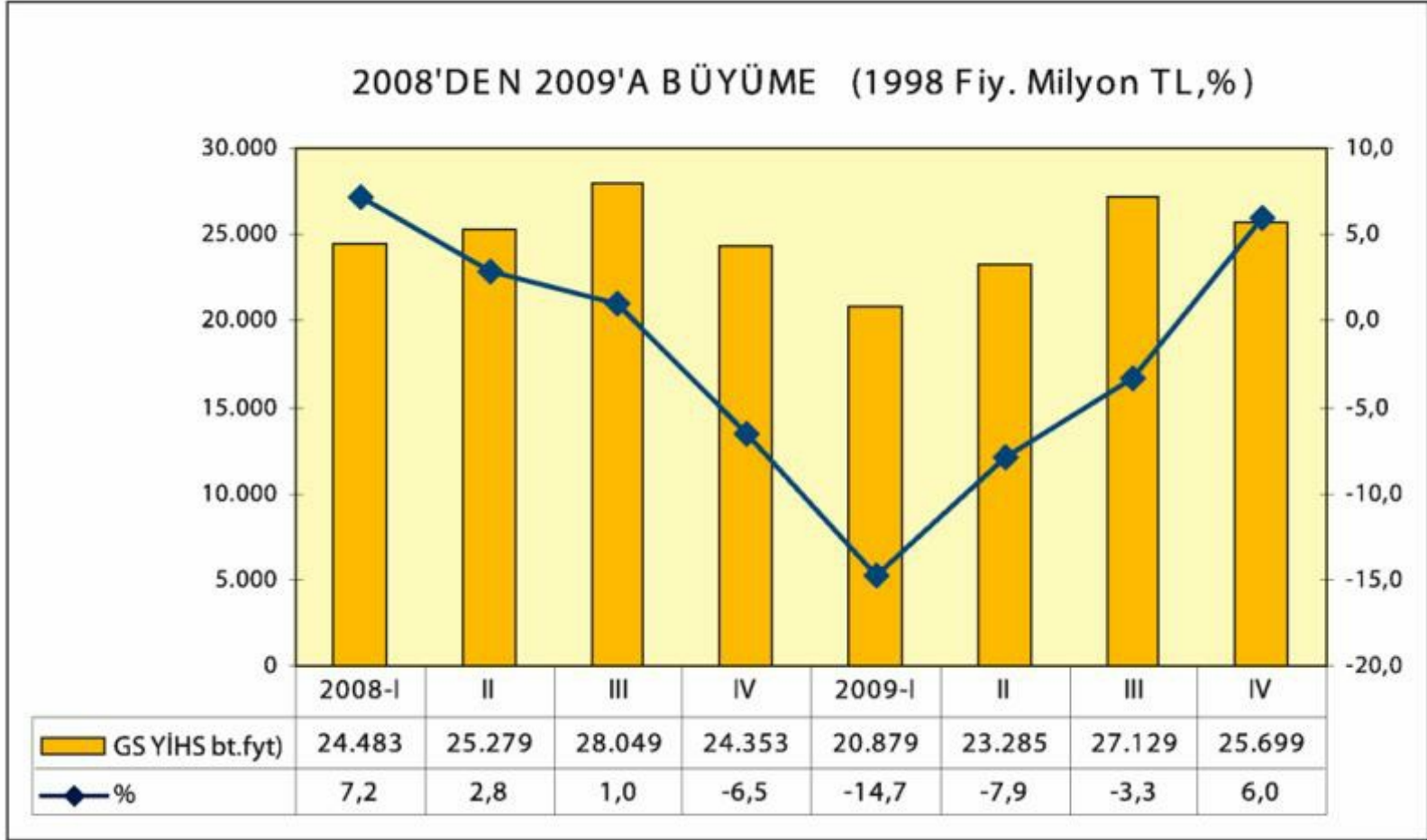
Sıcak para girişlerinin yavaşlamasıyla ekonomide başlayan yavaşlama eğilimi, uluslararası finansal krizle birlikte sıcak para çıkışının başlaması nedeniyle 2008 yılından itibaren ise yerini küçülmeye bıraktı. Adeta 2002–2006 yılları arasında şişen balon 2008-2009 yıllarında patladı. 2008 yılını yüzde 1'in altında büyüme ile kapatan Türkiye ekonomisi 2009 yılını ise yüzde 4,7 daralma ile kapadı.

Küresel krizin etkisi altına girilen 2008 yılının son çeyreğinde yüzde 6,5'lik bir ekonomik küçülmeye sarsılan Türkiye, 2009 yılına ise savaş yıllarında bile rastlanmayacak bir ekonomik daralma yaşadı. Yılın ilk üç aylık döneminde yüzde 14,7 oranında küçülen Türkiye ekonomisinde yılın ikinci çeyreğinde yüzde 7,9'luk, üçüncü çeyreğinde ise yüzde 3,3'lük küçülme yaşandı. 2009 son

çeyreğinin büyümesi yüzde 6'ya ulaşsa da yıllık küçülme yüzde 4,7'yi buldu.

IMF'e göre, 2009 yılında dünyadaki 182 ülkeden 93'ünde ekonomik küçülme, 93'ünde ise büyüme yaşandığı tahmin ediliyor.

Krizden en fazla etkilenen ülkelerden Türkiye, 2010'da da krizden çıkmakta zorlanıyor. "Bankacılık sektöründe sorun olmaması, türev ürünlerin yaygın olmaması" gibi gerekçelerle Türkiye'nin diğer ülkelere göre krizden daha çabuk çıkacağı ileri sürülüyordu, ancak AB'den ihracat pazarlarının açılmaması, iç talebin gıda dışında düşük seyri, toparlanmanın gecikmesinde etkili oldu.

Ancak krizin birinci yılı geride kalırken, diğer gelişmekte olan ülkelerin birçoğundaki toparlanmanın Türkiye'den çok daha hızlı olduğu ortaya çıktı. Türkiye, 2009'da yüzde 4,7 küçülmesiyle, Rusya ve Meksika'dan sonra en fazla küçülen "yükselen gelişmekte olan ülke" oldu.

Çin, Hindistan, Endonezya, Pakistan gibi ülkeler ise uluslararası krize rağmen büyümeyi başaran ülkeler olarak göze çarptı.

Büyüme için dış kaynak girişine bağımlı olan Türkiye'nin, dünyanın yeni bir likidite bolluğuna girmemesi halinde eski yüksek büyüme hızlarına ulaşamayacağı anlaşılıyor.

Türkiye ekonomisi 1923-2002 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 4,6 oranında büyüme gösterdi. AKP'nin iktidarda bulunduğu 2002-2009 yılları arasında ise Türkiye ekonomisi ortalama yüzde 4 oranında büyüdü.

AKP dönemindeki yıllık ortalama büyüme hızı Türkiye'nin hem ekonomik hem de siyasi olarak çok daha büyük sorunlar yaşadığı, 1970'li yıllardaki ortalama yüzde 4,8'lik büyüme hızını bile yakalayamadı.

Oysa Türkiye ekonomisinin diğer ülkelerle arasındaki gelişmişlik farkını kapatmak bir yana aynı tutmak için bile yılda ortalama yüzde 5, diğer ülkelerle arasındaki farkı az da olsa azaltabilmesi için yıllık ortalama yüzde 7-8 oranlarında büyüme sağlaması gerekiyor.

Türkiye sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak sağlam ekonomik politikalar uygulamaya koyamadığı sürece potansiyelinin altında büyümeye mahkûm olacak.

Türkiye'nin krizde en derin küçülmeyi yaşayan ülkelerden biri olması, sürdürülebilir büyümeyi yakalayamamasından kaynaklanıyor. Sürdürülebilir büyümeyi yakalayamamasının en önemli nedenlerinden birini yetersiz birikim, dolayısıyla yetersiz yatırım oluşturuyor.

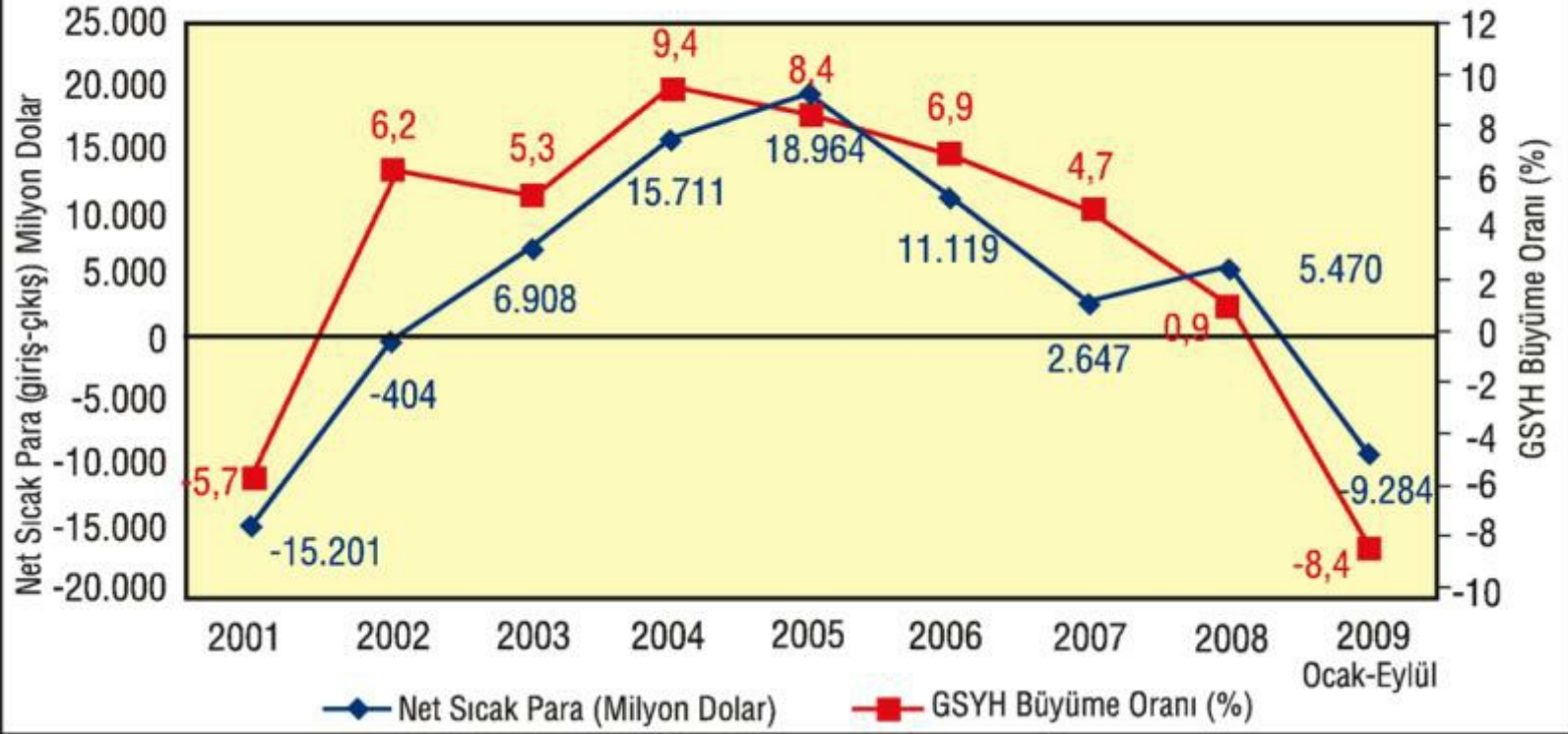
Türkiye'ye benzer gelişmekte olan ülkeler, 2002-2007 yıllarını kapsayan dönemde milli gelirinin (GSYH) yüzde 27,3'ü kadar yatırım yaparken Türkiye'de bu oran yüzde 20'de kaldı.

2009-2012 döneminde de Türkiye milli gelirinin yüzde 19'u civarında yatırım yapmayı planlarken, gelişmekte olan ülkeler grubunda bu oranın yüzde 30 olarak gerçekleşeceği öngörülüyor.

Daha yüksek oranda yatırım yaptıkları için diğer gelişmekte olan ülkeler Türkiye'ye göre çok daha yüksek oranda ekonomik büyüme sağlıyor.

Türkiye ekonomisinin büyümesi tümüyle sıcak paranın yörüngesine girdi. Kısa vadeli sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı 1999 yılından sonra net sıcak para girişi yaşanan yıllarda büyüyen Türkiye, sıcak para çıkışı yaşanan yıllarda ise büyük ekonomik krizlerle sarsılıyor ve ekonomi küçülüyor.

Sıcak Para ve Milli Gelir Büyüme İlişkisi

15, 2 milyar dolarlık net sıcak para çıkışı yaşanan 2001 yılında yüzde 5, 7 oranında küçülen Türkiye ekonomisi, net sıcak para girişi yaşanan 2003, 2004, 2005, 2006 ve 2007 yıllarında ise büyüdü.

Sıcak paranın şişirdiği balon, sıcak para çıkışının başladığı 2008 yılının üçüncü çeyreğinde patladı. 2009 yılının üçüncü çeyreğinde yüzde 6, 5 oranında küçülen Türkiye ekonomisinin yılın tümündeki büyüme oranı ise yüzde 0,7'ye kadar düştü.

2009'un sıcak para trafiği ve büyüme ilişkisi, yılın ilk ve ikinci yarısında farklı görüntüler yarattı. Mart 2009'a kadar uzaklaşan sıcak para, negatif büyümeye de neden oldu. Yılın ikinci yarısında yeniden dönen sıcak para, bu kez küçülmenin yerini büyümeye bırakmasına ve son çeyrekte yüzde 6 büyümede etkili oldu. Yılın tamamında 85 milyar doları aşan sıcak para stoku, 2009'un tamamında küçülmenin yüzde 4, 7'de kalmasında da etkili oldu.

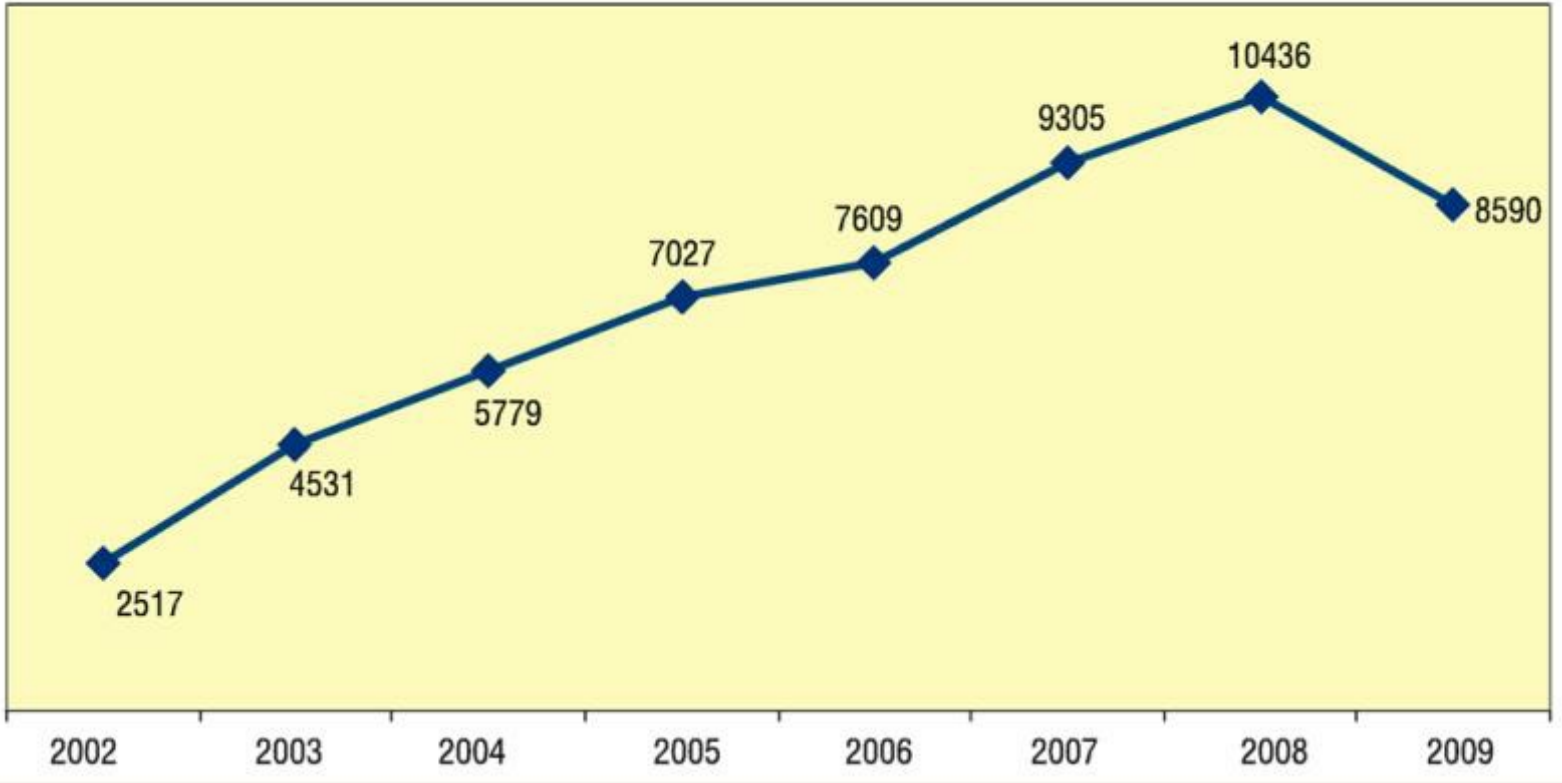
Türkiye'nin 2002 yılında 230, 5 milyar dolar olan milli geliri 2008 yılında 741,8 milyar dolar düzeyine yükselmişti. 2009 sonu itibariyle milli gelir 618 milyar dolara kadar geriledi.

2009 yılında Türkiye'nin milli gelirinde 2008 yılına göre 124 milyar dolara yakın bir azalma yaşandı.

Türkiye'nin milli gelirinin 2008 yılı seviyesine dönmesi, toparlanmanın zayıflığı yüzünden bir hayli zaman alacak. Hükümetin Orta Vadeli Plan tahminleri gerçekleşirse, 2010 yılında milli gelir 641 milyar dolara çıkacak. 2011 yılında 669 milyar dolarla 2007 seviyesini az da olsa geçmesi beklenen milli gelir 2012 yılında ise 723 milyar dolarla 2007 yılındaki seviyesinin üzerinde ancak 2009 yılındaki seviyesinin altında kalacak.

2002 yılında 3 bin 517 dolar düzeyinde bulunan kişi başına düşen gelir, Türk parasının büyük ölçüde değerlenmesinin de etkisiyle 2008 yılında 10 bin 436 dolara kadar yükselmişti. Ancak 2009 yılında kişi başına düşen gelirden 1.846 dolarlık bir azalma yaşandı. Kişi başına düşen gelirin, hem ekonomide yaşanan küçülme hem de Türk parasının değer kaybı yüzünden 2009 yılında yeniden 8 bin 590 dolara kadar geriledi.

Kişi Başına Gelirde 2002-2009 Dönemi, \$

Türkiye'nin 2008 yılındaki kişi başına düşen gelir seviyesine 2012 yılına kadar ulaşması mümkün görünmüyor. Orta Vadeli Program'da (2009–1012) yer alan tahminlere göre kişi başına gelir 2012 yılında en fazla 9 bin 732 dolar olabilecek.

Son yıllarda büyüme hızı önemli ölçüde azalan sektörler 2008 yılının son çeyreğiyle birlikte küçülmeye başladı.

2009 döneminde tarım sektörü yüzde 3,3 büyürken, imalat sanayii, son çeyrekte toparlanma yaşasa da, yılın tamamında yüzde 7,2 küçüldü. 2009'da inşaat yüzde 16, 3 daralma ile en çok küçülen sektör olurken ticaretle de yüzde 10 daralma yaşandı. 2009'un tamamında büyüyen sektörler ise yüzde 4'e yakın büyüme ile otel ve lokanta, yani turizm sektörü ve yüzde 8,5 büyüme ile mali sektör oldu.

IMF'nin Ekim 2009'da yaptığı tahminlere göre 2008 yılında büyüme hızı yüzde 0,7'ye kadar gerileyen Türkiye ekonomisi 2009 yılında yüzde 6,5 oranında küçülecekti (Ancak IMF öngörüsü tutmadı ve gerçekleşme yüzde 4,7 oldu).

IMF'nin tahminleri Türkiye ekonomisinde toparlanmanın uzun süreceğini gösteriyordu. Büyüme hızı 2010 yılında yüzde 3,7, 2011 yılında yüzde 4,2012, 2013 ve 2014 yıllarında ise büyüme hızı yüzde 3,5'te kalacaktı.

Türkiye ekonomisinin işsizlik sorununu kontrol edebilmesi için yüzde 7'nin üzerinde büyümesi gerektiği savunuluyor.

ALT SEKTÖRLER İTİBARIYLA BÜYÜME; 2008-2009, %

ALT SEKTÖRLER	2008	2009-I	2009-II	2009-III	2009-VI	2009
Tarım, avcılık ve ormancılık	4, 6	0, 8	6, 5	3, 6	1, 5	3, 3
Madencilik ve Taşocakçılığı	5, 4	-13, 0	-15, 3	-3, 2	3, 5	-6, 7
İmalat Sanayi	-0, 1	-22, 3	-11, 7	-4, 5	12, 8	-7, 2
Elektrik, gaz	3, 7	-6, 1	-6, 0	-4, 8	1, 5	-3, 5
İnşaat	-8, 1	-18, 6	-21, 1	-18, 3	-6, 6	-16, 3
Toptan ve perakende ticaret	-1, 5	-26, 2	-15, 2	-7, 2	10, 3	-10, 4
Oteller ve Lokantalar	-2, 0	2, 7	1, 5	4, 7	5, 5	3, 9
Ulaştırma, depolama ve haberleşme	1, 5	-16, 3	-10, 3	-5, 0	3, 6	-7, 1
Mali aracı kuruluşların faaliyetleri	9, 1	10, 8	7, 5	7, 8	8, 1	8, 5
Sektörler Toplamı	1, 3	-12, 1	-6, 8	-1, 7	6, 4	-3, 5
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	0, 7	-14, 5	-7, 7	-2, 9	6, 0	-4, 7

Kaynak: TÜİK

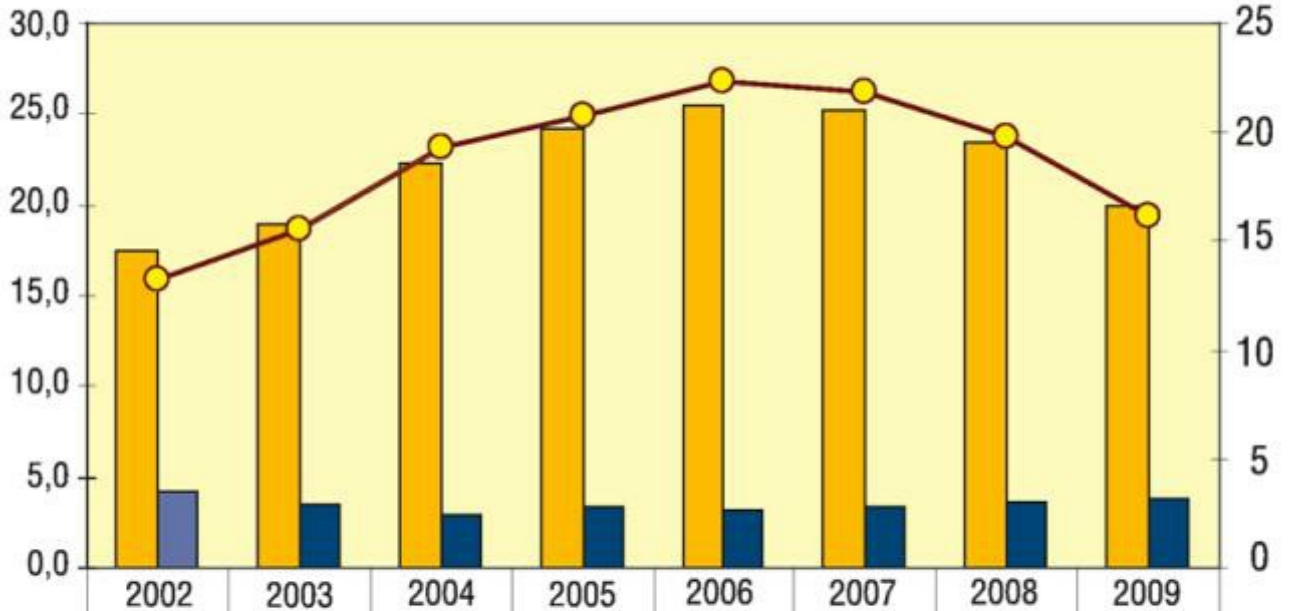
Yatırımlarda Kuruma

Türkiye'ye benzer gelişmekte olan ülkeler, 2002-2007 yıllarını kapsayan dönemde milli gelirin (GSYH) yüzde 27,3'ü kadar yatırım yaparken Türkiye'de bu oran yüzde 20'de kaldı.

TÜİK'in verilerine göre kamu ve özel sektörün toplam yatırım harcamaları 2008 yılında bir önceki yıla göre yüzde 5 oranında azalırken, 2009 döneminde yapılan yatırımların GSYİH'ya oranı yüzde 20'nin altına indi. 2009'da kamu sektörünün yatırımları bir önceki yılın aynı dönemine göre görece arttı ve GSYİH'daki payı yüzde 4'e yaklaştı. Buna karşılık özel sektör yatırımlarının GSYİH'daki payı yüzde 16'ya kadar düştü.

Hazine'nin yeniden piyasalardan yüksek miktarlarda iç borçlanmaya giderek tasarrufların büyük bölümünü çekip özel sektöre kaynak bırakmaması ve ekonomiye duyulan güvensizlik, yatırım ortamını da olumsuz etkiledi.

Yatırımlar ve GSYİH'da Kamu Özel Payı: 2002-2009

Yatırımlar / GSYİH	17,5	19,0	22,3	24,1	25,5	25,2	23,5	19,9
Kamu / GSYİH	4,3	3,5	2,9	3,4	3,3	3,3	3,7	3,8
Özel / GSYİH	13,2	15,5	19,3	20,7	22,3	21,9	19,8	16,1

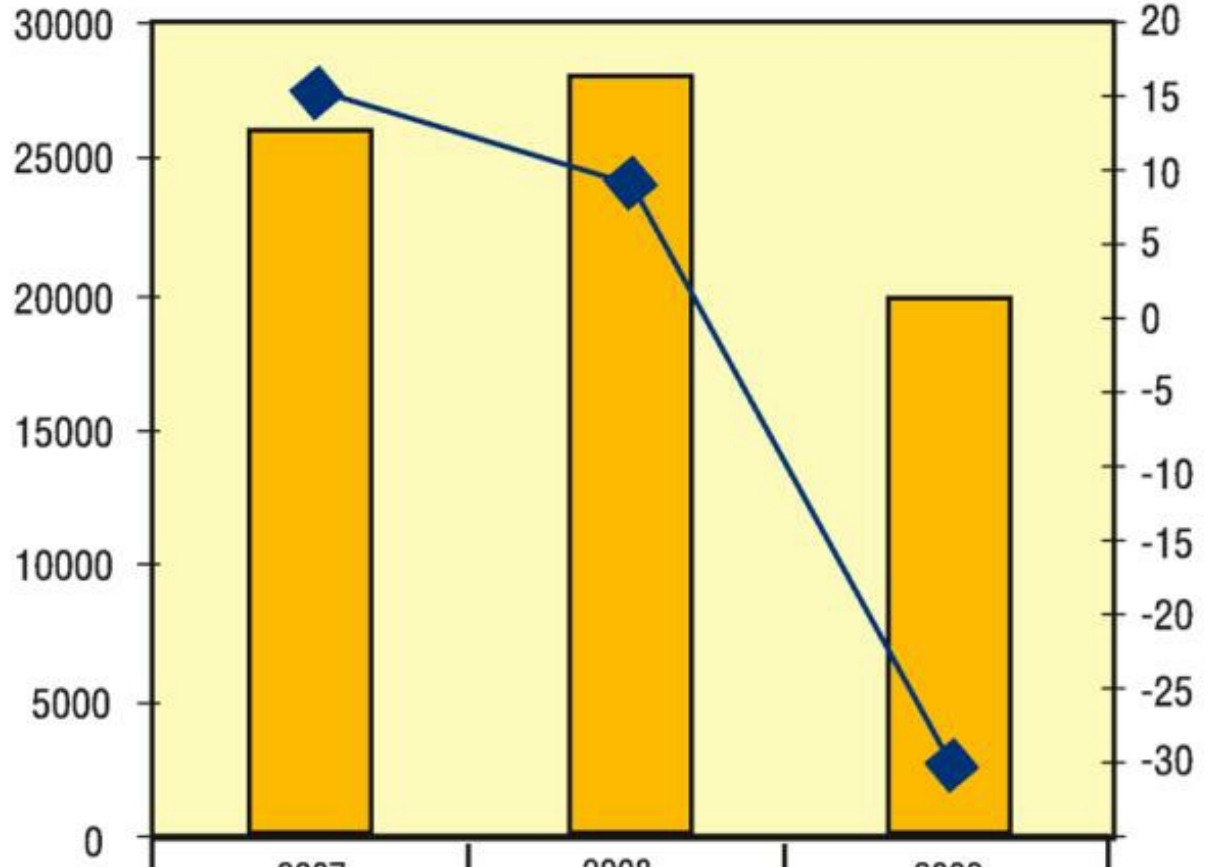
Hem iç hem de dış talepte yaşanan daralma, yatırımların yüzde 30'a yakın azalması, sanayi sektörünü üretiminin 2008 yılından başlayarak hızla azalmasına yol açtı.

YATIRIMLAR VE GSYİH'DAKİ PAYI; 1998 FİYATLARIYLA, MİLYON TL, %								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam Yatırımlar	12.685	14.482	18.589	21.822	24.714	25.481	23.912	19.332
Kamu Sektörü	3.103	2.634	2.460	3.074	3.155	3.353	3.780	3.695
Özel Sektör	9.581	11.848	16.129	18.748	21.560	22.128	20.132	15.637
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	72.520	76.338	83.486	90.500	96.738	101.255	101.922	97.088
Yatırımlar/GSYİH, %	17, 5	19, 0	22, 3	24, 1	25, 5	25, 2	23, 5	19, 9
Kamu/GSYİH, %	4, 3	3, 5	2, 9	3, 4	3, 3	3, 3	3, 7	3, 8
Özel/GSYİH, %	13, 2	15, 5	19, 3	20, 7	22, 3	21, 9	19, 8	16, 1

Kaynak: TÜİK

Hazine verilerine göre, 2009 yılının tamamında teşvik belgesi alan yatırımcılar yaklaşık 20 milyar TL'lik yatırım öngördü. Bu sayı, 2008'de 28 milyar TL idi. Yani kriz yılı 2009'da yatırım niyetleri yüzde 30 azalmış bulunuyor. Ekonominin yüzde 5'e yakın küçüldüğü, müthiş bir iç ve talep düşüşünün yaşandığı, doğrudan yabancı sermaye girişlerinin gerilediği bir yılda, yatırım iştahının yüzde 30 azalması şaşırtıcı değil, beklenir bir şey. Kaldı ki, bunlar yüzde 6'lık enflasyondan da arındırılmamış veriler. Enflasyonu da dikkate alınırsa en az yüzde 35 yatırım gerilemesinden söz edilebilir.

Teşvikli Yatırımlar; 2007-2009

Yatırım (Milyon TL)	26106	28336	19894
Değişim, % (Sağ Ölçek)	15	9	-30

Hazine, 2009'un Ocak-Temmuz döneminde öngörülen yatırımların toplamının yaklaşık 8 milyar TL, yeni bir teşvik paketinin uygulandığı Ağustos-Aralık döneminde de öngörülen yatırım tutarının da 12 milyar TL olduğunu belirtiyor. Yani, kurumlar/gelir vergisi indirimi, sosyal güvenlik primi işveren hissesinin Hazine tarafından karşılanması, faiz desteği, yatırım yeri tahsisi, KDV istisnası, gümrük vergisi muafiyeti gibi teşviklerin verildiği 2009 ikinci yarısında, yatırım niyetleri, 2008'in ikinci yarısından yine de 1 milyar TL kadar geride kaldı. Otomotiv firmaları Tofaş ve Oyak Renault, 2,5 milyar TL'lik bir modernizasyon yatırımı öngördüler, 2,5 milyar TL'lik sanayi yatırım niyeti daha var. 2,5 milyar TL yatırım niyeti de enerjiye. Ve bölgesel olarak da bu yatırımların yine ağırlıklı kısmı, üçte ikisi Marmara, Ege, Akdeniz bölgelerine yapıldı.

Krize Karşı Devlet Destekleri

Küresel kriz, tüm dünya ile ticari ve finansal bağları bulunan Türkiye kapitalizmini de olumsuz yönde etkiledi. Gerek dış talep gerekse iç talepteki gerilemeye bağlı olarak Türkiye ekonomisinde üretim, ihracat ve işsizlik göstergeleri olumsuz yönde etkilendi.

Küresel krizin etkilerini hafifletmek amacıyla AKP iktidarı, para, maliye alanlarında, istihdam ilişkilerinde, yatırım, üretim, ihracat dallarında bir dizi, sermaye lehine düzenlemeler getirdi.

Merkez Bankası'ndan Faiz ve Kur Müdahaleleri

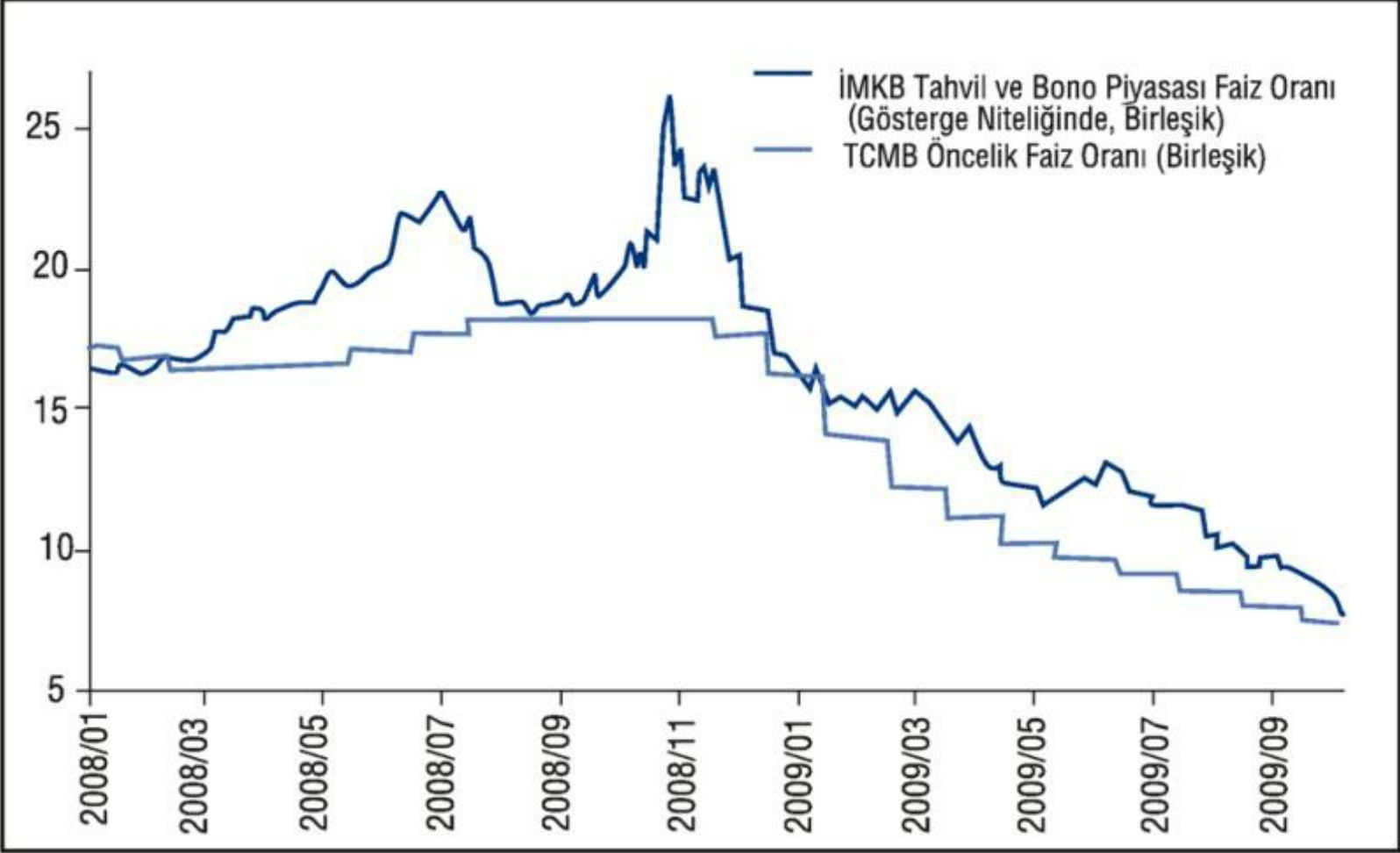
Merkez Bankası, piyasadaki döviz ve TL likiditesini artırmak amacıyla birçok önlem almıştır. Faiz indirimleri ile likiditeyi artırırken kura müdahale ile de olası kur şoklarını frenlemiş ve enflasyon hedefine de yardımcı olan kurun düşük seyrini de sağlamıştır.

2009 yılında enflasyon ve para politikası üzerinde temel olarak küresel ekonomideki gelişmeler belirleyici olmuştur. Talep ve maliyet yönlü baskıların zayıflamasıyla yurt içi enflasyon oranları da 2008 yılının son dönemlerinde düşüş eğilimine girmiş, bu eğilim 2009 yılının ilk dokuz aylık döneminde de devam etmiştir. Bu çerçevede, Merkez Bankası, 2008 yılı Kasım ayında başladığı politika faiz oranlarındaki indirim sürecine 2009 yılı boyunca devam etmiştir. 2009 yılının ilk on aylık döneminde politika faiz oranlarında toplam 825 baz puan indirim gerçekleştirilmiştir. İndirimler, faiz kararlarının piyasa faizleri üzerindeki belirleyiciliğini artırmış, politika faizlerine paralel olarak piyasa faizlerinde de belirgin bir düşüş olmuştur.

PPK Toplantı Tarihleri	Faiz Oranı	Faiz Oranı*
18 Eylül 2008	Değişiklik Yapılmadı	-16,75
22 Ekim 2008	Değişiklik Yapılmadı	-16,75
19 Kasım 2008	-0,50	-16,25
18 Aralık 2008	-1,25	15,00
15 Ocak 2009	-2,00	13,00
19 Şubat 2009	-1,50	11,50
19 Mart 2009	-1,00	10,50
16 Nisan 2009	-075	9,75
14 Mayıs 2009	-0,50	9,25
16 Haziran 2009	-0,50	8,75
16 Temmuz 2009	-0,50	8,25
18 Ağustos 2009	-0,50	7,75
17 Eylül 2009	-0,50	7,25
15 Ekim 2009	-0,50	6,75

Kaynak: TCMB

* Bankalararası para piyasası ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Repo pazarında uygulanmakta olan gecelik borçlanma faiz oranı

Merkez Bankası, 2008 yılı ortalarından itibaren Türk Lirası ve döviz likidite sıkışıklığını giderecek, iktisadi faaliyetteki daralmayı sınırlayacak önlemleri de almıştır. Bu bağlamda; 29 Ocak 2009 tarihinde bankalara Likidite Desteği Kredisi kullandırılması koşulları yeniden gözden geçirilerek rahatlama sağlanmıştır.

Döviz likiditesi desteklenerek olası kur şokları önlenmek istenmiştir. Bu amaçla, 10 Mart 2009 tarihinden itibaren günlük 50 milyon ABD doları tutarlı olmak üzere döviz satım ihalelerine başlanmıştır. Küresel piyasalardaki kaygıların azalmasıyla, 3 Nisan 2009 tarihinde döviz satım ihalelerine son verilmiş, bu süre zarfında gerçekleştirilen 18 ihalede toplam 900 milyon ABD doları satılmıştır.

Bunun yanı sıra, küresel krizin reel sektör üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla, ihracat reeskont kredi kullanımının yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.

Döviz kurunun tekrar aşağı hızlı seyri koşullarında da bu kez, 4 Ağustos 2009 tarihinden itibaren tekrar döviz alım ihalelerine başlanmıştır. 2009 yılında ihaleler yoluyla alımı yapılan toplam döviz miktarı 15 Ekim 2009 tarihi itibarıyla 2,29 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Merkez Bankası brüt döviz rezervleri ise 2 Ekim 2009 itibarıyla 70,1 milyar ABD dolar olarak gerçekleşmiştir.

Yıl	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Toplam Net Döviz Alımları
2002	795	-	16	12	799
2003	5652	-	4229	-	9881
2004	4104	-	1283	9	5378
2005	7442	-	14565	-	22007
2006	4296	1000	5441	2105	6632
2007	9906	-	-	-	9906
2008	7504	100	-	-	7484
2009*	2290	900	-	-	1390

Kaynak: TCMB

* 15 Ekim 2009 itibariyle

- Öte yandan, bankacılık sektörünün öz kaynak yapısını daha da güçlendirmek amacıyla bankaların kâr dağıtımına sınırlama getirilmiş ve bankaların kâr dağıtılabilmesi BDDK onayına bağlanmıştır.

Vergi Destekleri

- Yurtdışındaki varlıkları yurtiçine getirmeyi amaçlayan, vergi indirimleri ve muafiyetlerini içeren Varlık Barışı uygulamasının geçerlilik süresi 30 Eylül 2009 tarihine kadar uzatılmıştır.

- Hisse senedi kazançlarında yerli yatırımcılara uygulanan yüzde 10'luk stopaj sifıra indirilmiştir.

- 1 Eylül 2008 tarihi öncesindeki vergi borçlarının on sekiz ay süreyle yüzde 3 faizle taksitlendirilmesi imkânı getirilmiştir.

- Menkul Kıymet Yatırım Fonları ile Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıklarının sermaye piyasasında yaptıkları işlemler nedeniyle elde ettikleri gelirlere BSMV muafiyeti getirilmiştir.

- Gerçek kişilere kullandırılan kredilerdeki Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu (KKDF) kesintisi oranı yüzde 15'ten yüzde 10'a indirilmiştir.

- Kablolü, kablosuz ve mobil internet servis sağlayıcılığı hizmetine ilişkin Özel İletişim Vergisi yüzde 15'ten yüzde 5'e indirilmiştir.

- 30 Haziran 2010'a kadar tescilli silinecek ve hurdaya çıkarılacak 1979 veya daha eski model motorlu taşıtlar için vergi ve ceza affı getirilmiştir.

- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kapsamında düzenlenen ürün senetlerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlara 31.12.2014 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisi muafiyeti getirilmiştir.

- KOBİ birleşmelerini teşvik etmek amacıyla 31.12.2009 tarihine kadar birleşen KOBİ'ler kanunda belirlenen şartları sağlamaları kaydıyla, kurumlar vergisi muafiyeti ve yüzde 75'e kadar indirimli kurumlar vergisi uygulanmasından faydalanabileceklerdir.

- 16 Haziran 2009 tarihli 1. Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "Bazı Mallara Uygulanacak Katma Değer Vergisi ile Özel Tüketim Vergisi Oranlarının Belirlenmesine Dair Karar" ile, İç talebi canlandırmak amacıyla bazı sektörlerde 15.06.2009 tarihine kadar uygulanan geçici

ÖTV indiriminin oranları yeniden belirlenerek süresi 30.09.2009 tarihine kadar uzatılmıştır. Buna göre;

- Motor silindir hacmi 1600 cm³'ü geçmeyen otomobillerde yüzde 37'den yüzde 18'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 27 olarak,
- Üstü kapalı kasalı ticari araçlarda yüzde 10'dan yüzde 1'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 3 olarak,
- Açık kasalı ticari araçlarda yüzde 4'ten yüzde 1'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 2 olarak,
- Çekiciler, midibüsler, özel amaçlı taşıtlar ve kamyonlarda yüzde 4'ten yüzde 1'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 1 olarak,
- Otobüslerde yüzde 1'den yüzde 0'a indirilen ÖTV oranı, yüzde 0 olarak,
- Minibüslerde yüzde 9'den yüzde 2'ye indirilen ÖTV oranı, yüzde 4 olarak,
- 250 cm³'ü geçmeyen motosikletlerde yüzde 22'den yüzde 11'e indirilen ÖTV oranı, yüzde 16 olarak,
- Beyaz eşyada yüzde 6,7'den yüzde 0'a indirilen ÖTV oranı, yüzde 2 olarak uygulanacaktır.
- Mobilya ve bilgisayarda 30.06.2009 tarihine kadar yüzde 18 yerine yüzde 8 olarak uygulanan KDV oranının süresi 30.09.2009 tarihine kadar uzatılmıştır.

İstihdam Destekleri

- Kısa çalışma ödeneğinin miktarı yüzde 50 oranında artırılarak, yararlanma süresi 3 aydan 6 aya çıkarılmıştır. (Ödenekten yararlanma süresi Bakanlar Kurulu Kararı ile 31.12.2009 tarihine kadar uzatılmıştır.)
- Genç ve kadın istihdam teşvikinin süresi uzatılmıştır.
- İşsizlik ödeneği yüzde 11 oranında artırılmıştır.
- Toplum yararına işler için oluşturulan çalışma programlarına aktarılan (TYÇP) kaynak artırılacaktır.
- Okul, hastane vb. sağlık kurumlarındaki bakım ve onarım işleri, ağaçlandırma ve erozyon kontrolü, çevre düzenlemesi ve arazi ıslahı, park ve bahçe düzenlemesi konularındaki geçici istihdam amaçlı programlar genişletilecektir.
- Program kapsamında 120 bin işsize doğrudan istihdam olanağı sağlanacaktır.
- İŞKUR'un mesleki eğitim faaliyetleri genişletilecektir.
- Vasıflı işgücü ihtiyacı karşılanacak ve işgücünün mesleki becerileri geliştirilecektir.
- Eğitim süresince katılımcılara günlük 15 TL ödeme yapılacaktır.
- Program kapsamında 200 bin işsize eğitim sağlanacaktır.
- Kişilere girişimcilik ve eğitim danışmanlığı verilecektir.

- Proje, İŞKUR tarafından KOSGEB ile beraber yürütülecektir.
- İşsizlere girişimcilik konusunda eğitim verilecektir.
- Bireylere firma kurma ve işletme aşamasında danışmanlık hizmeti verilecektir.
- Eğitim sonucunda, KOSGEB kriterleri çerçevesinde sunulacak projelere KOSGEB tarafından 4000 TL tutarında hibe verilecektir.
- Program kapsamında 10 bin kişiye girişimcilik eğitimi verilecektir.
- İşbaşı eğitimleri çerçevesindeki stajlar desteklenecektir.
- Meslek lisesi, dengi ve üstü eğitim kurumu mezunları yararlandırılacaktır.
- İş tecrübesi olmayan gençlere deneyim kazandırılacak ve iş bulma olanakları artırılacaktır.
- Stajyerlere 6 aya kadar İŞKUR tarafından günlük 15 TL ödeme yapılacaktır.
- Program kapsamında 100 bin genç, stajyer olarak istihdam edilecektir.
- İşyerlerinde mevcut istihdamın üzerinde yaratılacak ilave istihdam için prim desteği sağlanacaktır.
- İşyerlerinde Nisan 2009'daki mevcut istihdama ilave olarak işe alınan işçiler için uygulanacaktır.
- Başvuru süresi 2009 yılı sonunda sona erecektir. Başvuru süresini 6 ay uzatmaya Bakanlar Kurulu yetkili olacaktır.
- Asgari ücret üzerinden işveren primi 6 ay boyunca devlet tarafından karşılanacaktır.
- Yararlanma süresini 6 ay uzatmaya Bakanlar Kurulu yetkili olacaktır.
- Aktif işgücü programlarının güçlendirilmesi konusundaki analitik çalışmalar kapsamında;
- İl İstihdam ve Mesleki Eğitim Kurulları'nın etkinliği artırılacaktır.
- İstihdam Şurası toplanacaktır.
- Fon yararlanıcılarının profilleri çıkarılacaktır.
- Teşviklerin etkinliği incelenecektir.
- Mesleki eğitimler ve kullanılan kaynağın etkinliği incelenecektir.

Yatırım Destekleri

- Yatırım ve istihdamın teşvikine ilişkin 5084 sayılı kanunun gelir vergisi, sigorta primi ve enerji desteği teşviklerinden yararlanma süresi 1 yıl uzatılmıştır.
- Bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltmayı, rekabet gücünü artıracak teknoloji ve ARGE içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımlara destek olmayı, sektörel kümelenmeyi desteklemeyi ve teşvik kapsamındaki yatırım konularında ekonomik ölçek kriterlerini öne çıkarmayı amaçlayan yeni bir teşvik sistemi hazırlanmıştır. Yeni teşvik sistemi; Büyük Proje Yatırımları, Bölgesel ve Sektörel

Teşvik Sistemi ve Genel Teşvik Sistemi olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Sistemin getirdiği bazı destekler aşağıda sıralanmıştır:

- Kurumlar/Gelir Vergisi İndirimi
- Sosyal Güvenlik Primi İşveren Hisselinin Hazine tarafından karşılanması
- Faiz Desteği
- Yatırım Yeri Tahsisi
- KDV İstisnası
- Gümrük Vergisi Muafiyeti
- Yüksek teknoloji ve sermaye gerektiren AR-GE ve teknoloji kapasitesini artıran 12 sektörde büyük proje yatırımları desteklenecektir.
- Tekstil, konfeksiyon, hazır giyim, deri ve deri mamulleri sektörlerinde faaliyette bulunan, asgari 50 kişilik istihdam sağlayan ve 31.12.2010 tarihine kadar 1. ve 2. bölgelerden 3. ve 4. bölgelere taşınacak tesislere;
- Kurumlar vergisi oranı 5 yıl süreyle yüzde 20 yerine yüzde 5 oranında uygulanacak,
- Mevcut istihdam da dahil olmak üzere, bu tesislere taşındıkları bölgede (3. ve 4. bölgeler) 5 yıl süreyle SSK işveren primi Hazine tarafından karşılanacak,
- Hazine tarafından nakliye gideri desteği verilecektir.

Üreticiye ve İhracatçıya Sağlanan Kredi ve Garanti Düzenlemeleri

- Reel sektörü desteklemek amacıyla KOBİ'lere sıfır veya düşük faizli kredi desteği verilmiştir.
- Vergi ve SGK prim borcu bulunan esnaf ve sanatkarlar ile hizmet ve ticaret sektörlerindeki KOBİ'lere de KOSGEB kredilerinden yararlanma imkanı getirilmiştir.
- KOSGEB'in bütçesi, 2009 yılında 2008 yılına göre yüzde 48 oranında artırılmıştır.
- İhracatçılara kullanılmak üzere belirlenmiş olan ihracat reeskont kredisi limiti kademeli olarak artırılarak, 500 milyon ABD dolarından 2,5 milyar ABD dolarına yükseltilmiştir.
- Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kullandığı düşük faizli tarım kredilerinin vadesi işletme kredilerinde 18 aydan 24 aya, yatırım kredilerinde 5 yıldan 7 yıla çıkarılmıştır.
- Firmaların Eximbank kredi kapsam ve limitleri artırılmıştır.
- Eximbank'ın doğrudan kullandığı kısa vadeli kredilerdeki geri ödeme vadeleri 2009 Ocak-Mart döneminde 3 ay uzatılmıştır.
- Hazine'nin 2009 yılında Eximbank'a sağlayabileceği toplam garanti ve ikraz limiti 4 milyar dolara çıkarılmıştır.
- Eximbank'ın ödenmiş sermayesi 1 Milyar TL'den 1, 5 Milyar TL'ye yükseltilmiştir.

- Üretici ve KOBİ'lerin finansman imkanlarına daha kolay erişebilmesi amacıyla Kredi Garanti Desteği uygulamasına başlanmıştır. Buna göre:

- Kredi garanti kurumlarına 1 milyar TL kaynak aktarılacaktır. Bu kaynak 10 milyar TL'lik krediye kefalet sağlanmasına imkan verecektir.

- Kredinin yüzde 65'ine Kredi Garanti Kurumu tarafından kefalet sağlanacak, kredi riskinin yüzde 35'ini ise bankalar üstlenecektir.

- Asgari 6 ay, azami 4 yıl vadeli TL, döviz ve dövize endeksli krediler destek kapsamında yer alacaktır.

- 15 Temmuz 2009 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı'nı takiben iki yıl içinde kullanılacak krediler bu destekten yararlanacaktır.

Kredi Kullanımı ve Kredi Kartlarına İlişkin Düzenlemeler

Döviz cinsi ve dövize endeksli kredi kullanımına ilişkin esaslarda yapılacak değişiklikler, tüketicilerin ve firmaların döviz cinsi ve dövize endeksli kredi kullanımları yeniden düzenlenmiştir. Buna göre:

Döviz geliri olan firmalar,

- Yurtiçinden döviz cinsi ve dövize endeksli kredi kullanmaya devam edecektir.

- Daha önce 18 ay olan vade sınırı dikkate alınmaksızın döviz cinsi kredi kullanabileceklerdir.

Döviz geliri olmayan firmalar,

- Ortalama vadesi bir yıldan uzun olmak üzere, 5 milyon ABD doları ve üzerinde yurtiçinden döviz kredisi kullanabileceklerdir.

- Türkiye'deki bankalarda bulundurulacak döviz ve/veya belirli nitelikleri haiz yabancı para menkul kıymetleri teminat göstermek suretiyle, teminat tutarı kadar vade sınırı olmadan ticari ve mesleki amaçlı yurtiçinden döviz kredisi kullanabileceklerdir.

- Vade ve tutar sınırlaması olmadan dövize endeksli kredi kullanmaya devam edeceklerdir.

Tüketiciler,

- Bugüne kadar yurtiçinden ve yurtdışından döviz cinsi kredi kullanamayan tüketiciler yeni düzenleme ile dövize endeksli kredi kullanamayacaktır.

- Kredi kartı borçlarının yeniden yapılandırılmasına ilişkin yapılan yasal düzenlemeyle, 31 Mayıs 2009 tarihi itibarıyla ödeme ihtarı çekilmiş, icra takibi başlatılmış ya da banka tarafından takip olunan krediler grubunda sınıflandırılmış kredi kartı borçlarının yeni bir ödeme planına bağlanması imkanı getirilmiştir.

- BDDK, yapılan düzenlemeyle, halihazırda yüzde yirmi olarak uygulanan asgari ödeme tutarını, Hazine Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının olumlu görüşünü alarak; yüzde kırka kadar artırmaya ve artırdığı oranı yüzde yirmiye kadar düşürmeye yetkili kılınmıştır. Asgari ödeme oranı, BDDK tarafından, belirtilen sınırlar dahilinde kart hamili grupları itibarıyla

farklılaştırılabilecektir.

Talepte Düşüş, Yoksullaşarak Üretim

Küresel ekonomik krizin iç ve dış talepte yol açtığı daralma hem iç satışları hem de ihracatı önemli ölçüde azaltırken, bundan en fazla sanayi sektörü olumsuz etkilendi.

Hem iç hem de dış talepte yaşanan azalma imalat sanayi sektörünün kapasite kullanım oranını tarihi noktalara düşürdü.

2004-2007 yıllara arasında yüzde 80'in üzerinde seyreden kapasite kullanım oranı 2008 yılında yüzde 78,1'e kadar geriledi. 2009 yılında da azalmaya devam eden imalat sanayi sektörünün kapasite kullanım oranı ortalama yüzde 68,9'a kadar indi.

Kapasite kullanım oranının azalmasında iç ve dış talepte yaşanan azalma etkili oluyor.

Sıcak para girişinin yarattığı likidite bolluğuyla bankaların tüketicileri borçlandırması 2003-2007 yılları arasında ailelerin tüketim harcamalarında önemli artışlara yol açmıştı. Bu artış, ithalat ve tüketim malı üretimini artırarak ekonominin büyümesini sağlamıştı.

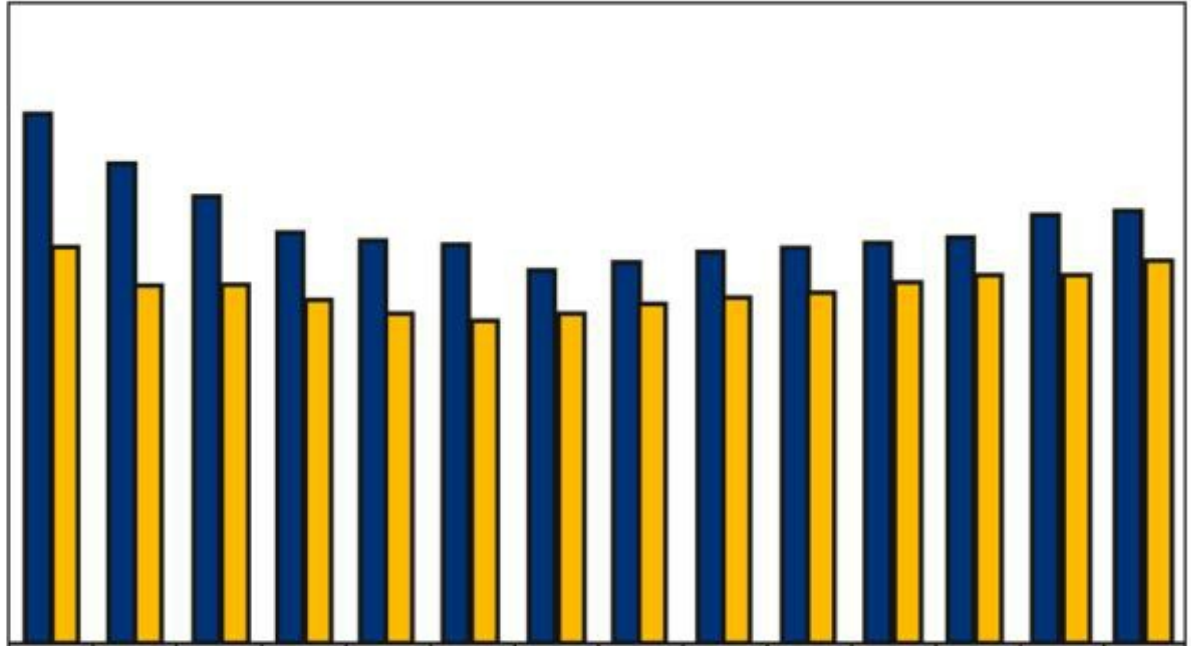
Ancak, sıcak para girişinin azalması ve 2008 yılının son çeyreğinden itibaren net sıcak para çıkışının başlamasıyla birlikte bankaların tüketiciye kullandığı borçları azaltması tüketim harcamalarının hızla azalmasına neden oldu. 2008 yılında reel olarak yüzde 0,3 oranında azalan tüketim harcamaları da 2009'un ilk çeyreğinde yüzde 10'un üstünde daraldı. İzleyen çeyreklerde toparlanan ailelerin tüketim harcamaları son çeyrekte yüzde 5'e yakın artarak, 2009'un son döneminin yüzde 6'lık büyümesine katkıda bulundu.

Son çeyrekteki iyileşmeye rağmen, 2009'un tamamında yüzde 2,3 küçülen hanehalkı harcamaları, iç talebin daralması anlamına gelir. Özellikle gıda dışı kalemlere ilişkin harcama niyetlerinin 2009'da, birçok özendirilmeye, fiyat düşüşüne rağmen ertelendiği görüldü.

İç pazarda, gıda ve konut ihtiyaç kalemleri dışındaki mal ve hizmetlere talebin azalması, bu mal ve hizmet fiyatlarının hızla düşmesini de beraberinde getirdi. Özellikle de giyim ve dayanıklı tüketim mallarında TÜFE hızla düştü. İç fiyatlarda somutlanan darboğaz ihracat cephesinde de görüldü.

Yıllık ihracat, 2008'e göre, yüzde 23 düşüşle 2009'da 102 milyar doları bulsa da, anlaşıldı ki, bu ihracat rakamlarına da fiyat kırılarak ulaşılabilmiş.

İhracatın ve Ara Malı İthalatın Birim Değerleri, 2003=100

	2008-10	11	12	2009-1	2	3	4	5	6	7	8	9	2009-10	11
Ara Malı İht. Birim Değeri	206.8	187.8	176.0	161.1	158.7	155.9	146.6	147.6	153.1	154.8	157.6	159.9	167.6	169.3
İhracat Birim Değeri	156.1	143.7	143.3	137.5	131.5	129.7	132.4	135.5	139.2	140.3	142.5	144.8	146.6	149.7

Birim ihracat değeri, birim malın fiyatındaki değişimi verir. Birim ihracat değerleri endeksi, 2009'da enkazın büyümesinin önünün ancak fiyat kırmakla alınabildiğini gösteriyor.

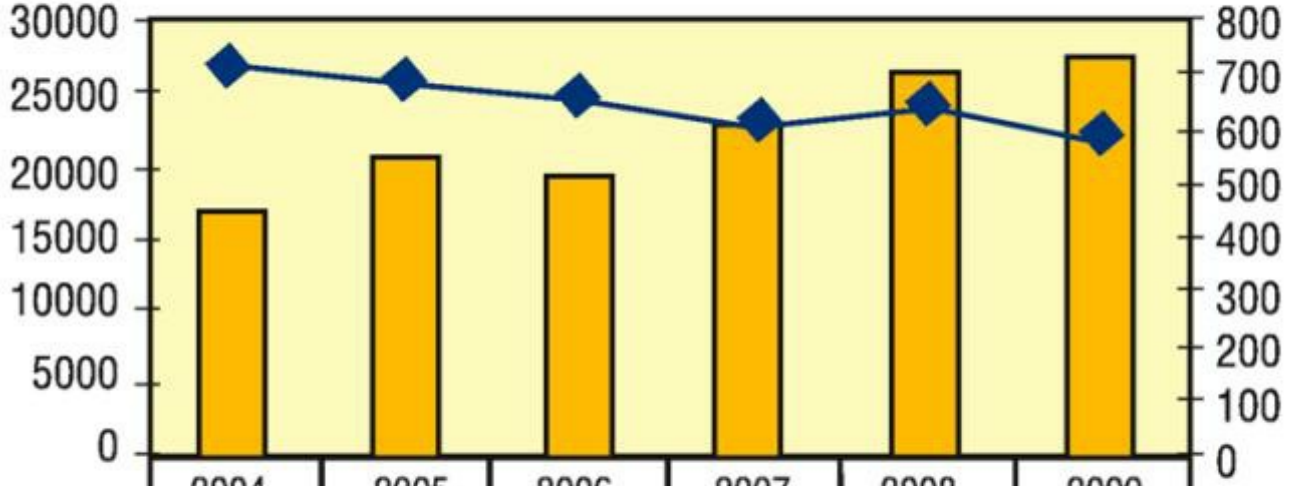
Son verilerden anlaşılıyor ki, ihraç ürünlerinin tamamında fiyatlar, Ekim 2008-Ekim 2009 arası 12 ayda yüzde 6; ihracatın yüzde 93'ünü oluşturan sanayi ürünlerinin fiyatları da yüzde 6,5 düştü. Yani çeşitli sanayi ürünleri fiyatlarının ortalama yüzde 6,5 düşürülmesi pahasına ihracat düşüşü 30 milyar dolarda frenlenebildi. Üstelik, ithalatta yüzde 70 payı olan aramalı ithalatında yüzde 19 fiyat düşüşü yaşanmışken... Ara malı ithalatın birim değeri, enerjiden, çeşitli girdilere kadar ithal malların fiyatları, 2008 Ekim'inden 2009'un Ekimine yüzde 19 düşmüş görünüyor.

İthal girdi avantajına bir de reel ücretteki gerilemenin getirdiği avantajı eklemek gerek. TÜİK verilerinden, sanayide reel ücretlerin 2008'in 3. çeyreğinden 2009'un 3. çeyreğine kadar yüzde 7 azaldığı görülüyor.

Enerjiden, çeşitli girdilere kadar ithal ürünlerde fiyatlar beşte bire yakın düşmesine, reel ücretler yüzde 7 geriletilmesine rağmen, ihraç fiyatlarını yüzde 6 indirerek ihracat yapılmış, bütün buna rağmen ihracatın, 30 milyar dolar azalması önlenememiştir. Bu performans, yoksullaşma pahasına ayakta kalmaya çalışmaktır. Fiyatlar böyle yerlerde sürünmeye devam edince, bundan sermaye birikimi de çıkmamaktadır. Düşük ücretle, düşük kâr oranlarıyla bir üretimdir bu ve bu üretim modeli, birikim bırakmıyor. Birikim olmadıkça da geriye, genişletilmiş yeniden üretim değil, yoksullaştıran bir faaliyet kaldı.

Yoksullaştırıcı ihracatla, iç pazara satışlarla çarkını döndürmeye çalışan sanayideki birikimsiz toparlanmaya, turizm de eşlik ediyor. Aynı yoksullaştırıcı büyüme turizmde de görülüyor. Turist başına harcama 2009'da 580 dolara kadar düştü. 2009'da yabancı ziyaretçi sayısı yüzde 3,5 arttı ve 27,4 milyona yaklaştı. Ama aynı sürede bu yabancılardan elde edilen turizm geliri yüzde 6 azaldı ve 15,8 milyar dolara düştü. Bu, geçen yıla göre, 1 milyon daha fazla turist girişi sağlayıp 1 milyar dolar daha az gelir elde etmek, yani müthiş bir yoksullaşma demek!...

Yabancı Sayısı Artarken, Ortalama Gelir Düştü: 2004-2009,\$

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Yabancı (Bin)	17203	20523	19276	23017	26431	27348
Ort. Harc, \$	705	679	651	608	636	580

Kaynak: TÜİK

2004'te 705 dolar olan kişi başına turist geliri, her yıl düzenli olarak azaldı ve 2007'de 608 dolara indi. 2008'de biraz toparlanıp 636 dolar olan turist başına gelir, 2009'da ise müthiş bir biçimde dibe vurdu ve 580 dolara kadar geriledi. Bu, 2004'teki fiyatın yüzde 28 altına inmek demek.

Şirketlerde Borç, Yaprak Dökümü

Küresel krizle birlikte şirketlerin mali yapıları da bozuldu. Borç yükü döndürülemezken, batık kredilerde artış başladı. Ayrıca karşılıksız çek, protesto edilmiş senet sayısı ve tutarları hızla arttı.

2002 yılında 60,8 milyar TL olan şirketlerin (ticari unvanı bulunan kuruluşlar) kredi borçları son yedi yıllık dönemde 263 milyar liralık büyüme kaydetti.

Şirketler kesiminin Türkiye'deki mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları ile katılım bankalarına ve bu bankaların teminatıyla dışarıdan aldıkları kredi borçları da Kasım 2009 itibariyle 319,3 milyar lira olarak gerçekleşti.

Yaşanan ekonomik kriz şirketlerin bankalara kredi geri ödemelerinde de 2008 yılından itibaren önemli aksaklıklara yol açmaya başladı.

Bu kredilerin 12,7 milyar TL'lik kısmı batık konumda bulunuyor.

Merkez Bankası'nın sektör kredileri raporuna göre firmaların zamanında ödeyemedikleri için bankaların takibe aldığı kredi tutarı Ağustos 2009 itibariyle 12 milyar lira olarak gerçekleşti.

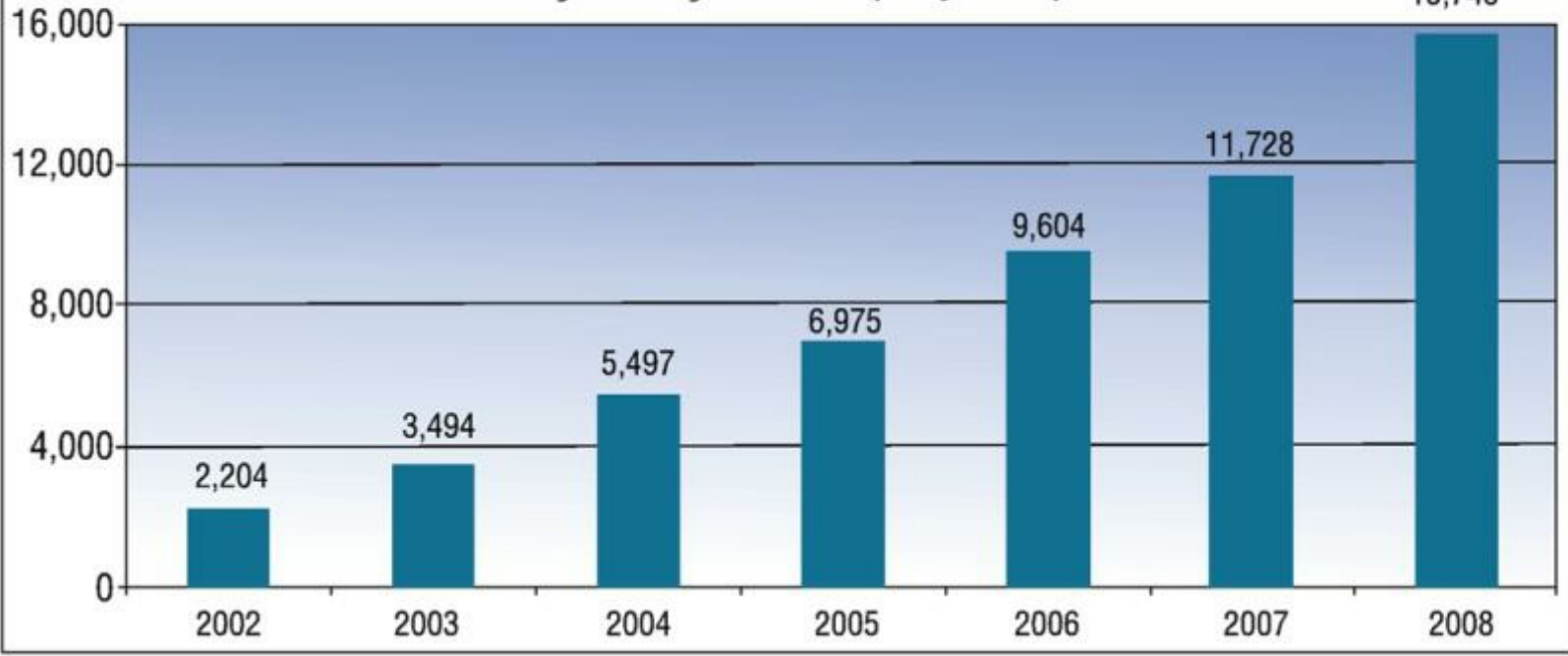
Batık krediler 2008 ve 2009 yıllarında bir kata yakın artış gösterdi. Ekonomik durgunluğa bağlı olarak söz konusu tutar artmaya devam ediyor.

2003 yılından sonra karşılıksız çıkan çek sayısı hızla artmaya başladı. 2002 yılında 742,9 bin, 2003 yılında 831,3 bin olan protesto edilen senet sayısı 2006 yılında 1 milyon 145 bine yaklaştı.

Siftahsız dükkân kapatan esnafın borcunu ödeyememe eğilimi artarak devam ediyor. Karşılıksız çek sayısı 2007 yılında yüzde 15,2 oranında artarak 1 milyon 324 bine çıktı.

Karşılıksız çek sayısı 2008 yılında ise 2007 yılına göre yüzde 16 artarak 1 milyon 537 bine ulaştı. 2009 yılında ise 1 milyon 994 bine kadar çıkarak rekor kıran karşılıksız çeklerde önceki yıla göre yüzde 29,7 artış yaşandı.

Karşılıksız Çeklerin Tutarı 15,7 Milyar Lirayı Buldu Karşılıksız Çek Tutarı (Milyon TL)

Protesto edilen senetlerin sayısına paralel olarak bu senetlerin toplam tutarı da yıllar itibariyle hızla artarak 2,2 milyar TL'den 2008 yılında 15,7 milyar TL'ye kadar yükseldi.

2003 yılından sonra protesto edilen senet sayısı hızla artmaya başladı. 2002 yılında 499 bin, 2003 yılında 480 bin olan protesto edilen senet sayısı yaklaşık üç kat artarak 2006 yılında 1 milyon 178 bine yaklaştı.

Protesto edilen senet sayısı 2007 yılında yüzde 25 oranında artarak 1 milyon 471 bine çıktı. 2008 yılında ise yüzde 7 artarak 1 milyon 547 bini geçti. 2009 yılında ise yüzde 1,6 oranında artarak 1 milyon 599 bine yükselen protesto edilen senet sayısında yeni bir rekor kırıldı.

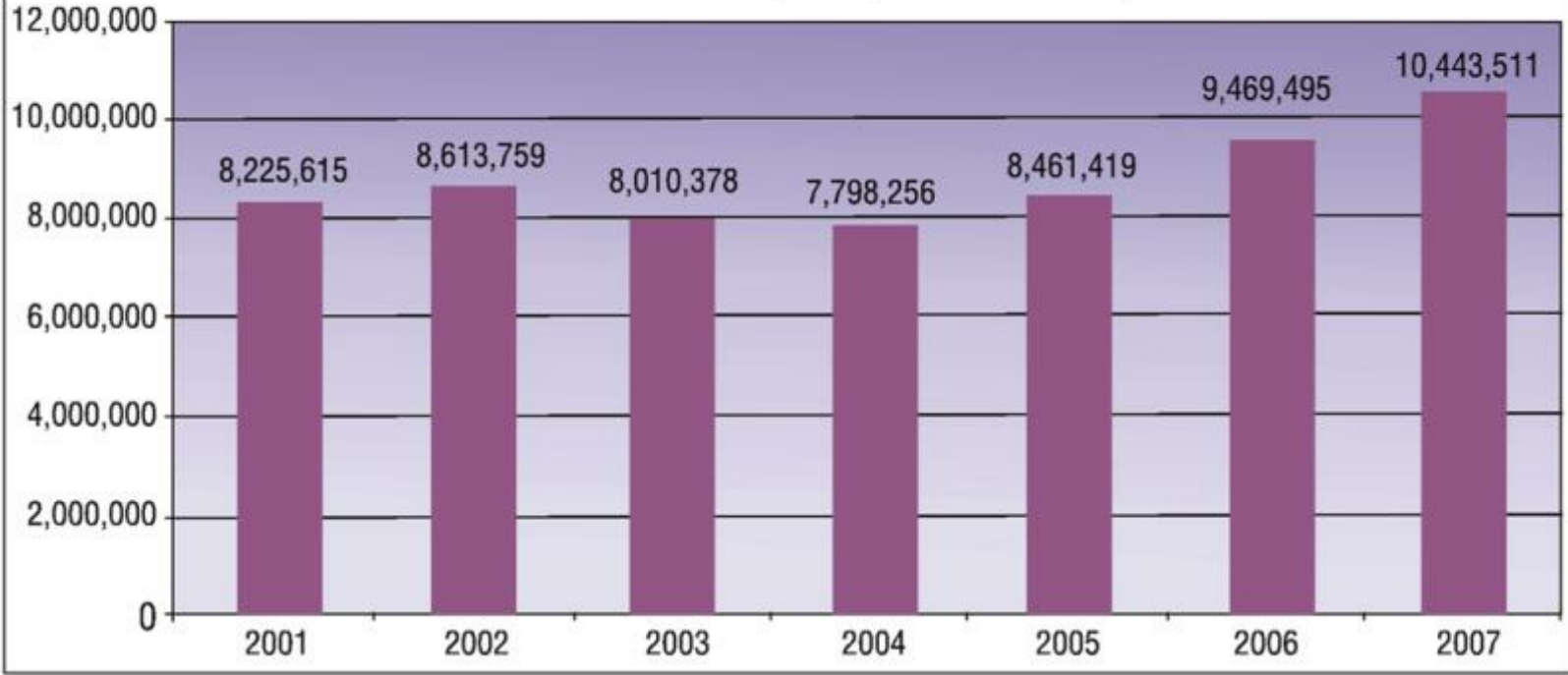
Protesto edilen senetlerin tutarı da her yıl rekor üstüne rekor kırıyor. 2002 yılında 816 milyon TL olan protesto edilen senetlerin tutarı, 2006 yılında 4 milyar TL'ye, 2007 yılında ise 5,7 milyar TL'ye ulaştı. 2008 yılında ise 6,8 milyar TL'lik senet protesto edildi.

2009 yılında protesto edilen senetlerin tutarı ise 2008 yılına göre yüzde 15,1 oranında artarak 7,8 milyar liraya kadar yükseldi.

Protesto edilen senetlerin tutarında son yedi yıllık dönemde 9 katlık bir artış yaşandı.

Borç ödememe eğiliminin önemli bir göstergesi olan icra takipleri yıllık ortalama 10 milyonu aştı. 2007 yılında İcra Müdürlüklerine gelen ilamsız takiplerde bir önceki yıla göre yüzde 10, ilamlı takiplerde ise yüzde 16 oranında artış yaşandı.

2007 Yılında 10,4 Milyon İcra Takibi Yapıldı İcra Takipleri (ilamlı+ilamsız)

2007 yılında icra müdürlüklerine 800 bin 526'sı ilamlı, 9 milyon 642 bin 985'i de ilamsız olmak üzere toplam 10 milyon 434 bin 511 iş geldi.

Son yıllarda yeni kurulan şirket ve ticari unvanlı işyerlerinin sayısı bir önceki yıla göre hızlanarak azalıyor.

2007 yılında yeni kurulan şirket ve ticaret unvanlı işyerlerinin sayısı 2006 yılına göre yüzde 1,1, 2008 yılında ise yüzde 8,3 oranında azaldı.

2009 yılında yeni kurulan şirket ve ticaret unvanlı işyeri sayısı ise geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 7,2, kapananların sayısı ise yüzde 8,8 oranında azaldı.

Kurulan ve Kapanan Şirket ve Ticaret Unvanlı İşyerleri (Adet)

	Kurulan	Önceki yıla göre değ. (%)	Kapanan	Önceki yıla göre değ. (%)
2002	54.854	-	18.661	-
2003	65.298	19, 0	18.665	0, 0
2004	81.459	24, 7	24.881	33, 3
2005	96.058	17, 9	26.442	6, 3
2006	105.222	9, 5	32.813	24, 1
2007	104.023	-1, 1	33.549	2, 2
2008	95.404	-8, 3	46.951	40, 0
2009	88.522	-7, 2	42.814	-8, 8

Kaynak: TÜİK

Kamunun borçlanma gereksinimi arttığı için bankalar kredi kullanırmak yerine Hazine borçlanma kâğıtlarını tercih etti.

Kamu kesiminin borçlanma gereksiniminin artmaya başlamasına paralel olarak da özel sektöre

kullandırılan kredide azalma yaşandı ve mevduatın krediye dönüşüm oranı giderek azaldı.

2007 yılın sonunda yüzde 76,3'e kadar yükselen mevduatın krediye dönüşüm oranı 2008 yılı sonunda yüzde 75,9'a, 2009 yılında da keskin bir düşüş göstererek yüzde 69,1'e kadar indi.

Üretimin, ihracatın ve yurt içi satışların kriz nedeniyle hızla azalması, firmaların ve tüketicilerin kredi geri ödemelerini olumsuz etkiledi. Kredi borcunu zamanında ödeyemediği için bankalar tarafından takibe alınan kredi müşterisi sayısı hızla büyüdü.

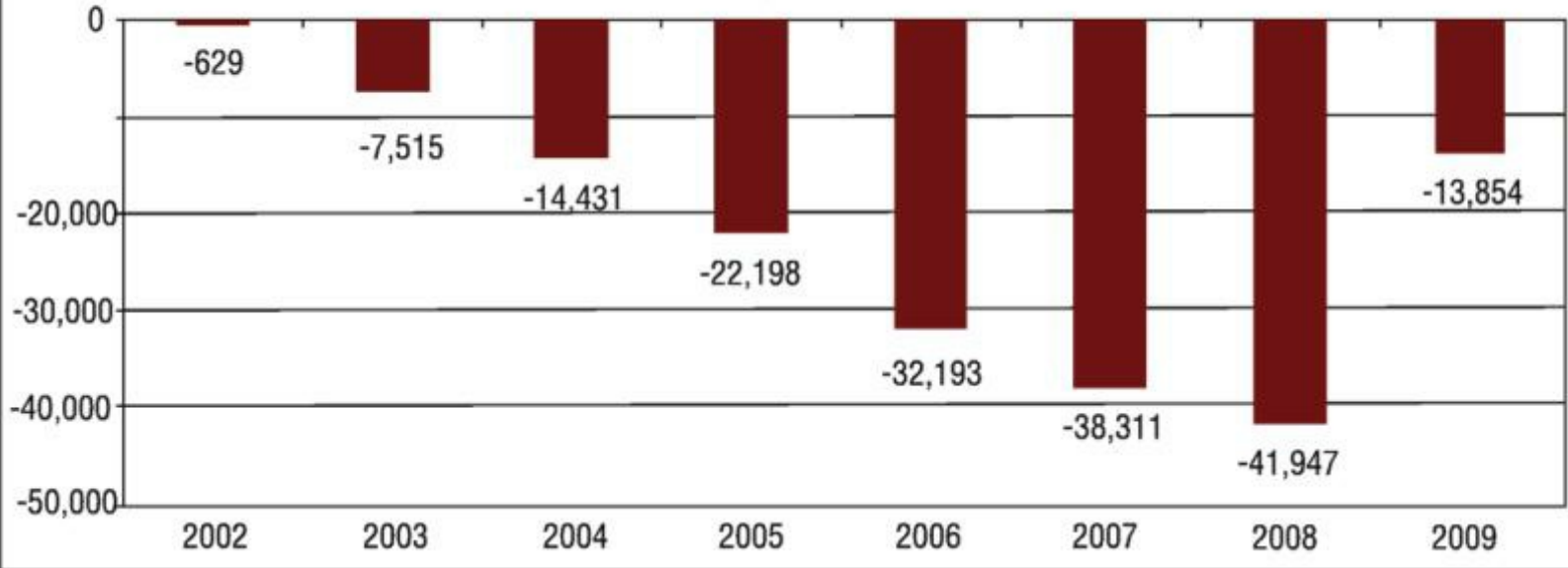
Bankaların zamanında tahsil edemedikleri için takibe aldıkları krediler 2009 yılı sonunda 21,4 milyar liraya kadar yükseldi.

Buna göre bankaların müşterilerine kullandırdığı her 100 liralık kredinin 6, 3 lirası batık duruma geldi.

Küçülmeye Rağmen Döviz Açığı ve Dış Borç

2001 krizinden sonra Türk parasının değerlenmesi ve artan ham madde fiyatlarına bağlı olarak rekor bir büyüme kaydeden cari işlemler açığı ekonomide kaydedilen küçülmeye birlikte azalmaya başladı, ancak yine de fazlaya dönüşmedi. Yani küçülme yılında bile döviz açığı daralsa da sürdü.

Cari İşlemler Açığı (Milyon Doları)

(*) Kasım 2009 sonu itibariyle yıllık.

Yıllık Cari işlemler açığı 2009 yılında 13 milyar 854 milyon dolar olarak gerçekleşti. Cari işlemler açığının 2010 yılında yeniden büyümesi bekleniyor.

Kriz öncesinde uygulanan yüksek faiz-düşük kur politikası, Türkiye'ye bu yıllarda ihtiyacından daha fazla dış finansman girişine yol açtı. Bu gelişme bir yandan yüksek miktardaki cari işlemler açığının finansmanını kolaylaştırıp ithalatı teşvik ederek yerli sanayinin "ucuz ithalat karşısında tıkanmasına" yol açtı.

Türkiye'nin 2008 yılında 70 milyar dolara tırmanan yıllık dış ticaret açığı ekonomideki yavaşlamaya bağlı olarak azalıyor. Türkiye'nin yıllık ihracatı 2009 yılında 102,2 milyar dolara kadar inerken, toplam ithalatı ise 140, 8 milyar dolara geriledi.

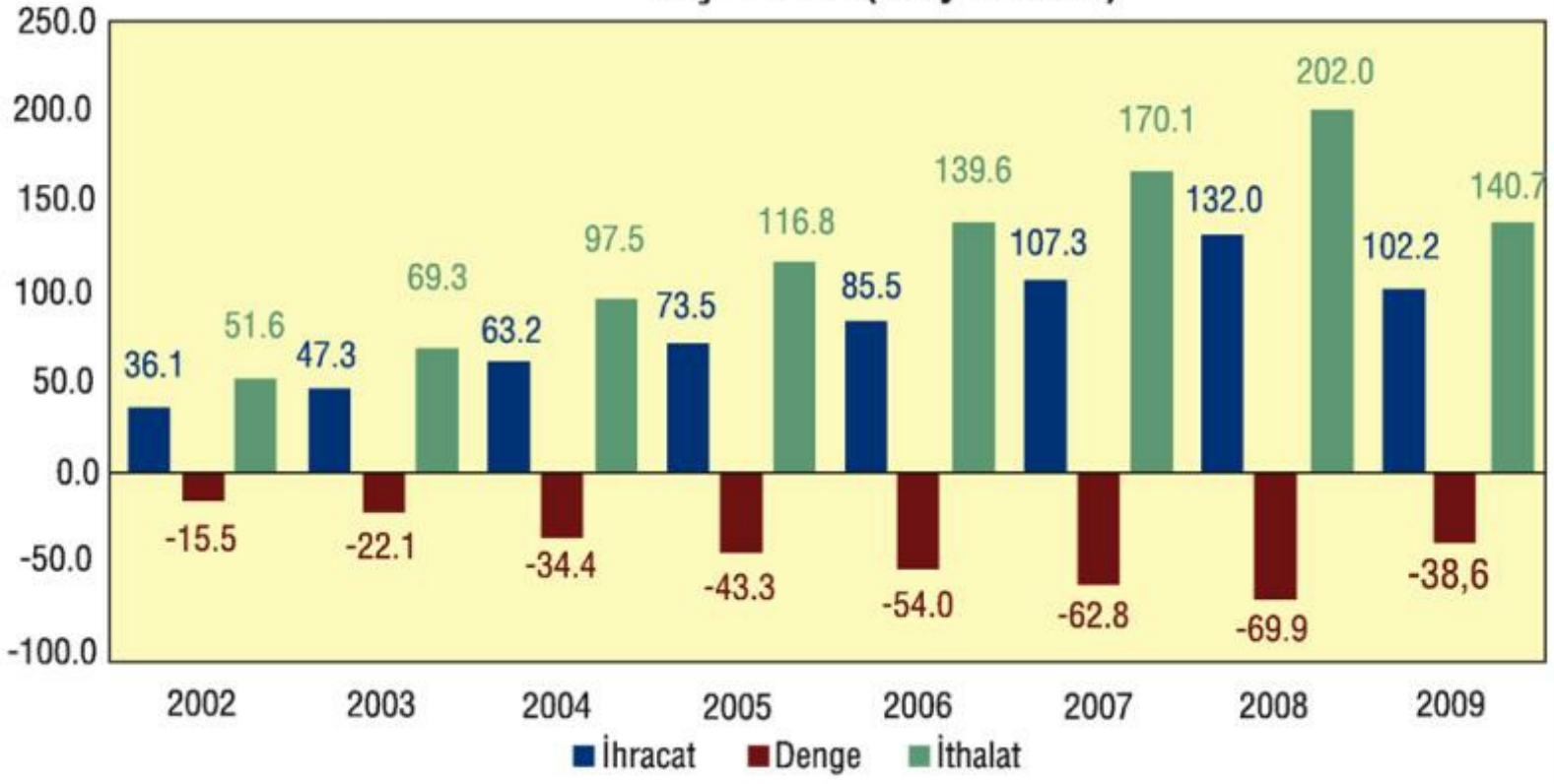
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009 Kasım
Cari işlemler Dengesi	-0,6	-7,5	-14,4	-22,1	-31,9	-38,2	-41,9	-14,0
İhracat (FOB)	36,1	47,3	63,2	73,5	85,5	107,2	132,0	102,1
İthalat (CIF)	-51,6	-69,3	-97,5	-116,8	-139,6	-170,1	-202,0	-140,9
Dış Ticaret Dengesi	-15,5	-22,1	-34,4	-43,3	-54,0	-62,8	-70,0	-38,8
Turizm Gelirleri	8,5	13,2	15,9	18,2	16,9	18,5	22,0	21,3
Hizmetler Dengesi	7,9	10,5	12,8	15,3	13,8	13,9	17,5	16,3
Dış Borç Faiz Ödemeleri	6,4	7,0	7,1	8,0	9,4	10,7	11,6	10,3
İhracat/İthalat (%)	69,9	68,1	64,8	62,9	61,3	63,0	63,8	72,5
Cari İşl. Dengesi/GSMH	-0,3	-2,5	-3,7	-4,6	-6,1	-5,7	-5,5	-2,3

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin 40 milyar doların üzerinde cari işlemler açığı vermesinde önemli bir rol oynayan ihracatın ithalatı karşılama oranındaki bu düşüş, küresel krizle birlikte durdu. 2009 yılında ihracatının ithalatı karşılama oranı yüzde 72,6 düzeyine yükseldi. 2001 krizinden önce yüzde 51'e kadar geriledikten sonra krizle birlikte yükselerek yüzde 75,7'ye kadar çıkan ihracatın ithalatı karşılama oranı, ithalatta yaşanan yüksek oranlı artışa bağlı olarak 2006 yılına kadar önemli ölçüde düşerek yüzde 61,3'e kadar indi.

Kriz Türkiye'nin İhracatını 30 Milyar Dolar Azalttı

Dış Ticaret (Milyar Dolar)

Türkiye son yedi yılda (2003–2009 yıllarını kapsayan dönemde) toplam 325,1 milyar dolarlık dış ticaret açığı verdi.

Türkiye'nin 2002 yılında 15,5 milyar dolar olan dış ticaret açığı, 2008 yılında 70 milyar dolara ulaştıktan sonra, ekonomik daralma ile birlikte azaldı ve 2009 yılında 38,6 milyar dolara kadar geriledi.

Ekonomide yaşanan yavaşlamaya ve başta ham petrol olmak üzere uluslararası emtia fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak dış ticaret açığındaki daralmanın süreceği bekleniyordu.

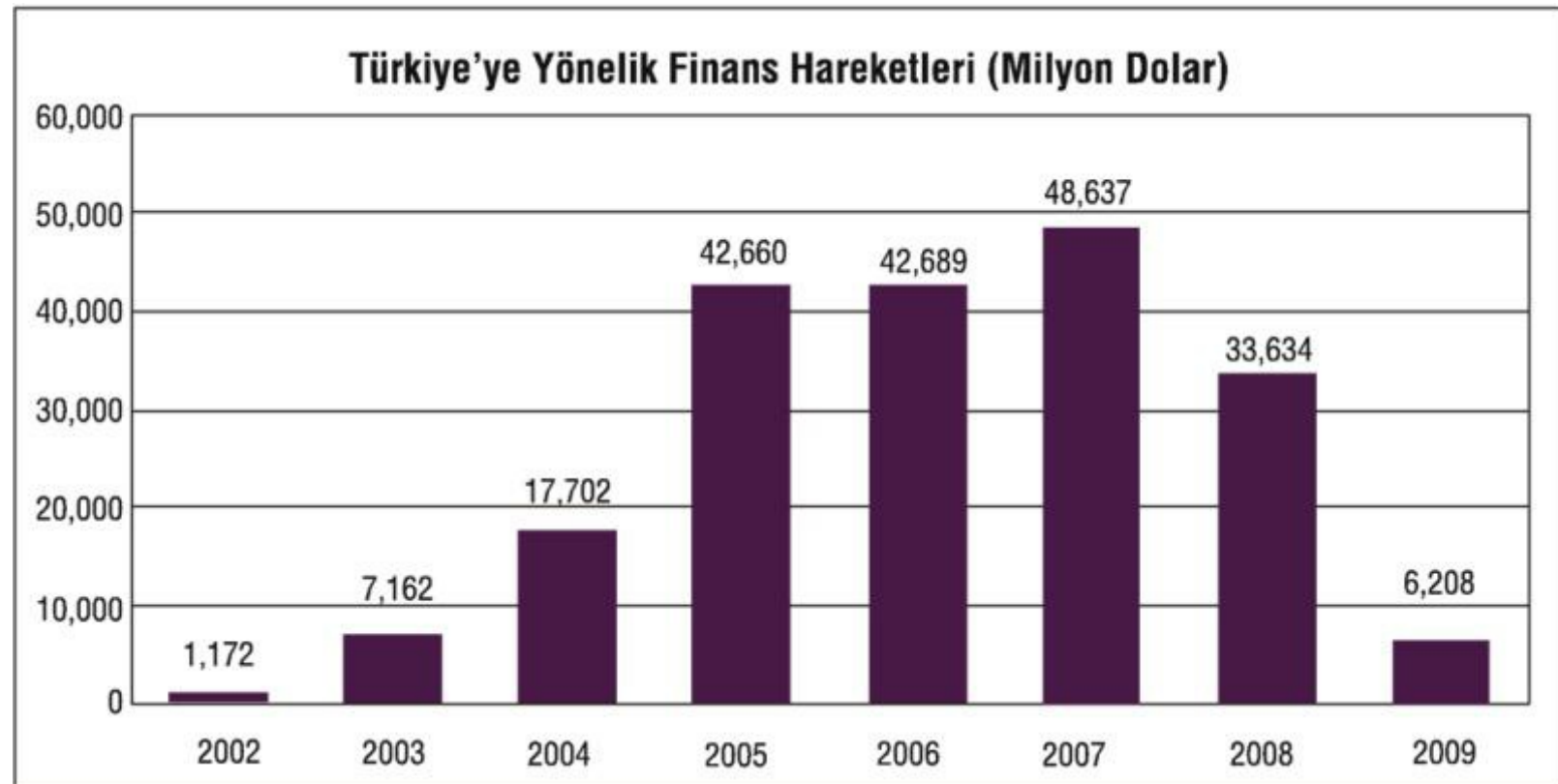
Türkiye'nin ithalatının önemli bir bölümünü ham madde ithalatı oluşturmaya başladı. Özellikle ham petrol ve doğalgaz fiyatlarında önceki yıllarda yaşanan artışlar, hammadde ithalatının toplam ithalat içerisindeki payını yüzde 75'e kadar çıkardı.

Ancak 2009 yılında yaşanan ekonomik küçülme hammadde ithalatının toplam ithalat içerisindeki payının yüzde 70'e kadar düşmesine yol açtı.

2002 yılından sonra ham madde ithalatı yüzde 163, yatırım malları ithalatı yüzde 155, tüketim malları ithalatı ise yüzde 293 oranında arttı.

2004-2005-2006 ve 2007 yıllarında cari işlemler açığından çok daha yüksek miktarlarda net finansman girişi yaşanan Türkiye'de 2008 ve 2009 yıllarındaki finansman girişi cari işlemler açığının altında kaldı.

Buna göre 2008 yılında Türkiye'nin 8,2 milyar dolarlık finansman açığı oluştu. 2009 yılındaki dış finansman açığı ise 7,6 milyar dolar oldu (Finansman açığı=net sermaye girişi-cari işlemler açığı).

Türkiye'de bir yandan cari işlemler açığı verilirken bir yandan da net sermaye çıkışı yaşanması Türkiye ekonomisinin yüzde 4,7 küçülmesine yol açtı. Bu gelişmenin ekonomi üzerinde çok daha büyük bir tahribata yol açmasını ise ekonomiye "kaynağı belirsiz", şaibeli döviz girişlerinin artması önledi.

Ödemeler dengesi bilançosunda "net hata ve noksan" kalemi 2008 yılında 5,4 milyar dolarlık, 2009 yılında ise 9,1 milyar dolarlık "döviz girişi" yaşandığına işaret ediyor

NET HATA VE NOKSAN KALEMİ

Merkez Bankası'nın da kaynağını net olarak açıklayamadığı söz konusu kaynağı belirsiz, şaibeli ve dolayısıyla kayıt dışı döviz girişleri, oluşan finansman açığının döviz rezervleri üzerinde fazla baskı yapmasını ve Türk lirasının çok daha fazla değer kaybetmesini önledi.

IMF'nin hesaplamalarına göre Türkiye'nin 2008 yılında GSYH'nin yüzde 5,7'sine kadar yükselen cari işlemler açığı 2010'da yüzde 1,9'a kadar gerileyecek. Ekonomideki rekor küçülmeye rağmen Türkiye ABD ve İngiltere gibi ülkelere yakın oranda cari açık verecek.

ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE CARİ İŞLEMLER DENGESİ/GSMH ORANI, %

	2009	2010	2011
Arjantin	4,4	4,9	4,0
Brezilya	-1,3	-1,9	-1,8
Çin	7,8	8,6	8,7
Fransa	-1,2	-1,4	-1,4
Almanya	2,9	3,6	4,2
Hindistan	-2,2	-2,5	-2,4
İtalya	-2,5	-2,3	-2,7
Japonya	1,9	2,0	2,5
Rusya	3,6	4,5	5,1
Türkiye	-1,9	-3,7	-4,2
İngiltere	-2,0	-1,9	-1,8
ABD	-2,6	-2,2	-2,6

Cari işlemler açığının GSYH'ye oranının 2010 yılında ise yüzde yeniden yüzde 3,7'ye kadar yükseleceği tahmin ediliyor. Bu haliyle Türkiye 2010 yılında en fazla cari işlemler açığı verecek ülkeler arasında yer alacak.

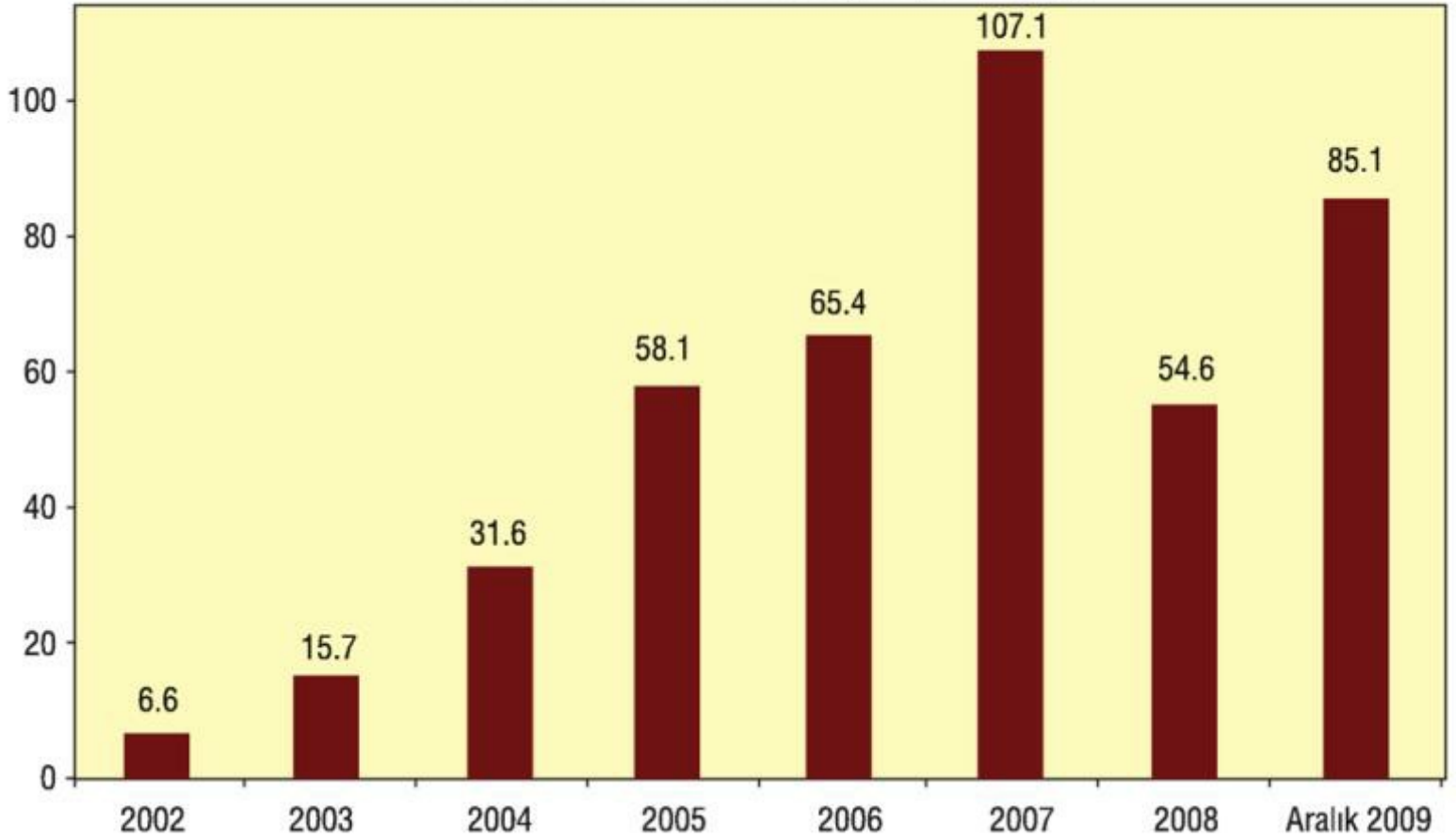
Çin, Japonya ve Almanya gibi cari işlemler fazlası veren ülkelerin cari fazlalarının GSYH'ye oranının ise gelecek yıl artması bekleniyor.

Sıcak Para, Yabancı Yatırım ve Dış Krediler

Türkiye'nin döviz açığını finanse etmek için kullandığı sıcak para, doğrudan yabancı sermaye ve dış kredi kanallarında belli daralmalar yaşanmakla birlikte, özellikle sıcak para da bir kısmı şaibeli yeni girişler 2009'un ikinci yarısında arttı.

Yabancıların Türkiye'deki sıcak para stoku Türk parasının değerlenmesi ve yüksek faiz oranlarının etkisiyle 2002 yılından sonra hızla artarak 2007 yılı sonunda 107 milyar dolara kadar yükselmişti. 2008'de yüzde 1'in altına düşen büyüme, sıcak para girişini de gerilettilti. Özellikle küresel krizin etkisi altına girilen son çeyrekte, giriş, yerini çıkışa bıraktı ve yıl toplamında sıcak para stoku 55 milyar doların altına indi. 2009'da ise yılın ilk yarısı ile ikinci yarısı farklı seyretti ve yıl toplamında 85 milyar doları aşan sıcak para stoku oluştu.

Sıcak Para Yeniden Artıyor
Türkiye'deki Sıcak Para (Milyar Dolar)

Yabancıların "sıcak para" olarak da isimlendirilen Türkiye'deki portföylerinin büyük bölümünü yüzde 65 ile hisse senetleri oluşturuyor.

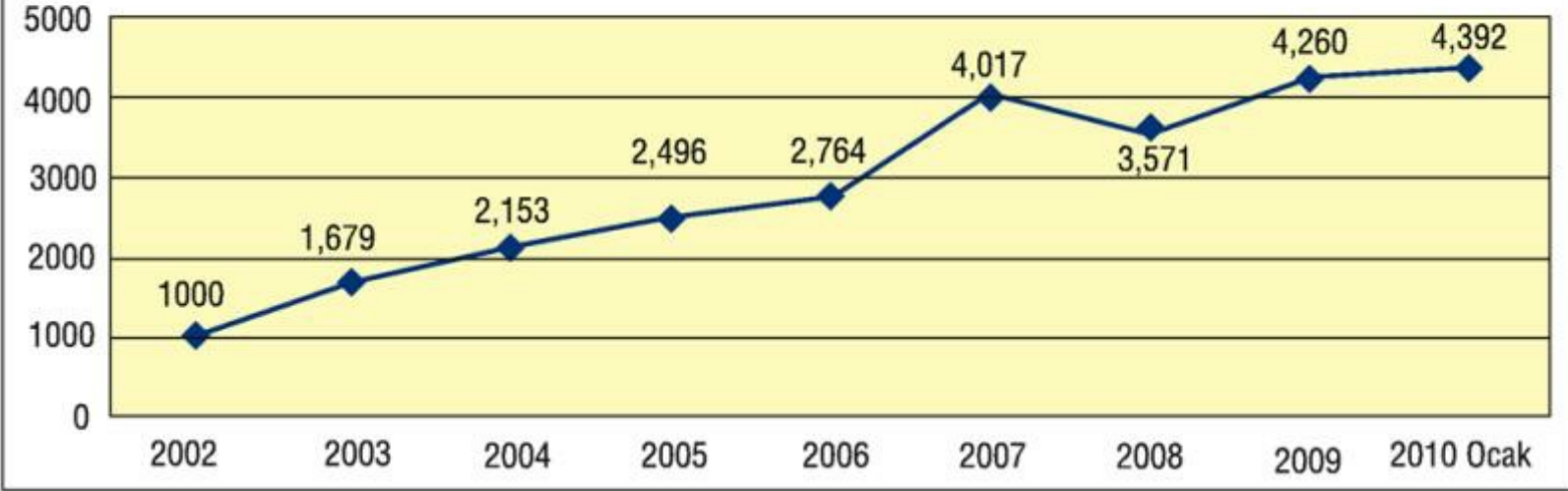
Yabancıların portföyünün yüzde 24'ü Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) yüzde 11'i ise banka mevduatından oluşuyor.

2001 krizinden sonra uygulanan "yüksek faiz-düşük kur" politikası Türkiye'yi sıcak para açısından büyük bir kazanç kapısı haline getirdi.

2002 yılı sonunda Türkiye'ye gelen 1000 dolar Hazine bonosunda 2007 yılı sonunda 4 bin 17

dolara kadar yükseldi. Küresel krizin etkisiyle Türk parasının değer kaybettiği ve faiz oranlarının gerilediği 2008 yılında ise sıcak para kayıpla karşılaştı. 2008 yılı sonunda 3 bin 571 dolar olan söz konusu tutar, 2009 yılı sonunda ise 4 bin 260 dolara yükseldi.

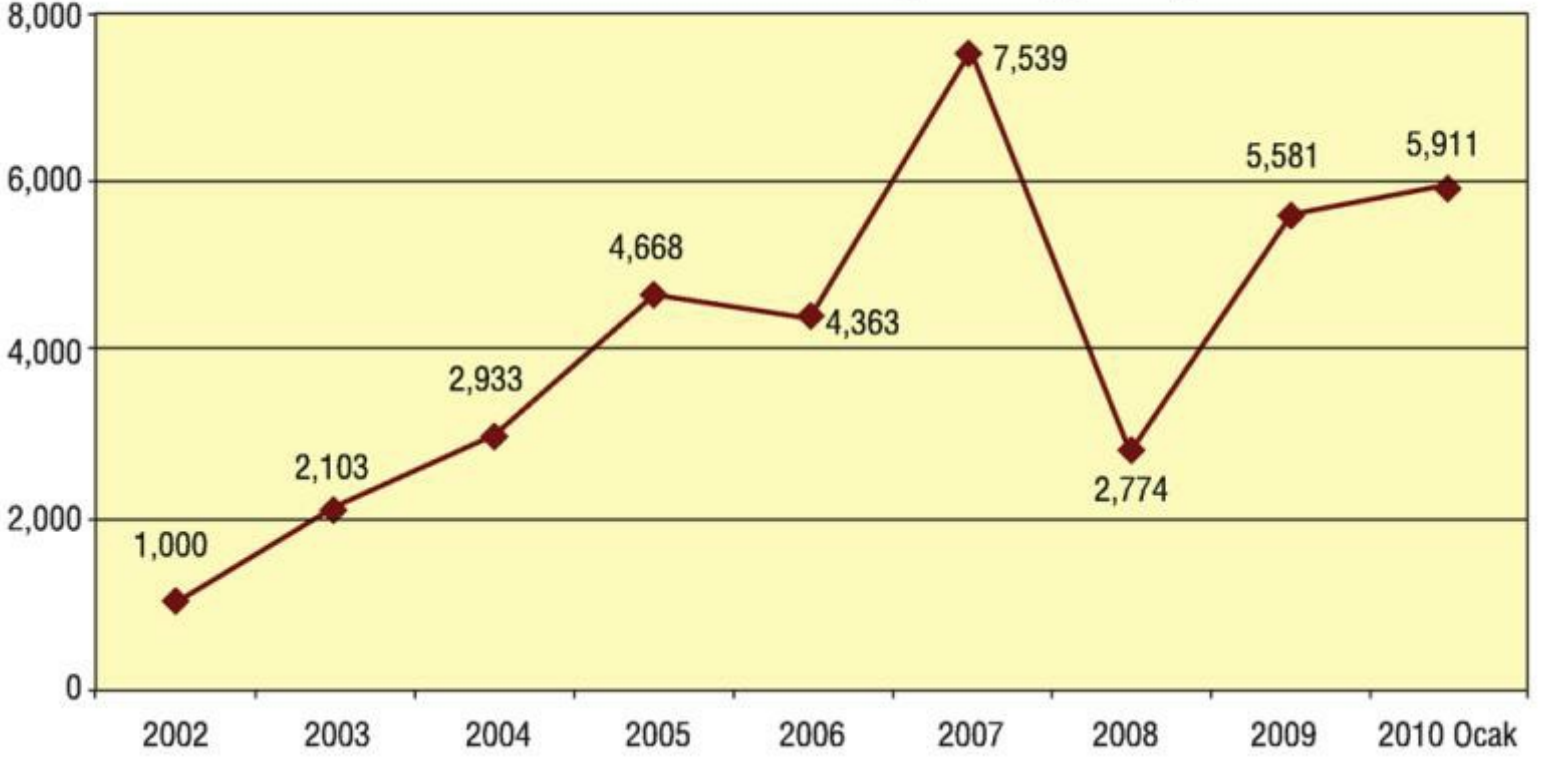
2002 Yılı Türkiye'ye Gelen 1000 Dolar Hazine Bonosunda 4 Bin 392 Dolara Çıktı Sıcak Paranın bonosundan Sağladığı Getiri (Dolar)

Bu yılın ilk bir aylık döneminde ise sıcak para Hazine bonosunda dolar bazında yüzde 3,1 oranında kazanç sağladı. 2002 yılı sonunda Türkiye'ye gelen 1000 dolar Hazine bonosunda 4 bin 392 dolara çıktı.

2001 krizi sırasında fiyatları dibe vuran İMKB'deki hisse senetleri 2002 yılından sonra Türkiye'ye gelen sıcak para için süper bir kazanç kapısı oldu. 2002 yılı sonunda İMKB'deki hisse senetlerine yatırılan 100 dolar 2007 yılı sonunda 7 bin 539 dolara kadar çıktı.

1000 Dolar Yedi Yılda 5 Bin Dolar Oldu Sıcak Paranın Borsa'da Elde Ettiği Kazanç (Dolar)

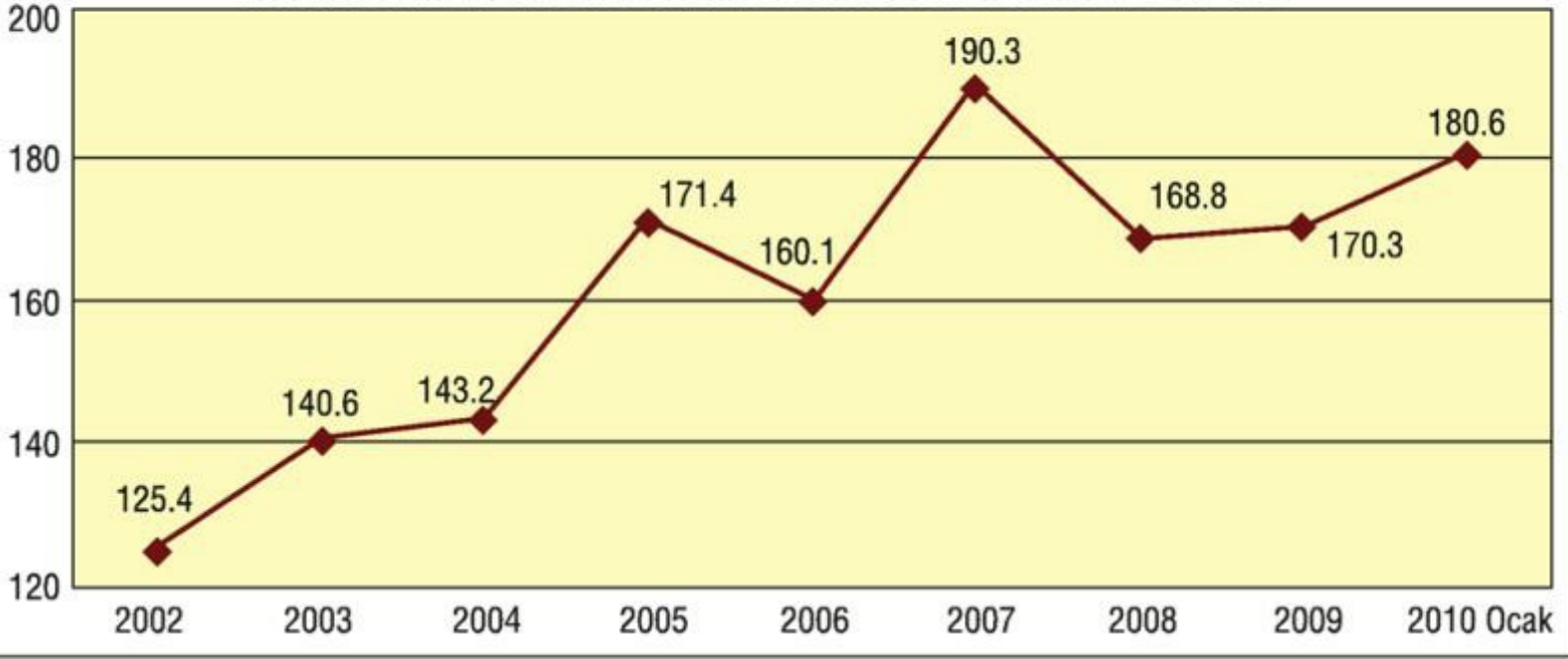
Ancak küresel krizin diğer hisse senedi fiyatlarında yol açtığı düşüş ve Türk parasının değer kaybetmesi nedeniyle 2008 yılında yüzde 63,2 gibi oldukça yüksek bir zararla karşılaşan sıcak para, 2009 yılında ise dolar bazında yüzde 101,2 oranında kazanç sağladı.

Bu yılın ilk ayında ise sıcak para borsada yüzde 8,2 oranında kazandı. 2002 yılı sonunda Türkiye'ye gelen 1000 dolar, Borsa'da 5 bin 911 dolara çıktı.

Türk Lirasına uygulanan yüksek faiz, Türk parasının son yıllarda önemli ölçüde değerlenmesine neden oldu.

Merkez Bankası'nın Türk parasının 1995 yılındaki değerini 100 kabul ederek oluşturduğu TÜFE bazlı reel efektif döviz kuru endeksi 2008 sonunda 168,8 olarak gerçekleşti.

Türk Parası 2002 Yılından Sonra Reel Olarak Yüzde 44 Değerlendi Merkez Bankası Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi 1995=100

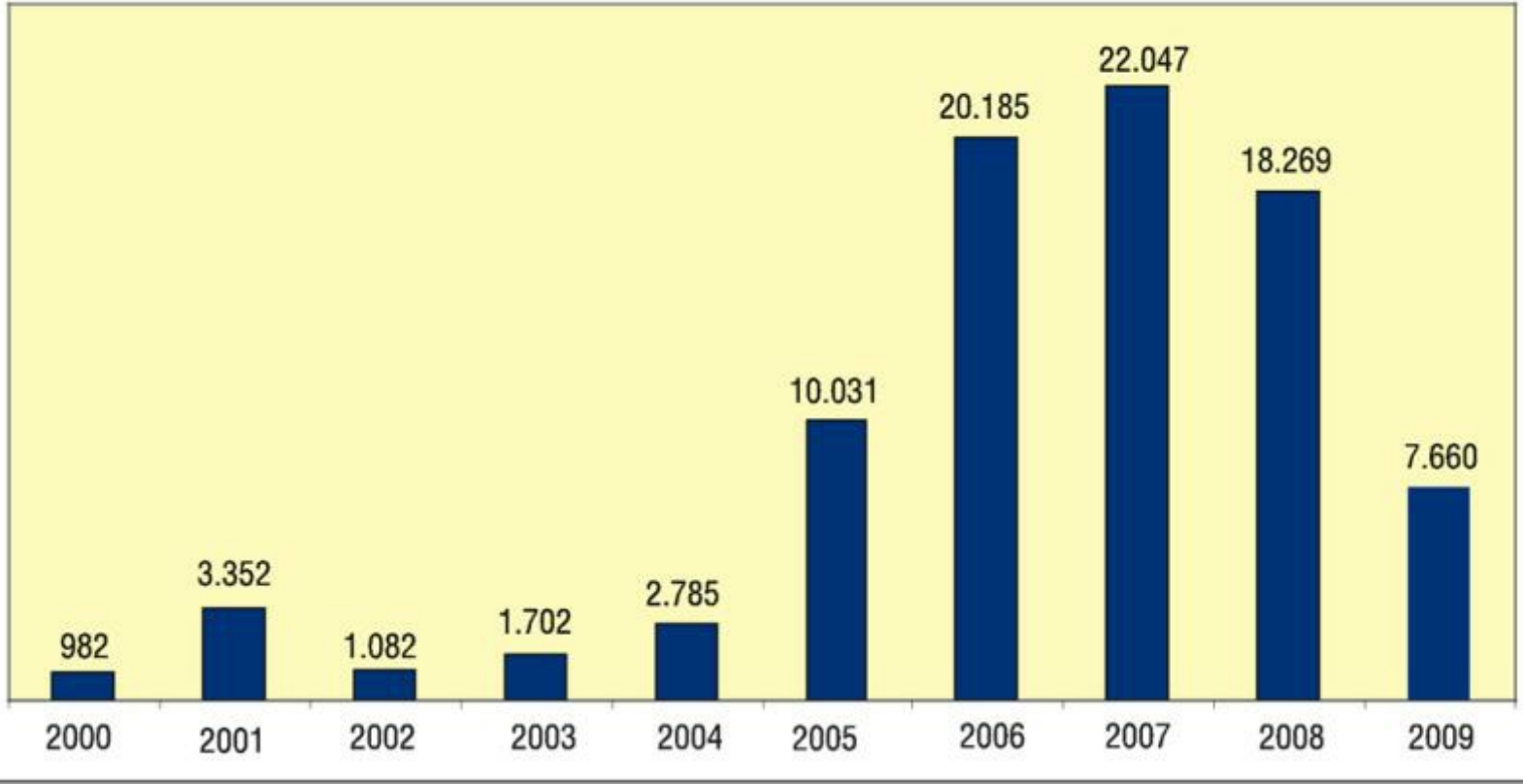
Türk parası 2008 yılında yüzde 12,4 oranında değer kaybetse de Ocak 2010 itibariyle 2002 yılı sonuna göre hala yüzde 44 oranında değerlendi. Türkiye'nin son bir yıllık dönemde ihracatında küresel krize bağlı olarak yaşanan üçte bir oranında azalmada Türk parasının bu ölçüde değerlenmiş olmasının payı da bulunuyor.

Küresel durgunluk nedeniyle tüm ülkelerin merkez bankaları 2008 yılında **politika faizlerinde** önemli indirimlere gittiler.

Ekonomide yaşanan durgunluk nedeniyle enflasyonun hızla aşağı doğru inmesiyle birlikte Merkez Bankası da hem geçen yılın son aylarında hem de bu yılın ilk aylarında gecelik faiz oranlarını indirdi. Para Politikası Kurulu en son gecelik borçlanma faizini Ekim ayında yüzde 6,75'e kadar indirdi.

Dış kaynak sağlamanın bir diğer kanalı **doğrudan yabancı sermaye** girişinde 2009, başarısız bir yıl oldu. Türkiye özellikle 2006, 2007 ve 2008 yıllarında yoğun bir doğrudan yabancı sermaye yatırımı aldı. Ancak söz konusu sermaye sektörel olarak daha çok bankacılık, haberleşme, ticaret ve diğer hizmet sektörleri ile gayrimenkul alımı için geldi. Üretime ve ihracata ek bir katkı sağlamayan bu sektörlerdeki yabancı sermayenin ek istihdam yaratma kapasitesi de düşük kaldı. 2009'da ise, girişler, 2008'e göre 11 milyar doların üzerinde azaldı ve 7,7 milyar doların altına düştü.

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Milyon \$

2003- 2009 döneminde doğrudan yabancı sermayenin yüzde 60, 8'i hizmetler sektörüne yönelik yatırımlardan oluştu. Bu kapsamdaki, bankacılık ve sigortacılık sektörüne gelen yabancı yatırım tutarı doğrudan yatırımların yüzde 35, 8'ini buldu. Haberleşme ve ulaştırma sektörüne gelen tutarın payı ise yüzde 15 oldu. İmalat sanayi sektörünün yabancı sermayeden aldığı pay ise yüzde 15, 8 düzeyinde gerçekleşti. Gayrimenkul için gelen sermayenin payı ise yüzde 18 oldu.

2003- 2009 Döneminde Gelen Yabancı Sermaye (milyon dolar)

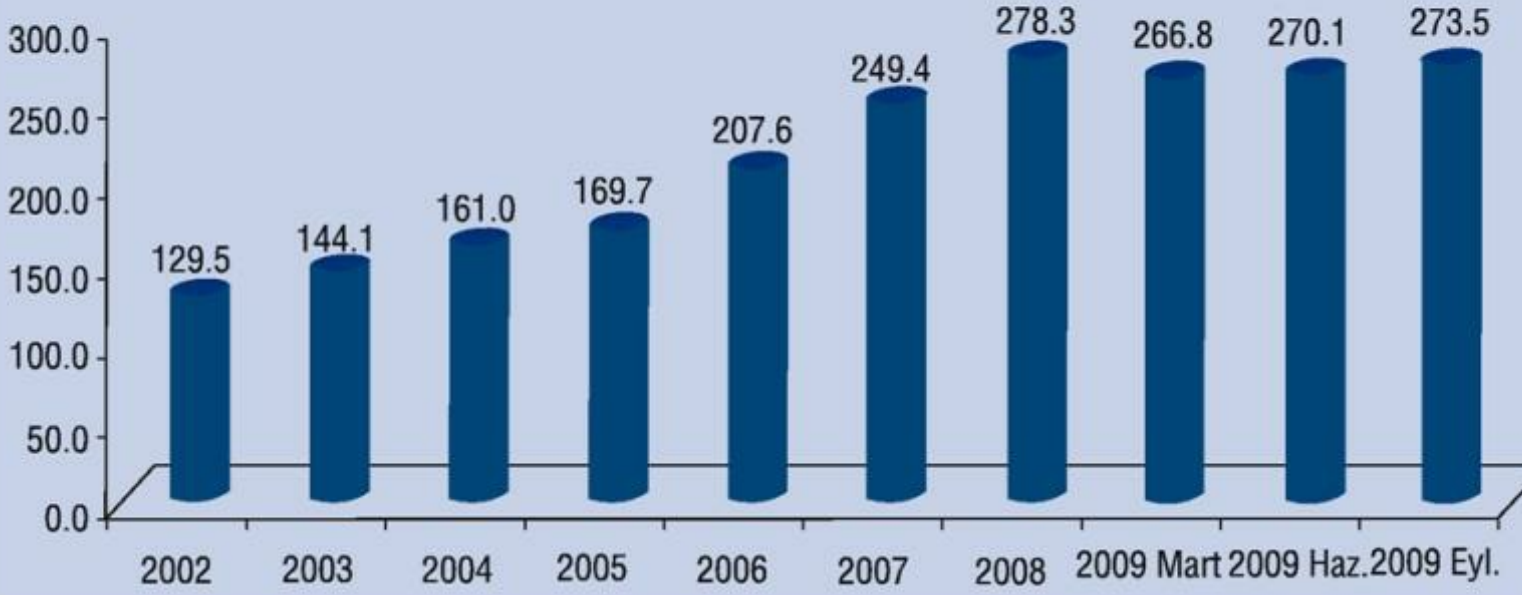
	Sermaye	Pay(%)
TARIM	106	0, 13
SANAYİ	17.269	21, 18
- Madencilik	913	1, 12
-İmalat Sanayi	12.846	15, 75
-Enerji	3.510	4, 30
HİZMETLER	49.611	60, 83
-Toptan ve Per. Tic	3.885	4, 76
-Haberleşme	12.179	14, 93
-Finansal Aracılık	29.161	35, 76
-Diğer	4.386	5, 38
GAYRİMENKUL	14.566	17, 86
TOPLAM	81.552	100, 00

Dış kaynak sağlamanın bir diğer kanalı olan **dış kredilerde** ise 2009'da tempo düştü. Dış borç stoku Eylül 2009 itibariyle ise 273,5 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Türkiye'nin dış borç stoku (Kamu+özel sektör) son 7 yıllık dönemde toplam 144 milyar dolar

büyüdü. 2002 yılı sonunda 129,5 milyar dolar olan dış borç 2007 yılı sonunda 249 milyar dolar, 2008 sonunda ise 278,1 milyar dolar olarak gerçekleşmişti.

Dış Borç Stoku Yedi Yılda 144 Milyar Dolar Arttı Kamu ve Özel Sektör Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)

Son 7 yılda yüzde 111 oranında artan dış borç stokunun milli gelire oranı ise yüzde 45'e kadar yükseldi.

Türkiye bu borç için her yıl yurt dışına 12 milyar dolara yakın faiz ödüyor.

Dış borç stokunda 2009 yılının ilk yarısında 2008 yılı sonuna göre yaşanan azalmaya rağmen, borcun milli gelire oranı yeniden yükselme trendine girdi.

2002 yılında yüzde 56,2 olan dış borç stokunun milli gelire (GSYH) oranı 2005 yılında yüzde 35,2'ye kadar gerilemişti. İzleyen yıllarda artan, 2008 yılı sonunda ise yüzde 37,5 olarak gerçekleşen dış borç stokunun Türkiye'nin milli gelire oranınının 2009 yılında ise yeniden yüzde 45,3'e çıktığı gözleniyor.

Dış borç stoku azalırken borcun milli gelire oranınının artması, 2008 yılında 741 milyar dolara kadar yükselen milli gelirin, 603 milyar dolara kadar azalmasından kaynaklanıyor.

Dış borç stokuyla ilgili önemli bir gösterge de Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin dış borç stokuna oranı.

Merkez Bankası'nın hesaplamalarına göre 2005-2007 yılları arasında yüzde 30'a yakın bir düzeyde seyreden Türkiye'nin dış borç stokunun döviz rezervine oranı 2008 yılında yüzde 25,5'e geriledi, Haziran 2009 itibariyle ise yüzde 25,9 oldu.

Dış borç göstergelerinde yaşanan bozulma, ihracatın faiz ödemelerini karşılama oranında da gözlemlendi. Türkiye 2008 yılında ihracat gelirlerinin yüzde 8, 9'u kadar dış borç faiz ödemesi yapmıştı. Eylül 2009 sonu itibariyle son bir yıllık dönemde ise bu oran yüzde 11,1 olarak gerçekleşti.

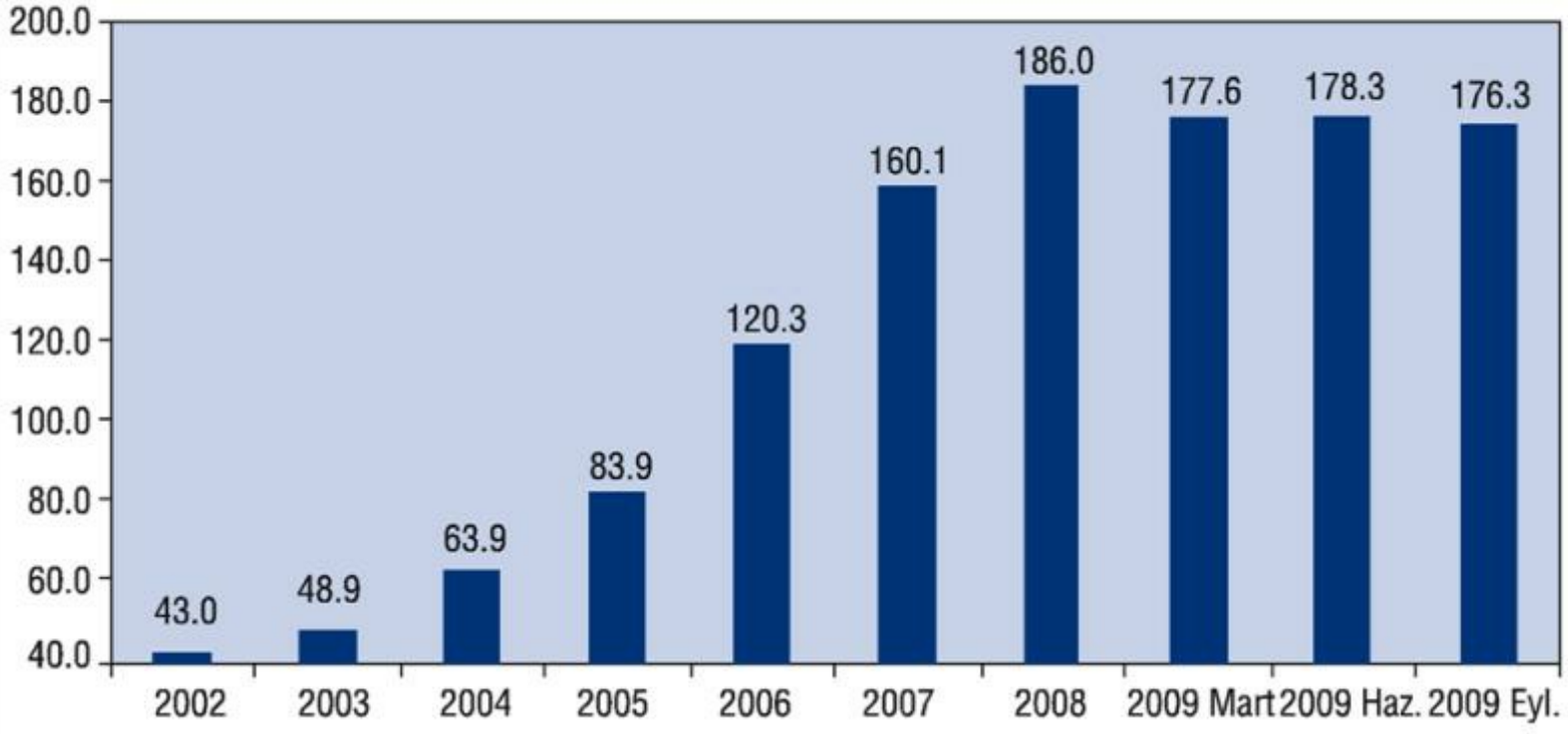
Türkiye giderek daha fazla döviz gelirini dış borç ödemelerinde kullanmak zorunda kalıyor.

Dış borç stokunda yaşanan artışa paralel olarak Türkiye'nin dış borçlar için ödediği faiz de her geçen gün artıyor. Türkiye ekonomisi dış borç faizi olarak yurt dışına önemli ölçüde kaynak aktarıyor.

2002 yılında 6,4 milyar dolar olan Türkiye'nin kamu ve özel sektör olarak dış borçları için yabancı kreditorlere ödediği faiz miktarı 2008 yılında 11, 8 milyar dolara kadar yükseldi.

Ekim 2009 sonu itibariyle son bir yıllık dönemde Türkiye'nin dış borçları için ödediği faiz miktarı ise 11,1 milyar dolar olarak gerçekleşti.

Özel Sektör Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)

Uygulanan ekonomik politikaların yarattığı cari işlemler açığının finansman yükü özel sektörün üzerinde kaldı.

2002 yılında 43 milyar dolar olan özel sektörün toplam dış borç stoku, 2008 yılında 185,9 milyar dolara kadar yükseldi. Bu dönemde verilen cari işlemler açığını özel sektör dışarıdan borçlanarak finanse etti.

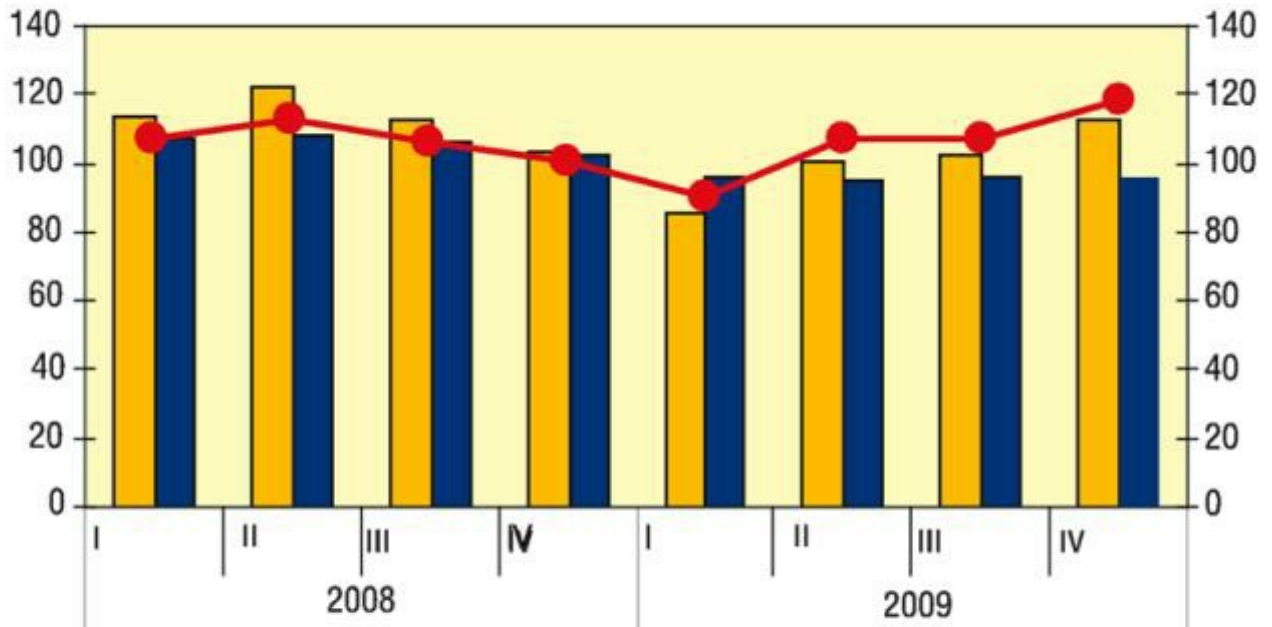
Ancak yaşanan uluslararası finansal kriz döneminde özel sektörün yeni dış borç bulma olanaklarının azalmasıyla birlikte Eylül 2009'da 176,3 milyar dolara inen özel sektörün dış borçlarındaki bu yüksek seviye, Türkiye ekonomisi açısından önemli bir risk oluşturuyor.

Daha Az İşçi, Daha Düşük Ücretle Krizden Çıkış

2009'un ikinci yarısından itibaren, işverenler, bir yandan çalışan sayısını bir yandan da ücretleri azaltarak maliyetleri düşürüyorlar; bu avantajla rekabet gücü edinip kaybettikleri pazarları, ciroları, dolayısıyla karları yeniden yakalama peşindeler.

TÜİK, 2005 yılı baz(=100) alındığında, üretimin 2008'e kadar yüzde 13 arttığını saptamıştı. Aynı dönemde imalat sanayinde çalışan sayısı, aynı oranda olmasa da, yüzde 6 artmıştı. 2009 krizinde, sanayi üretimi 2008'e göre yüzde 13'e yakın azaldı. Yani 2006'daki düzeyine geriledi. Sanayici işverenler, vakit kaybetmeden, iç ve dış talepte yaşanan daralmayı hemen istihdama, çalışanlara yansıttılar. Birincisi, çalışan sayısını azalttılar. İşten çıkarmalarla, imalat sanayiinin istihdam seviyesi, 2008'e göre yüzde 10 azaltıldı. İstihdam, 2005'teki düzeyinin bile yüzde 5 altına düştü.

2009'da Daha Az İşçi ile Krizden Çıkış Çabası.. (2005=100)

Üretim	113,8	121,7	112,4	103	85,7	101	102,2	112,8
İstihdam	106,7	107,9	106,2	102,8	95,4	94,5	95,6	95,5
Çalışan Başına Üretim (verimlilik)	106,7	112,8	105,8	100,2	89,8	106,9	106,9	118,1

Kriz öncesi 2008 ve kriz yılı 2009, mevsimler ya da çeyrekler itibariyle analiz edildiğinde, sanayi üretiminin 2008 son çeyreğinde **düşmeye başladığı** ve 2009 ilk çeyreğinde dibe vurduğu görülüyor. Bu sırada sanayici işverenlerin istihdamı hızla azalttıkları görülüyor.

2009'un ikinci çeyreğinden itibaren ise üretim görece **toparlanmaya** başladı ama bu, istihdam artırılarak, işten çıkarılanları yeniden işe alarak değil, tersine azaltılmış işçilerle yapıldı. 2009 son çeyreğinin görüntüsü şöyledir: İmalat sanayi üretimi, kriz öncesi düzeyi yeniden yakaladı, ancak bu üretimi, kriz öncesinin istihdamını yüzde 10 azaltarak yaptı. Yani kriz öncesinde 100 kişi ile yapılan üretimi, krizi fırsat bilerek 90 kişiyle yaptı. Bu, işte tutulan işçilerin daha uzun çalıştırılmaları, iş

yüklerini artırmaları ile yapılıır ve adına kapitalist işletmecilikte "**verimlilik**" denir. Yani, çalışan başına üretimi artırma... Nitekim işçi dışarı, üretim yukarı operasyonu ile "verimlilik", yani çalışan başına üretim, 2009'un ilk çeyreğinde yerlerde sürünürken (90) 2009 son çeyreğinde tarihi zirveye çıktı ve 2005'teki düzeyinin yüzde 18 (2005 bazına göre 118) üstüne çıktı. 2005'ten bu yana verimliliğin en çok arttığı çeyrek, yüzde 12 artış ile 2007'nin son çeyreği olmuştur.

Sanayici sermayedarları, krizden çıkma konusunda ümitlendiren bir unsur, daha az istihdam ile üretim artışına geçmek ise, diğeri de **reel ücretlerin** yerlerde sürünmesi, 3,5 milyon resmi işsiz ordusunun da çalışan sınıfı **açlıkla terbiye** etmesidir.

Hazine Müsteşarlığı verileri, 2009'da sanayide reel ücretlerin yüzde 9 gerilediğine işaret ediyor. Çalışanlar, belki de tarihlerinin en derin tehdidine maruz kaldılar; bir kısmı işten çıkarıldı, işini kaybetmeyenlere de zam yapılmadı ve ya yüzde 7'lik enflasyon zammı bile söz konusu olmadı. Daha da ileri gidip, "*Kriz var, işinizi kaybetmek istemiyorsanız, ücretlerden fedakarlık yapacak, indirim operasyonlarımıza ses çıkarmayacaksınız*" tehditi çok sık ve çok cüretkar bir biçimde kullanıldı.

Sanayi patronları, 2010'a, keyfi tensikatlarla çalışan sayısını azaltmış, reel ücretleri geriletmiş olmanın avantajıyla girdiler. 2009 son çeyreğini bu rüzgarla tamamlayanlar, 2010'da bu avantajlarla yeniden iç ve dış piyasada rekabet gücü bulmayı umuyorlar. 2010'da büyümenin yüzde 5'i bulacağı iddiası, bu emek karşıtı operasyonlara dayanıyor.

Ancak, bu işgücü kullanımını azaltıp ücretleri geriletme ile ayakta kalma, yeniden büyüme umudu, 2001 krizinde işe yararmış olmakla birlikte 2009 krizinde işe yaramayabilir. Nitekim, imalat sanayinde kapasite kullanımı ile ilgili veriler, beklenen toparlanmanın kolay olmadığını ortaya koyuyor.

İmalat Sanayii Kapasite Kullanım Oranı, 2008-10/2010-3, %

Kaynak: TÜİK

Küresel krizin etkisi altına girilen 2008 Ekiminde yüzde 74,3'lük kapasite kullanımı, izleyen aylarda düştü ve 2009 Martında yüzde 59,2 ile dibe vurdu. İzleyen aylarda kapasite kullanımı arttı ve 2009 Kasımında yüzde 69,2'ye kadar çıktı ama süremedi, izleyen aylarda yine yüzde 68'in altına düştü.

IMF ile İlişkiler ve Cemaat Kapitalizmi

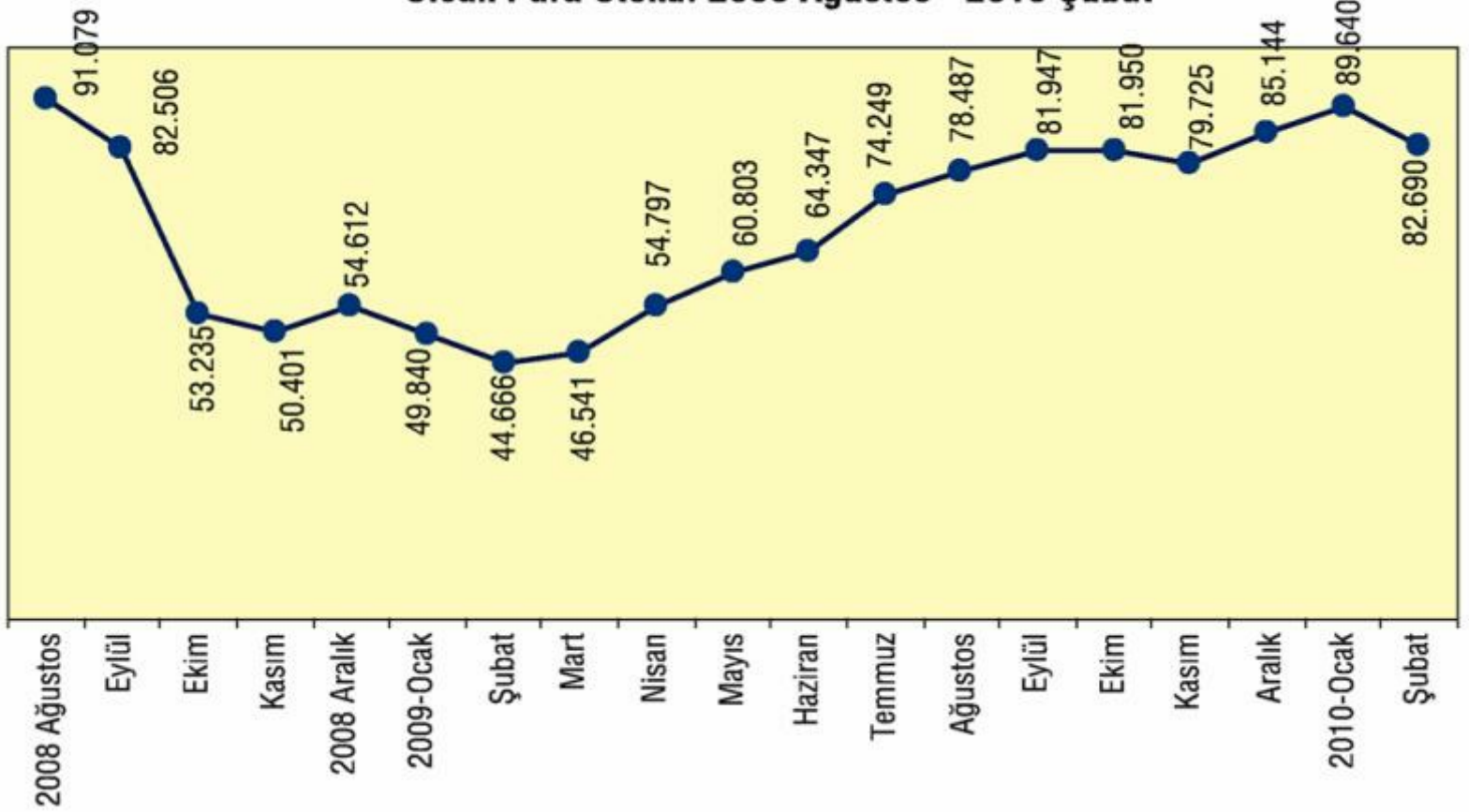
AKP iktidarının 2002'de başlayan icraatında önemli bir yer tutan IMF ile ilişkiler, ilk iktidar yılı olan 2002'den 2007'ye kadar bir "uyum dönemi", 2007 sonrası ise "askı dönemi" olarak adlandırılabilir.

2001 bankacılık krizinin enkazını üstlenen Hazine, IMF ile yapılan stand-by anlaşması ile kullandığı kredileri, finans sisteminin rehabilitasyonu için harcarken, Hazine'ye, oradan da halka yansıyan borçları geri ödemek için uzun yıllar "mali disiplin" uygulandı. AKP iktidarı, 2002 sonlarında iş başına gelince IMF anlaşmalarına sadık kaldı ve bu anlaşmaların sadık bir uygulayıcısı oldu. Bütçede uygulanan mali disiplin ve özelleştirme gelirleriyle IMF borçları ödendi; 2002'deki 16,2 milyar SDR olan IMF borcu, 2009'da 5,5 milyar SDR'ye kadar düştü.

Küresel krizin etkisi altına girilen Ekim 2008'de yoğun bir sıcak para çıkışı oldu. Bu durumun devamından endişe duyan AKP iktidarı, IMF ile yeni bir stand by anlaşması için görüşmeler başlattı. Ekim 2008 için sıcak para trafiği, yani devlet tahvili, borsa ve mevduat olarak yatırımda olan yabancı yerleşiklerin yatırımları, dışa çıkış biçiminde gerçekleşti. Bu çıkışın tutarı 5, 6 milyar doları bulurken sıcak para stoku 53 milyar dolara kadar düştü. Çıkış, Kasım ve 2009'un ilk 2 ayında da sürdü. Bu tarihe kadar IMF ile bir anlaşma ihtimali arttı. Ancak Mart 2009'dan itibaren sıcak para trafiği "giriş" yönlü değişti, 2009 sonunda kriz öncesi seviyeye çıktı. Bu dönüşte çeşitli etkenler rol oynadı. IMF ile görüşmeler sıcak para yatırımcılarına güven verirken, dünyada sıcak paranın gönül rahatlığı ile gideceği seçenek sayısı azaldı ve Türkiye görece emin bir liman gibi görüldü.

Sıcak Para Stoku: 2008 Ağustos - 2010 Şubat

İzleyen aylarda sıcak para girişinin devam etmesi, AKP hükümetini IMF ile anlaşmadan uzaklaştırdı. Bunda, AKP'nin sırtını dayadığı cemaat kapitalizminin tercihleri de etkili oldu.

2007 sonrası IMF ile yeni bir anlaşmaya gitme konusunda istekli görünmeyen AKP iktidarı, 2010 Martında IMF ile yeni bir anlaşma yapılmayacağını açıkladı. Bu askıya alınan ilişkinin arka planını anlamak için, AKP iktidarının dayandığı hakim sınıf bileşenlerini iyi tahlil etmek gerekir.

Türkiye siyaset ve iktisat tarihini analiz edenler, 2002 seçimleri ile AKP'nin iktidara gelişini ve icraatını, önemli bir kilometre taşı olarak alacaklardır. Bu **tarihi kırılma**, aslında, Türkiye toplumsal formasyonuna yön veren egemen sınıf blokları arası güç değişimi için derinleşen bir **iktidar**

savaşıdır. Bilek greştiren taraflardan biri, İslami-muhafazakar sermaye fraksiyonlarının siyasi temsilcisi **AKP-Fethullah Gülen koalisyonudur.** Bu kesimin dayandığı sermaye fraksiyonu, resmi olarak TOBB bünyesindeki çoğu odada; "sivil" olarak da MÜSİAD ve TUSKON'da örgütlü, bir kısmı KOBİ, bir kısmı da iri-kıyım sermayedarlardır. Bunlara "*Anadolu kapları*" denmesi eksiktir. İstanbul'daki sanayi, ticaret ve hizmet varlıkları ağırlık taşıır.

Bilek greşinin diğer tarafında, yine TOBB çatısı altındaki laik sermayedarlar, "sivil" örgütlenmede de TÜSİAD ve eteğinde topladığı orta büyüklükteki laik TÜRKONFED yesi sermayedarlar vardır. Geleneksel (laik) Türkiye burjuvazisinin başat olduğu blok içinde, diğer mtfevikler, laik sivil-asker üst bürokrasidir.

Bu iki hakim blok arasındaki kayda değer en önemli hesaplaşma, 1990'lı yıllarda yaşanmış ve **28 Şubat darbesi** sonucu İslamcıların yenilgisiyle sonuçlanmıştı. 1990'lı yıllarda **Necmettin Erbakan** liderliğindeki Milli Görüş, tek başınaydı ve 1990'da kurulan MÜSİAD, taban sermayedar örgütüydü. Fethullah Gülen cemaati, Erbakan evresi ile temsiliyet çekişmesi yaşıyordu. Erbakan, anti-küreselleşmeci, millici, Gülen kanadı kreselleşmeciydi.

TÜSİAD–sivil-asker bürokrasi bloku, 28 Şubat 1997'de, yükselmekte olan İslamcı kesimi bir darbe ile gerilettili. Ama darbe yarası çabuk sarıldı. İzleyen yıllarda Erdoğan-Gl ikilisi Milli Görüş'ten koparak ve yanlarına eski ANAP'lı muhafazakarları alarak, Gülen ile ittifak içinde AKP'yi 2002'de iktidara taşıdılar. Erbakan'ın 1990'da kurdurduğu MÜSİAD, 2000'li yıllarda, Erbakan çizgisinden koptu ve vizyon değiştirerek neoliberal-küresel çizgiyi benimsedi. Gülen cemaatine dahil sermayedarlar ise örgütlerini 2005'te TUSKON adı altındaki konfederal bir yapıyla genişlettiler ve 80 ilde örgütlendiler.

2002-2007 döneminin likidite bolluğu yaşayan dünya konjonktürü, AKP'li muhafazakarların neoliberal yönelimlerini cesaretlendirdi. Küresel ana firmalarla doğrudan ilişki kuran ihracatçı (tedarikçi) KOBİ'ler, AKP iktidarının da destekleriyle hızla palazlandılar. Aynı dönemin sağladığı hormonal büyümenin saadeti, TÜSİAD çatısı altında örgütlü geleneksel –laik– burjuva kesiminde de, AKP ile yaşanabileceği fikrini güçlendirdi. AKP, IMF ile srdrdğu programda parmak ısırtan, emek karşıtı, sıkı özelleştirmeci, anti-kamucu bir neoliberal performansla TÜSİAD'cıları da şaşırtmıştı.

AKP-Gülen koalisyonu hükümet, birinci iktidar döneminde, toplumu muhafazakarlaştıran, İslamcı-muhafazakar taban sermayedarı kollayan-kayıran politikaları çok fazla ön plana çıkarmadı. Dış kaynak bolluğunun rüzgarıyla yaşanan yüksek büyümenin rahatlığı içinde IMF ve AB ıpalarıyla barışık bir iktidar görüntüsü verdi.

Yüzde 50'lere tırmanan bir seçmen desteğinden kaygılanan "laik blok"un sivil-asker bileşenlerini endişelendiren İslami tırmanmaya dönük e-muhtıralı, darbe niyetli hamleler, kitleler nezdinde onay görmedi, ters tepti ve sonuçta AKP'ye, hem ankaya'yı hem de ikinci bir iktidar dneminini, yüzde 47 oy üstünlüğü ile sundu.

Kazanılan bu muharebelerle, AKP, 2007 sonrası, toplumu muhafazakarlaştırma projeleri için daha atak oynama cüreti de buldu. Karşı blokun bileşenlerinden sivil-asker bürokrasiyi geriletmek üzere **Ergenekon davası**, çeşitli itibarsızlaştırma operasyon ve hamleleri bir birini izledi. TSK'yı itibarsızlaştırma, yargıyı yürütmeye tabi kılma çabaları yoğunlaşırken sermaye ayağında da

TÜSİAD'ı etkisizleştirme, buna karşılık MÜSİAD ve TUSKON'u öne çıkarma çabaları arttı. TÜSİAD'ın lider gruplarından **Doğan**'a hem medyasını hem ekonomik gücünü kırmak üzere yapılan vergi operasyonları, diğer TÜSİAD'cıları **sindirmeye yetti**. Doğan'a sahip çıkamayan, onunla dayanışamayan TÜSİAD üyeleri, benzer baskılara maruz kalabileceklerinden endişe ettiler; enerji, gayrimenkul vb. sektörlerindeki özelleştirme, ihale süreçlerinde kara listeye alınmaktan çekinip sindiler.

AKP, ikinci iktidar döneminde daha fütursuzca "yandaş sermayedar"ı güçlendirme ataklarına girdi. Damadının yönettiği **Çalık Holding**'i hem medya sektöründe hem de enerji sektörlerinde doğrudan destekledi. Medyada yeni cemaat kanalları, artırılan TRT, AA, RTÜK kontrolleri ile gücünü tahkim etmekle kalmadı, rakiplerinden Doğan'ı küçülmeye zorlayacak hamleler yaptı. Birçok TÜSİAD üyesini de havuç-sopa yöntemleriyle biata zorladı ve önemli ölçüde başardı. AKP-Gülen iktidarının, karşı iktidar blokunun bileşenlerinden TSK ve yargı ile bilek güreşinin nasıl sonuçlanacağını önümüzdeki günler gösterecek. Sermaye birikimi sürecinde, "**cemaat kapitalizmi**" yapılanmasını tahkim eden ve kriz koşullarında koruyan yaklaşımlar ise IMF ile ilişkilerde iyice belirginlik kazandı.

AKP Hükümetinin, IMF ile yeni bir stand-by anlaşması için sürdürdüğü girişimlerdeki tutumu, cemaat kapitalizmini nasıl önemseydiğini ve her politikada cemaat kapitalizminin önceliklerinin esas olduğunu da sergiledi. Nedir bu cemaat kapitalizmi?

Kapitalizmin muhtelif dönemlerinde muhtelif ülkelerde "**eş-dost kapitalizmi**"nin geçerli olduğu evreler olmuştur. İngilizcesi "**crony capitalism**" veya kısaca "**crapitalism**" olan bu tarzda, iş dünyası-siyaset-bürokrasi ilişkileri giriftleşir ve sermayedarların bazıları daha çok kayırlır.

Eş-dost kapitalizminin örnekleri, özellikle 1980 sonrası Türkiye'sinde sıkça yaşandı. AKP iktidarında da bu kişisel kayırlımanın örnekleri var. Maliye eski bakanı Unakıtan'ın oğluna, Başbakan'ın damadının şirketlerine sağlanan avantajlar, kayırmalar birkaç örnek. Daha kurumsal olanı ise AKP ve Fethullah Gülen cemaatini oluşturan koalisyonun dayandığı muhafazakar sermayedarları toptan kollayan bir kayırmacılık.. Bu kesimin örgütleri olan MÜSİAD ve TUSKON'un, İslamcılarının yönetiminde söz sahibi olduğu TOBB odaları ve Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin yaklaşımları, hükümetin makro politikalarını doğrudan belirliyor.

Bu örgütlerde politika üreten "**cemaat kapitalistlerinin profili**" şöyle özetlenebilir:

- Çoğu, İstanbul ve Anadolu'da dayanıklı-dayanıksız tüketim malı üreten KOBİ sanayicileri ve üretimlerinin bir kısmı ihracata dönük. Bir kısmı küresel firmalarla birebir ilişki içinde ve tedarikçi durumdadır. Çoğunlukla sendikasız, güvencesiz işçi çalıştırıp bu ucuz emeğin sağladığı avantajla dış rekabet gücü sağlamaya çalışıyorlar.
- Çoğu, "Faizsiz banka" diye bilenen katılım bankacılığı kesimi ile iş yapıyor ve bu finans kurumlarının etkinleştirilmesini, güçlendirilmesini; büyük bankaların ise kuşatılmasını istiyorlar.
- Çoğu, AKP yönetimindeki belediyelerin, yatırım tutarı 35 milyar TL'yi bulan, her tür kamusal denetimden uzak tutulmuş, Başbakan'a bağlı TOKİ'nin projelerinden şöyle veya böyle pay alıyorlar. Toplamda 500 bini bulan bu konut-sosyal donatı projelerinde, kimi müteahhit, kimi girdi tedarikçisi, taşeron olarak rol aldı, alıyor.
- Özelleştirilen irili-ufaklı kuruluşlarda, enerji özelleştirmeleri ve lisans alımlarında

avantajlılar. Kamunun sağlıktan eğitime çeşitli harcamalarında mal tedarikçisi, taşeron olarak pay alıyorlar. Kamu hizmetlerinin ticarileşmesi, özelleşmesinde öncelikle kayırılıyorlar.

Cemaat kapitalizmi de, haliyle, küresel krizden etkilendi. Yüzde 30 azalan ihracattaki gerileme onları da vurdu. Daralan iç talep, özellikle gıda dışı tüm sektörlerde, onları da zora soktu. Hükümetin ÖTV-KDV indirimleri ile kısmi desteklerden onlar da yararlansa, esas desteği, sürdürülen kamu harcamalarında aradılar. Tam da burada, IMF'nin yapılacak bir stand-by anlaşmasında kamu harcamalarının denetlenmesi ve kısılması önlemi, cemaat kapitalizminin kurgusuyla çatıştı. Yine bu kesime de yarayacak vergi ve SGK prim afları niyetlerine IMF'nin soğuk duruşu, **vergi denetiminin** bir sopa olarak kullanılmasını engelleyecek vergi denetiminin özerkleştirilmesi isteği, AKP iktidarının ve ardındaki cemaat kapitalizminin IMF ile mesafeli durmasında etkili oldu.

Cemaat kapitalizmi, küresel kriz öncesinin hormonal büyümesini özlüyor ve filmin koptuğu yerden devamını diliyor. Büyüme için ihtiyaç duyulan dış kaynağı temin edecek IMF'nin, kredisi karşılığı istediği önlemleri, kendi birikim kurgusunu bozacağı için dışladı, IMF ile anlaşmayı öteletti. Umudu, **sıcak paranın Türkiye'ye yönelmesi**, bir şok yaşamadan kurun istikrar kazanması ve AB pazarlarının yeniden açılması ve/veya Afrika, Orta Doğu pazarlarından telafi imkanları bulunması. Umudu, TOKİ, belediye, merkezi kamu yatırımlarının sürmesi ve öncelikli olarak bundan nasiplenmek.

AKP Hükümeti, hem cemaat kapitalizminin beklentilerini karşılamak hem de erken ya da zamanında bir **seçimde** elini rahat tutmak üzere, IMF anlaşmasını öteledi ve alternatif kaynak olan **sıcak para** girişinden medet umar halde. **Fitch, S&P** gibi derecelendirme kuruluşlarının **not yükseltmesi** de IMF'den uzaklaşıp sıcak paraya yaklaşmasında etkili oldu.

Gerçekte ise, bütçe açığı büyük, borç stoku yükseldi ve yükselmeye devam ediyor. Büyüme için gerekli iç ve dış talepte fazla bir umut yok. Dışarıda –*özellikle de AB'de*– kriz yatışmış değil, faizler yeniden yükselme eğiliminde. Bu göstergelerin daha da kötüye gitmesi, dış kaynak girişini aksatabilir.

Cemaat kapitalizmini kayırma, AKP'nin tercihi. Ancak, hem paylaşıracağı kamu kaynakları azaldı hem de cemaat içi bölüşüm kavgaları artıyor. Yine de ya bu beklentilere cevap verecek ya da altında kalacak. Başarmak için de tüm karşıtlarına, sermayedar olsun, emek olsun, ağır bedeller ödetmek isteyecek.

Bölüm 3

İşsizlik, İstihdam, Güvencesizleştirme

İşsizlik Hızla Artıyor

Türkiye'nin 1980 sonrası dışa açılarak (saçılarak) kapitalistleşme serüveni, tüm toplumsal dokuyu alt-üst etti. Bugün gelinen yer itibariyle, nüfusun dörtte üçü kentlerde. Kırlarda kalan yüzde 25 nüfus, milli gelirin ancak yüzde 8'ini üretiyor. Bu gelirle de geçinemediği için kısa sürede onlar da kentlere akacak. Yıllık artışı yüzde 1,5'i bulan ve 2009 sonunda 72,5 milyona ulaşan nüfusun iş-aş meselesi, özellikle kentlerde büyüyor. Ancak kentlerde yeterli istihdam imkanı yok. 2009 sonunda 15 yaş üstü nüfus 52 milyon, ama işgücü olarak sahne alanlar 25 milyon. Yani yüzde 50'den azı işgücüne katılıyor. Bunların da 3,5 milyonu iş arıyor, ama bulamıyor. Sayıları 2 milyona ulaşan bir işsiz kesim daha var ki onlar da iş aramaktan umudunu kesmiş, ama iş bulursam çalışırım diyenler. Böylece işsiz sayısı 5,5 milyonu bulmuş durumda. Resmi işsizlerin 1 milyondan fazlası genç; 15-24 yaş arasında. Diplomalı işsiz çoğalıyor. Lise ve üniversite diploması olup da iş bekleyenlerin sayısı 1 milyon 350 bini geçti.

1980 sonrası izlenen neoliberal politikalarla devlet, "iş kapısı" olmaktan çıkartıldı. Büyümenin özel sektör öncülüğünde gerçekleştirilmesine karar veren piyasacı yaklaşım, istihdamın kaderini de böylece özel kesimin insafına terk etmiş oldu. Ne var ki, likidite bolluğunun yaşandığı 2002-2007 döneminde, ortalama yüzde 7'ye yaklaşan büyüme koşullarında bile istihdam artmadı.

İSTİHDAMSIZ BÜYÜME: 2002-2009

	İstihdam (Bin Kişi)	İstihdam (Değişme, %)	Büyüme %
2002	21.354	-0, 8	6, 2
2003	21.147	-1	5, 3
2004	19.631	-7, 2	9, 4
2005	20.066	2, 2	8, 4
2006	20.423	1, 8	6, 9
2007	20.738	1, 5	4, 7
2008	21.194	2, 2	0, 7
2009	21.277	0, 4	-4, 7

2001 krizinde işini kaybedenler, büyümeye geçildiğinde hemen işe alınmadılar. Dış kaynağa dayalı büyüme süreci, beklenen istihdam artışını yaratmadı. Bu istihdamsız büyüme hastalığının evrensel bir sorun olduğuna, kısa adı ILO olan Uluslararası Çalışma Örgütü de dikkat çekiyor. Özellikle merkez ülkelere dayanıklı-dayanıksız tüketim malı tedarik etme işlevi üstlenmiş Türkiye gibi çevre ülkelerin birbirleriyle ucuz emek üstünden rekabetleri, dibe doğru yarışları, bu "en az istihdamla yetinme hastalığı"nın da yaratmış durumda. Bu küresel kapitalizm dünyasında, özellikle de sanayi üretimini taşıdığı Asya, Latin Amerika ülkelerinde ağırlıkla yaşanan bir sorun.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Ocak 2008'de yayımladığı Küresel İstihdam Eğilimleri (Global Employment Trends) raporu, hızlı büyüme performanslarına ve bu büyüme ile birlikte gelen yeni istihdam artışlarına rağmen dünya ekonomilerinde işsizlik oranlarının çok yüksek seyrettiğine dikkat çekiyordu. 2007 yılında da 2005 ve 2006 yıllarında olduğu gibi, istikrarlı bir şekilde seyreden büyümeye karşın, ülkeler, işsizlik oranlarında kayda değer düşüşler sağlayamadılar.

Örneğin, dünya ekonomisinde 2007 yılı büyüme ortalaması yüzde 5,2 olarak gerçekleşirken,

işsizlik oranı yüzde 6, 0 düzeyinde seyretti. 2007 için dünya ekonomisinde istihdam artışı yüzde 1, 6'da kaldı.

ILO, işsizlik oranlarının daha düşük düzeylere çekilmesinde "ekonomik büyüme" ve "istihdam yaratma" arasındaki ilişkinin yeniden kurulmasının önemine dikkat çekmekle birlikte, göstergeler farklı bir tablo ortaya koyuyor. 2007 yılında dünya üzerindeki resmi işsiz sayısı, 2006 yılına göre yaklaşık 3 milyon kişi artarak 190 milyona dayandı.

1997-2007 döneminde dünya ekonomisi yılda ortalama yüzde 4,2 büyürken istihdamdaki artış yüzde 1,7 olarak gerçekleşti. Yılda ortalama yüzde 10'ları bulan büyüme oranlarına karşın, istihdamda artış Doğu Asya'da yüzde 0,6'da, Güney Asya'da yüzde 2,4'te kaldı.

ILO ekonomik büyüme ve istihdam yaratma arasındaki bağı koptuğuna ve hemen tüm az gelişmiş ekonomileri kapsayan genel bir "istihdam yaratmayan büyüme" hastalığına işaret ediyor.

Dünyada son dönemde "büyüme mucizeleri" olarak gösterilen Hindistan ve Çin'de de büyüme-istihdam ilişkisi benzer bir fotoğraf veriyor. Örneğin, Hindistan, 1980'ler boyunca yıllık yüzde 5,4, 1990-93 arası yüzde 6,3 ve 2002-2005 döneminde yüzde 8'in üzerinde bir büyüme yaşadı. Ancak, 1984-94 döneminde yıllık ortalama yüzde 2,7 olarak gerçekleşen istihdam artışı, 2000'li yıllara gelindiğinde yüzde 0,6'lara dek gerilemiş durumdaydı.

ILO, yaratılmış görünen istihdamın yarısının da **güvencesiz** (vulnerable employment) istihdam olduğuna dikkat çekiyordu.

Aynı durum Çin için de geçerli. 1980-2000 döneminde yıllık ortalama yüzde 10'ları bulan büyüme oranları yakalayan Çin ekonomisi için ortalama istihdam artış hızları 1980-1990 dönemi için yüzde 4,1, 1990-2000 dönemi için ise sadece yüzde 1, 1'de kaldı.

Hindistan'da büyümenin temel lokomotiflerinden "yazılım" sektörünün istihdamdaki payı ancak yüzde 0, 15. Çin'de en yüksek işsizliğe üniversite mezunları kategorisi sahip ve "kayıt dışı" ekonominin payı hızla genişliyor. Ancak ortak tablo, dünya ekonomisinde yaratılan işbölümü ile doğrudan ilişkili ve çevre ülkeleri açısından büyüme-istihdam dinamiklerinin belli özelliklerinin paylaşıldığı anlaşılıyor.

ILO, küreselleşmenin ürettiği bir istihdam biçimine her yıl daha çok dikkat çekiyor. ILO'nun yıllık raporu "*Global Employment Trends 2010*"un editörü Lawrence Jeffrey Johnson, *ILO Online*'daki söyleşisinde bu istihdam türünün, 1,5 milyar kişi ile dünya istihdamının yarı büyüklüğüne ulaştığını, 2009'da bu kategoridekilerin sayısının 100 milyona yakın arttığını belirtiyordu.

"Dibe Doğru Yarıştırma"

Çevre ülkelerde 1980'ler sonrası dışa açılma süreçleri, ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesine dayanmakta idi. Bu dönüşüm, bu ülkelerdeki büyüme dinamiklerini gittikçe artan bir oranda dışa bağımlı hale getirdi ve gerek büyüme, gerekse çalışanlar açısından giderek daha yüksek bir belirsizlik ortamı yaratıldı.

İhracata dayalı büyüme stratejileri, gelişmekte olan ülkeleri belirli sektörlerde uzmanlaşmaya itti. Bu, genellikle gelişmiş ülkelerin alt ve orta sınıflarının kullandığı, adına "ücret malları" da denilen dayanıklı, dayanıksız tüketim malları üretimlerini (otomobil, beyaz eşya, gıda, tekstil vb), yanı sıra, çevre sorunları yaratan demir-çelik, gemi, kimya gibi sanayilerin çevre ülkelere aktarılmasını içeriyordu. Çokuluslu dev firmalar, yatırımlarını başta Çin olmak üzere Asya ülkelerine aktarırken, buralarda geliştirdikleri yerli sermaye ile bütünleşik yapılar kurdular ve merkez ülkelere dönük ihracatçı yatırımları geliştirdiler. Ancak bu ihracatın hem iç pazarlarda hem de dünyada kendine yer bulması, rekabet gücü sağlaması, ağırlıkla işgücü üretkenliğini artırmaya odaklandırıldı. Hedef şuydu: daha fazla ihracat malını daha ucuz emekle üretmek. Bu uğurda birbirleriyle "dibe doğru yarışa" giren ülkeler için yapılacak şey, nispi artık değeri artırmak, yani birim işgücünden olabildiğince çok artık değer sağlamak...

Üretim düzenleri, üretimi daha az kişi ile, örneğin, 3 kişinin işini 2 kişiyle yaptırmak şeklinde kurgulanıyor, gerektiği yerlerde sermaye yoğun teknolojiler kullanılarak emeğin pazarlık gücü iyice azaltılıyor. Bu dibe doğru yarış, beraberinde işsizler ordusunun artmasını ve her tür işe, her ücrete boyun eğmesini getiriyor. Demokrasinin de içinin boşaltıldığı bu ülkelerde sendikal yapılar hızla zayıflatılmış durumda ve anti-sendikal düzen hâkim, Malezya, Endonezya gibi ülkelerde de İslamlaşma projesi neoliberalizmle el ele yürütülüyor.

Mal hareketlerinin yanı sıra sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi, küresel firmalara, yatırımlarını istedikleri yere kaydırma imkanı da sundu. Özellikle düşük emek maliyeti, yer seçiminde önem kazandıkça, yatırım çekmek isteyen ülke, emek maliyetlerini ucuzlaştırıcı önlemlerden geri durmadı. Kayıt dışılığa, iş cinayetlerine göz yumma, işgücü üstünden daha az vergi alma, örgütlenmeyi, grevi zorlaştırma, bu alanda yabancı sermayeye sunulan cazibelerden bazıları.

Ucuzlatılmış emek ortamından istediği yatırımı ve üretimi, ihracatı gerçekleştiren firmaların, hep ellerinin altında devasa büyük, sürekli genişleyen ve uysallaşan bir işsiz ordusu birikiyor ve istihdam yaratmayan büyüme, bir anlamda yeni sermaye birikiminin güvencesi de oluyor.

Küreselleşme, ücretliler ve ücretler

Artan küreselleşme, tarımda da çözümler yaratarak daha çok mülksüzleşmiş nüfusu emek ordusu içine kattı. Bunun sonucu olarak, özellikle Merkez ülkelere dayanıklı-dayanıksız tüketim mallarını emek-yoğun teknolojilerle üreten Asya ülkeleri başta olmak üzere çevre ülkeler, ellerinin altında çok düşük ücretlerle çalıştırabilecekleri, örgütsüz, uysallaştırılmış bir işgücünü hazır buldular ve çok düşük ücretlerle üretimlerini hızla artırdılar. Bu durum, Çin, Hindistan gibi ülkelerde hızlı büyüme ile birlikte çok hızlı bir gelir eşitsizliğini de üretti.

Artan küresel rekabet ve dünya ticaret hacmi, teknolojik gelişmeler maliyetler üzerine baskı yaparak işçi başına üretimi, ya da resmi deyişle, küresel işgücü verimliliğini artırdı. Özellikle 2001–2003 döneminde dünya "istihdamsız büyüme" süreci yaşadı. Son 10 yılda küresel eğilim "daha az işgücü ile daha çok üretim" yönündedir.

Ücretlerin sefalet düzeyi, Dünya Bankası verilerinde de görülebiliyor. Günde 2 doların altında bir gelire yaşayanların çevre-bağımlı ülkelerdeki sayısının 15 yılda pek azalmadığı ve 2,5 milyar kişiyi aştığı görülebiliyor. Bu oran, 2005'e gelindiğinde bile toplam nüfusun yarısına yakındı.

Çevre-Bağımlı Ülkelerde Günde 2 dolarını Altında Yaşayanlar

	Milyon Kişi		Yüzde	
	1990	2005	1990	2005
D.Asya (Çin+)	1, 273	729	79, 8	38, 7
G.Asya (Hind+)	702	828	82, 7	73, 9
G.Afrika	394	557	76, 2	73
L.Amerika	86	91, 3	19, 7	16, 6
Or-Doğu	44	51, 5	19, 7	16, 9
Avrupa, O.Asya	32	42	6, 9	8, 9
Toplam	2, 756	2, 562	63, 2	47

Kaynak: Dünya Bankası

Özetle, 1980'lerden 2008'e uzanan dönemde, küreselleşmeci, piyasacı sistem 2,5 milyar bağımlı ülke ücretlisini günde 2 doların altında bir yaşama talim ettirerek kar ve sermaye birikimi çarkını döndürmeye çalışırken, bu bile 2008 büyük krizine çakılıp kalmasını önleyemedi.

İstikrarlı büyüme altında dahi yeterli ve nitelikli istihdam yaratamayan dünya ekonomilerinde, 2008 dünya ekonomik krizinin yıkıcı etkileri ile birlikte en büyük sorunlardan birinin yine "işsizlik" olacağı görülebiliyor. ILO'ya göre, işsiz sayısı 2000 yılında 170 milyon iken 2008 sonunda 190 milyona çıktı. 2010'da ise iyimser tahminlere göre 200 milyonu, kötümser tahminlere göre 220 milyonu aştı.

ABD'de 2008 sonuna doğru yüzde 6,5'u geçen işsizlik oranı, ekonominin daha da daralması ile 2009'da yüzde 10'u aştı. ABD'deki krizin AB'ye yansımaları, kendisini büyüme oranlarında düşüş ve işsizlikte artışla gösteriyor. AB'de ortalama yüzde 8'i bulan işsizlik oranının birkaç puan daha artabileceğinden endişe ediliyor.

Dünya çapında ekonomik durgunluk beklentileri doğrultusunda ILO, önümüzdeki dönemde Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Sahra-altı Afrikası hariç dünya ekonomilerinde ciddi büyüme kayıplarının

olacağını öngörüyor.

Çin ve Hindistan başta olmak üzere Asya ülkelerinde de, merkez ülkelerindeki durgunluk sonucu ihracat talebinin azalması ile büyümenin tempo kaybetmesi, bunun istihdama da yansımaları, yeni işsizliğin tensikatlarla artması bekleniyor.

Türkiye'nin de özellikle AB ağırlıklı ihracatının azalması ve iç talebin biraz daha daralması ile 2009 daralması yüzde 4,7'yi buldu. Ağır bir dış borç stokunun üstünde oturan Türkiye'de yüksek faizle afyonlanmış ekonominin yüksek faizin bile sıcak parayı tutmaya yetmemesi sonucu, iç ve dış talep hızla düştü ve ilk elde sanayide kapasite kullanım oranları geriledi, hızla tensikatlara gidildi. İstihdam yaratmayan büyümenin bile artık teklemeye başladığı koşullarda, biriken işsizlere bir de işyerlerinden çıkarılan yeni işsizlerin eklenmesi ile işsizlik sorunu gündemin ilk maddesi oldu.

"Büyüdüğü" yıllarda bile yeterince istihdam sağlayamayan ve işsizlik artışını önleyemeyen Türkiye ekonomisinde önceki yıllarda şişen balonun patlamasıyla birlikte işsizlikte de tam bir patlama yaşandı. Yıllık ortalama işsizlik oranının 2009 yılı için Türkiye tarihinde bir rekor olan yüzde 14'e ulaştı.

İşsizlik Oranları: 2002-2009 ve Orta Vadeli Plan Hedefleri, 2010-2012 %

() Orta Vadeli Program, Hükümet tahmini*

2009 yılında önemli ölçüde büyüyen işsizlik sorununun, ekonomide beklenen büyümeye rağmen bu yıl ve sonraki yıllarda da büyük önemini koruyacağı öngörülüyor. 2010 yılında yüzde 14,6 olması beklenen işsizlik oranının 2011 yılında yüzde 14,2'de 2012 yılında ise yüzde 13,3'te kalması bekleniyor.

Eğitimli İşsizler

2009 yılı işsizlik verileri, 1 yılda resmi işsizliğin yüzde 11'den yüzde 14 basamağına tırmandığını, resmi işsiz sayısının 1 yılda 860 bin artarak 3,5 milyona yaklaştığını ortaya koydu. Bu işsizlerin **yüzde 38'inin en az lise diploması** "okumuş işsiz" olması, çocuklarını bin bir fedakarlıklarla okutan ailelerin tahammül gücünü zorluyor. İşsizlerin en çok lise diploması sahipleri arasında olduğu ve lise mezunları arasında işsizliğin yüzde 18'e çıktığı görülüyor. Yaklaşık 500 bini bulan liseli işsizlere, meslek okulu, yüksekokul ve fakülte mezunu 850 bin işsiz eklendiğinde, "lise ve lise üstü diplomalı işsiz" sayısının 1 milyon 350 bine çıktığı anlaşılıyor.

Lise üstü diploması olanlardan en yüksek işsizlik oranı sosyal hizmetler, sanat ve ulaştırma alanlarında. Her 100 bilgisayar fakültesi mezunundan 21'inin, her 100 eğitim fakültesi mezunundan 15'inin işsiz olması, bu gençlerin ailelerinin uzun süre kabullenecekleri bir durum değil.

İŞGÜCÜ VE İŞSİZLERİN EĞİTİM DURUMU, 2009

(Bin kişi, 15+ yaş)

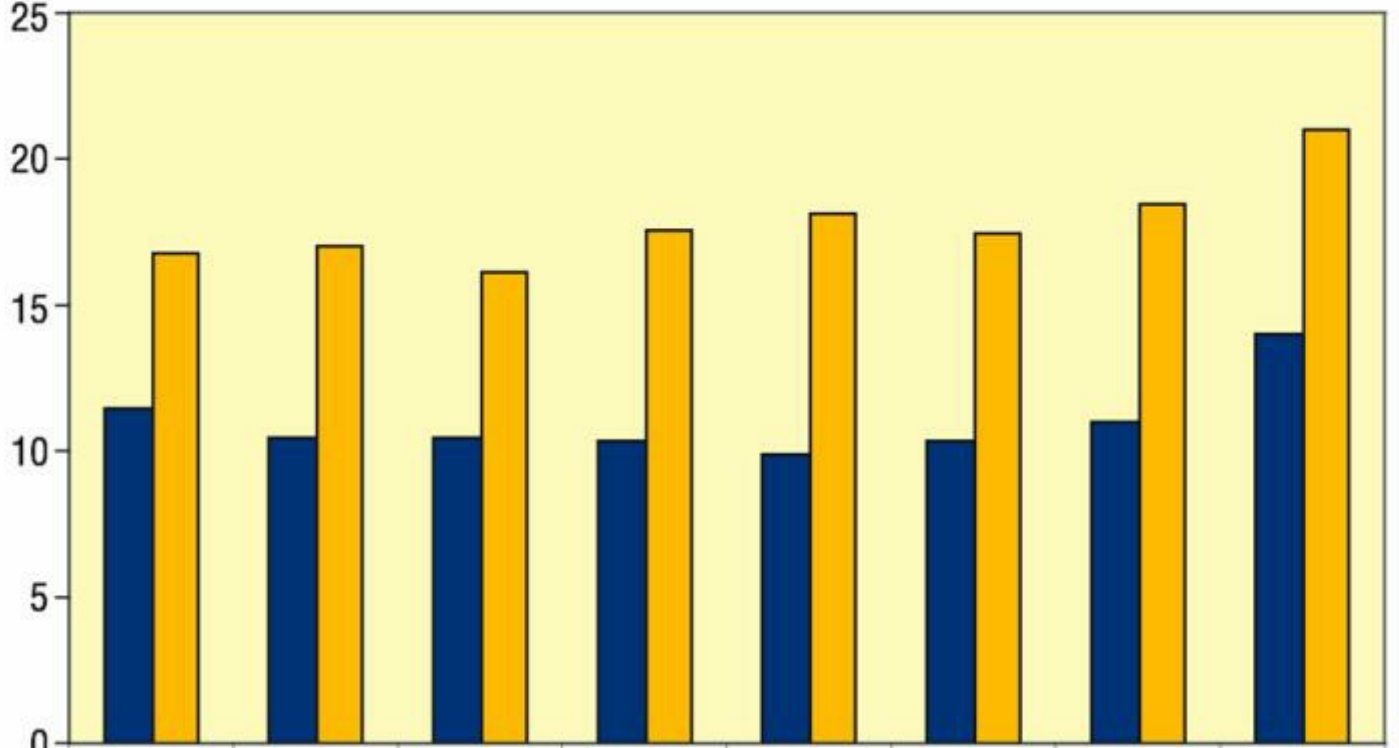
Eğitim durumu ve mezun olunan alan	İşgücü	İşsiz	İstihdam	İşsizlik oranı (%)
	24 748	3 471	21 277	14, 0
Okuma yazma bilmeyen	1 089	87	1 002	8, 0
Okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	1 167	179	988	15, 3
İlkokul	9 394	1 143	8 251	12, 2
İlköğretim, ortaokul ve orta dengi meslek	4 035	711	3 324	17, 6
Genel lise	2 764	498	2 266	18, 0
Meslek lisesi, fakülte diplomalılar	6.299	852	5.447	13, 5
Lise+	9.063	1.350	7.713	14
Lise+%	36, 6	38, 9	36, 3	
Meslek lisesi, fakülte diplomalılar (işsizliğe göre)				
Sosyal hizmetler	11	3	7	31, 3
Sanat	223	54	169	24, 1
Ulaştırma hizmetleri ve çevre koruma	17	4	13	21, 1
Bilgisayar	124	25	98	20, 6
Gazetecilik ve enformasyon	17	3	14	19, 1
İş ve yönetim	1.405	235	117	16, 7
Kişisel hizmetler	145	24	121	16, 6
İmalat ve işleme	439	68	371	15, 4
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	116	18	98	15, 3
Fizik bilimleri	126	19	107	14, 7
Mühendislik ve işleri	1.076	138	938	12, 8
Yaşam bilimleri	34	4	30	12, 4
Öğretmen eğitimi ve eğitim bilimleri	881	108	773	12, 2
Mimarlık ve inşaat	246	30	216	12, 1
Matematik ve istatistik	59	7	52	12, 0
Sosyal bilimler ve davranış bilimleri	352	41	310	11, 8
Beşeri bilimler	454	50	403	11, 1
Veterinerlik	32	2	30	6, 8
Hukuk	74	3	71	4, 3
Sağlık	373	15	359	4, 0
Güvenlik hizmetleri	96	2	94	1, 6

Dahası, "**umudunu yitirmiş işsizler**" ile birlikte gerçek işsizlik oranı yüzde 20'lere, **işsiz sayısı da 6 milyona** yaklaştı. Hükümet de, istihdamın dümeninin tamamen terk edildiği özel sektör de, istihdamın artırılması konusunda hiçbir ümit vermiyor.

Aileye giren gelirin geçime yetmemesi ile çalışmak isteyen kadın ve emekliler işgücü pazarına girmekte, alttan yeni okul mezunları gelmekte, ama bunları istihdam edecek iş alanları açılmamaktadır. Tersine, kamuda 4/C ve sözleşmeli personel uygulamaları ile istihdamı daraltma yolları denenmekte, özel sektörde de şartlara uyum adı altında tensikatlara devam edilmekte ve/veya

işçi olanların sosyal güvenlik hakları, iş yasalarından doğan hakları budanmakta, **güvencesizleştirmeyi** hızlandıracak "reform" hamlelerinin hazırlıkları yapılmakta.

Resmi ve Gerçek İşsizlik: 2002-2009, %

■ Resmi

11,5

10,5

10,5

10,3

9,9

10,3

11

14

■ Gerçek

16,8

17

16,1

17,6

18,1

17,5

18,4

21

Hedef, Güvencesizleştirme

Türkiye'de, özellikle 2002 sonrası, AB pazarını hedefleyen ihracata dönük büyüme süreci, dış pazarda rekabet gücü edinebilmek için, en az istihdamı, en ucuza mal etmeyi öne çıkardı. Bugün de, yaşanan küresel krizden hiç ders alınmadan, kriz öncesi işbölümü ve paradigmanın bundan sonra da geçerli olacağı varsayımı ile, kurgular, en düşük istihdam maliyeti üstüne yapılıyor. 2010'da göreve gelen TÜSİAD'ın yeni başkanı Ümit Boyner'in ayağının tozu ile esnek istihdamı ağzına alması bundandır. Peşinde oldukları şey, kıdem tazminatı ödemediği işçi çıkarmak, kısa süreli iş sözleşmeleri yapabilmek, SGK prim yüklerini, ücretten alınan vergi yüklerini en aza indirmek, sendikalaşma, toplu pazarlık, grev hakkı kullanmanın yollarını tıkamak... İstedikleri, dünyada yaygınlaşan ve ILO'nun "güvencesizleştirme" olarak adlandırdığı, çevre ülkelerde salgın bu istihdam biçimini yaygınlaştırmak... İstedikleri, Türkiye'de 2 milyona ulaşan kayıt dışı ücretli istihdamının koyulaşması pahasına güvencesizliği kurallaştırmak...

Oysa, artık anlaşılmalıdır ki, bu ucuz emeğe yaslanarak AB'nin tedarikçi tüketim malı sanayicisi olma paradigması tıkanı. **Asyalaşma** modeli, düşük kar oranları için emeğin istismarından başka bir şeye yaramazken, rekabet gücünü daha az emek, daha az ücret maliyetine dayadığı için, ülkede istihdam da, sermaye birikimi de yaratamamaktadır.

Küresel kriz öncesi yüzde 10'da kemikleşen resmi işsizlik oranı, kriz sonrası yüzde 14 bandında basamak yapmaya başladı. Umudunu yitirenlerle birlikte ise, gerçek işsizlik oranı yüzde 20'yi geçiyor.

Güvencesiz işçiler, günün modası, "esnek istihdam"ın mağduru, sosyal korumasız, örgütsüz işçiler. Kriz, görece korunmalı işçileri, "esnek istihdam" modelleriyle, buradan alıp "güvencesiz" kategorisine atıyor. Tıpkı bizde, kadrolu kamu işçilerinin 4/C statüsüne atılmak istenmeleri, ya da taşeron sistemi ile sendikalı, toplu sözleşme hakkı kullanan işçilerin, güvencesiz duruma getirilmeleri gibi...

Dünyada işçi haklarını biraz daha budayan bu eğilim, özellikle işsizliğin yoğun ve tarihsel olarak demokrasinin gelişmediği, örgütsüz çevre ülkelerde ve tabii ki bizde yaşanıyor, yaşatılmak isteniyor. Sermaye, kriz koşullarında daralan iş hacmini bu biçimde emeğin sırtına basarak aşmak istiyor. Bizde de hem AKP iktidarı, hem de TİSK, TÜSİAD üyesi işverenler, fiili olarak yaptıklarını yasal bir çerçeveye yerleştirmek istiyorlar. İktidar ve patronlar, giderek büyüyen işsizliği fırsat bilip güvencesizliği dayatıyorlar. Kamudaki bu esnek istihdam ya da köleleştirmenin beteri, TÜSİAD-TİSK ikilisi tarafından AKP desteklenerek tesis edilmek isteniyor. Çalışma yaşamını "katı" bulan sermaye, "esnek"leşme talebini karşılayacak AKP ile iyice yakınlaşıyor. Yani büyük taarruz daha yeni başlıyor. Diyaloga değil, saldırıya hazırlanıyorlar.

AKP ve sermaye, sayıları 5,5 milyonu bulan işsizlere şu tehditle yaklaşıyorlar: ya daha çok işsizlik ya da esnek çalışma, yani "güvencesiz çalışma"ya boyun eğmek... Patronları bu noktaya getiren, Asyalaşma modelinde emeği ucuzlatan, rakibinin önüne geçmesi gerçeği. Özellikle 2000'li yıllarda AB'nin dayanıklı-dayanıksız tüketim malı üreticisi olmaya başlayan Türkiye'nin de abandığı rekabet aracı, **ücretler**. Varsa yoksa, en az istihdamı en ucuza mal edip rekabet gücü edinmeye çalışıyorlar. Nitekim, 2004'ten 2008'e, yılda yüzde 7'yi bulan ortalama büyümeye rağmen, istihdamın pek artmadığı görüldü. Küresel krizin etkisi altına girilen 2009'da da sanayide istihdam yüzde 7 azaltıldı ve 311 bin sanayi işçisi işsiz kaldı. Üstelik aynı dönemde sanayide reel ücretlerin yüzde 7

geriletilmesine rağmen, tensikattan vazgeçmemiş işverenler.

İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI: 2004-2009 (Bin Kişi, %)					
	Toplam	Tarım	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2004	19.632	5.713	3919	966	9.033
2005	20.067	5.154	4178	1.107	9.628
2006	20.423	4.907	4269	1.196	10.051
2007	20.738	4.867	4314	1.231	10.327
2008	21.194	5.016	4441	1.241	10 495
2009	21.277	5.254	4130	1.249	10 644
2008-09, %	0, 4	4, 7	-7, 0	0, 6	1, 4
2008-09 Bin Kişi	83	238	-311	8	149

Kaynak: TÜİK veri tabanı

AYLIK BRÜT ÜCRET NE KADAR? (2008, TL)

Sektörler	Aylık Brüt Ücret.	Ücret Ligi	Topl.	Ücretli
			Ücretten	Sayısında
			Payı %	Payı %
Genel Ortalama	1 498	.	100, 0	100, 0
Petrol Rafinajı	4 830	100	0, 5	0, 2
Finans	3 576	74, 0	10, 1	4, 2
Elektrik-su-gaz	2 881	59, 7	2, 2	1, 1
Kimyasal madde	2 510	52, 0	2, 4	1, 4
Ulaştır Haber.	2 046	42, 4	9, 7	7, 0
Sağlık	1 960	40, 6	7, 3	5, 5
Madencilik	1 804	37, 3	1, 9	1, 6
Otomotiv	1 703	35, 3	4, 1	3, 6
Eğitim	1 673	34, 6	4, 4	4, 0
Elektrikli donanım	1 526	31, 6	2, 0	1, 9
Ana metal	1 496	31, 0	4, 6	4, 6
Ticaret	1 424	29, 5	12, 4	13, 0
Kâğıt –Basım-Yay.	1 369	28, 3	1, 4	1, 6
Gıda	1 363	28, 2	4, 0	4, 3
Mineral ürünleri	1 322	27, 4	2, 5	2, 8
G. Menkul çalışan.	1 293	26, 8	8, 2	9, 5
Makine-Tech.	1 290	26, 7	2, 6	3, 0
Plastik-lastik	1 140	23, 6	1, 5	2, 0
Oteller ve Lokanta.	1 023	21, 2	3, 2	4, 6
Tekstil	874	18, 1	7, 3	12, 4
İnşaat	859	17, 8	3, 7	6, 4
Deri	802	16, 6	0, 4	0, 7

Sanayide en az işçi ile iş çevirmenin bahaneleri arasında **vergi ve prim yükü** var. Ama, bu Asyalaşma modelinin önemli bir parçası olan **döviz kuru politikası** da istihdamdan caydırıcı nitelikte. Çünkü çark, sıcak para girişi ile dönüyor. Sıcak para çekmek için düşük kur-yüksek faiz politikası uygulanıyor. Düşük kur ise sanayide emek-makine bileşiminde, makineye göz kırpyor, işçiyi işsiz bırakıyor. Dahası, düşük kur, ithal girdiyi cazip kılarak yerli ara malı sanayisini ve işçisini işsiz bırakıyor. Sanayideki bu durum inşaat ve hizmetlerde de farklı değil. İnşaatteki teknoloji gözler önünde. Koca gökdelenler en az işçi ile bir-iki ayda dikiliveriyor. Hizmet sektöründe devlet, 2,5 milyon dolayındaki istihdamı bile çok görüp 4/C tuzakları kuruyor çalışanlara. En az maliyete en küçük devlet!.. Neoliberal devletin hedefi bu. İstihdam, 2009'da finans sektöründe arttı ve 150 bin kişi işe alındı. Reel sektörü batan bir ekonomide finansın yükselişi iyi haber olabilir mi? Tarımdaki 2008 ve 2009 istihdam artışları ise büyüme ile ilişkili değil. Tarımın milli gelirdeki payı yüzde 8'in bile altına düşmüş iken, ucuz döviz, tarım ithalatını kamçılarken, artan istihdam, ancak yoksulların sofrasının kalabalıklaşması demek.

Özetle, dış kaynakla dönen, yoğun ithalata bağımlı Türkiye kapitalizmi, içeride ve dışarıda rekabet gücü bulabilmek için, çarkını, en az istihdamı en ucuza mal ederek döndürmek zorunda. Bunun için de

artan işsizliği, çalışan sınıfa karşı tehdit aracı olarak kullanıyorlar.

İşsizlik Coğrafyaları: İstanbul, İzmir, Çukurova

Adı, tarihte küresel krizle birlikte anılacak 2009 yılının en önemli göstergesi işsizlik verileri olacak. TÜİK, yani Türkiye İstatistik Kurumu, 2009 yıllık işgücü-işsizlik verilerini bölgesel bazda açıkladı. Böylece hem Türkiye geneli için hem de 26 alt bölge için krizin istihdama ve işsizliğe yansımalarını görmek mümkün.

Öncelikle, Türkiye geneli için anlaşılıyor ki, 2009'da, işgücü pazarına mevcudun yüzde 4'ü oranında yeni işgücü çıkmış. Yani 943 bin kişi, "iş istiyorum" diye pazara girmiş. Peki ne bulmuş? Anlaşılıyor ki, ancak 83 bini iş bulmuş ve 860 bini, işsizler ordusuna katılmış. Böylece resmi işsiz sayısı 860 bin artmış ve 3 milyon 471 bine çıkmış. Bu, 2008'de yüzde 11 olan işsizlik oranının 2009'da yüzde 14'e çıkması demek.

Sektörel olarak bakınca istihdamda 83 bin artış var görünüyor ama bu tarımdan kaynaklanıyor. Tarımda kriz yılında 238 bin istihdam artışı görünüyor. Büyümeyen tarımda istihdam artışının sağlık derecesi ayrıca tartışılmalı. Tarımı dışarıda bıraktığınızda ise aslında istihdam artışı değil, 154 bin iş kaybı var. Çünkü inşaat dahil, sanayide 2008'de işi olanlardan 303 bin kişi işini kaybetmiş. Buna karşılık hizmetler sektörü 149 bin istihdam artışı yaşamış. Hizmetlerde ise, yılı iyi geçiren mali sektörde istihdam artışı oldu, o kadar. Dolayısıyla, tarımdaki soru işareti dolu istihdam artışını bir yana bırakırsak, gerçekte 2008'de işini koruyanların artmadığından 150 bin kadar azaldığından, buna iş bulamayan 860 bin eklendiğinde, gerçekte resmi işsiz sayısının 1 milyon arttığına hükmetmek yanlış olmaz.

TÜİK işgücü verilerini 26 alt bölgeye göre de sergiliyor. 25 milyona yakın işgücünün yüzde 63'ünün toplandığı 10 bölgede işsizliğin en yakıcı biçimde İstanbul, İzmir ve Çukurova'da yaşandığı ve işsiz stokunun yüzde 37'sinin bu 3 bölgede toplandığı görülüyor.

2009, İşgücü, İstihdam, İşsizlikte İlk 10 Büyük Bölge

(2009 işgücü 24 milyon 748 bin kişi, % 2008'e göre artış)

	İl işgücü	İşgücü	İstihdam	İşsiz	Tarım dışı
	payı %	Artışı, %	Artışı, %	Artışı, %	işsizlik, %
Türkiye	100	4	0.4	32.9	17.4
İstanbul	18.1	1.4	-5	52.7	16.8
Ankara	6.3	1.4	-0.7	17.8	13.8
İzmir	5.6	5.3	-0.1	45.5	17.2
Adana, Mersin	5.4	12.3	5.2	46.5	27.3
Bursa, Eskişehir, Bilecik	5.2	0.5	-3.6	35.6	15.4
Kocaeli ve Çevre 4 İl	4.7	6.4	1.3	47.9	17.9
Trabzon ve Çevre 4 İl	4.6	0.6	0.4	4.5	12.1
Aydın, Denizli, Muğla	4.5	10.7	6.5	46.3	18
Samsun ve Çevre3 İl	4.4	-0.8	-0.3	-8.6	13.1
Antalya, Isparta, Burdur	4.2	1.2	-1.6	30.4	16

Kaynak: TÜİK

Türkiye işgücünün yüzde 18'den fazlasını barındıran İstanbul'da, istihdamın 2009'da yüzde 5 azaldığı, işsizliğin de yüzde 53 arttığı anlaşılıyor. Yani, İstanbul'da 2009'da 197 bin kişi işini kaybetti. Bu, İstanbul'da, yeni istihdam bir yana, 2008'de işi olan her 100 kişiden 5'inin işini kaybetmesi demekti. 2009'un işsizlerine, işini kaybedenler eklenince, İstanbul'da işsiz sayısı da yüzde 53 arttı ve 753 bini buldu. Bu, başka bir ifadeyle, Türkiye'deki resmi işsizlerin yüzde 21'inin İstanbul'da olması demek.

İşsizliğin coğrafi görünümünde İzmir'in, İstanbul'dan sonra dikkatleri çektiği görülüyor. İzmir'de, 2009'da 70 bin kişi işgücü pazarına eklenmiş, yani işgücü yüzde 5'in üstünde artmış. Ama bu 70 bin kişi iş bulamayınca İzmir'in işsiz sayısı yüzde 46 artışla 227 bine, işsizlik oranı yüzde 12,4'e çıktı. Bu oran, tarım dışarıda bırakıldığında yüzde 17'yi geçiyor. Türkiye'de her 100 işsizinin 7'si İzmir'de...

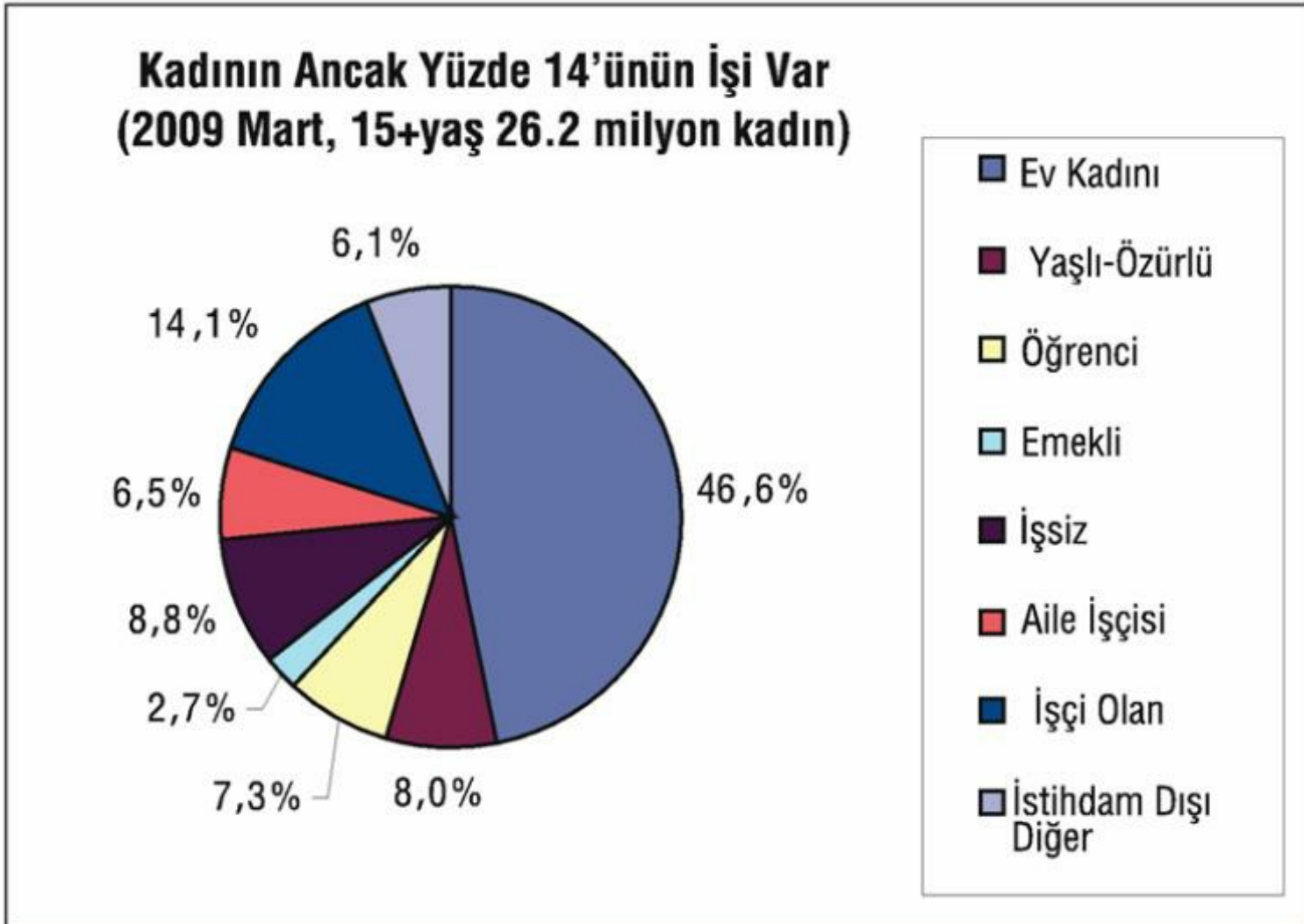
İşsizlik coğrafyasının işsizlik oranı en yüksek üçüncü bölgesini Çukurova, yani Adana-Mersin bölgesi oluşturuyor. 2008'de de yüzde 17 gibi yüksek bir işsizlik oranı yaşayan bu bölgede, 2009'da resmi işsizlik yüzde 22'ye çıktı. Adana-Mersin bölgesinde tarımı dışarıda bıraktığınızda işsizlik oranı yüzde 27 gibi rekor bir düzeye çıkıyor. Resmi işsiz sayısı 95 bin artan Adana-Mersin'de Türkiye işsizlerinin yüzde 9'u barınıyor.

Yüzde 14 basamağına yerleşen işsizliğin, yakın gelecekte, hele neoliberal ekonomik politikalarda ısrar edildiği koşullarda azalmasını beklemek ham hayal. İşsizliğin, yakın gelecekte de, Türkiye'nin en yakıcı sorunu olmaya devam edeceği, ama özellikle İstanbul ve çevresi, İzmir ve Çukurova için en önemli sorun olacağı açık.

Kadın İşsizliği

İşsizlik yangını, hem dünyada hem bizde, hızla büyüyor. Ekmeğin peşindeki erkeklerin işsizliği uzadıkça evdeki kadınlar da işgücü pazarına daha çok çıkmaya başladılar. TÜİK verileri, her ay, işgücü piyasasına biraz daha çok kadının çıkıp iş aradığını gösteriyor. Tütünde, fındıkta, çayda, kısaca tarlada çalışan kadını "**ücretsiz aile işçisi**" diye, işi olan nüfus içinde gösteren TÜİK, yıllarca bu yolla, kadının işgücüne katılım oranını yüzde 30 gösterdi. Bu çarpıklık, tarımdaki gerileme ile ve kentlere göçle azalsa da hala geçerli. Hala 5,4 milyon görünen kadın istihdamının 1,7 milyonunu, yani neredeyse üçte birini kırda, çiftte-çubuktaki kadın oluşturur. Oysa, gerçek kadın istihdamı **3,7 milyondan ibaret**. Bu, kadın nüfusumuzun sadece **yüzde 14'ü** demek. Kadının büyük işsizliği demek...

35,5 milyon kadın nüfusumuzun 26 milyondan fazlası 15 yaş üstü yaşta. Normalde, bu, bir ülkenin gelişmesi için çok önemli bir değer, bir potansiyel. Ama yararlanmasını bilene... 15 yaş üstü kadın nüfusumuzun 5 milyonu, ya da yüzde 18'i öğrenciler, emekliler, özürlü-yaşlılardan oluştuğu için çalışabilir nüfus değil. Geri kalan **21 milyon kadının profili ise şöyle**: Neoliberal gericilikle pekişen erkek egemen toplumun geleneksel işbölümü, 12,2 milyonu "**ev kadını-ev kızı**" olarak görevlendirip eve kapatmış durumda. Bunlar, bir tür ücretsiz ev işçileri... Erkek işgücünün iş dışı her tür ihtiyacını karşılayarak işverenlere her sabah yeniden gönderiyorlar.

Tarlasında çalışan 1,7 milyon kadın da "çalışıyor" sayılırsa, 9 milyon kadının 5,4 milyonu istihdam içinde sayılıyor. Kalan 3,6 milyon kadın yine atıl, yine işsiz. Bu varsayımına göre kadın işsizlik oranı **yüzde 40'ı** buluyor.

Tarlada çalışanlar dışarıda tutulursa, 9 milyonun 5,3 milyonu yine atıldır, işsizdir. Evet, gerçekte 5 milyonun üstünde kadın nüfus (ev kadını filan değil) gerçekte işsizdir... Böyle bakınca kadın işsizlik oranının gerçekte **yüzde 59'a** kadar çıktığı görülür.

TÜİK, resmi olarak kadın işsiz sayısını 1 milyon dolayında gösteriyor. Bu, yüzde 16 gibi bir işsizlik oranı. "Sayılmayan işsiz" olarak yani "ümidini yitirmiş, iş olsa çalışırım" diyen kadın işsiz sayısını ise TÜİK 1,3 milyon olarak gösteriyor. Bu durumda TÜİK'in resmi kadın işsiz sayısı bile 2,3 milyonu buluyor. TÜİK'in bu tanımla beraber resmi kadın işsizlik oranı da **yüzde 30'u** gösteriyor, ki bu bile yeterince ürpertici...

26 milyonluk kadın değerini böylesine ahmakça, hoyratça kullanan çarpık Türkiye kapitalizminin erkek egemenlerinin, istihdam edilmiş kadınlara işyerlerinde adil davranması tabii ki beklenemezdi. 3,7 milyon kadın çalışandan 3 milyonu ücretlidir ama bunların sadece 2 milyonu **sigortalı-kayıtlıdır**. 1 milyon kadın ücretli, kaçak ve çoğu kez asgari ücretin bile altında köle ücreti ile çalıştırılır. **"Yönetici"** pozisyonunda olan kadınların sayısı sadece 166 bindir. Kadının iş bulabilme şansı, erkekten daha eğitilmiş olmasıyla mümkündür. Bu da muazzam bir engelli koşuyu tamamlayanlara nasip olmaktadır ancak.

Kadınların, bu çift katlı adaletsizliğe iki kez dış bilemesi, kendini iki kat daha fazla alacaklı hissetmesi gerekir. Kadının bu düzenden, iki kat daha fazla hesap sorma hakkı var.

Daha Çok Kamu İstihdamı...

2007'den 2010'a, 3 yılda Türkiye nüfusu 2 milyon artarak 72,5 milyona çıktı ama kamu çalışan sayısı ancak 13 bin artmış görünüyor. Bu kadar nüfusa, 3 milyonu bile bulmayan kamu çalışanın yeterli hizmeti veremeyeceği ortada. Ama neoliberal zihniyet bunu önemsemiyor. O zihniyete göre, bu hizmetleri artık kamu değil, özel sektör üretip parayla satmalıdır. Ya da kamu, bu hizmetleri kendi bünyesinde üretmek yerine özel kesimden satın almalıdır.

Kamu Çalışanlarının Statüleri: 2007-2009				
	2007/1	2008-1	2009-1	2009-2
Kadrolu Per.	2.070.207	2.077.190	2.087.652	2.092.629
Sözleşmeli Per.	165.557	236.575	279.136	302.948
İşçi Sürekli	317.265	404.041	422.645	411.371
İşçi Geçici	209.585	79.789	33.950	21.089
4/C	69.849	18.367	18.590	16.989
Diğer	113.513	110.619	131.872	113.828
Toplam	2.945.976	2.926.581	2.973.845	2.958.851

Kaynak: Maliye Bakanlığı veritabanı

Bu zihniyet, 3 milyonu bulmayan kamu personeli içinde de sadece 3 yıl içinde sözleşmeli personel sayısını yüzde 83 artırarak güvenceden uzaklaştırmıştır. 4/C statüsünde 2007 başında 70 bine yaklaşan kamu çalışanı 2009 sonunda 18 bine kadar düşmüş, yani 50 binden fazla geçici personelin iş akdi yenilenmemiştir. Şimdi hedef, başka kamu çalışanlarını da, önce 4/C'ye almak, sonra da oradan tasfiye etmek, güvenceli olanları da sözleşmeli statüsü ile güvencesizleştirmektir.

Özellikle ülkenin en ağır sorunu haline gelen işsizlik sorununu çözmeye inisiyatif, artık, özel sektöre bırakılmayacak kadar vahim boyutlarda. Amacı kar ve sermaye birikimi olan, her adımını bu saikle atan özel girişimcinin, istihdam gibi bir sosyal sorunu birinci sorun olarak görmesi, kapitalizmin doğası gereği, beklenmez, beklenmemelidir. Sermaye, istihdam için yatırım yapmaz, kar için yatırım yapar ve ancak ihtiyacı oranında işgücü istihdam eder, daha fazlasını değil.

Alarm verici bu gelişmeler ve beliren eğilimler, işsizliğe kamu istihdamı ile müdahalenin kaçınılmaz olduğu gerçeğini önümüze koyuyor. Giderek büyüyen işsizlik ve giderek artan güvencesiz çalışma eğilimlerine karşı, istihdam dostu ekonomi politikaları ve kamu istihdamı savunulmalıdır. Asya taklidi ihracata dönük model, birçok olumsuzluk yanında istihdam yaratmayan bir nitelikte. Yoksullaştırıcı büyümenin bu özelliği, demokratik merkezi bir planlama ile üretici, birikim sağlayıcı, istihdam yaratan bir eksene kaydırılmalı ve kamu, ekonomiye yapacağı müdahalelerle istihdam yarattığı gibi, özel sektörü de daha çok istihdam kullanıcı politikalara özendirilmeli, tarımda, turizmde kooperatifleşmeyi özendirerek istihdama müdahil olmalıdır.

AKP iktidarının böyle bir yaklaşımı olmadığı ve olmayacağı açık. İlk elde kamu istihdamını 3 yılda 1 milyon artırarak bugünkü düzeyinin üçte bir üstüne çıkarılması bir toplumsal talep olarak ifade edilmelidir. Bu niceliksel artışın yanı sıra, kamu çalışanlarına grevli toplu sözleşme hakkı ve güvenceli statü eksiksiz tanınmalıdır. Bu istihdamı karşılayacak kaynaklar ise, vergi-kamu harcama denkleminde yapılacak düzenlemelerle yaratılabilir.

Bölüm 4

Enflasyon, Gelir Eşitsizliğinde Artış

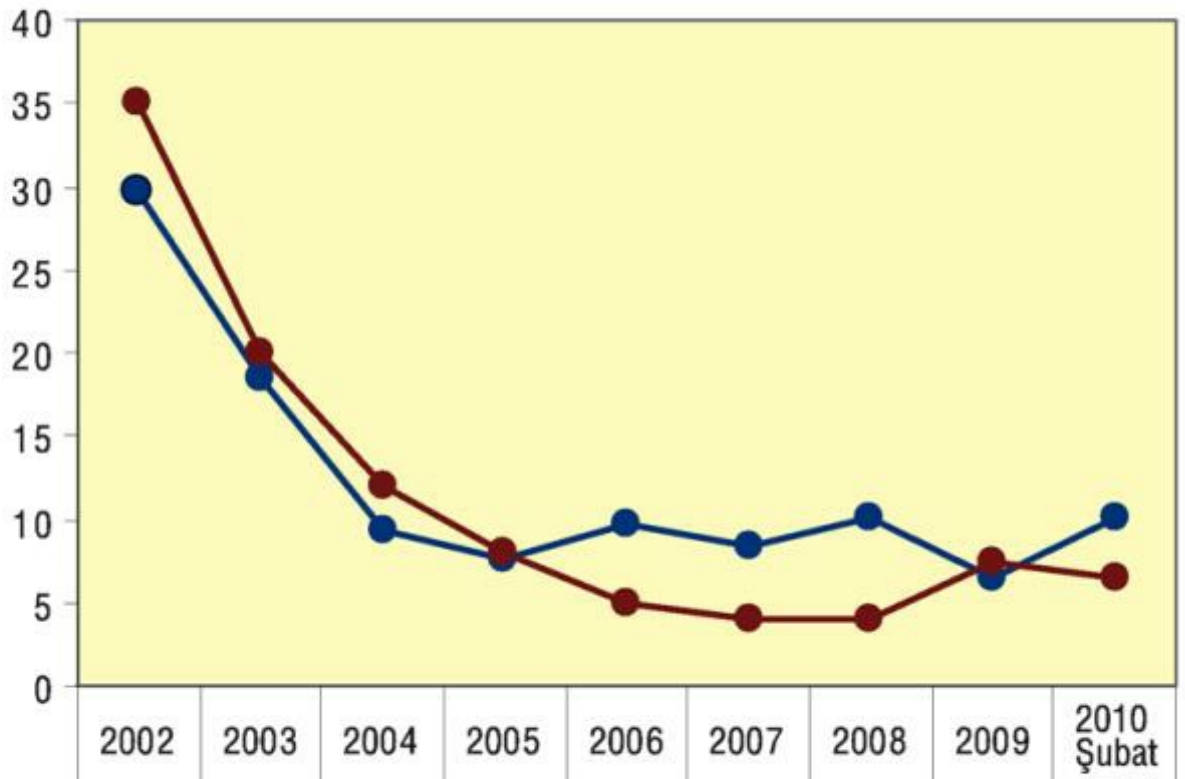
Alt-Orta Sınıfın Enflasyonu Düşüyor

Döviz kurunu, dolayısıyla ithalatı ucuzlatan politikalar, mal ve hizmet fiyatlarını da terbiye etti ve TÜFE, 2004'ten itibaren tek haneye düştü. Açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçilen 2006 yılıyla birlikte ise hedeften uzaklaşmaya başlayan enflasyon, küresel krizle birlikte hızla hedefin altına doğru düşmeye başladı.

Ekonomide yaşanan küçülmeden kaynaklanan bu gelişme nedeniyle 2009 sonunda yüzde 6,5 ile yüzde 7,5 olan yıllık hedefin altına inen yıllık enflasyon 2010 yılına ise yükselme eğilimiyle başladı.

Merkez Bankası ve hükümetin yıl sonu için yüzde 6, 5 olarak hedeflediği yıllık enflasyon Ocak ayı sonunda yüzde 8,2, Şubat ayında yüzde 10, 1 olarak gerçekleşti.

Tüketici Fiyatlarında 2002-2010, %

—●— Gerçekleşen TÜFE

—●— Yıllık Hedef

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010 Şubat

29,7

18,4

9,4

7,7

9,7

8,4

10,06

6,53

10,1

35

20

12

8

5

4

4

7,5

6,5

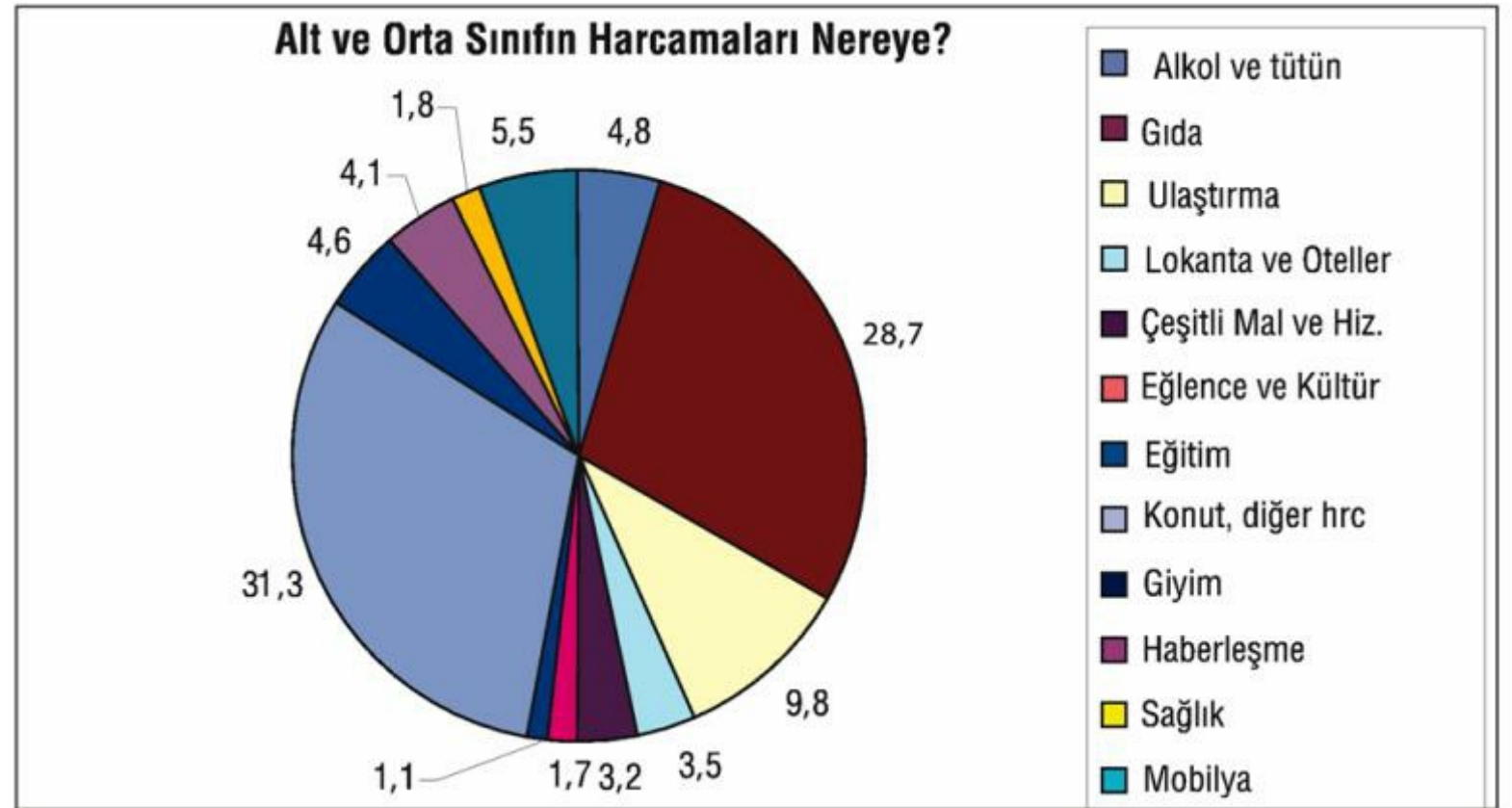
Şubat 2010'da yıllık bazda yılda yeniden iki haneye –yüzde 10– çıkan enflasyonun ayrıntısında gizli şeytan, gerçek enflasyonun alt ve orta sınıflar için yüzde 25-30 bandında seyrettiğini sergiledi. Gıda maddeleri genelinde yüzde 15'e ulaşan enflasyon, ailelerin harcamalarında önem taşıyan sebze-meyve, et, süt ürünleri gibi kalemlerde yıllık yüzde 30-35'lik fiyat artışları görmüş durumda. Kışı, doğal gaz zammı zıpkınını yemeden geçiren hanehalkını elektrik ile birlikte sıkı bir **enerji zammı** beklemektedir. İktidarın benzin, mazot, sigara, içki, cep telefonuna getirdiği **ek dolaylı vergiler**, bu ürün ve hizmetlerin fiyatını hızla artırdı. Özellikle akaryakıt zamlarının ulaşım fiyatlarına yansıtılmaması mümkün değil.

Talep yetersizliği nedeniyle fiyatlarını enflasyonun epey altına, hatta sıfır artışın altına çeken firmaların nasıl ayakta kalacakları ise ayrı bir mesele. Türkiye sanayiinde istihdam açısından önemli bir yeri olan tekstil, giyimdeki fiyat artışları yüzde 4'ü bile bulmayarak yüzde 10'luk enflasyonun çok altına düştü. Sıfır, en fazla yüzde 2 fiyat artıran; yer yer fiyatta deflasyona giden beyaz eşya, elektronik, otomotiv, mobilya, ev tekstili sektörleri, 2009'daki KDV-ÖTV indirimlerine rağmen ayakta durmakta zorlandılar ve hem iç hem ihracattaki yoksullaştıran fiyatları ile içten içe eridiler.

Görünürden daha yüksek yaşanan enflasyon, sanayi işçilerini yoksullaştırdı. Memurlara verilen ilk ayın yüzde 2,5'lük zammı, açıklanan resmi enflasyon karşısında tutunamadı ve kamu çalışanları arasında da yoksullaşma hızlandı.

Hükümetin bütçe üstünden vergi salma ve sosyal devlet harcamalarını kısma, "hizmetlere katkı payı" adı altında kullanıcılara yük bindirme uygulamaları, hem kamu çalışanlarını hem de kamu hizmeti kullanıcısı yurttaşı istismar ediyor.

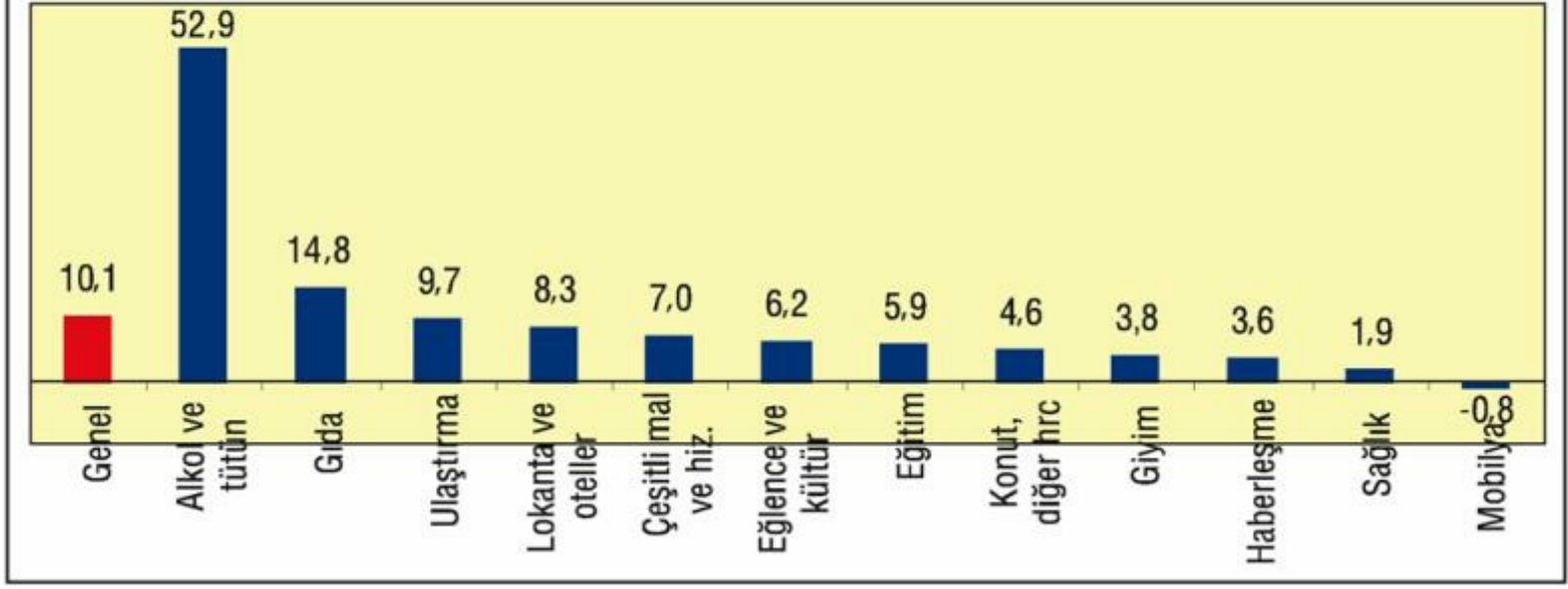
Resmi enflasyonun 2010 Şubat ayı itibariyle yeniden iki rakama çıkarak yüzde 10'u aşması bile tek başına endişe yaratırken, alt ve orta sınıfı oluşturan nüfusun yüzde 60'ının gerçek enflasyonu yüzde 30'ları buluyor, ancak TÜİK'in analize kattığı 426 madde içinde alt ve orta sınıfın tüketim sepetine hiç girmeyen ya da tüketimini ertelediği mallardaki ucuzlatma, gerçek enflasyonu kamufle ediyor, karartıyor.

TÜİK'in 2008 Hanehalkı Tüketim Harcamaları anketine göre, alt ve orta sınıfı oluşturan yüzde 60'lık nüfus, harcamalarının yüzde 29'a yakınına mutfığa, gıda harcamalarına ayırıyor. Bu kalemden yıllık enflasyon yüzde 15'e yakın gerçekleşti ama, en çok tüketilen **sebze, et, süt ve süt ürünlerinde** fiyatların yüzde 30-35 arasında arttığı görülüyor. En yakıcı zamlar ise dolaylı vergileri artırılan **içki ve sigarada** yaşandı. Alt ve orta gelirli insanların bütçelerinde yüzde 5'e yakın payı olan bu kalem, **yüzde 53'e yakın** yıllık zam gördü.

Alt ve orta sınıfın bütçesinin yüzde 10'unu götüren **ulaştırma** da ortalama enflasyona yakın fiyat artışı yaşandı ama benzine ve mazota yapılan yüzde 20'nin üstündeki zamlar –dolaylı vergi artışından dolayı– metro, belediye otobüsü, dolmuş, taksi, vapur ücretlerine yansımaları çok muhtemel.

Ortalama Enflasyonun Altında ve Üstünde Kalanlar, Yıllık

"Orta direğin" harcamalarında yüzde 31 payı olan **kira, ısıtma** ve diğer ev giderleri ise yıllık yüzde 5'e yakın artışla, ortalama yüzde 10'luk enflasyonun yarısında kaldı. Ancak, bu kalemdaki düşük seyirde farklı etkenler rol oynadı. Birincisi, ev sahipleri, daireler boşalır ve kiracı bulunmaz diye zamlarda insafli davrandılar, kimisi de hedef enflasyonun yüzde 5'e düşeceğine güvenerek artışa yüklenmedi. Ancak, artan enflasyonla birlikte kira zamları yeniden gündeme gelebilir. Öte yandan, ev giderlerinin en yakıcısı **doğalgazda** yıllık yüzde 20'nin üstünde ucuzlama görüldü. Bu, dünya enerji fiyatlarının krizle düşmesi sonucu gerçekleşti. Yeniden büyüme eğilimleri ile bu ithal enerjinin de fiyatı yeniden artacaktır.

Ortalama enflasyonu yüzde 10'da tutan esas kalemler ise, alt ve orta sınıfın tüketim sepetine kolay kolay girmeyen ya da satın almayı bir başka bahara ertelediği ürünler. Örneğin, **bilişim-iletişim ürünleri**, son 12 ayda fiyat artırmak bir yana, yüzde 24 ila yüzde 5 dolayında ucuzladılar. Keza otomobil fiyatları, ancak yüzde 2,4 artarak yüzde 10 enflasyonun gerisinde kaldı.

Beyaz eşyalar buzdolabı, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, düşük talep karşısında ya yüzde 2 ucuzlatıldı ya da fiyat artışı yüzde 2 dolayında kaldı. **Ev tekstilinde**, mefruşatta fiyatlar yüzde 10 ucuzlatıldı. Alt orta sınıfın unuttuğu otel-lokanta, eğlence, ortalama enflasyonun altında kalsa da talep görmedi.

Bu kadar fiyat düşürmelere rağmen talep bulmayan sektörlerin dayanma güçleri ise tükeniyor. Yakın gelecekte, bu sektörlerde dikkate değer iflasların, el değiştirmelerin gündeme gelmesi çok muhtemel görünmektedir.

NE, NE KADAR UCUZLADI, ARTTI? (Yıllık, yüzde)

Printer	-23,7
Bilgisayar	-16,7
Cd Çalar (Mp3 Çalar)	-11,6
Yemek Odası Takımı	-10,8
Buzdolabı	-4,7
Yatak Çift Kişilik	-3,4
Oturma Odası Takımı	-3,3
Kombi	-3,0
Kanepe	-2,4
Klima	-1,9
Çamaşır Makinesi	-1,2
Elektrikli Süpürge	-0,8
Kamera	0,1
Aspiratör	0,5
Sağlık	1,9
Bulaşık Makinesi	1,9
Otomobil (Benzinli)	2,4
Halı	3,6
Haberleşme	3,6
Giyim ve ayakkabı	3,8
Motorsiklet	4,5
Konut	4,6
Eğitim	5,9
Fırnlı Ocaklar	5,9
Eğlence ve kültür	6,2
Otomobil (Dizel)	6,7
Fırın	7,3
Lokanta ve oteller	8,3
Yatak Odası Takımı	9,0
Fotoğraf Makinesi	9,5
Ulaştırma	9,7
TÜFE	10,1
Gıda ve alkolsüz içecekler	14,8
Alkollü içecekler ve tütün	52,9

Ücretlilerin Alım Gücü Düştü

Kriz öncesi dönemde bile düşük ücretlere talim eden ücretliler, kriz yılı 2009'da bir kez daha reel gelir kaybına uğrayıp yoksullaştılar. Kriz öncesi yılın, 2008'in ücret panoraması bir TÜİK araştırmasında şöyle sunuluyor:

TÜİK, 2008 için, 10'dan fazla çalışmanı olan işyerlerini temsilen 20 bin kadar işyerine ücret anketi uyguladı ve sordu: İşgücü maliyetiniz nedir, sigorta primlerini çıkardığınızda, ücretlilerin eline brüt ayda ne para geçer? Alınan cevaplar çarpıcıdır.

AYLIK BRÜT ÜCRET NE KADAR? (2008, TL)				
Sektörler	Aylık Brüt Ücret.	Ücret Ligi	Topl.	Ücretli
			Ücretten	Sayısında
			Payı %	Payı %
Genel Ortalama	1 498	.	100, 0	100, 0
Petrol Rafinajı	4 830	100	0, 5	0, 2
Finans	3 576	74, 0	10, 1	4, 2
Elektrik-su-gaz	2 881	59, 7	2, 2	1, 1
Kimyasal madde	2 510	52, 0	2, 4	1, 4
Ulaştır.Haber.	2 046	42, 4	9, 7	7, 0
Sağlık	1 960	40, 6	7, 3	5, 5
Madencilik	1 804	37, 3	1, 9	1, 6
Otomotiv	1 703	35, 3	4, 1	3, 6

TÜİK anketine göre;

2008'de ücretliler ayda ortalama yaklaşık 1.500 TL brüt ücret aldılar. Bunun yüzde 20'si vergiye gitse, elde 1.200 TL net para kaldı. Ancak, ücretlilerin yüzde 50'si, ticaret, inşaat, gıda, tekstil, turizm gibi alt sektörlerde çalışıyorlardı ve ayda ortalama 1.130 TL brüt, 900 TL net ücret alıyorlardı. Ortalama 1.500 TL brüt ücret, toplu iş sözleşmesi olan azınlık işyerlerinde 2.700 TL, ama sendikasız yerlerde 1300 TL'ye düşüyor.

En yüksek ücret, petrol rafinajında, yani TÜPRAŞ'ta. Toplam ücretlilerin binde 2'si ayda 4 bin 800 TL brüt ücret alıyorlar. En düşük ücret ise deri sektöründe ve ayda 800 TL brüt ücret. Böylece iki kutup arasında 100'e 17 ücret farkı var.

En yüksek kârı eden bankalarda çalışan ücreti görece iyi. Çoğu üniversite mezunu ortalama finans çalışanı ayda 3 bin 500 TL dolayında brüt maaş alıyor. Ama bilinir ki, finans da ücret hiyerarşisi var. Üst düzeyde maaşlar yüksek, aşağı doğru ortalama düşer.

İmalat sanayinde en yüksek ortalama ücret ayda 2 bin 500 TL brüt ücret ile kimya-ilaçta. Onu, 1.700 TL ile otomotiv, benzer ücretlere sahip elektrikli cihaz, metal sektörü izliyor. İmalatta en düşük ücret tekstil-konfeksiyonda: Ayda 874 TL. Neti 700 TL eder ki, asgari ücretin biraz üstü. Lastik-plastik, mobilya, makine-teçhizat diğer düşük ücretli sanayi sektörleri.

Hizmet sektöründe finansın sonra, ikinci "yüksek ücretli" görünen ulaştırma-haberleşmede ortalama brüt ücret 2 bin TL dolayında. Bu sektörde ücretlilerin yüzde 7'si istihdam ediliyor. Sağlıkta da brüt ücret aylık 2 bin TL'yi bulmuyor, eğitimde 1700 TL'ye yakın, ticarete 1.500 TL'nin altında. En düşük ücret de otel-lokanta, yani turizmin omurga alt-sektöründe; aylık 1000 TL brüt ücret...

Özetle, resmi veriler diyor ki; ülkede 3, 5 milyon işsiz var. İşli olan sigortalı çalışanların eline ayda ortalama 900-1200 TL dolayında para geçiyor. Bu, asgari ücret 2 ise, ortalama ücretin 3 etmesi demek. Bunlar 2008'in ortalama ücreti ve sanmayın ki, 2009'da zam gördü bu ücretler. TÜİK'e göre, yüzde 6,5 oranında tüketici enflasyonu yaşandı. Ama, bu ücretler, o enflasyon kadar zam da alamadı.

TÜİK'e göre, yüzde 6,5 oranında tüketici enflasyonu yaşandı. Ama, bu ücretler, o enflasyon kadar zam alamadıkları gibi, 2008 ücretlerinden indirimle zorladı işverenler.

Yüzde 4,7'yi bulan 2009 küçülmesinde, ücret-maaşlara ait göstergeler, gelir dağılımının bir kez daha ücretli kesimin ve tarımın aleyhine sonuçlandığını ortaya koyuyor. Her kriz döneminde olduğu gibi, krizin yükünü çalışan kesime yükleyen işverenler ve siyasi iktidar, bu krizde de faturayı çalışanlara kesmiş görünüyorlar.

Kriz yılı 2009'da bir ilk daha yaşandı. Enflasyondan arınmamış, yani nominal (görünen) ücretler yüzde 2,2 indirildi. Sendikalı-sendikasız tüm sanayi işyerlerinde, işverenler, 2008'de ödedikleri ücrette yüzde 2 ortalama indirimle gittiler ve buna kimse muhalefet edemedi. Bu, Türkiye tarihinde ilk kez oluyor!..

Bu **zoraki indirim keyfiyeti** devletin resmi verilerinden görülebiliyor. 2005 yılı baz alındığında istihdamın özellikle 2009'da iyice azaltıldığı ve 2008'e göre yüzde 9,5 daraldığı görüldü. Bu azaltılmış işçilerle üretime bakıldığında sanayi üretiminin de 2008'den 2009'a yüzde 9,5 azaldığı görüldü. Yani, üretimdeki azalma karşısında, işverenlerin de işçileri azalttıkları belirlendi. Böyle

olunca, işçi başına üretimde, dolayısıyla işçi başına katma değerde bir gerileme olmadı. Hacim daraldı ama işçi başına üretimde bir gerileme yaşamamış oldu işverenler.

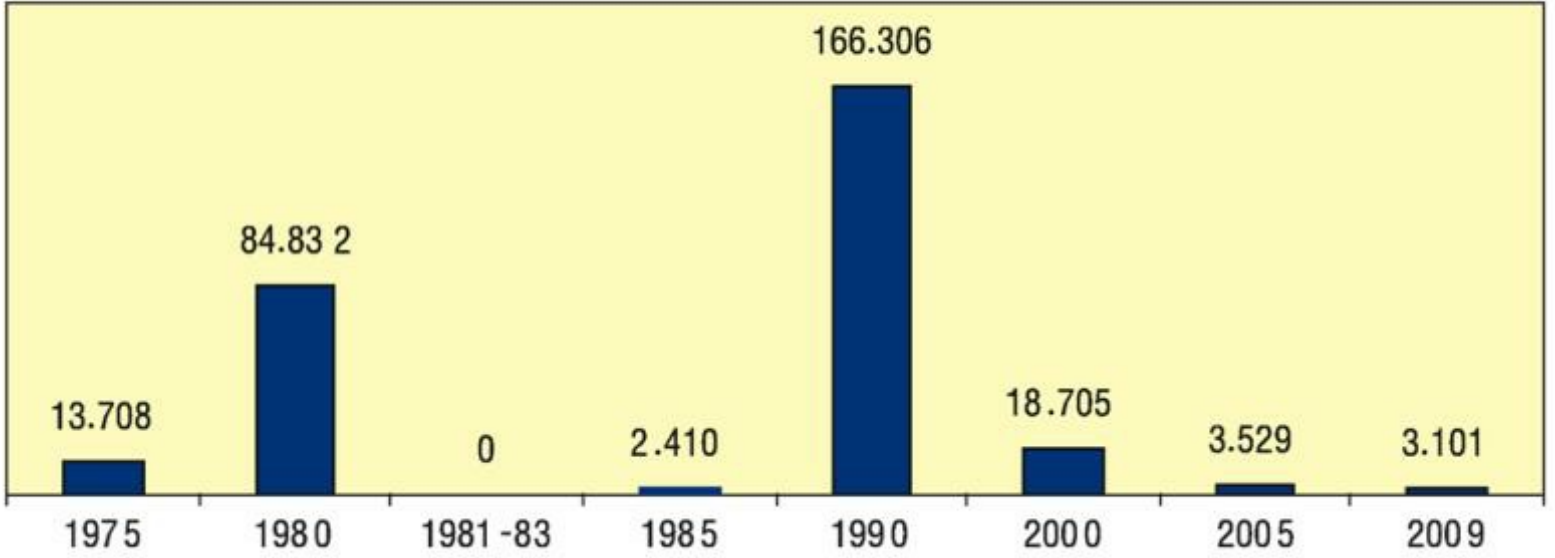
Bu süreçte, çalışan sınıf, işini kaybetti. TÜİK'in işgücü-istihdam verilerinden anlaşılmaktadır ki, sanayi 2008'de 4 milyon 441 bin kişi istihdam ederken 2009'da 311 bin kişi sanayideki işini kaybetti . Ama, çalışan sınıfın kaybı bundan ibaret kalmadı. İşini koruyanlara da işverenler, *2009'da, 2008'deki ücretleri ödemeyeceğim, ücretleri indireceğim* dedi ve dediğini yaptı.

Grev ve TİS Hakkında Erozyon

Gelir dağılımının ücretli sınıfın aleyhine gelişmesinde en önemli unsur, sayıları 13,2 milyona ulaşsa da ücretli sınıfın örgütsüzlüğü. Bu sorunda da başrol 12 Eylül askeri diktatörlüğün.

24 Ocak 1980'de başlayan sürecin en önemli hedeflerinden biri örgütlü işçi sınıfını etkisiz hale getirmek, sendikal hareketi bertaraf etmektir. 1980'de 85 bin işçi grevdeydi. 12 Eylül, grev yasağı getirdi ve 1982 Anayasası sendikal hakları iyice budadı. Örgütlenme zorlaştırıldı, toplu sözleşme hakkı kısıtlandı, grev yapılamaz hale getirildi. 12 Eylül'ün anti-sendikal çalışma çerçevesine rağmen 1990'a doğru yükselen işçi hareketi, o yıl 166 bin işçi grev yaptı. 1995'te yeniden yükselen grevler izleyen yıllarda iyice geri çekildi. 2000'de ancak 19 bine yakın işçi grev hakkını kullanırken 2005'te greve çıkabilen işçi sayısı 3 bin 500 dolayına kadar geriledi. İzleyen yıllarda da bu değişmedi ve 2009 kriz yılında da grevci işçi sayısı 3 bin dolayında kaldı.

Grevci İşçi Sayısı; 1975-2009

GREVLER: 1990-2009

Yıllar	Grev	Grevci İşçi	İşgünü
	Sayısı	Sayısı	Sayısı
1990	458	166, 306	3, 466, 550
1991	398	164, 968	3, 809, 354
1992	98	62, 189	1, 153, 578
1993	49	6, 908	574, 741
1994	36	4, 782	242, 589
1995	120	199, 867	4, 838, 241
1996	38	5, 461	274, 322
1997	37	7, 045	181, 913
1998	44	11, 482	282, 638
1999	34	3, 263	229, 825
2000	52	18, 705	368, 475
2001	35	9, 911	286, 015
2002	27	4, 618	43, 885
2003	23	1, 535	144, 772
2004	30	3, 557	93, 161
2005	34	3, 529	176, 824
2006	26	2, 061	165, 666
2007	15	2, 592	1, 353, 558
2008	15	5, 041	145, 725
2009 (*)	13	3, 101	203, 406

(*) 30.11.2009 tarihi itibarıyla

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

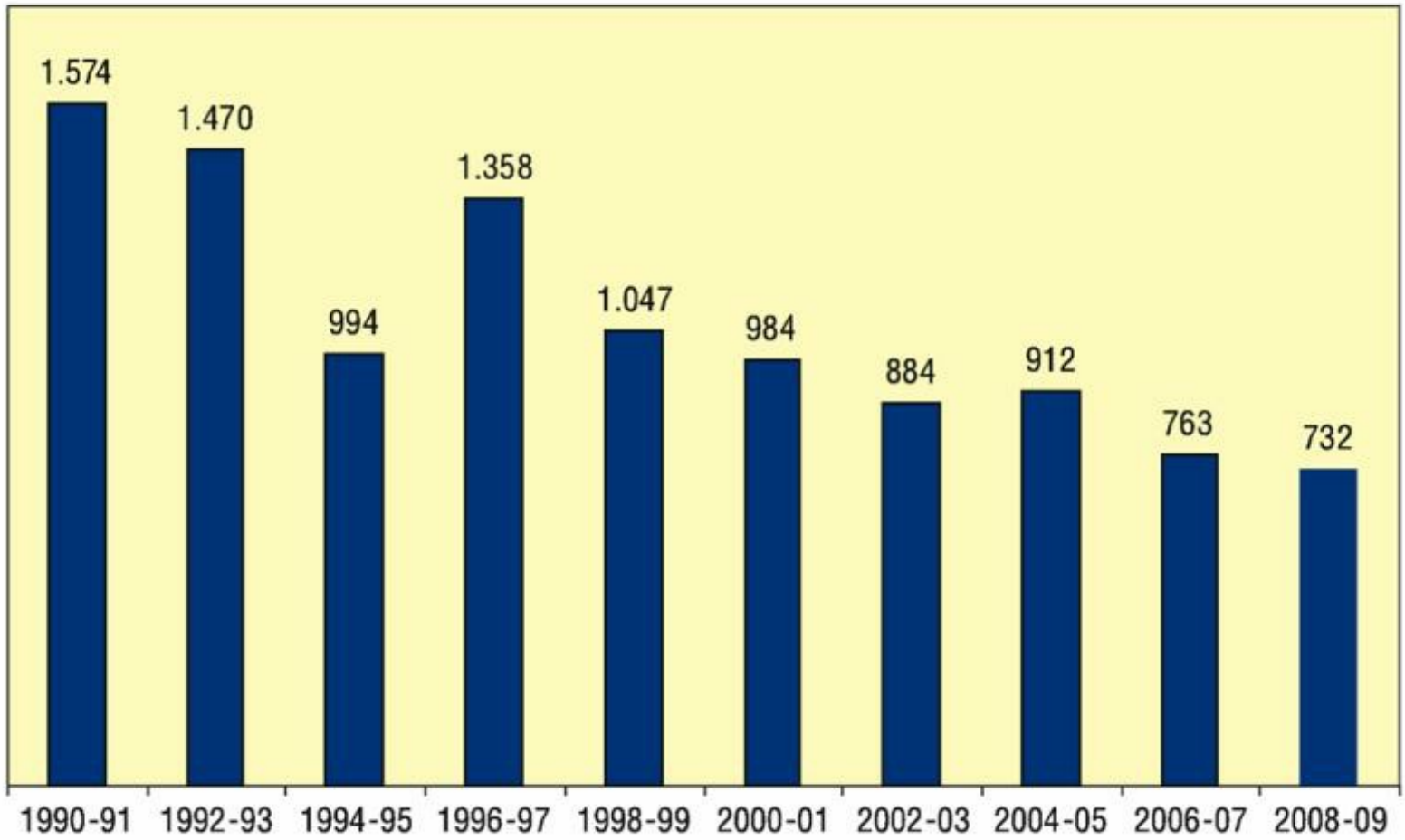
Yıldan yıla grev uygulamasının zayıfladığı gözleniyor. 2000 öncesinde, çoğu kamu işyerinde yaşanan grev uygulamaları, bu işyerlerinin süreç içinde özelleştirilmeleri, sendikal mücadeleyi de zayıflattı. Özelleştirilen işyerlerindeki hızlı işçi tasfiyesi, taşeronlaştırma biçimindeki dağıtma ve güvencesizleştirme operasyonları, bu işyerlerindeki sendikal mücadeleyi de, grev mücadelesini de gerilettiler. 2007'de grevde geçen işgünü sayısının yüksek görünmesi Türk Telekom A. Ş'nin 768 işyerinde uygulanan grevle ilgilidir. O yılın 1 milyon 353 bin görünen grevde geçen işgününün 1 milyon 115 işgünü T. Telekom'a aittir. 2008'de ancak 15 işyerinde 5 bin işçi ile sürdürülen grevler, 2009'un 11 ayında da 13 işyeri ve 3 bin 101 işçi olarak gerçekleşti.

Gerçekte, aidat ödeyen işçi sayısının 1-1,5 milyon dolayında kaldığı günümüz koşullarında, toplu sözleşme hakkını kullanabilen işçi sayısı da hızla azalıyor ve bu da ücretlilerin milli gelirden aldığı payın azalmasında, gelir uçurumunun çalışan sınıfı aleyhine olumsuz seyrinde etkili oluyor. Çok değil, 1990 sonrasında toplu sözleşmeden yararlanan işçi sayısına bakıldığında, 1990-2000 dönemi ile 2000-2009 döneminin ayrıştığı ve bu haktan yararlanan, "ayrıcalıklı"ların bile sayısının hızla azaldığı görülebiliyor.

TOPLU SÖZLEŞME DÜZENİNDE EROZYON

Yıllar	Sözleşme Sayısı	İşyeri Sayısı	Bin işçi/Endeks	
1990-91	6, 985	24, 568	1.574	100, 0
1992-93	5, 592	26, 236	1.470	93, 4
1994-95	3, 870	18, 044	994	63, 2
1996-97	3, 927	23, 256	1.358	86, 3
1998-99	4, 153	19, 420	1.047	66, 5
2000-01	6, 100	21, 055	984	62, 5
2002-03	3, 380	15, 259	884	56, 2
2004-05	5, 456	22, 301	912	57, 9
2006-07	3, 677	15, 190	763	48, 5
2008-09	3, 557	20, 321	732	46, 5

Toplu Sözleşmeden Yararlanan İşçi Sayısı, Bin İşçi

1990-1999 döneminde yılda ortalama 11 bin işyeri için yapılan toplu sözleşmeden 644 bin işçi yararlanırken, bu sayı izleyen 10 yılda, yani 2000'li yıllarda, yılda ortalama 9 bin 415 işyerine ve 428 bin işçiye düşmüş görünüyor. Dolayısıyla iki 10 yıl arasında toplu sözleşmeden yararlananların sayısının üçte bir oranında gerilediği görülüyor ki, bu dramatik bir düşüştür.

Genellikle 2 yıl için yapılan toplu sözleşmelerin, daha çok tek sayılı yıllarda bağtlandığı anlaşılıyor. Böyle bakınca, 1991'de 1 milyon 90 bin işçi için toplu sözleşme yapılırken, bu sayının

1995'te 766 bine düştüğü, 1999'da ise 828 bine çıktığı, 1990-1999 dönemi ortalaması olarak da yıllık 644 bini bulduğu görölüyor.

Ancak, 2001 krizi ve arkasından gelen AKP iktidarındaki neoliberal uygulamaların, özelleştirmelerin hızlandırıldığı, anti-sendikal saldırıların arttığı 2000'li yıllarda toplu sözleşme hakkını kullanmada da önemli gerilemelerin yaşandığı görüldü. 2001'de 775 bin olan TİS kapsamındaki işçi sayısı 2003'te 614 bine, 2005'te 587 bine düştükten sonra 2007 ve 2009'da 460 binlere gerilemiş bulunuyor. 2000'li yılların ortalaması için TİS'ten yararlanan işçi sayısının 430 binlere düşmesi gerçekten dramatik bir gerileme. Bu kadar geriletileen toplu sözleşmeli alanın da önemli bir kesimi kamu sektörüne ait ve AKP iktidarı, bu kadarına bile tahammülsüz ve neoliberal icraatları ile bu alanı daha da daraltma çabası içinde.

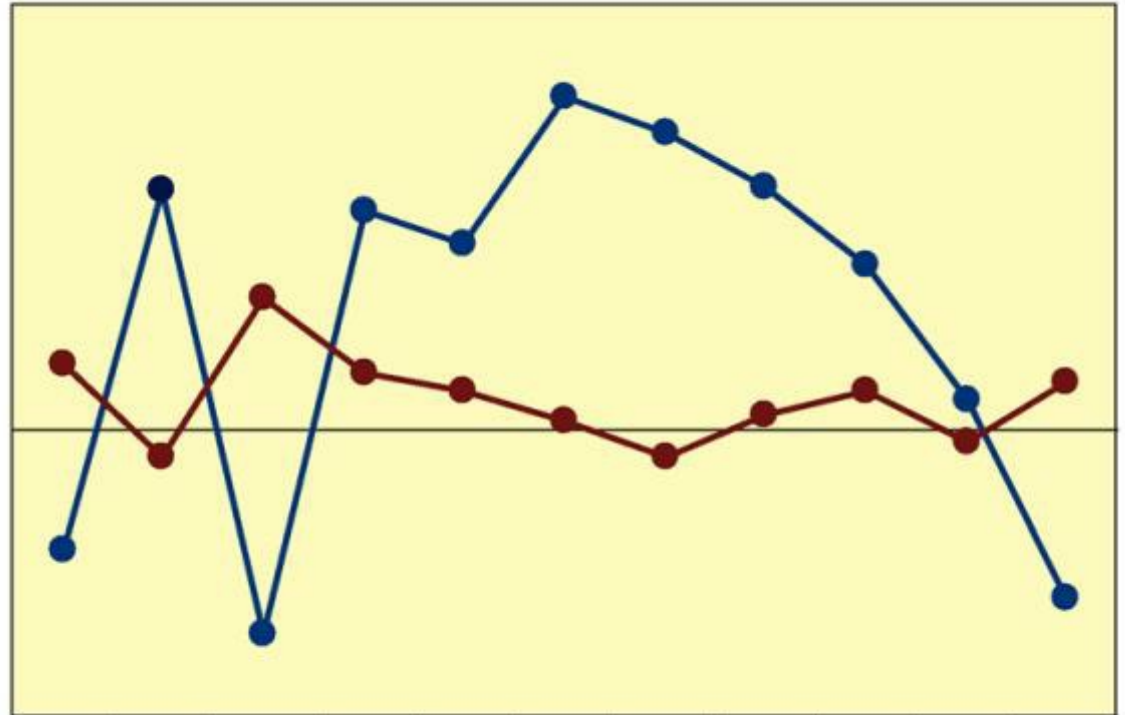
Kamu Çalışan Gelirleri

1980 sonrasında "devleti küçültme" hedefli neoliberal politikalar, son 30 yılda kamuda istihdam edilen işçi ve memur sayısında önemli düşüşlerle sonuçlandı. Kamuda (KİT'ler ve belediyeler ile birlikte) çalışan sayısı 3 milyonun altında. Bunların yüzde 15'i işçi, yüzde 85'i ise "kadrolu personel-sözleşmeli personel vb" statüsünde. Kamu istihdamının yüzde 8,5'u KİT'lerde, yüzde 11,5'u belediyelerde. Dolayısıyla, "merkez"de çalışan yüzde 80-85 kamu çalışanı, grev, toplu sözleşme hakkını kullanamıyor.

Bunun sonucudur ki, kamu çalışanlarının ulusal gelirden aldıkları pay, son yılların çoğunda, büyüme sürecine karşın artmadı, azaldı.

Türkiye ekonomisi, özellikle 2001 krizi sonrası, AKP'nin de iktidarına denk düşen 2002-2008 döneminde yıllık yüzde 6'yı aşkın büyüdü. Dünyadaki likidite bolluğunun yarattığı "lale devri" irili ufaklı sermayeye birikim imkanı sunarken, çalışanlar, bu dönemden pay alamadı. Harcamalara göre GSYİH verileri **büyüme** eğrisiyle, devletin cari harcamaları içinde yer alan "**maaş ve ücretler**" eğrisinin çok farklı olduğunu gösteriyor. 2002-2008 döneminde milli gelir pastası ortalama yıllık yüzde 6,2 büyürken, kamu çalışanlarının gelirleri ancak yıllık yüzde 1 arttı. Dolayısıyla "büyüme"yi, kamu çalışanları hissedemedi, durumları değişmedi, hatta geriledi.

GSYİH ile Maaş Artışları; 1999-2009, %

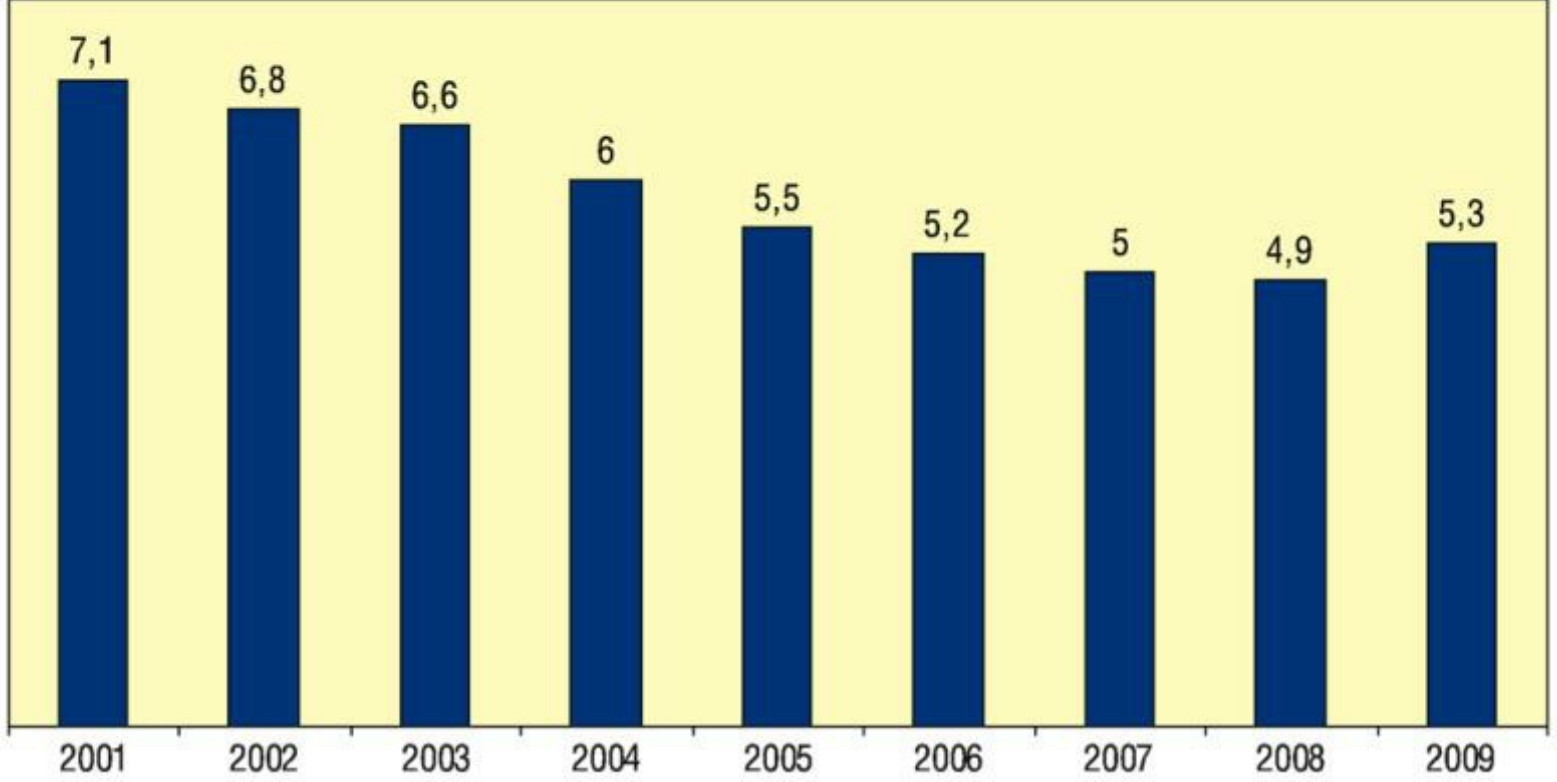

Yıl	Büyüme Oranı (%)	Maaş ve Ücret Artışı, %
1999	-3,4	1,9
2000	6,8	-0,7
2001	-5,7	3,7
2002	6,2	1,6
2003	5,3	1,1
2004	9,4	0,2
2005	8,4	-0,8
2006	6,9	0,4
2007	4,7	1,1
2008	0,9	-0,4
2009	-4,7	1,4

Kriz yılı 2009'da ise ulusal gelir yüzde 4,7 daralırken maaş ve ücretlerdeki reel artış yüzde 1,4 olarak gerçekleşti ve kamu çalışanları ilk kez küçülen gelir pastasından etkilenmediler.

2009'da görece iyileşmeye karşın 2000'li yılların tamamına hakim olan eğilim, kamu emekçilerinin yoksullaşmasıdır. 2001-2007 döneminin grafiğine, özellikle IMF ile AKP iktidarının icra ettiği politikaların omurgasını oluşturan "**mali disiplin**" prensibi damgasını vurdu. IMF'nin, "faiz dışı fazla" hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan iktidar, kamu harcamalarını kısarken maaşları da reel anlamda düşürdü . TÜİK'in büyüme verileri şunu gösteriyor: IMF ile geçen 1998-2008 döneminin başlarında yüzde 7 dolayında olan kamu emekçilerinin ulusal gelir içindeki "maaş ve ücretlerinin" payı, özellikle AKP iktidarı döneminde hızla geri çekildi ve 2008'de yüzde 4,9'a kadar geriledi. 2009'da ise, 2008'deki düzeye dönülerek maaş ve ücret payı yüzde 5,3 olarak gerçekleşti.

Kamu Çalışanlarının GSYİH'dan Aldığı Pay: 2001-2009, %

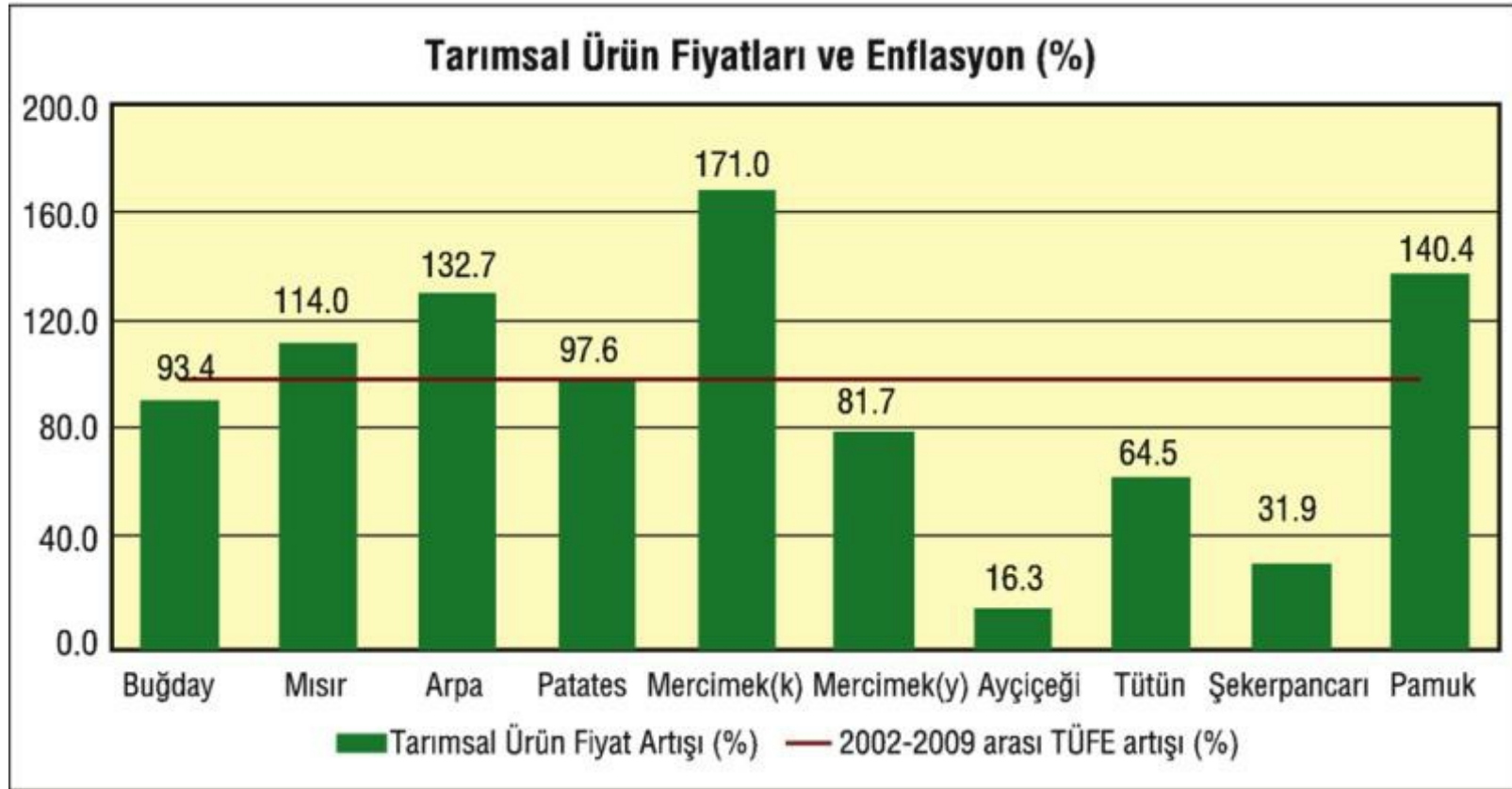

Büyük fotoğrafa bakıldığında, görülüyor ki, 3 milyona yaklaşan kamu çalışanı, son 10 yılda büyümüş görünen ulusal gelirden pay alamamış, tersine başlarda, bu pastada yüzde 7 dolayında olan payları, dönem sonunda 2 puan geriletilerek yüzde 5 dolayına çekilmiştir. Yoksullaşma, ağırlıklı olarak AKP iktidarında yaşanmıştır.

Tarımda Yoksullaşma

Küresel kriz, uzun süredir yoksullaşma süreci yaşayan küçük üretici köylüyü de olumsuz etkiledi. 2002-2009 yılları arasında bazı tarım ürünlerinin fiyatları aynı dönemdeki toplam enflasyon (TÜFE) oranının altında kaldı. Özellikle buğday, patates, yeşil mercimek, ayçiçeği, tütün, şeker pancarı gibi ürünlerin fiyatları bu dönemde yüzde 98,3 olan toplam enflasyonun altında kaldı.

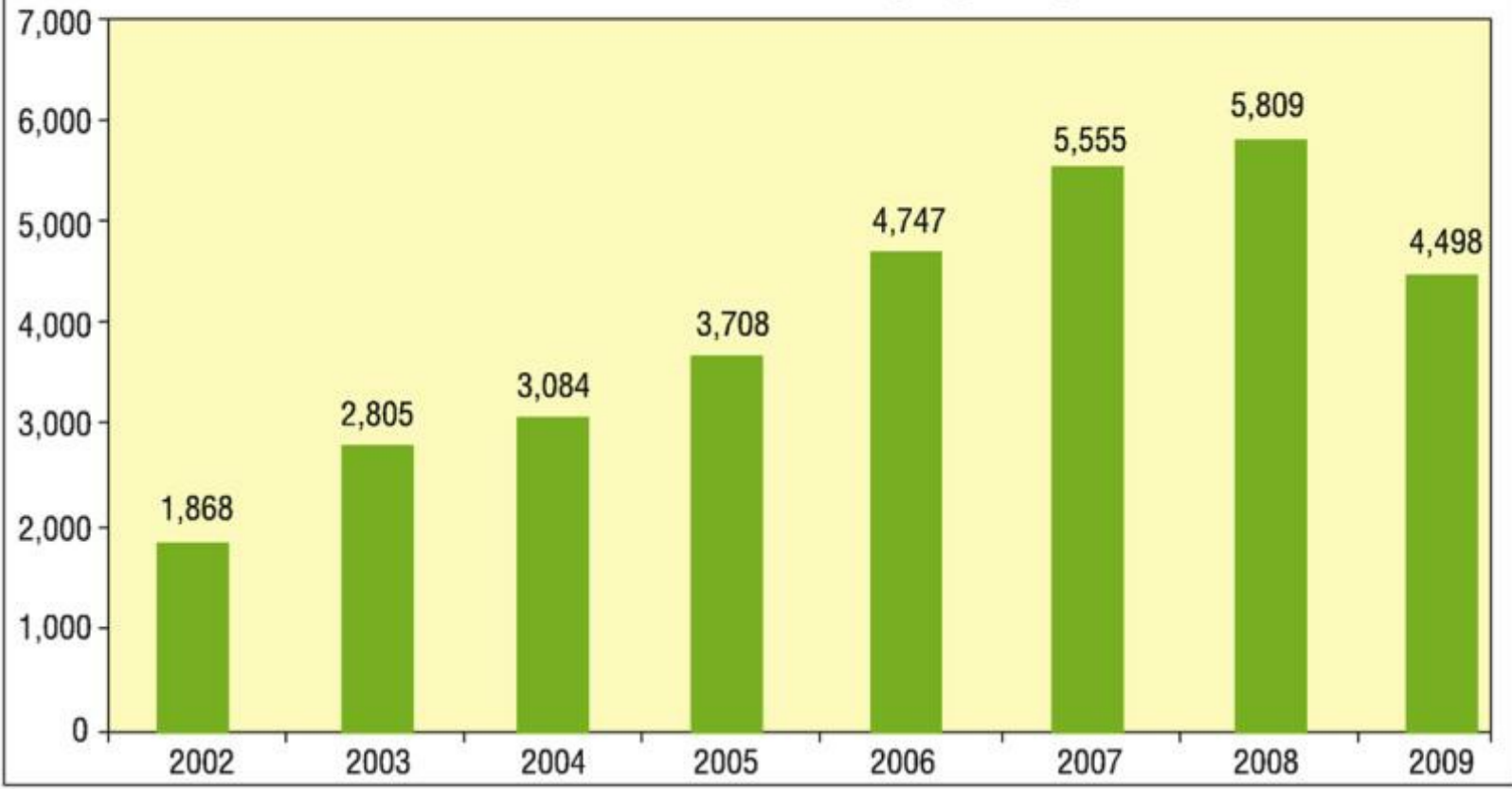
Söz konusu dönemde mısır, arpa, kırmızı mercimek, pamuk gibi ürünlerin fiyatları ise enflasyondan daha yüksek arttı.

2009 yılında tarım yüzde 3,3 büyüme gösterse de, son yıllarda uğradığı kayıpları telafi edemedi. Tarım sektörüne yönelik desteklerin azalması ve tarım ürünü ithalatının artmasına paralel olarak Türkiye'nin tarımsal ürün üretimi de istikrarlı değil.

2002 yılında 30,8 milyon tona kadar yükselen Türkiye'nin tahıl üretimi 2009 yılında ancak 33,5 milyon ton olarak gerçekleşti. Bu 7 yılda ancak yüzde 9 dolayında bir artış demek.

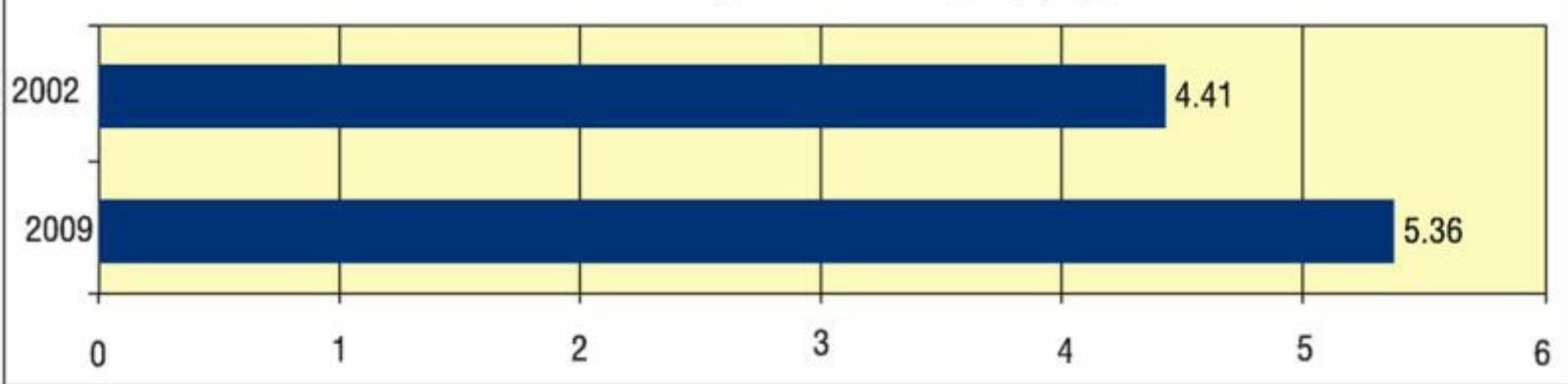
Tarım Sektörü de Krizden Payına Düşeni Aldı Tarımsal destekleme tutarı (Milyon TL)

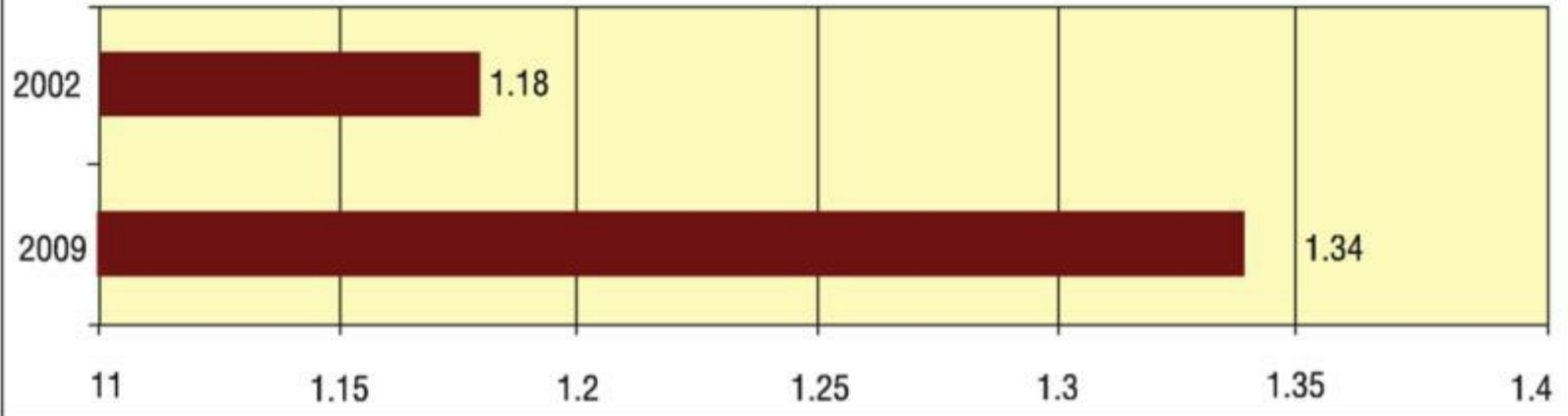
Maliye Bakanlığı'nın verilerine göre bütçeden tarım sektörüne yapılan destekleme ödemeleri 2009 yılında yüzde 22,6 oranında azalarak 4,5 milyar liraya kadar düşürüldü.

Kriz nedeniyle bütçe dengelerinde yaşanan bozulmanın faturasının önemli bir kısmının da tarım kesimine çıkarıldığı gözleniyor. Milli gelir içerisindeki payı yüzde 8-9'a kadar gerilediği halde, Türkiye nüfusunun üçte birinin geçimini sağladığı, toplam istihdamın da yüzde 25'ini sağlayan tarım sektörünün destekten yoksun kalması önemli toplumsal sorunlara yol açma potansiyeli taşıyor.

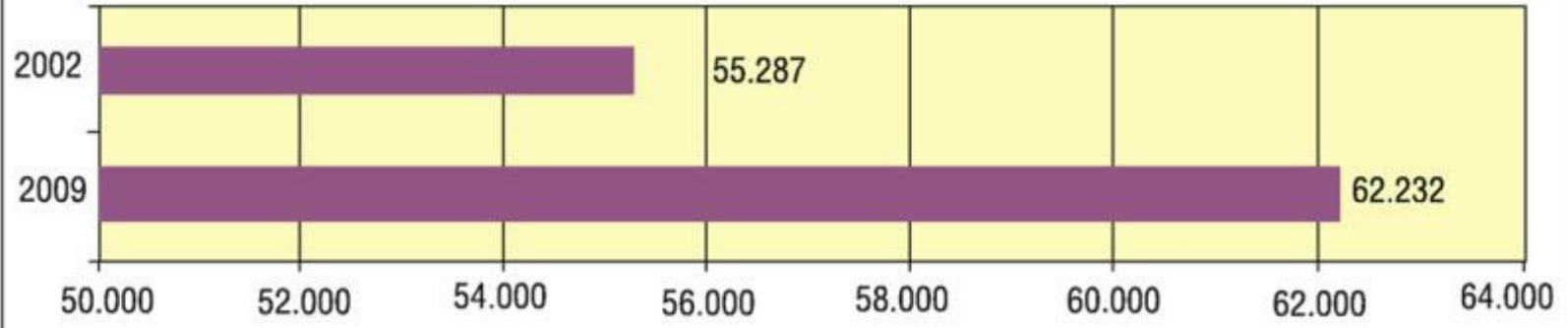
1 Litre Mazot İçin Gerekli Buğday (Kg)

1 Kilo DAP Gübresi İçin Gerekli Buğday (Kg)

1 Traktör İçin Gerekli Buğday (Kg)

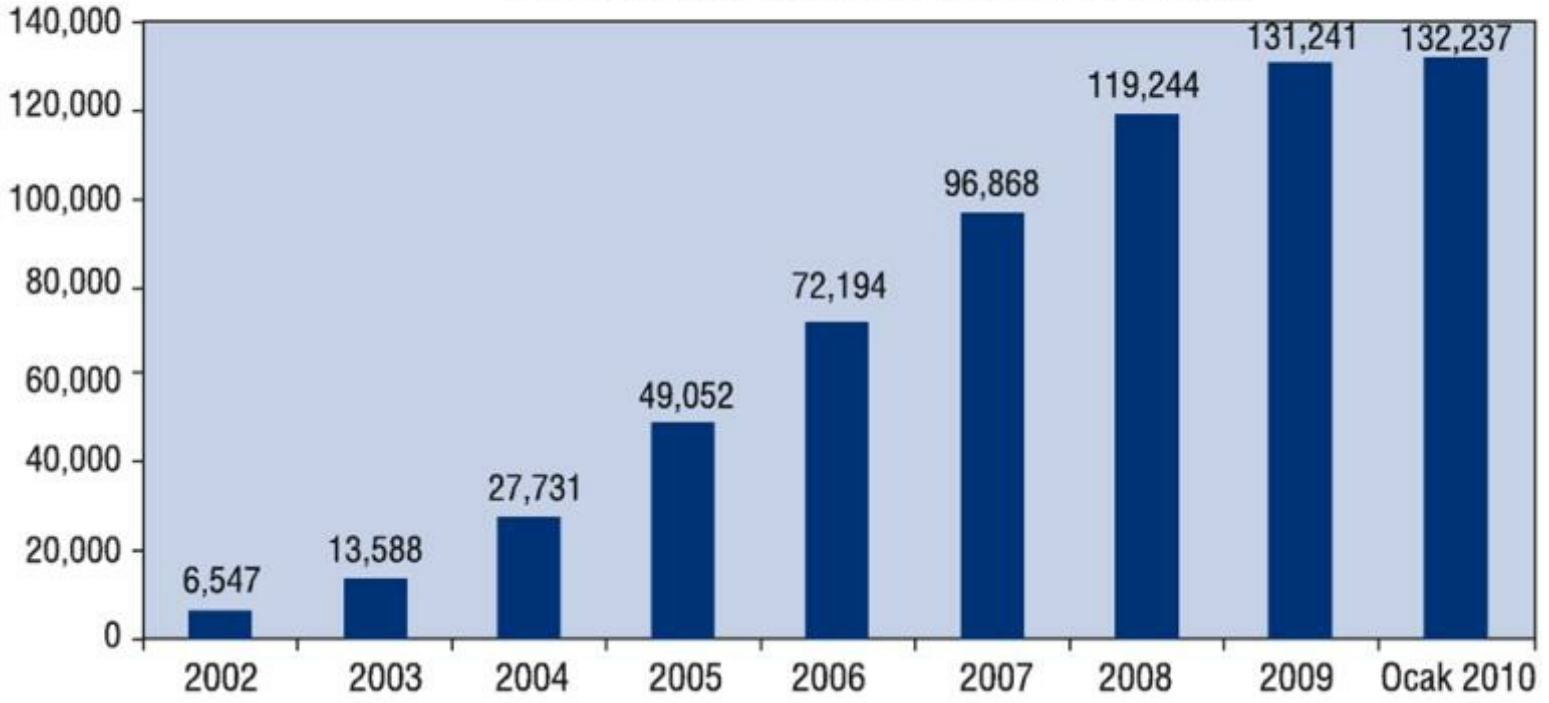

Yaklaşık 5,3 milyon kişinin tarımla geçindiği Türkiye'de tarım, daha çok küçük üreticiliğe dayanıyor, üretim aile fertlerince yapılıyor. Tarımda ücretli oranı yüzde 10'un altında. Küçük üreticiliğin, aile işletmeciliğinin hakim olduğu tarım, 1998'de milli gelirde yüzde 12 pay sahibi iken, hızlı bir erozyonla küçüldü ve milli gelirdeki payı 2009'da yüzde 7, 5'a düştü. Dolayısıyla, 5,3 milyon kişinin çalıştığı tarım, ulusal gelirde yüzde 7-8 dolayında bir pay ile düşük bir gelir düzeyine talim ediyor.

Aile Bütçelerinde Açıklar, Borçlar...

AKP iktidarına denk gelen 2003-2007 döneminin "lale devri"nde, körüklenen tüketici kredisi ve kredi kartı borçlarının geri ödenmesinde, küresel krizle birlikte önemli güçlükler yaşanıyor. Daha şimdiden borcunu ödeyememiş ve kara listeye alınmış aile sayısının 2 milyonu aştığı görülüyor. Her ay, tüketici kredisi ve kredi kartı taksitini ödeyemediği için Merkez Bankası tarafından kara listeye alınan borçlu sayısı 150 bini aşıyor. Merkez Bankası tarafından Ağustos sonunda 1 milyon 900 bine yakın olarak açıklanan kara listedeki borçlu sayısının Ekim sonunda 2 milyon 150 bini bulduğu tahmin edilirken bu sayının, yıl sonunda da 2,5 milyona ulaşması şaşırtıcı olmayacak.

Tüketicilerin Bankalara Olan Borcu 2002 Yılından Sonda 20 Kat Arttı
Tüketicilerin Bankalara Borcu (Milyon TL)

Ailelerin bankalara, tüketici finansman şirketleri ve katılım bankalarına olan borçları 2002 yılından sonraki dönemde 20 kat arttı.

2002 yılında 6,6 milyar TL olan ailelerin bankalara olan borçları yüzde 1.883 oranında artarak 2009 yılı sonunda 131,2 milyar, Ocak 2010 sonunda ise 132,2 milyar liraya yükseldi.

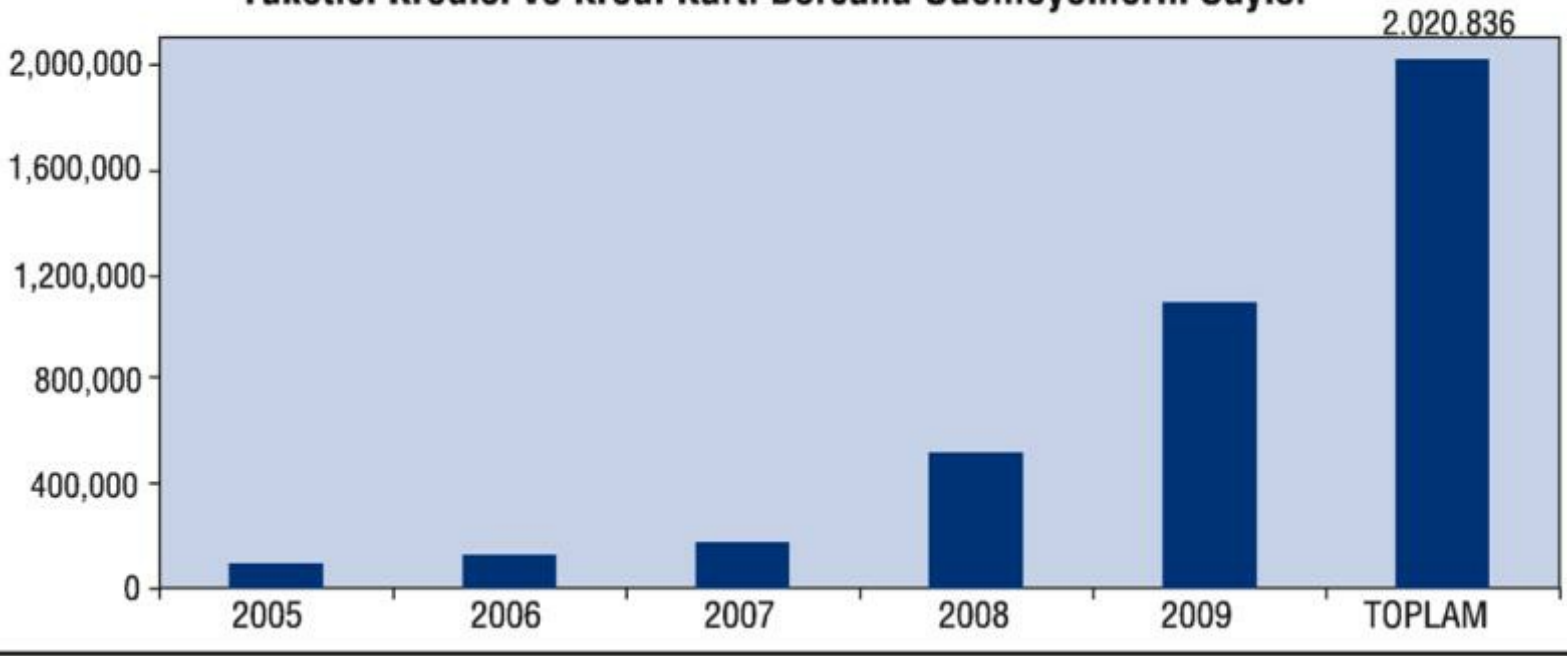
Ailelerin borçlarındaki bu büyümede yüksek kredi kartı faizlerinin sürekli borca eklenmesi ve borcun borçla ödenmesi de etkili oldu

Bankalar, tüketici finansman şirketleri ve katılım bankalarının tüketicilerden zamanında tahsil edemedikleri tüketici kredisi ve kredi kartı alacakları hızla büyüyor.

Ailelerin borçlarının 20 kat arttığı 2002 yılından sonra batık tüketici kredisi ve kredi kartı borçları ise 78 kattan fazla artarak 106 milyon liradan 8 milyar 264 milyon liraya kadar tırmandı.

İşsizlikte gözlenen artışa bağlı olarak batık tüketici kredilerinin de artmaya devam etmesi bekleniyor.

Borcunu Ödemeyenlerin Sayısı 2 Milyonu Geçti Tüketici Kredisi ve Kredi Kartı Borcunu Ödemeyenlerin Sayısı

Bankalara olan kredi kartı ve tüketici kredisi borcunu ödeyemeyenlerin sayısı her geçen yıl hızla artıyor. 2008 yılında 522 bin 590 vatandaş borcunu ödeyemediği için kara listeye alındı. 2009 yılında ise 1 milyon bin 92 kişi kara listeye girdi. Listedeki isim sayısı önceki yıllardan kalanlarla birlikte 2 milyon 20 bin kişiyi geçti.

Tüketicilere, gelirine bakmadan kredi kartı dağıtan bankalar, kart müşterilerine uyguladıkları yüksek oranlı faizlerle Türkiye'de bir dram yarattılar.

Ailelerin borçlanma iştahı, krizle birlikte, doğal olarak azaldı. 2004 sonunda 26 milyar TL dolayında olan aile borçları, izleyen yıllarda hem taşıt ve konut kredilerine olan talebin artması hem de kredi kartı kullanımının ve harcamalarının hızla artmasıyla çığ gibi büyüdü. 2005'te 46 milyar TL'yi bulan harcamalar 2008 sonunda 116 milyar TL'ye kadar çıktı. Her yıl neredeyse 20 milyar TL artarak büyüyen hanehalkı borçları, 2009 sonunda ise 131 milyar TL'ye çıktı. Bu, yüzde 6,5'lik enflasyonun üstünde, yüzde 12'lik bir borç artışı. Demek ki, **borç iştahı ya da borçlanma ihtiyacı henüz azalmamış.**

Aile borçlanmasında konut, ihtiyaç ve kredi kartında hareket, çeşitli nedenlere dayanıyor. Konutta, düşük faizler, tuzu kuru bir kesimde, krize rağmen kredi kullanarak daire sahibi olmada bir fırsat gibi algılanıyor. İhtiyaç kredisi ise borcu borçla kapatma ihtiyacı aslında. Kredi kartı kullanımı ile borçlanma, risk almaya devam mesajı taşıyor. Ama öte yanda **ailelerin batıkları da artıyor.**

Bankalar, tüketici finansman şirketleri ve katılım bankalarının tüketicilerden zamanında tahsil edemedikleri tüketici kredisi ve kredi kartı alacakları hızla büyüdü.

Hane halkının bankalara borçluluğu, önümüzdeki zaman diliminde daha önem kazanacağına benzer. Bu durum hem banka sistemi için önemli bir tehdit hem de hane halkı harcamalarına bağlı bir dizi alt sektör ve sosyal doku için. Bugüne kadar borcu borçla kapatarak, eş dost dayanışması ile yüzdürülen gemi şimdi ciddi biçimde su almaya başladı. Emniyet sübabları da bir bir tüketildi. Bankalarla başı belada olan nüfusun 2,5 milyona tırmanması, çok zorlu bir döneme girildiğinin de işareti aynı

zamanda.

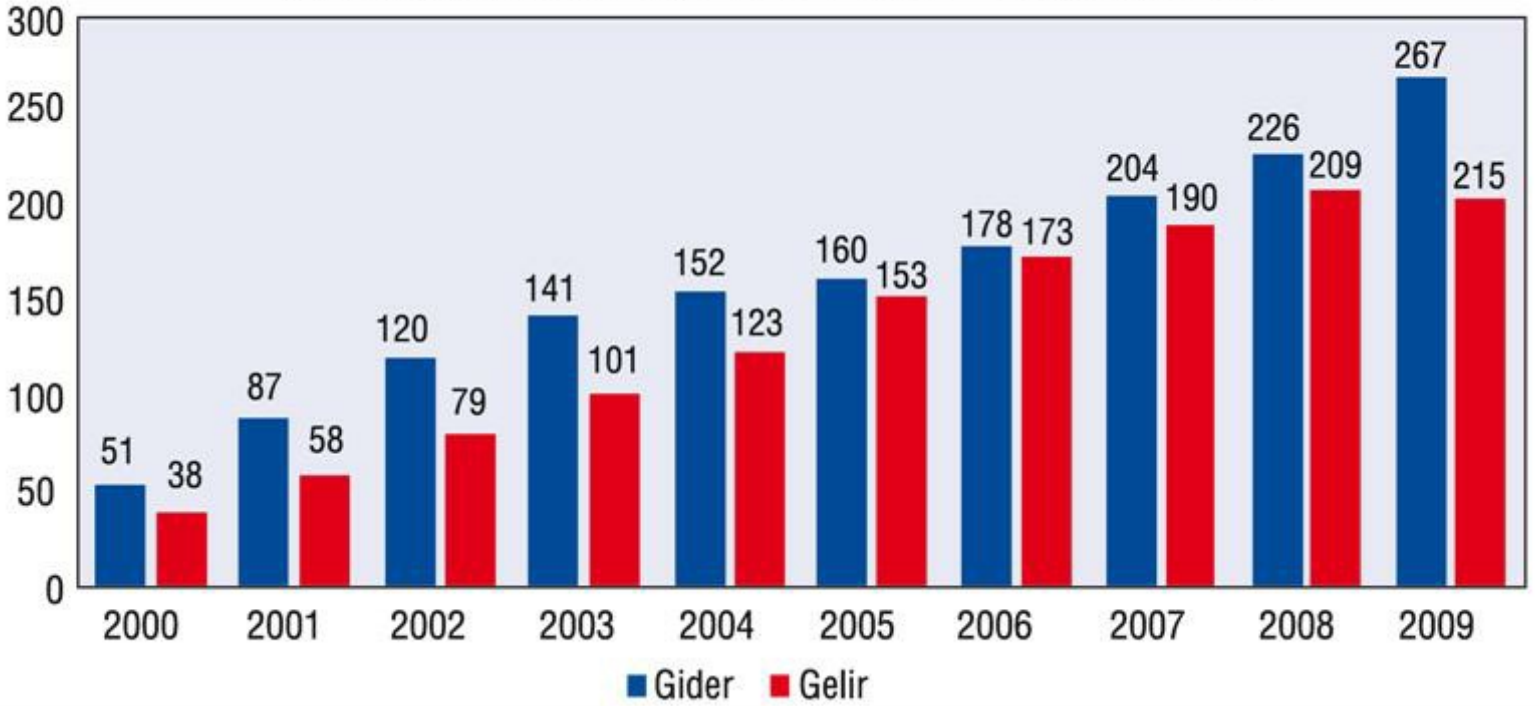
Bölüm 5

Bütçe Üstünden Eşitsizliklerde Artış

Bütçede Büyük Açık

Küresel kriz, kamu maliyesi performansını önemli ölçüde olumsuz yönde etkiledi, bütçe tarihi açıklar verdi. Yüzde 4,7'yi bulan negatif büyümeye ve reel sektörü desteklemeye yönelik yapılan indirimlere bağlı olarak vergi gelirleri bütçe tahminlerinin önemli ölçüde altında kaldı. Özelleştirme gelirleri ise hedeflenen düzeyin altında kaldı. Diğer yandan harcamalar, 2009 yerel seçimlerinin de etkisiyle büyümeden bağımsız bir şekilde, bütçede öngörülen düzeyde gerçekleşti. Ayrıca, krizin etkilerini azaltmak amacıyla bazı harcama kalemlerinde ilave artışlar yapıldı. Ekonomik aktivitedeki daralma sonucu sosyal güvenlik sisteminin prim tahsilatı hedeflerin altında kaldı ve sosyal güvenlik sisteminin açığında belirgin bir artış yaşandı. Sonuçta, ortaya çıkan büyük açığın yükü, vergi yükü ağırlaştırılarak, daha az harcama yapılarak alt-orta sınıfa yıkılmak istendi, yanı sıra artan açıklar kamunun iç ve dış borç faizinde önemli artışlarla sonuçlandı. Böylece, bütçe üstünden eşitsizlikler, azaltılmak bir yana, daha da derinleştirildi.

Merkezi Yönetim Bütçe Gelir ve Giderleri (Milyar TL)

Küresel kriz kamu maliyesi performansını olumsuz yönde etkiledi. Ekonominin küçülmesi ve iç talebi canlandırmaya yönelik olarak yapılan vergi indirimlerine bağlı olarak vergi gelirleri bütçe tahminlerinin önemli ölçüde altında kaldı. Özelleştirme gelirleri de hedeflenen düzeye ulaşamadı.

Ayrıca, krizin etkilerini azaltmak amacıyla bazı harcama kalemlerinde ek artışlar gerçekleştirildi. Ekonomik küçülme sosyal güvenlik sisteminin prim tahsilâtının hedeflerin altında kalmasına ve sosyal güvenlik sisteminin açığında belirgin bir artış yaşanmasına yol açtı.

2009 yılında merkezi yönetim bütçe harcamalarının yüzde 18,3 oranında artmasına karşılık gelirlerde 2,9 oranında bir azalma yaşandı.

2001 krizinden sonra bütçe açığında başlayan azalma eğilimi 2006 yılında durdu. 2007 yılından itibaren artmaya başlayan bütçe açığı 2008 yılında 17 milyar TL'ye ulaştı. 10,4 milyar TL açık hedefiyle başlanan 2009 yılında ise bütçe açığı 52,2 milyar liraya kadar yükseldi.

Bütçenin 2010 yılında 50 milyar, 2011 yılında 45 milyar, 2012 yılında ise 39 milyar lira açık vereceği öngörülüyor.

BÜTÇE AÇIKLARI	Milyon TL
2002	-40.090
2003	-40.204
2004	-30.300
2005	-8.116
2006	-4.642
2007	-13.707
2008	-17.069
2009	-52.215

Vergide Yük Alt-orta Sınıflara

Krizde, bütçe açığının daha çok büyümemesi için İşsizlik Fonu kaynakları kullanılırken, yeni dolaylı vergilerle tüketicilerin vergi yükü de ağırlaştırıldı.

11 Ağustos 2009 tarihli ve 5921 sayılı Kanunla değiştirilen 4447 sayılı Kanunun geçici 6'ncı maddesiyle, İşsizlik Sigortası Fonu nema gelirlerinden GAP Eylem Planı ile diğer ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmeye yönelik yatırımlarda kullanılmak üzere yapılacak aktarma tutarlarının hesabında kullanılacak oran, 2009 ve 2010 yılları için 1/4'ten 3/4'e yükseltildi.

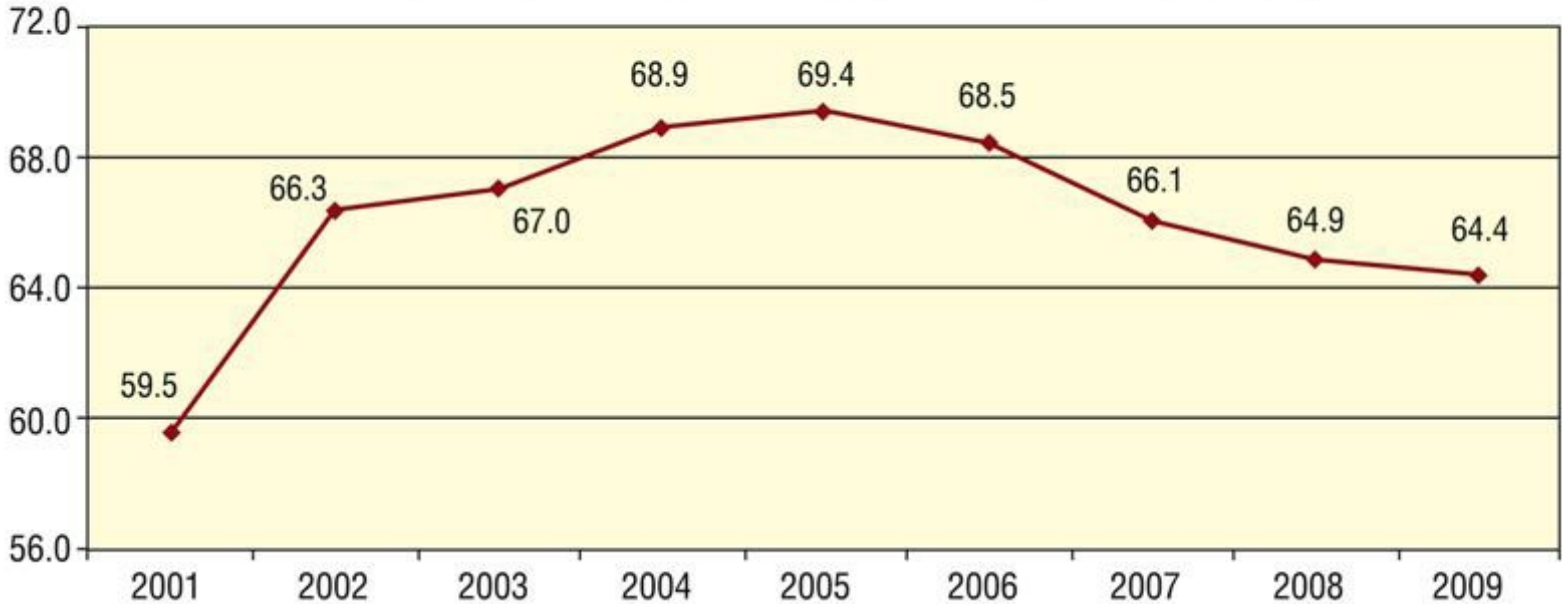
5763 sayılı Kanunla İşsizlik Sigortası Fonunun faiz gelirinin yüzde 25'inin 2009-2012 döneminde öncelikli olarak Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki yatırımlarda kullanılmak üzere merkezi yönetim bütçesine aktarılması hükme bağlanmıştı. 18 Ağustos 2009 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 5921 sayılı Kanunla 2009-2010 yıllarına münhasır olmak üzere yüzde 25 olan transfer oranı yüzde 75'e yükseltildi. Bu kapsamda, Fon'dan 2009 yılında 4 milyar TL merkezi yönetim bütçesine aktarıldı.

Sigara ve akaryakıt üzerindeki ÖTV'den ise 3,6 milyar TL artış sağlandı. Toplam vergi tahsilatı içerisinde dolaylı vergilerin 2007 yılında yüzde 66,1, 2008 yılında yüzde 64,9 olan payı, 2009 yılında yüzde 64,3 olarak gerçekleşti.

Toplam gelirlerin merkezi yönetim bütçesi hedefinin altında kalması, toplam harcamaların ise başlangıç ödeneğinin üzerine çıkması sonucunda 2009 yılı bütçesinde 10,4 milyar TL olarak hedeflenen bütçe açığı, 52,2 milyar TL olarak gerçekleşti.

Türkiye'de, vergi yükü, alt-orta sınıfın yükü ağırlaştırılarak, hızla artıyor. Kayıt dışını azaltamayan ve vergi tabanını genişletemeyen hükümet, çareyi dolaylı vergileri artırmakta buldu. Deprem gibi olağan üstü koşullar nedeniyle getirilen özel iletişim, özel işlem, şans oyunları ve benzeri birçok dolaylı vergi kalıcı hale getirildi.

Vergi Gelirlerinin Büyük Bölümü Dolaylı Vergi
Dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payı (%)

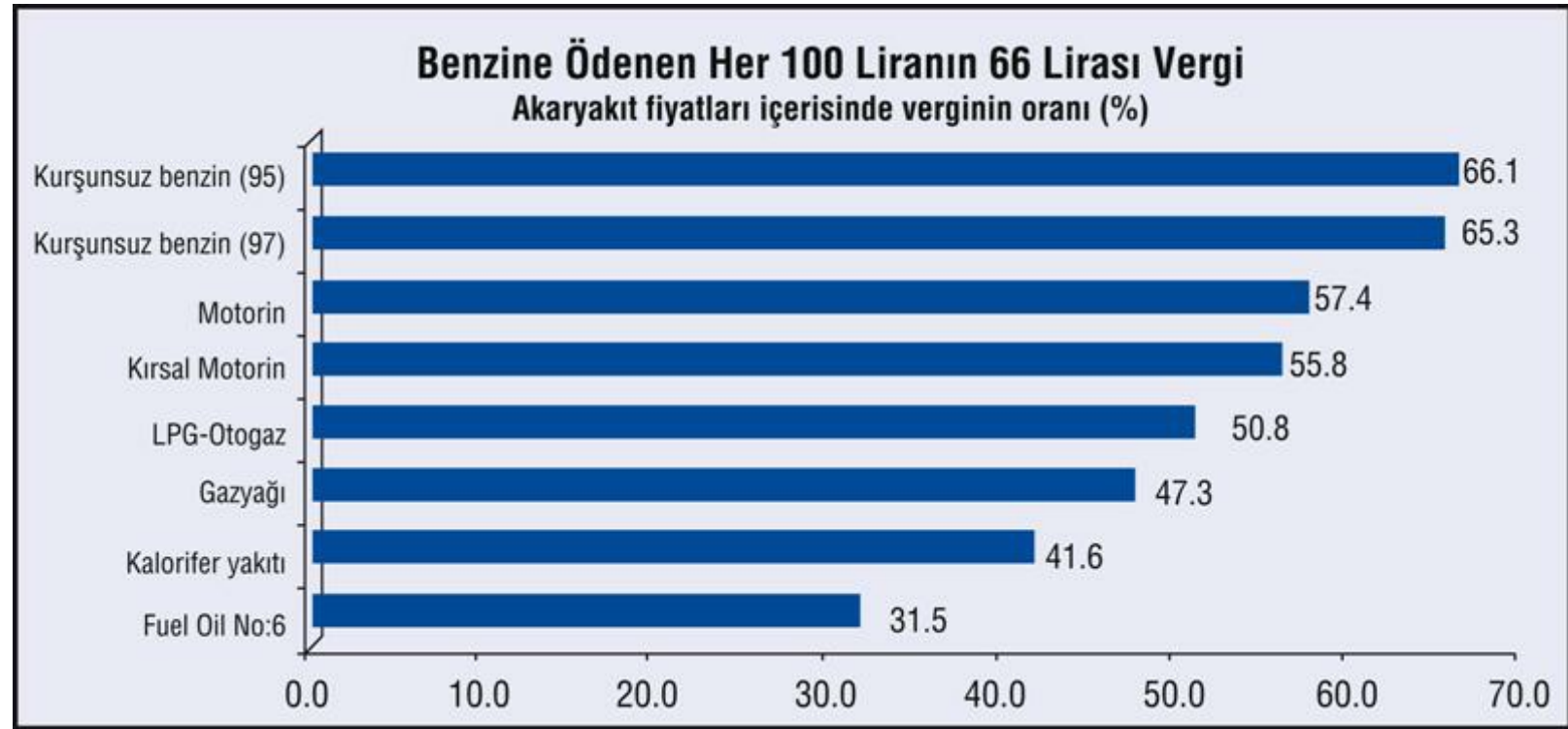

Gelirle ilişkisi olmadığı için, en zenginle en yoksulun aynı oranda ödediği dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki payı yüzde 64 düzeyinde bulunuyor.

Vergi sistemi dolaylı vergilere dayandığı için ekonomik durgunluk döneminde vergi gelirlerinde yüksek oranlı gerilemeler yaşanıyor.

Kayıt dışı ekonomiyle baş edemeyen ve vergi kayıp ve kaçığının önüne geçemeyen devlet çözümü, akaryakıt, otomobil ve benzeri ürünler üzerindeki vergileri yüksek düzeylerde tutmakta buluyor.

En önemli vergi kalemlerinden birini akaryakıt oluşturuyor. 2009 yılı sonu itibariyle Türkiye'de kurşunsuz benzin (95 oktan) için ödenen her 100 liranın 66,1 lirası özel tüketim vergisi ve KDV adı altında devlete gidiyor.

Motorin fiyatında verginin payı yüzde 57, 4, kırsal motorinde yüzde 55, 8 düzeyinde bulunuyor. LPG-Oto gaz fiyatı içerisinde verginin payı yüzde 50, 8, gazyağında yüzde 47, 3, kalorifer yakıtında yüzde 41, 6, fuel-oil (no:6) yüzde 31, 5 olarak hesaplanıyor.

Bazı mal ve hizmetlerin fiyatları içerisinde verginin oranı (%)	
1400-1600 motor otomobil	38, 3
2000 motor otomobil	47, 3
Telefon faturası (47 TL)	31, 0
Sigara	78, 3
Alkollü İçki (Rakı)	57, 0
Kurşunsuz benzin	66, 1

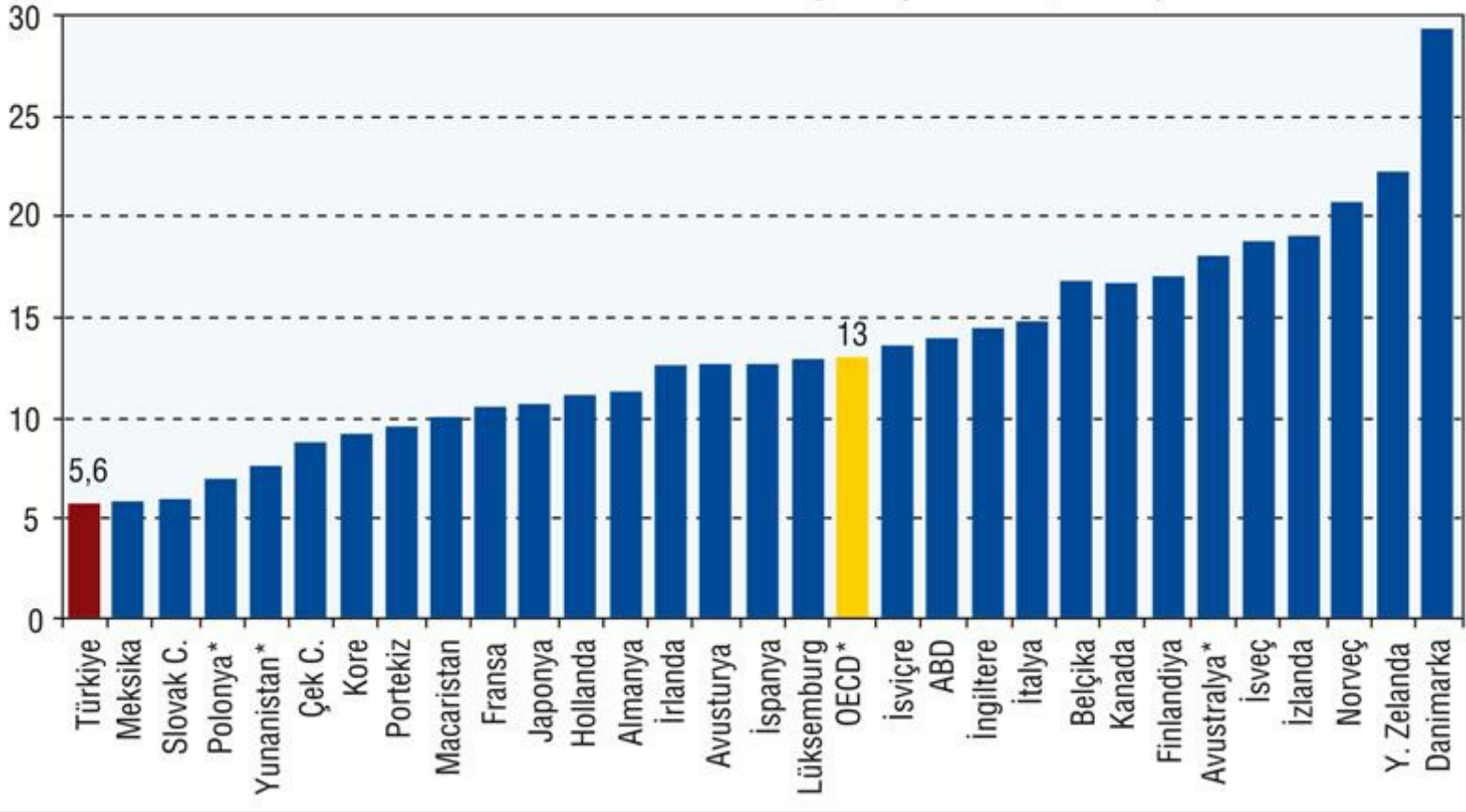
Kayıt dışı ekonomiyle baş edemeyen ve vergi kayıp ve kaçığının önüne geçemeyen devlet çözümü, akaryakıt, otomobil ve benzeri ürünler üzerindeki vergileri yüksek düzeylerde tutmakta buluyor.

Türkiye'de satılan 1400-1600 cc motor bir otomobil için ödenen paranın yüzde 38,3'ü, 2000 motor bir araba için ödenen paranın yüzde 47, 3'ü, telefon faturasının yüzde 31'i, sigara bedelinin yüzde 78,

3'ü, alkollü içkiler için ödenen paranın yüzde 57'si KDV ve ÖTV, ÖİV gibi vergilerden oluşuyor.

Dolaylı vergi ile çoğu alt-orta sınıflardan oluşan tüketiciye yıkılan vergi yükü, gelir ve kâr üzerinden yeterli vergi alınmaması sonucu büyük bir adaletsizliği her yıl yeniden üretiyor. Gelir ve kâr üzerinden alınan vergiler, Türkiye'de ancak yüzde 5,6 gibi komik bir büyüklükte kalırken OECD ortalaması yüzde 13'ü; daha adil vergi dağılımına sahip İskandinav ülkelerinde yüzde 30'u buluyor.

Gelir ve Kâr Üzerinden Alınan Vergiler (% GSYH, 2007)

Ücretlinin vergi yükü, prim yükü ile birlikte yüzde 50'lere yaklaşıyor. Örneğin, 2010'da 577 TL olan net asgari ücret için işçi tarafından 152 TL prim ve vergi adı altında kesinti yapılırken, 156 TL de işveren tarafından SSK primi ve işsizlik sigortası primi alınıyor. Yani her asgari ücretli istihdamı için 577 TL işçiye giderken 308 TL de devlete ödeniyor, dolayısıyla bir asgari ücretli istihdamının maliyeti de 885 TL'ye çıkıyor.

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, TİSK'e üye işverenler, sendikalı, toplu sözleşme yetkisi olan işyerlerinin istatistiklerini derleyerek işgücü maliyeti çıkarıyorlar. 13 milyon ücretlisi olan Türkiye'de toplu sözleşme nimetinden yararlanan sadece 400-450 bin.. Yani 25'te 1 bile değil...

Yine de ücretten yapılan amansız kesintileri görmek, işverenlerin neden bu kadar kaçağa yöneldikleri, eksik beyanda bulunup prim ve vergi kaçırdıklarını anlamak, verginin yükünün neden ve nasıl istihdama yansıtıldığını görmek için bu veri tabanını mercek altında tutmak faydalı.

Görünen şu: Genelde, toplu sözleşme lüksüne sahip 400 bin dolayındaki işçinin ayda brüt ücreti 2.787 TL, ama SGK primi ve vergiye işçiden 845 TL gidince elde 1.942 TL kalıyor. İşveren de SGK primi ve diğer yükümlülükleri ile ortalama işçi başına devlete 721 TL ödüyor. Böylece, işçi ve işverenden devlete prim ve vergi olarak giden 1.566 TL'yi buluyor. Yani yapılan işgücü ödemesinin

45'i devlete, 55'i işçiye kalıyor.

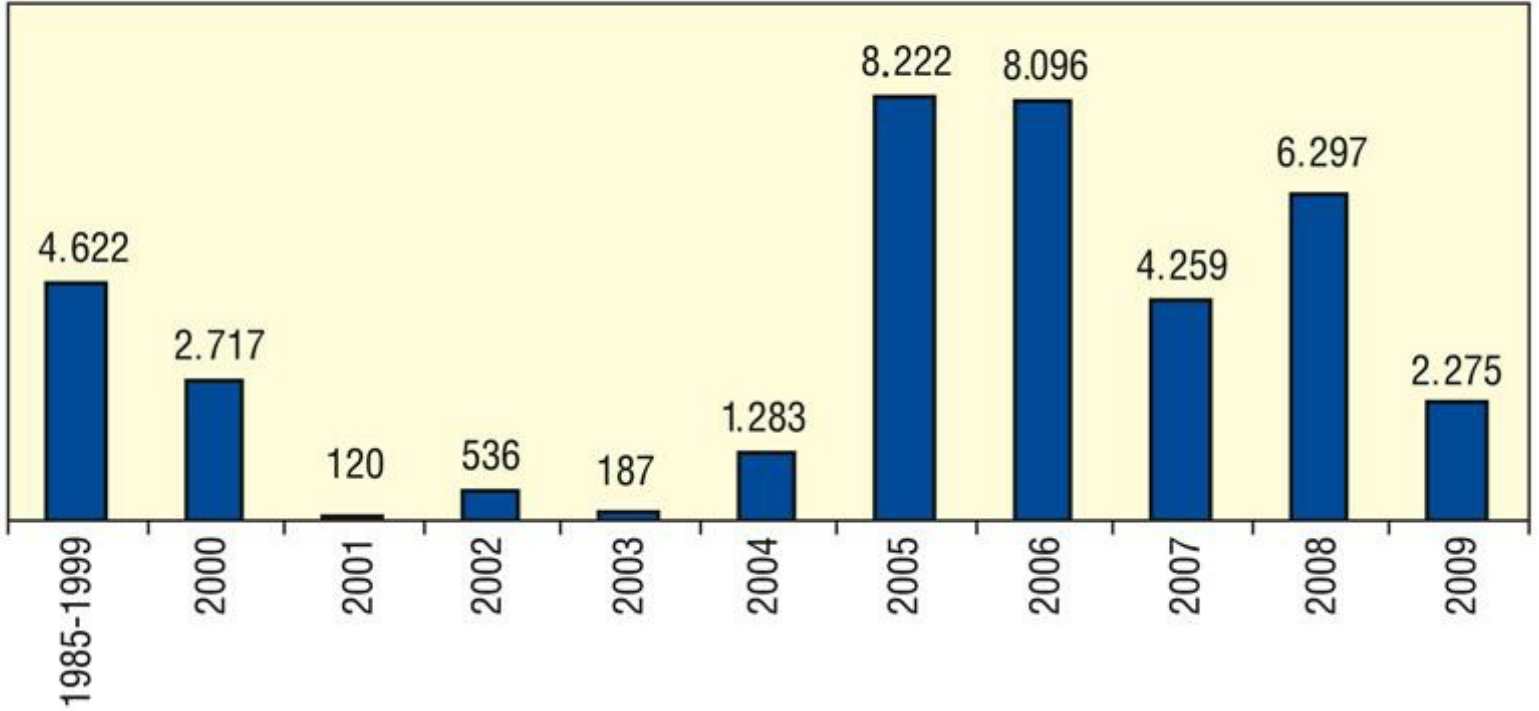
ÜCRETİN BRÜTÜ VE NETİ, 2009

	İşkolu	Kesinti Öncesi Ücret (TL)	İşçinin ElineE Geçen (TL)	İşçiden Vergi ve Prim	İşverenden Kesintiler	Toplam Kesinti (TL)	Kesinti / Ücret	İşgücü maliyeti (TL)	Ücret Ligi
1.	İLAÇ	3.998	2.642	1.356	839	2.195	45	4.837	100
2.	BELEDİYE	3.712	2.502	1.210	878	2.088	45	4.590	94, 9
3.	CAM	3.315	2.424	891	1.006	1.897	44	4.321	89, 3
4.	KİMYA	3.519	2.281	1.238	823	2.061	47	4.342	89, 8
5.	ŞEKER	3.057	2.165	892	603	1.495	41	3.660	75, 7
6.	KAMU-SAN.	3.084	2.158	926	835	1.761	45	3.919	81
7.	KAMU-İŞ	3.080	2.079	1.001	847	1.848	47	3.927	81, 2
	ORTALAMA	2.787	1.942	845	721	1.566	45	3.508	72, 5
8.	KAĞIT	2.713	1.910	803	581	1.384	42	3.294	68, 1
9.	TURİZM	2.122	1.610	512	688	1.200	43	2.810	58, 1
10.	METAL	2.072	1.535	537	416	953	38	2.488	51, 4
11.	ÇİMENTO	2.004	1.454	550	664	1.214	46	2.668	55, 2
12.	DERİ	2.013	1.436	577	381	958	40	2.394	49, 5
13.	GIDA	1.920	1.346	574	675	1.249	48	2.595	53, 6
14.	YEREL. Yön.	1.688	1.278	410	543	953	43	2.231	46, 1
15.	TOPRAK	1.720	1.262	458	587	1.045	45	2.307	47, 7
16.	AĞAÇ	1.576	1.132	444	428	872	44	2.004	41, 4
17.	İNŞAAT	1.580	1.104	476	395	871	44	1.975	40, 8
18.	TEKSTİL	1.446	1.089	357	273	630	37	1.719	35, 5

Krizde Özelleştirme Hız Kesti

Özellikle AKP iktidarına denk gelen özelleştirme talanı, 2009'da performans kaybetti. 2008'de 6,2 milyar dolar olarak gerçekleşen özelleştirme gelirleri 2009'da 2,3 milyar dolara düşerken 2010 için de Özelleştirme İdaresi belli bir hedef koyamadı.

Özelleştirmenin 25 Yılı, (Milyon \$)

Özelleştirmenin 25'nci yılı geride kalırken 1985 yılından 2009 sonuna kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı yaklaşık 39 milyar doları buldu.

Özelleştirme İdaresi tarafından 1985 yılından itibaren 270 kuruluşdaki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 524 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 103 Tesis, 6 Liman, şans oyunları lisans hakkı ile Araç Muayene İstasyonları özelleştirme kapsamına alındı.

25 kuruluşdaki kamu payı ile 4 taşınmaz daha sonra özelleştirme işlemine tabi tutulmaksızın kapsamdan çıkarılmak, tasfiye edilmek veya kapsamda olmayan başka bir kuruluşla birleştirilerek tüzel kişiliği sona erdirilmek üzere devredildi.

2005'e gelindiğinde ve özelleştirme maratonunun gelir hanesine bakıldığında kalburüstü tek özelleştirmenin Petrol Ofisi ile yapıldığı görülüyordu. 1984'ten 2005'e özelleştirme geliri 10 milyar doları ancak buluyordu. Ancak, 20 yıl "ekim" ve "bakım"la geçti, hasat zamanı AKP iktidarında, 2005-2008 dönemi olarak gerçekleşti.

Önceki yıllarda hukuki zemini hazırlanan, tanıtımı yapılan ve IMF disiplini altına giren süreç, dünyadaki likidite bolluğunun rüzgârıyla da sonuç vermeye başlamıştı ve portföydeki kuruluşlar art arda satılmıştı.

2005'te Telekom'un blok satışı, en büyük özelleştirme olarak gerçekleşmişti. 2006'da ikinci ve üçüncü özelleştirmeler Tüpraş ile Erdemir'in satışı ile gerçekleşmişti. 2007'de Halk Bankası

hisseleri, Karayolları Levent binası ve Mersin Limanı, en büyük özelleştirmeler olarak gerçekleştirilmişti. 2008, Petkim, Tekel ve Telekom hisse satışları ile önemli özelleştirmeler olarak kayıtlara geçmişti.

2008 sonunda özelleştirmede ulaşılan gelir rakamı 36, 5 milyar doları bulurken bunun 20 milyar doları son 5 yıla aitti. Yüzlerce KİT ve iştiraki, kamu varlığı satılmasına karşılık, özelleştirmeye katkının yüzde 77'si 13 projeden gelmişti.

ÖZELLEŞTİRİLEN KURULUŞLAR	SATIŞ GELİRİ (MİLYON \$)	Payı %
Telekom	8.478	23, 6
Tüpraş	5.250	14, 6
Erdemir	2.823	7, 8
Tekel	2.608	7, 2
Petkim	2.464	6, 8
Halkbank	1.838	5, 1
KGM-Levent	800	2, 2
Mersin Lim.	755	2, 1
Em.San. Otel.	700	1, 9
İş Bankası	632	1, 8
Araç Muay.	614	1, 7
THY	400	1, 1
Tofaş Tic	333	0, 9
Diğer	8.305	23, 1
TOPLAM	36.000	100, 0

Kaynak: ÖİB

2008'de büyük krize girildiğinde portföyde elektrik dağıtım şirketleri, otoyollar-köprüler, başka enerji projeleri başta olmak üzere yeni özelleştirmeler vardı.

Ancak 2009'da, özelleştirme gelirleri hedeflenen düzeyin altında kalarak 2,3 milyar dolarda kaldı.

Özelleştirme portföyünde ağırlık enerji KİT'leri, şeker sektörü ve şans oyunlarında. Bir anlamda, kamunun ağır topları satıp savıldı, artık dibi kazanıyor.

2009 sonunda satış devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamaları; Sakarya ve Başkent Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin tamamının işletme hakkının devri ile Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş. (TTA), TEDAŞ, Devlet Malzeme Ofisi (DMO) ve Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.'ye (TŞFAŞ) ait çeşitli taşınmazların özelleştirilmesinden oluştu. İhalesi tamamlanmış olan TCDD İzmir, Derince, Samsun ve Bandırma limanları, Meram Elektrik Dağıtım A.Ş. ile TTA'ya ait çeşitli taşınmazlara ilişkin satış/devir işlemlerinin tamamlanması bekleniyor.

Ayrıca, TTA'ya ait varlıkların ve İzmir Çamaltı tuzlasının özelleştirilmesine ilişkin ihaleler de gerçekleştirildi.

Yeşilirmak, Çoruh ve Osmangazi Elektrik Dağıtım A.Ş.'nin özelleştirilmesine ilişkin ihale ilanlarına çıkılırken Kastamonu, Kırşehir, Turhal, Yozgat, Çorum ve Çarşamba Şeker Fabrikalarının C portföy grubu olarak bir bütün halinde varlık satışı yöntemiyle özelleştirilmesine ilişkin ihale

ilanları yayımlandı.

2009 özelleştirme fiyaskolarından biri Milli Piyango'da yaşandı. Şans oyunlarının lisans verilmesi suretiyle özelleştirilmesine ilişkin ihale, teklif sahiplerinin açık artırmada tekliflerini yükseltmemeleri nedeniyle iptal edildi.

Özelleştirme, 25 yıllık serüveninde muhalif partiler, Petrol-İş başta olmak üzere bazı sendikalar, grupların direnişleri ile karşılaşarak ilerledi. Amacı özelleştirmelere karşı durmak olan kısa adıyla KİGEM'ce bir dizi dava açılarak hukuk mücadelesi sürdürüldü.

2000'lerin başlarında 113 özelleştirme projesinin dava konusu olduğu, bazıları için yürütmenin durdurulması ve iptal, bazıları için ret kararları verilmişti, bazı davalar da hala sürmekte.

Özelleştirmeler, toplumsal mülksüzleştirme olarak gerçekleşti, kamusal mülkiyet, çoğunda değerinin çok altında yerli-yabancı tekellere aktarıldı, elde edilen gelirler de yeni kamu mülklerinin tasfiyesi için, Hazine açıklarının kapatılmasında kullanıldı. Özelleştirmelerle çok kişi işini kaybederken, birçok bölge, kamunun yarattığı dışsal ekonomiden, bölgesel kamusal destekten yoksun bırakıldı, özelleştirmeler, işsizliğin daha da büyümesine ve göçlerin hızlanmasına yol açtı.

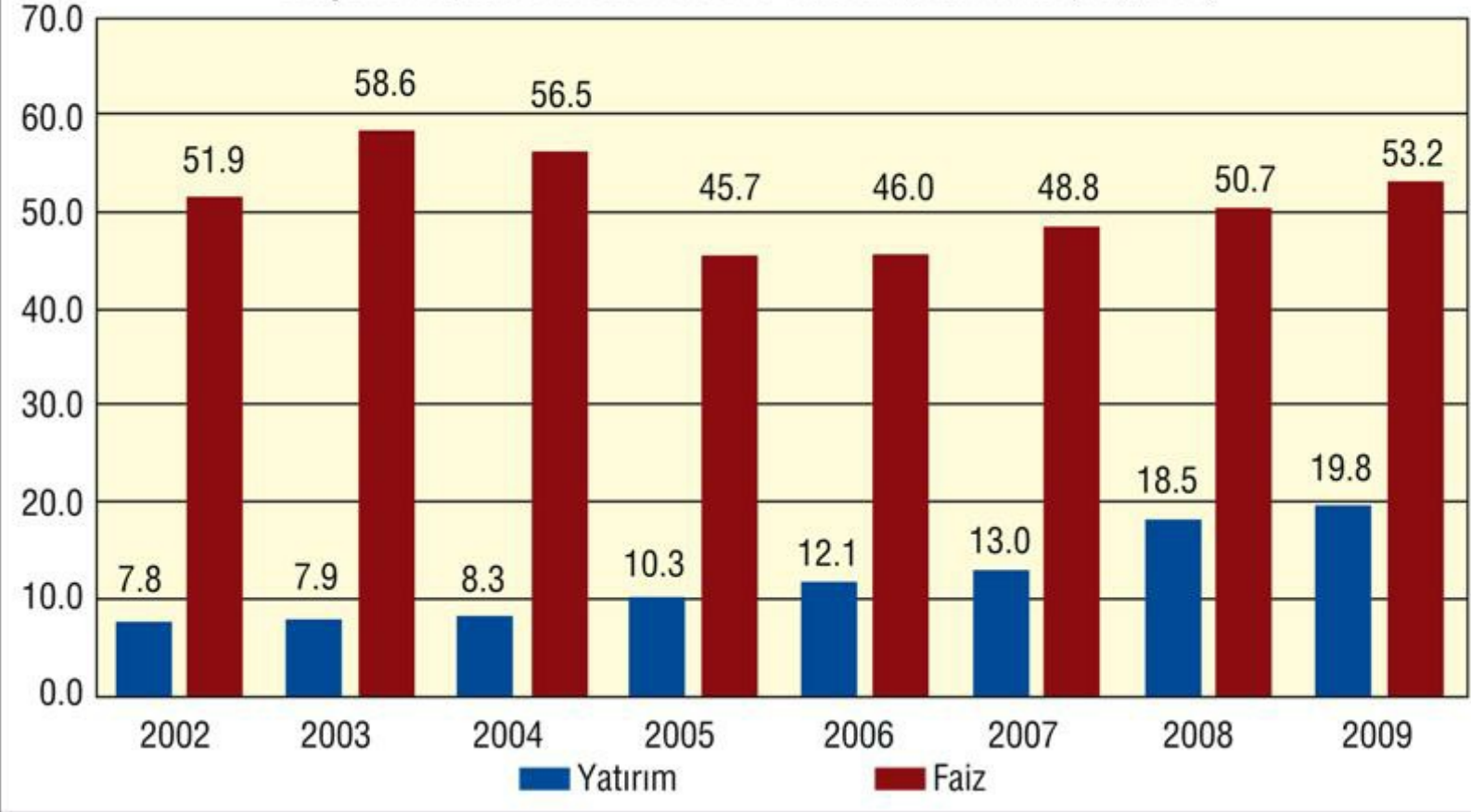
Krizle birlikte bütçe gelirlerinde önemli bir daralma beklenirken bütçeye yeni kaynak temini için özelleştirmelerin biraz daha kazınması için çaba gösterilmesini beklemek gerekir. Yanı sıra, Tekel işçilerinin maruz kaldıkları 4/C türü güvencesizleştirme, tasfiye operasyonları da hükümetin gündeminden eksik olmayacağına benzemekte, özellikle şeker, çay, enerji sektörlerindeki özelleştirmelerde bu niyetlerin canlı tutulduğu biliniyor.

Bütçe Harcamalarında Faiz Ağırıkta

Verginin yükü alt-orta sınıfa daha fazla yıkılır, işsizlik sigortası kaynakları, kamu kuruluşlarının özelleştirmeden ortaya çıkan kaynakları neoliberal politikalarının bütçe açıklarını daraltmak için kullanılırken harcamalar, ağırlıkla yine faiz harcamalarında.

2006 yılında her 100 liralık bütçe harcamasının 26 liralık kısmını faiz ödemeleri meydana getirdi. 2007 yılında da faiz ödemeleri bütçe harcamalarının yüzde 24'ü düzeyinde gerçekleşti. Faiz ödemeleri 2008 yılında ise bütçe harcamalarından yüzde 22,3 pay aldı.

Kamu Kaynakları Faiz Ödemelerine Gidiyor
Bütçeden Yapılan Faiz Ödemeleri ve Yatırım Harcamaları (Milyar TL)

Bütçeden en düşük pay ise yatırım harcamalarına ayrıldı. 2006 yılı bütçe harcamalarının sadece yüzde 6,8'i yatırım için harcandı. Yatırım harcamalarının bütçe içerisindeki payı 2007 yılında ise yüzde 6,3'e geriledi. 2008 yılında ise yatırımlar bütçeden yüzde 7,9 pay aldı.

2009 yılında da 53,2 milyar TL faiz ödemesine karşılık, yatırımlar için 19,8 milyar TL ayrıldı.

Küresel durgunluk nedeniyle dünyanın birçok ülkesinde kamunun borçlanma faiz oranları sifira kadar yaklaşırken Türkiye'de de yüzde 7,12'ye kadar düştü. Buna rağmen Arjantin, Pakistan, Rusya, Brezilya gibi ülkelerle birlikte Türkiye dünyanın en yüksek faizini ödeyen ülkeler arasında yer almaya devam ediyor.

Birçok ülkede reel faiz sıfırın altına inerken Türkiye reel faiz ödemeye devam ediyor.

REEL FAİZ VE ÜLKELER	Reel Faiz oranı, %
Arjantin	11, 94
Pakistan	12, 21
Rusya	8, 75
Brezilya	8, 64
Türkiye	7, 12
Çin	1, 90
Euro Bölgesi	0, 67
Japonya	0, 32
ABD	0, 07

Kamunun Borç Stoku Büyüdü

AKP iktidarının 2009'da hızla büyüyen ve 2010'da en büyük baş ağrısı olacak kamburlarını, büyüyen bütçe açığı ve açığı kapatmak için çığ gibi büyütülen borç stoku oluşturuyor.

IMF'nin bir anlaşma halinde, hemen müdahale edip AKP'yi kuşatacağı bu mayınlı alan, vergi, kamu harcamaları, faiz oranları gibi temel politikaları da etkiliyor. Eczacılarla, memur maaşları ile, işçi ücretleri ile, sağlık harcamaları ile, taban fiyatları ile ilgili artan gerilim ve mücadele, hep bu mayınlı alandan kaynaklanıyor ve önümüzdeki dönemde de **sınıf çatışmalarının ana muharebe alanı** olacaktır.

Yüzde 5'e yakın küçülme ile vergi gelirleri azalan AKP maliyesi, krizin etkilerini hafifletmek için gittiği ÖTV-KDV indirimi, yerel yönetim transferleri gibi önlemler ve başarısız "sağlıkta dönüşüm" politikasının faturasını büyük açıklar vererek topluma ödetiyor.

Açığın devasa boyutlara ulaşmasında vergi gelirlerinin artmamasına karşılık harcamaların doludizgin artması etkili oldu. Bütçe harcamalarındaki payı yüzde 35'i bulan "cari transferler"de ana kalemi, **SGK açıkları** için yapılan transferler oluşturdu. Kriz ile birlikte yoğun işçi çıkarmaları SGK'nın prim gelirlerini hızla azalttı. Yanı sıra, birçok işveren ve Bağkurlu, prim borcunu ödemiyor, ya da ödeyemiyor. Bu durum, SGK'yı hızla zaafa uğrattı. Dahası, işverenlere teşvik olarak getirilen işveren priminin 5 puan azaltılmasının SGK'ya maliyeti 3 milyar TL'ye yakın gelir kaybı olmuştur. "**Sağlıkta dönüşüm**" adı altında yapılan sağlıkta özelleştirme, kurumu hızla özel hastane, kuruluş ve ilaç firmalarına kaynak aktaran, savurgan bir pompa durumuna getirmiştir.

2009 **yerel seçim** konjonktüründe, hükümetin artırdığı "popülist harcamalar" da açığı büyütüştür. Bu açıkları kapatmak için başvurulmuş kamu borçlanması ise Türkiye'nin borç stokunu devasa boyuta ulaştırmıştır. Kriz yılında borçlar yüzde 16'ya yakın artmış ve **milli gelirin yüzde 61'ine** çıkmıştır. AB ölçütlerine göre, bu oranın yüzde 60'ın üstüne çıkması alarmların çalması anlamını taşır ve hükümetin borç yükü için şimdi bu alarm çalar hale gelmiştir.

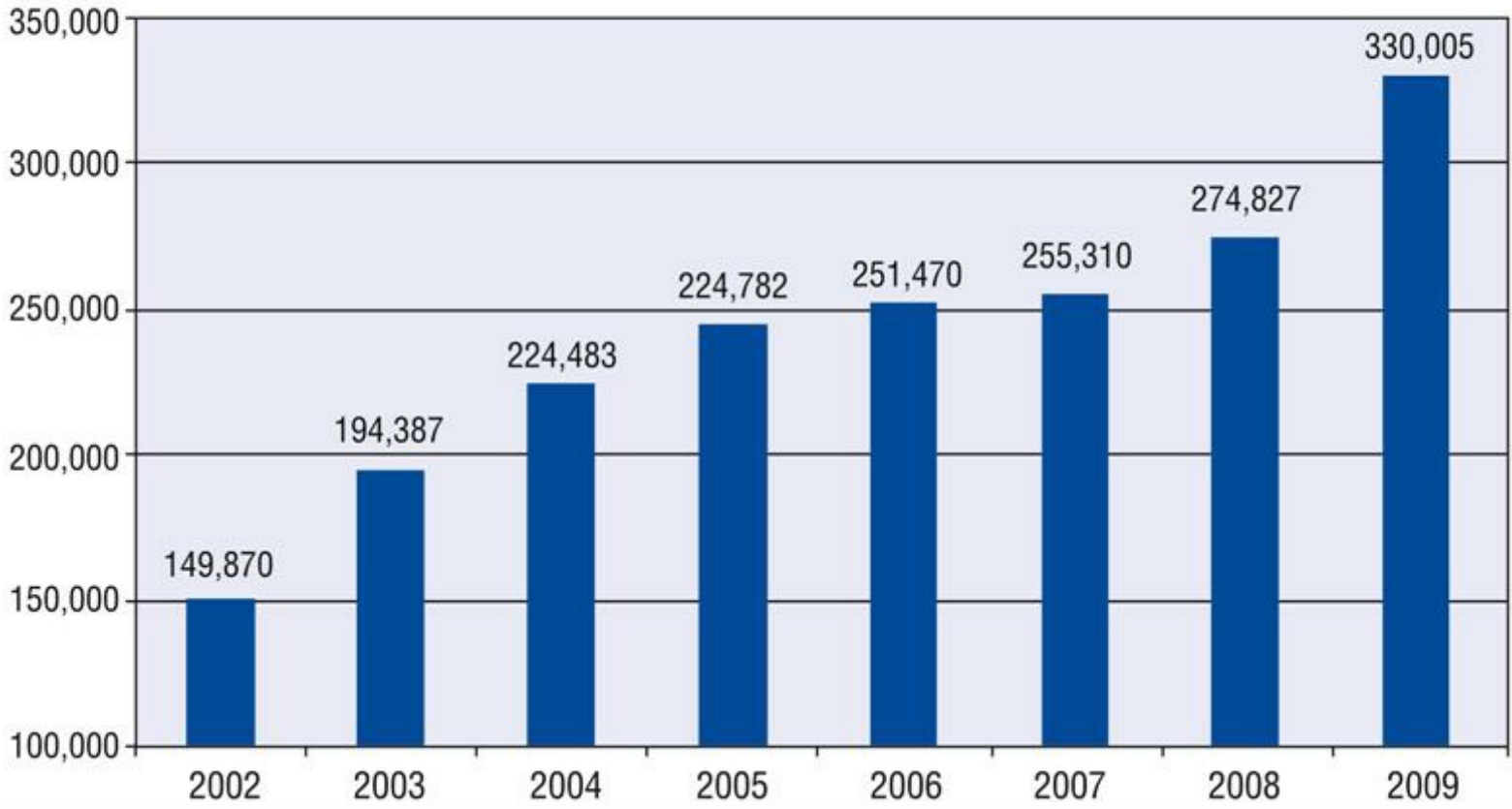
2009 yılında 52 milyar lira olarak gerçekleşen bütçe açığının 2010 yılında 50 milyar, 2011 yılında 45,1 milyar ve 2012 yılında 39,1 milyar lira olacağı tahmin ediliyor. Bu nedenle kamu borç stokunun gelecek yıllarda da en az söz konusu rakamlar kadar büyümesi kaçınılmaz gözüküyor.

Özellikle 2004 yılından itibaren artış hızı oldukça yavaşlayan iç borç stoku 2008 yılının son çeyreğinden itibaren adeta bir "füze" gibi yükseliyor. Bütçe açığında yaşanan artışa bağlı olarak hızla yükselmeye başlayan iç borç stoku, ilerleyen yıllarda kamu bütçesi üzerinde önemli bir faiz yükü oluşturacak.

2008 yılında 19, 5 milyar lira artarak 274,8 milyar liraya kadar yükselen iç borç stoku 2009 yılında ise 55,1 milyar liralık artışla 330 milyar liraya kadar çıktı.

Devletin İç Borçları 2002 Yılından Sonra 180 Milyar Lira Büyüdü

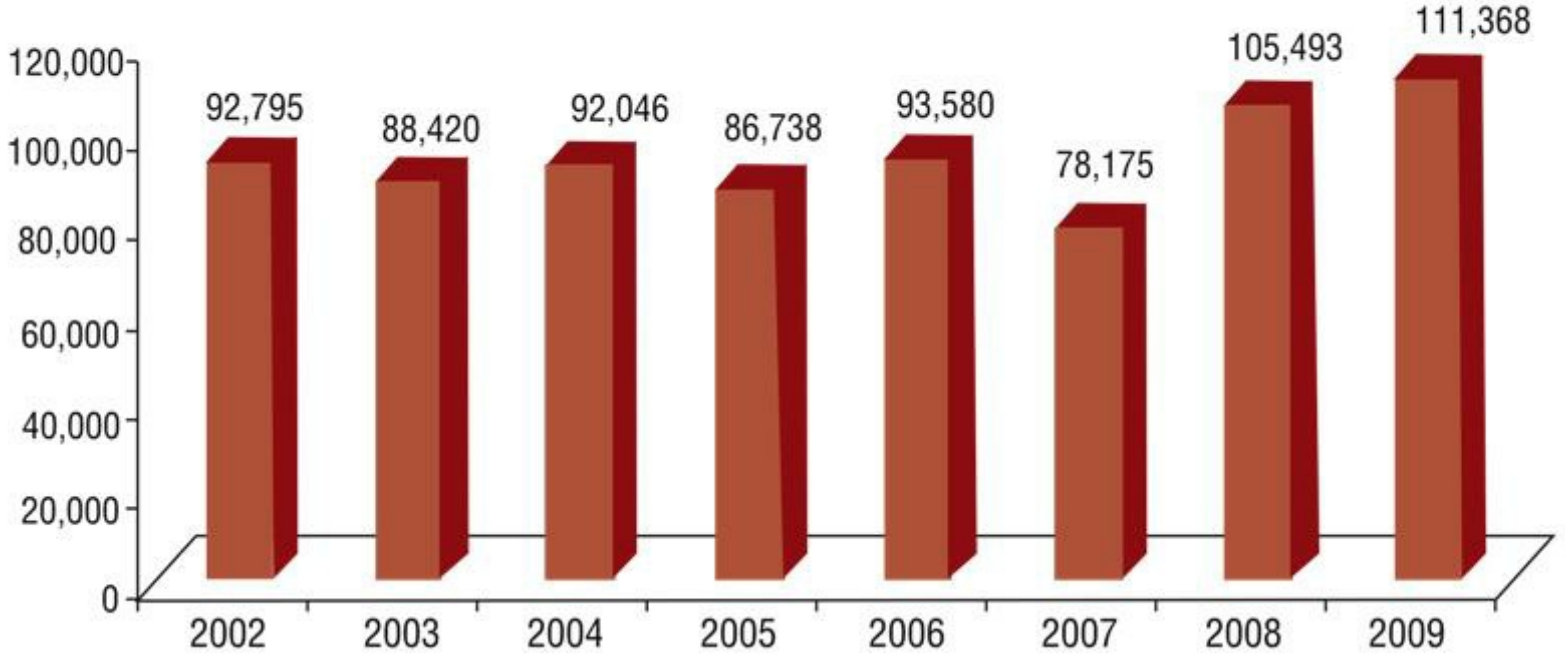
Kamu İç Borç Stoku (Milyon TL)

Artan borçlanma ihtiyacına bağlı olarak Hazine'nin dış borçları da artmaya başladı. 2008 yılında, dolar kurunun artmasının da etkisiyle 78,2 milyar liradan 105,5 milyar liraya çıkan kamunun dış borçları 2009 sonu itibariyle ise 111,4 milyar lira olarak gerçekleşti.

Kamu dengelerindeki bozulmaya paralel olarak kamunun dış borç stokundaki artışın gelecek yıllarda devam etmesi bekleniyor.

Kamu Dış Borç Stoku (Milyon TL)

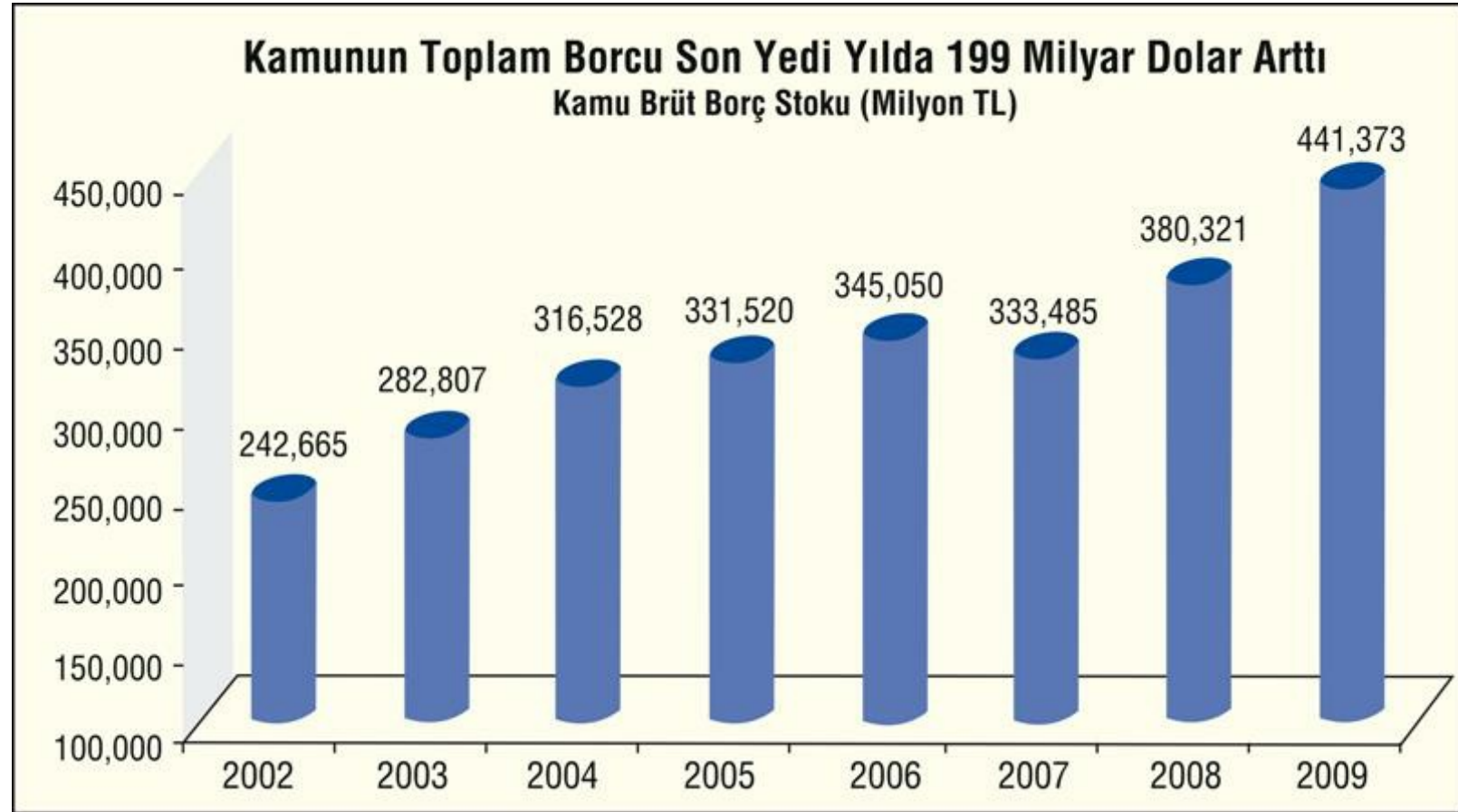
Devletin borçları da yeniden artmaya başladı. 2008 yılının son çeyreğinden itibaren yeniden yüksek bir borçlanma temposuna giren devletin toplam iç ve dış borç stoku 2009 yılı sonunda 441,4 milyar liraya kadar yükseldi.

2002 yılında 242,7 milyar lira olan kamunun toplam iç ve dış borç stoku, 2006 yılında 345 milyar liraya kadar yükseldikten sonra 2007 yılında 333, 5 milyar liraya inmişti.

IMF ile uygulanan programın Mayıs 2008'de sona ermesinden sonra kamu harcamaları üzerindeki disiplinin kaybedilmesinin de etkisiyle 2008 yılında 46,8 milyar lira artan kamu borç stoku 2009 yılında ise 61,1 milyar lira artarak 441,4 milyar liraya kadar yükseldi.

KAMUNUN İÇ VE DIŞ BORÇ STOKU VE MİLLİ GELİRE ORANI (Milyar TL)

	Dış Borçlar	İç Borçlar	Toplam Borç	Borç Stoku/ GSYH, %
2002	93	150	243	69, 2
2003	88	194	283	62, 2
2004	92	224	317	56, 6
2005	87	245	332	51, 1
2006	94	251	345	45, 5
2007	78	255	333	39, 6
2008	105	275	380	40, 0
2009	111	330	441	46, 2

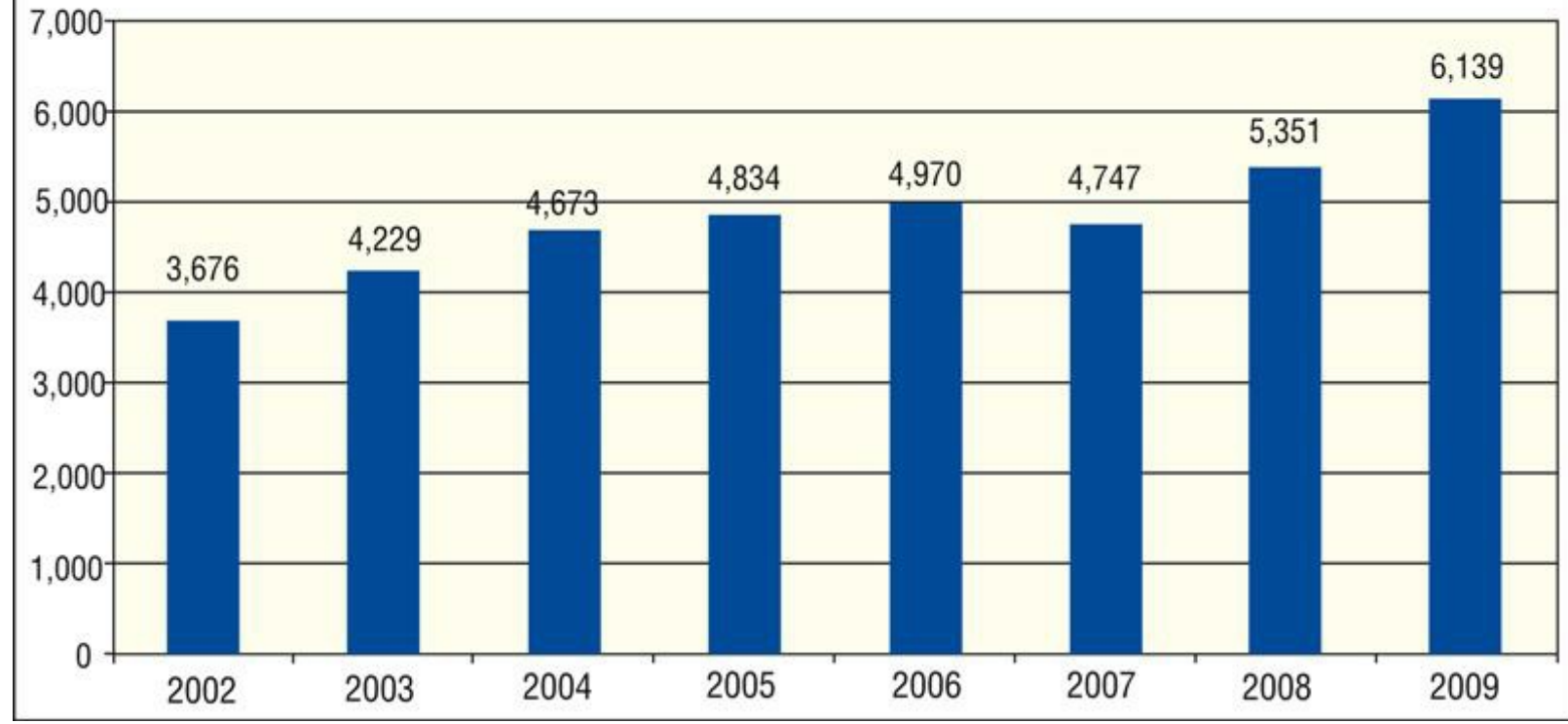

Türkiye'nin kamu borç stokundaki tehlikeli tırmanışı kişi başına borç yükündeki gelişim çok daha çıplak bir şekilde gösteriyor. 2002 yılında 3 bin 647 lira olan kişi başına kamu borcu 2009 yılında 6 bin 139 liraya kadar yükseldi. Kişi başına borç miktarında son yedi yılda yüzde 67 oranında artış

kaydedildi.

Kişi Başına Kamu Borcu Beş Yılda 2.5 Bin Lira Arttı

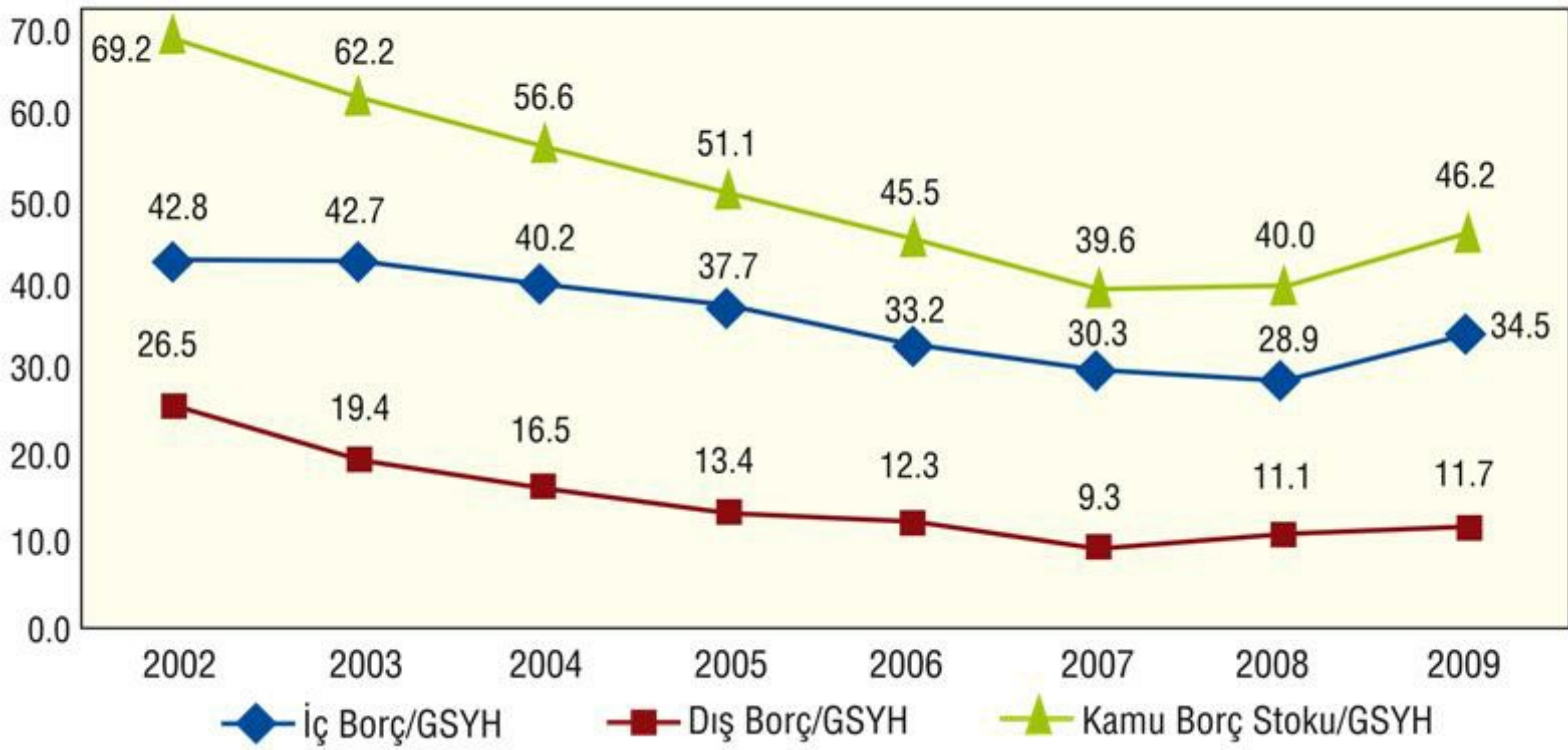
Kişi Başına Kamu Borç Yüğü (Türk Lirası)

Kişi başına kamu borç yükündeki artışı dolar cinsinden yapılan hesaplama da net bir şekilde ortaya koyuyor. 2002 yılında 2 bin 249 dolar olan Türkiye'deki kişi başına düşen kamu borcu miktarı Kasım 2009 itibariyle 4 bin 77 dolar düzeyine yükseldi. Kişi başına borç miktarı son yedi yılda dolar cinsinden ise yüzde 84 oranında artış kaydetti.

Kamu Borcunun Milli Gelire Oranı Yeniden Artmaya Başladı

Kamunun İç ve Dış Borç Stokunun Milli Gelire Oranı (%)

Milli gelirin küçülmesi ve kamunun iç ve dış borç stokunun yeniden hızla artmaya başlaması, borcun milli gelire (GSYH) oranının da yükselmeye başlamasına neden oldu.

2001 krizinde 20 dolayında bankanın iflasının yükünün Hazine'nin üzerinde kalması sonucu, 2002'de kamu borç stoku, milli gelirin yüzde 69'u düzeyine kadar çıkmıştı. Ancak, izleyen yıllarda IMF ile yapılan anlaşmanın gereği genel bütçede izlenen "mali disiplin" ile borç stoku yıldan yıla azaltıldı ve 2007'de kamu borç stokunun milli gelire oranı yüzde 39, 6'ya kadar indirildi. "Mali disiplin" bir yandan dolaylı vergilerin artırılması, önemli özelleştirmelere gidilmesi ve gelirlerinin bütçeye transferleri ile; harcama ayağında da çeşitli sosyal harcamaların azaltılması ve kamu personel giderlerinin, kamu personel sayısının, kamu yatırımlarının azaltılması gibi önlemlerle alındı. Dünyadaki likidite bolluğunun faizleri düşürmesi de borçların çevrilme maliyetlerinin ve stokun azaltılmasında etkili oldu.

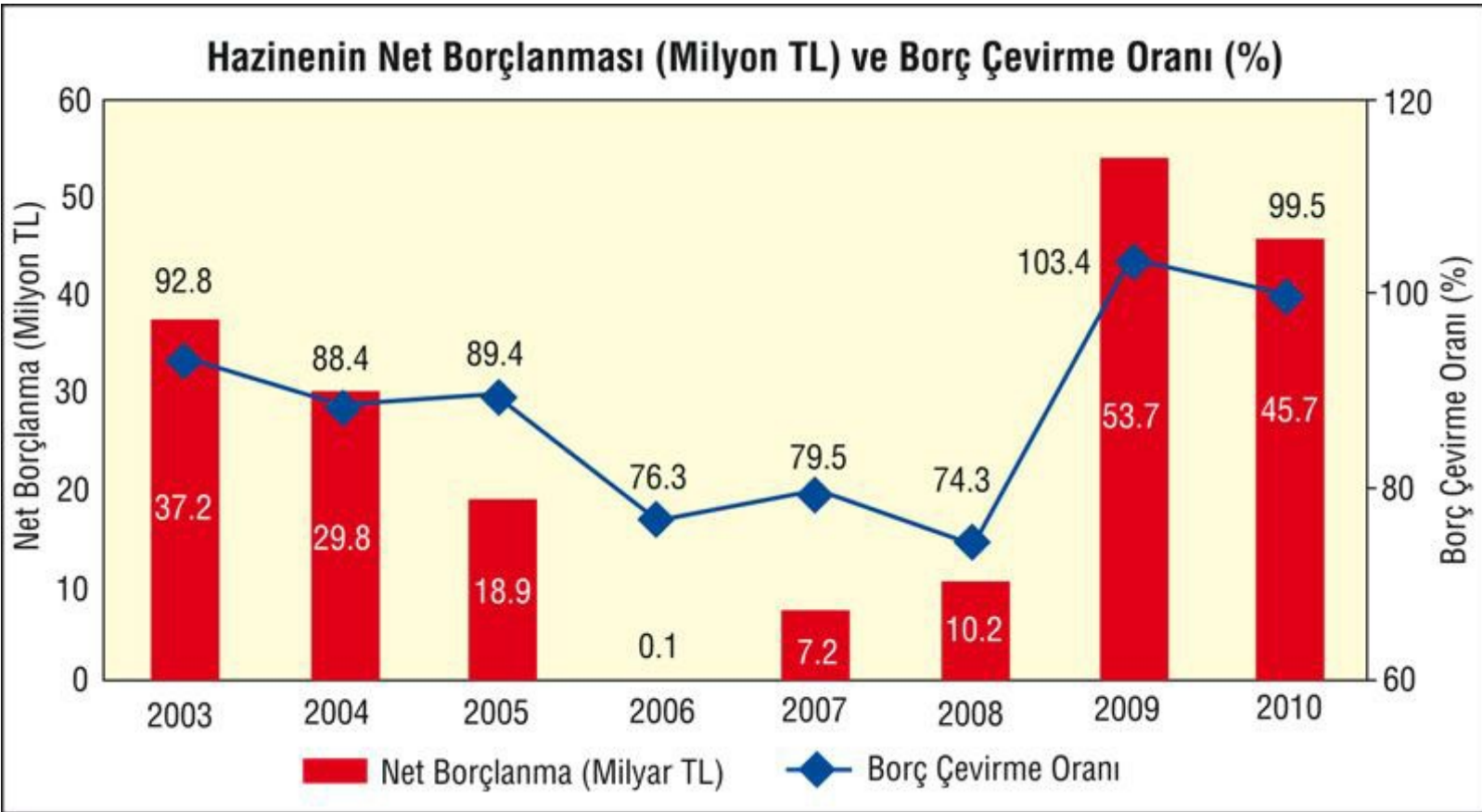
Kamu mali dengelerinin 2008 yılından başlayarak yeniden alt üst olmasıyla birlikte kamu borç yükü yükselmeye başladı. 2008 yılı sonunda yüzde 40 olan kamu borçlarının GSYH'ye oranı 2009 yılında yüzde 46, 2 olarak gerçekleşti.

Kamu Borcunun GSYH'ye oranı (%)

	İç Borç /GSYH	Dış Borç/GSYH	Kamu Borç Stoku/ GSYH
2002	42, 8	26, 5	69, 2
2003	42, 7	19, 4	62, 2
2004	40, 2	16, 5	56, 6
2005	37, 7	13, 4	51, 1
2006	33, 2	12, 3	45, 5
2007	30, 3	9, 3	39, 6
2008	28, 9	11, 1	40, 0
2009	34, 5	11, 7	46, 2

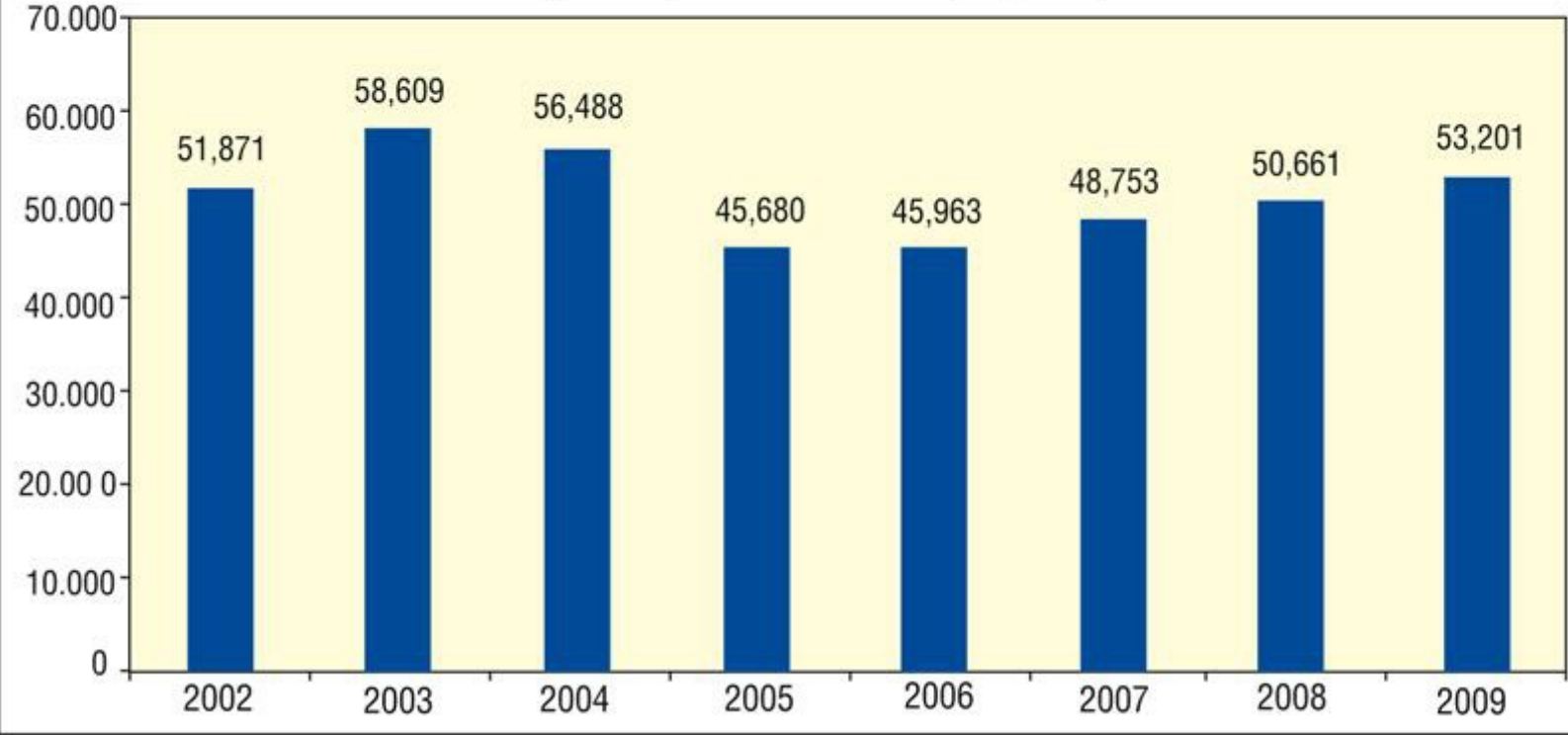
Kamu sektörünün içerisinde bulunduğu yüksek borçluluk düzeyi, kamunun kalkınma için harcayabileceği kaynakların faiz ödemesi olarak yerli ve yabancı bir avuç yatırımcıya ödenmesine yol açıyor.

Ne yazık ki 2003 yılından 2005 yılına kadar azalan bütçeden yapılan iç ve dış borç faiz ödemelerinin tutarı, faiz oranlarında yaşanan düşüşe rağmen yeniden yükseliyor.

Türkiye 2003-2009 yıllarını kapsayan son 7 yıllık dönemde devlet bütçesinden 359,4 milyar liralık faiz ödemesi yaparken, yatırımlara ayrılan tutar ise sadece 80,2 milyar lira düzeyinde kaldı. Yüksek kamu borçlanması, gelecekte daha az yatırım daha çok faiz ödemesi anlamına geliyor.

Kamu Kaynakları Faiz Ödemelerine Gidiyor Bütçeden Yapılan Faiz Ödemeleri (Milyon TL)

Yatırım ve Faiz Harcamaları (Milyon TL)

Yıl	Yatırım	Faiz
2003	7.165	51.871
2004	8.050	58.609
2005	9.805	56.488
2006	10.045	45.680
2007	10.683	45.963
2008	15.767	48.753
2009	18.662	50.661

Türkiye 2003-2009 yıllarını kapsayan son 7 yıllık dönemde devlet bütçesinden 359,4 milyar liralık faiz ödemesi yaparken, yatırımlara ayrılan tutar ise sadece 80,2 milyar lira düzeyinde kaldı.

Yüksek kamu borçlanması, gelecekte daha az yatırım daha çok faiz ödemesi anlamına geliyor.

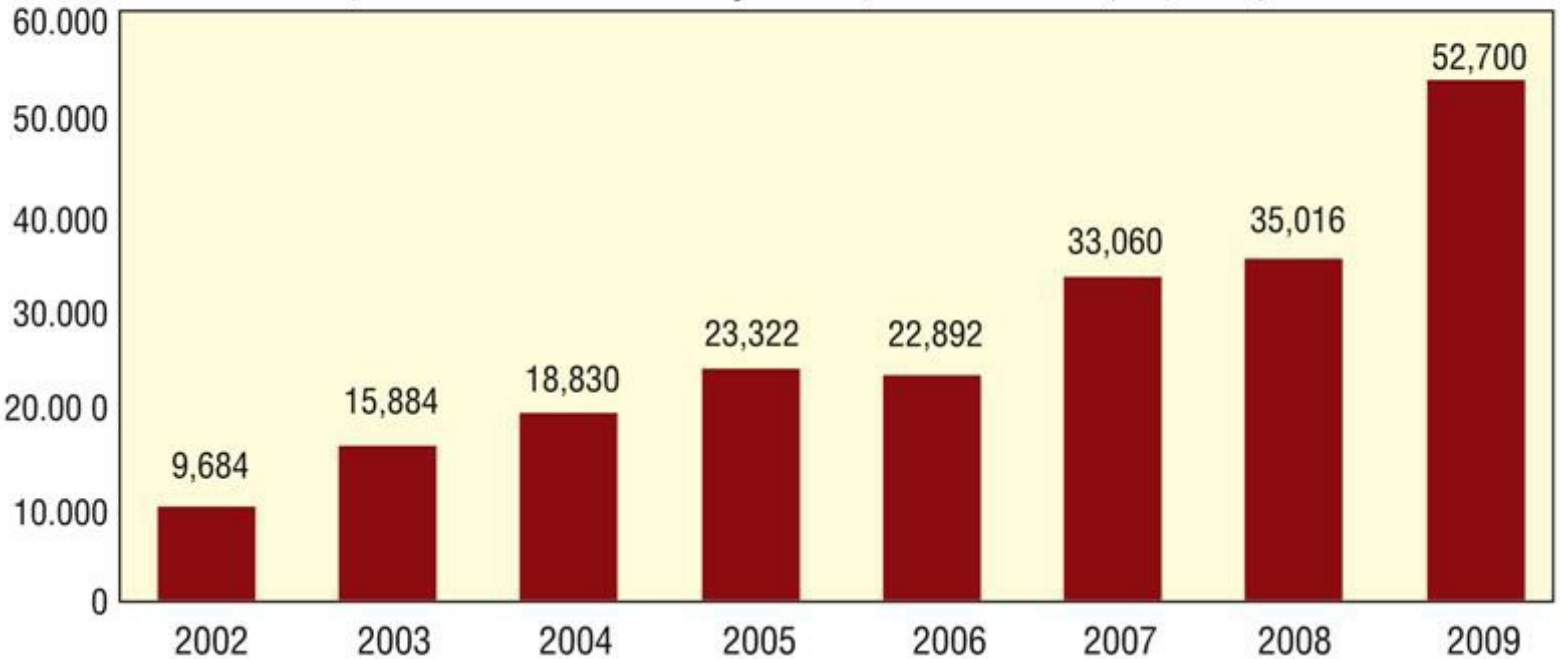
Sosyal Güvenlik İflasta

1980 sonrası neoliberal politikaları adım adım sosyal devleti yok etti. 12 Eylül mamulü 1982 Anayasası'na konulan emek örgütlenmelerine getirilen kısıtlamalar, grev, toplu sözleşme haklarını görünürde var gösterip fiiliyatta yok eden yaklaşımlar, emeğin enformelleşmesine imkân sağlayan her tür düzenleme, devletin istihdam sağlayıcı yatırımcı özelliğini budama... Bunların yanı sıra, vergi-harcama politikalarında, emeğin aleyhine sermayenin lehine düzenleme de sosyal devleti berhava etti. Malum; dışa açılmak için, rekabet gücü edinmek, onun için de emek maliyetini düşürmek, devletin bütçe üstünden emeğe aktardıklarını kesip sermayeye aktarmak, onu güçlendirmek gerekiyordu.

Emeklilere sağlanan maaş ve sağlık harcamalarında eli sıkı davranmak da bu neoliberal anti-sosyal yaklaşımın ürünüydü. Çoğu, IMF diktesiyle, istisnasız 1980 sonrası tüm hükümetlerin icraatlarına yansıyan bu anti-sosyal devlet yaklaşımı, son 7 yıllık AKP iktidarına da damgasını vurdu. Dahası, "Sağlıkta Dönüşüm" adı altında AKP iktidarınca girişilen "reform" adı altındaki icraat da tam bir fiyaskoyla sonuçlandı. Bugün, SGK, yani Sosyal Güvenlik Kurumu hızla iflase gidiyor ve kurumu ayakta tutmak için bütçe kaynaklarını artan oranlarda aktarmak gerekiyor. Öyle ki, bütçede en önemli kalemin biri faiz ödemeleri ise, diğeri SGK'ye, batmaması için yapılan, bütçe transferleridir.

AKP iktidarının ilk icraat yılı olan 2003'ün sonunda 16 milyar TL'yi bulan ve o yılın milli gelirinin yüzde 3.5'u tutarındaki bütçeye aktarımlar, 2007'de 33 milyar TL'yi buldu ve milli gelire oranı da yüzde 4'e yaklaştı. 2008'de ise bütçe transferleri 35 milyar TL'ye çıktı. Krizin de etkisiyle SGK 2009'da iyice batmaya başladı. Krizde çok sayıda işçi işten çıkartıldı, dolayısıyla prim gelirleri 1 yılda 2 milyar TL azaldı. Yanı sıra, hem özel sektör, hem Bağ-Kurlu esnaf, hem de çoğu AKP'li belediyeler prim borçlarını ödememeye başladılar. 2009'da tahsili gecikmiş prim alacağı tutarı 50 milyar TL'ye yaklaştı. Prim gelirleri azalırken ilaç firmalarına, özel hastane ve kliniklere bol keseden aktarılan kaynaklar, SGK'yi iyice dibe itti ve Hazine'den aktarılan kaynaklar 53 milyar TL'ye yaklaştı.

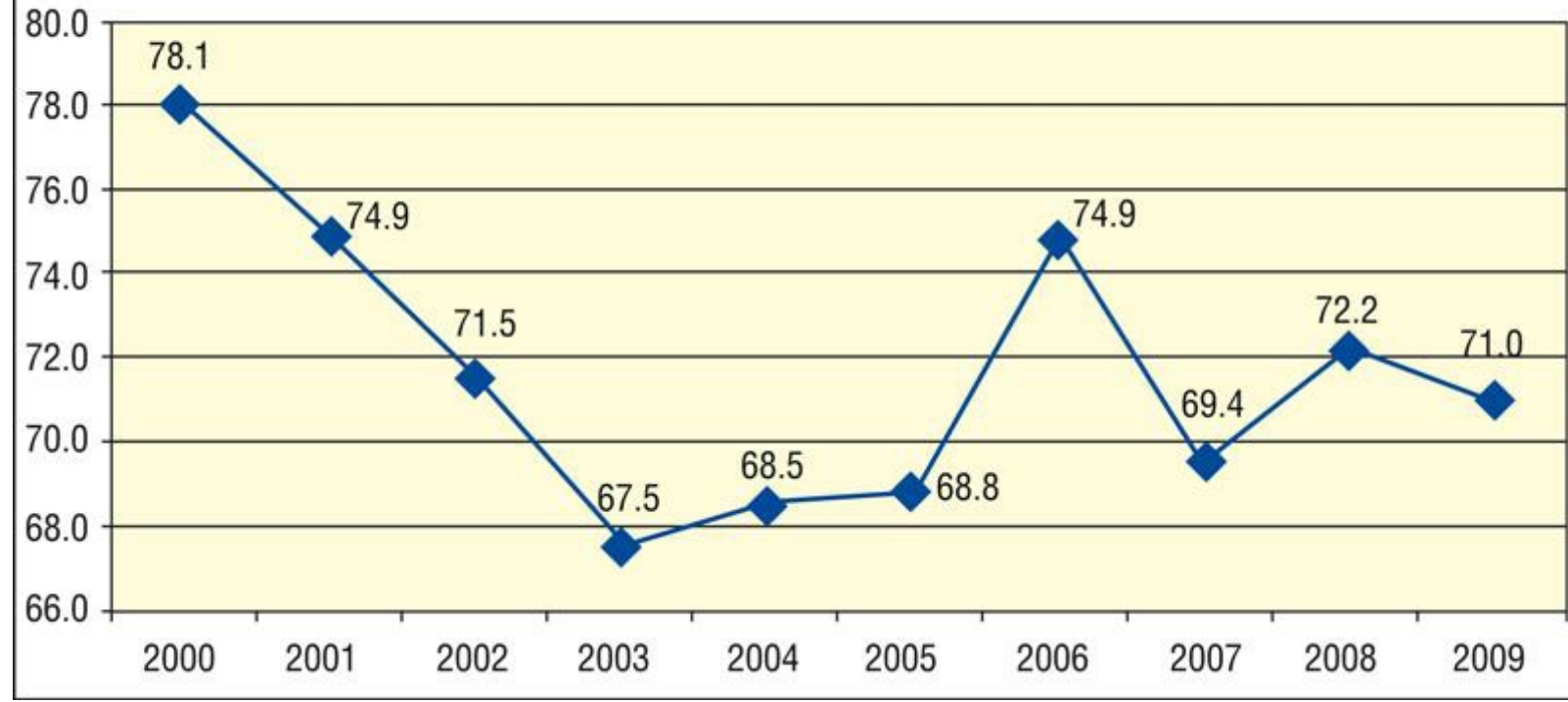
Sosyal Güvenlik Açıkları Bütçe Dengelerini Alt Üst Etti
Sosyal Güvenlik Sistemine Bütçeden Yapılan Transferler (Milyon TL)

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), kendi prim gelirleriyle sistemin toplam giderlerinin en fazla

yüzde 70'ini karşılayabiliyor. Geri kalan yaklaşık yüzde 30'luk kısım ise bütçeden alınan transferlerle finanse edilebiliyor.

Sosyal Güvenlik Sisteminin Gelirleri Giderinin Yüzde 70'ini Karşılayabiliyor Gelir/Gider (%)

SGK çatısı altında toplanan SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'nın 2000 yılında yüzde 78 olan gelirleriyle giderlerini karşılama oranı 2003 yılında yüzde 67,5'e kadar düşmüştü. İzleyen yıllarda yapılan prim aflarının yarattığı geçici gelir artışıyla birlikte yeniden yüzde 75'e kadar yükselen söz konusu oran 2009 yılında ise yüzde 71 olarak gerçekleşti.

Sosyal güvenlik sisteminin prim gelirleri yaptığı emekli aylığı ödemelerini bile karşılamaya yetmiyor. 2008 yılında 59,1 milyar lira emekli aylığı ödemesi yapan sosyal güvenlik sisteminin prim gelirleri ise 54,5 milyar TL düzeyinde kaldı.

Sosyal güvenlik sisteminin, emekli aylığı ödemelerinin kalan bölümü ve çok büyük miktarlara ulaşmaya başlayan sağlık harcamaları da bütçeden alınan kaynakla karşılandı

SOSYAL GÜVENLİKTE PRİM GELİRLERİ VE

EMEKLİ AYLIĞI ÖDEMELERİ (Milyon TL)

	Prim Geliri	Emekli Aylığı Ödemesi	Prim geliri/emekli aylığı ödemeleri
2002	14.822	16.687	88, 8
2003	21.178	25.174	84, 1
2004	27.424	30.661	89, 4
2005	30.882	38.537	80, 1
2006	41.620	45.076	92, 3
2007	44.052	52.312	84, 2
2008	54.546	59.137	92, 2
2009	48.138	61.761	77, 9

Yüzde 1'lik Sosyal Devlet

AKP iktidarının angaje olduğu özelleştirmeci, anti-sendikal, anti-sosyal neoliberal dünya görüşü, sosyal yardım harcamalarını inanılmaz ölçülerde daralttı. Sadece 2008 yılının sosyal harcamalarına göz atılınca, "sosyal devlet" adına yapılanları alt alta dizilince neoliberal zihniyetin ortaya nasıl insafsız, acımasız, sosyal devletsiz bir aygıt ortaya koyduğu görülür.

Sosyal Yardım Harcamaları (2008)				
Kurum	Yardım Türü	Kişi Sayısı	Gider (Bin TL)	Kişi Başına TL
Sağlık Bakanlığı	Yeşil Kart	9.225.745	4.031.000	43.7
SGK	Yaşlı ve Özürlü Aylığı	1.266.174	2.018.629	159.4
SYDV'ler (fon)	Tüm Sosyal Yardımlar	-	1.797.080	-
Belediyeler	Tüm Sosyal Yardımlar	-	519.034	-
Yurtkur	Burs (yüksek öğretim)	181.490	320823	176.8
Milli Eğitim Bakanlığı	Burs (ilk ve ortaöğretim)	172.940	113.137	65.4
İmarat Hizmetleri		149.530	98.005	65.5
SHÇEK	Ayni-Nakdi Yardım	30.909	59.300	191.9
Vakıflar GM	Aylık (yetim ve özürlüler)	4.433	13.728	309.7
Bus	ilk ve ortaöğretim ögr.	10.000	4.555	45.6
Vakıf Gureba Tedavileri	Tedavi hizmeti	5.268	726	13.8
TOPLAM			8.975.910	
TOPLAM/GSYH (%)			0.94	

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, MEB, SGK, SHÇEK, Vakıflar G. M.

Sosyal devlet olma adına yoksullara sunulan en önemli kalemi yeşil kart oluşturuyor. Aylık geliri asgari ücretin üçte ikisinden az 9 milyon yoksula, bu kartla hastanelerde tedavi imkanı veriliyor güya. Kulağa büyük bir lütuf gibi gelen bu uygulama, topu topu yıllık 4 milyar TL'lik bir harcama, ya da kişi başına 440 TL bile bulmayan bir harcama aslında. Hem de yarım yamalak. Hastaya, bu haliyle bile çeşitli ilaç ve başka masraflar çıkaran bir uygulama.

Sosyal Güvenlik Kurumu'nun yaşlı ve özürlü 1 milyon 266 bin kişiye vermiş görüldüğü "yaşlı ve özürlü aylığı", toplamda 2 milyar, ama aylığa vurduğunuzda kişi başına 160 TL bile değil...Büyük insafsızlık, merhametsizlik... Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından il ve ilçe vakıfları kanalıyla muhtaç kişilere; aile, sağlık, eğitim, özürlü yardımları ile sıcak yemek ve doğal afet harcamaları 2008 yılında toplam 1.8 milyar TL'den ibaret kaldı.

Yaklaşık 182 bin yüksek öğrenim öğrencisi Yurtkur'dan 321 milyon TL alıyor.Bu ayda 177 TL demek. Milli Eğitim Bakanlığı 173 bin ilk ve orta öğrenim öğrencisine aylık 65 TL verebiliyor. Çocuk Esirgeme Kurumu'nun 30 bin kişiye ayırdığı bütçe 60 milyon TL bile değil. Kişi başına 192 TL...Vakıflar Genel Müdürlüğü, 4 bin küsur yetim ve özürlüye yılda 310 TL veriyor.

Bu devletin tedavi, yaşlı aylığı, öğrenci bursu, sıcak yemek, giyecek yardımı vb olarak yaptığı bu harcamaların toplamı 2008'de 9 milyar TL'den yani Türkiye'de yaratılan milli gelirin yüzde 1'inin altında kaldı.

Eğitimde Metalaşma, Özelleşme

Birer kamu hizmeti olan ve devletin parasız olarak yurttaşlara vermek durumunda olduğu eğitim, sağlık hizmetleri neoliberal AKP iktidarınca hızla özelleştirip, ticarileştiriliyor; eğitim ve sağlık emekçileri sendikasızlaştırılıp güvencesizleştiriliyor, reel gelirleri düşürülüyor.

Türkiye'de 1980 sonrası hakimiyet kuran neoliberalizm, devletin ekonomik aktör kalmasına hiç tolerans göstermedi ve kamuyu sanayiden, enerjiden birçok ekonomik faaliyetten uzaklaştırdı. Ama sadece bu kadar mı? Hayır, en önemli görevleri olan kamusal eğitim ve sağlık görevlerini de savsakladı. Bu görevleri piyasaya terk edip hızla metalaşması, ticarileşmesine yöneldi. Bu konuda da epeyi yol aldığını söylemek mümkün. Daha şimdiden Türkiye gibi, nüfusun yüzde 80'inin ulusal gelirin yarısı ile geçinmeye çalıştığı bir ülkede eğitimde, sağlıkta dikkate değer bir endüstri oluştu. Özel okulları, vakıf üniversiteleri ile ortaya çıkan **eğitim endüstrisini**, bunlar için yarışan milyonlarca genci yarışa hazırlayan dersaneleriyle bir "**sınav endüstrisi**" izledi. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre, kayıtlı özel eğitim işyeri sayısı **13 binin** üstünde ve bu işyerlerinde **191 bin kişi** istihdam ediliyor. Bu da okulu, dershanesi ile eğitimin daha şimdiden ne kadar ticarileşip metalaştığını ortaya koyuyor.

Eğitimde devlet okullarının başarısızlığı, ortaya çıkan son sınav sonuçları ile dillere pelesenk oldu. Sığ, yüzeysel yaklaşımlarla, eğitimde devlet okullarının başarısızlığına vurgu yapılırken özelleşme, özel okullu öğrencilerinin sınav başarıları, bir tür "özelin, piyasanın" "kamusal"a zaferi gibi takdim ediliyor.

Devlet okullarında eğitim, her geçen gün biraz daha kalitesizleşmekte, eline diploma tutuşturulan çocuklar sınav duvarlarına kafalarını çarpıp her yıl yüz binlercesi hedefsiz, işsiz, rehbersiz gençler olarak oradan oraya savrulmaktadır.

Son 30 yılda özel okulu, dersanesi, vakıf üniversitesi ile eğitim endüstrisine ek olarak bir sınav endüstrisi ortaya çıktı, hatta çıkarıldı, yaratıldı.

Eğitimde devlet okulları, yoksul, alt orta sınıfların mecburi istikameti, sonuçta da mecburi başarısızlığı olurken, özel okullar varlıklı ve üst-orta sınıfların fedakarlıkla katlandıkları tercih olmaktadır.

BÜTÇEDEN ÖĞRENCİ BAŞINA NE HARCANIYOR? (2008)

	Bütçeden Harcama (Bin TL)	Öğrenci sayısı (BİN)	Öğrenci başına Hrc (TL)
Okul Öncesi Eğitim	285.353	733	389
İlköğretim	13.157.036	10470	1257
Ortaöğretim	6.421.228	3725	1724
Yükseköğretim	6.427.736	1314	4892
Diğer	4.188.395		
Toplam	30.479.748	16242	1877

Kaynak; Muhasebat GM, MEB

2008 yılında merkezi bütçeden eğitime yapılan harcama tutarı yaklaşık 30,5 milyar TL'dir. Bu harcama, toplamı 16 milyon 242 bini bulan devlet okullarındaki öğrenciler için yapılmıştır. Öğrenci

başına 1877 TL. Devletin harcamasına, velilerin devlet okuluna bağış, donanım katkı vb gibi harcamalarını ekleseniz bile, öğrenci başına "yatırım" yıllık 3000 TL'yi geçmez.

İlköğrenimden başlayarak vakıf üniversitelerine kadar, bir öğrenci için ailenin ayırdığı bütçe yılda 20 ila 30 bin TL arasında değişiyor. Devlet okullarının eğitimi için harcanan para yıllık 3000 TL'yi bulmazken özel okullu öğrenci en az 15 bin TL'lik net eğitimle donanmış olarak yarışa, sınava giriyor. **1'e en az 3 !... Müthiş bir fırsat eşitsizliği..** Bunlara, yine paraya dayanan özel ders, dersane destekleri de eklenmeli.

Eğitimde ticarileşme, devletin eğitime ayırdığı bütçenin, dolayısıyla kaliteli öğrenci yetiştirememesinin sonucunda ortaya çıkıyor. Türkiye'de 2008'de merkezi bütçeden eğitime harcanan para 30,5 milyar TL'dir. Bu, bütçenin yüzde 13,5'u ama ülke ulusal gelirinin yüzde 3,3'ünden ibarettir. Peki başka ülkeler, örneğin OECD ortalaması kaçtır? Yüzde 5...

Onun içindir ki, devlet okullarında öğretmen sayısı, derslik sayısı yetersizdir. Nitekim özel okullarla karşılaştırıldığında sonuçlar çarpıcıdır.

Öğretmen Başına Öğrenci ve Derslik Büyüklüğü (2008-2009)							
	Toplam Bin Kişi	Öğrenci		Öğrt/Öğrenci		Derslik/öğrenci	
		Özel	Resmi	Özel	Resmi	Özel	Resmi
Okul Öncesi	804	71	733	26	161	26	26
İlköğrenim	10.710	240	10.470	10	24	16	33
Ortaöğrenim	3.837	112	3.725	7	18	12	32
Toplam	15.351	423	14.928	9	23	12	32

İlköğrenimde devlet okulunda bir öğretmene 24 öğrenci düşerken bu sayı özelde 10'dur. Devlet okulunda derslikler 33 kişilik özelde 16 kişiliktir. Ortaöğrenimde özelde öğretmen başına 7, devlette 18 öğrenci düşüyor. Hele okul öncesinde devlet kuruluşlarında öğretmen sayısı inanılmaz yetersizliktedir; 161 okul öncesi miniğe 1 öğretmen!... Hepsi stajyer öğrencilerin, bakıcıların elinde...

Eğitimde özelleşmeyi, devletin eğitim yükünü hafifletici bir olumluluk olarak algılayan zihniyet, bu eğilimi destekliyor. Özelleşme hem neoliberal, hem muhafazakar-bağnaz olan bugünkü yönetimin öteden beri işine gelmektedir. Çünkü cemaat örgütlenmesinde dersaneler, okullar, şimdi de özel üniversiteler ile eğitim özelleştikçe hızlı yol almaktalar, özelleşmiş eğitim üstünden genç beyinlerde tahakküm kurlmaları daha da kolaylaşmaktadır. Ama henüz yapılacaklar bitmiş, hedeflere ulaşılmış değildir. Esas yönelecekleri hedef, eğitimi "yerel"e devretme projesidir. Kamu eğitimini "yerel"e devretmek demokratlıklarından değil, burada amaç, iş güvenliği olan kamu emekçilerini yerelde önce sözleşmeliye dönüştürmek giderek, eğitimi yerelde ticarileşme, piyasalaşmanın çemberine alarak daha çok ticarileştirmek, işgücünü de "esnekleştirmektir." Bu, daha güvencesiz, daha kul-köle bir eğitim emekçisi ortaya çıkarma projesidir. Eğitimi –hatta sağlığı– yerele devretme projesinin altında bu hinlik vardır. Bu hedefe ulaşmak için de Anayasa'nın 174 maddesi tarafından korunan, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu (Öğrenim Birliği Yasası) değiştirmeyi göze almaları gerekir. Çünkü bu yasanın 5. maddesine göre bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır ve MEB'in taşra teşkilatının yerel yönetimlere devri bugünkü şartlarda Anayasa'ya aykırıdır. Dolayısıyla, neoliberal-muhafazkâr AKP

iktidarının Anayasa ile ilgili bir değişikliğinin önemli bir maddesini oluşturacaktır.

Sağlıkta Metalaşma ve İlk Sonuçları

Toplumsal dokunun en gerilimli alanlarından biri de **sağlık**. AKP iktidarının da iman ettiği neoliberal kapitalizmde, her şey gibi sağlık üstünden de para kazanma ön plana geçmiş durumda. Sağlık hizmeti iyice **metalaşıyor**. Hasta, bir tüketici; sağlık çalışanı bir "işçi"; hastane sahibi, bir sermayedar olarak rol alıyor. Amaç, çalışana az ödeyerek, girdileri en ekonomik kullanarak, hasta tüketiciye "iyileştirme" hizmetini azami karla satmak ve sağlık üstünden birikim sağlamak. Bu, özel hastanelerde, gücü yeten tüketicilere yapılabildiği kadar uygulanıyor.

Kamu sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı 2001 yılında yüzde 3,2 iken 2008 yılında yüzde 4,5 olarak gerçekleşti ve bu oran 2009 yılında yüzde 5'e çıktı. Bu oran AB-27 ülkelerinde yüzde 6,7, OECD ülkelerinde yüzde 6,4'tür.

Bütçeden sağlığa ayrılan pay artmış görünse de, bu bütçe ilaç ve hizmet satın almalarla ilaç sanayine ve özel hastanelere, yan sektörlerle aktarılıyor.

2000 yılında ilaç ödemelerinin kamu sağlık harcamalarına oranı yüzde 39 iken, 2008 yılında yüzde 40,3 olarak gerçekleşti.

Tedavi masraflarını kişilerin kendilerinin karşılaması özellikle düşük gelirli hane halklarının daha da yoksullaşmasına yol açıyor. Yaşam Memnuniyeti Araştırmasının sonuçlarına göre; 2008 yılında hastalanma durumunda tedavi masraflarının karşılanma yollarına bakıldığında, yüzde 72'sinin bir sosyal güvenlik kurumundan, yüzde 14,9'unun kişinin kendisi tarafından, yüzde 10,4'ünün yeşil karttan, yüzde 1,3'ünün ise özel sigortadan karşılandığı görülüyor. 2004 yılında yüzde 28, 2 olan tedavi masraflarını kendi karşılama oranının 2008 yılında yüzde 14, 9'a gerilemesindeki en önemli etken, kırsal alanlarda yaşayanlarda bu oranın 2004 yılında yüzde 34, 6'dan yüzde 15'e düşmesidir. Sağlıkta özelleşmedeki hızlanma başka göstergelerle de ifade edilebilir: 2006-2008 döneminde hastanelere yapılan toplam müracaat sayısı yüzde 26 artarken, özel sektörde bu artış yüzde 149 olarak gerçekleşti. Müracaat sayısının artışında, kamu hastanelerinin tek çatı altında toplanarak hizmet sunumundaki farklılıkların azaltılması, özel sektör sağlık hizmetlerinden faydalanmanın teşviki etkili oldu.

Öte yandan 2008 yılında, toplam yatak kapasitesinin yüzde 11, 2'sine sahip olan özel sektör, büyük ameliyatların yüzde 26'sını ve toplam ameliyatların ise yüzde 48,1'ini gerçekleştirecek kadar alanını genişletti. Özel sektörün yatak devir hızı 2008 yılında yüzde 110,5'e çıkarken, Sağlık Bakanlığının yüzde 49, 9, üniversitelerin ise yüzde 43,1'de kaldığı görüldü. Ayrıca, kurumların kendi sahip oldukları yatak sayısına oranla yapılan büyük ameliyatların sayısına bakıldığında ise özel sektörün Sağlık Bakanlığının 2,1 katı, üniversitelerin ise 2,2 katı olduğu gözlemlendi.

Neoliberal AKP iktidarın kamu sağlık kuruluşlarındaki yaklaşımı, en az istihdamı en ucuza mal etmek, genel bütçeden kamusal sağlık kurumlarına olabildiği kadar en az harcamayı yapmak şeklindedir.

Hizmeti ucuza mal etme çabası da, ister istemez "metalaşmanın kuralları"nı davet ediyor ve neoliberal devlet, (bir kısmının karşılığını sigorta primi olarak aldığı) sağlık hizmetini, kamu sağlık kurumlarında verirken, hizmeti en ucuza mal etmek amacıyla, doktorundan hemşiresine, teknik ve idari personelden vasıfsız işçiye kadar tüm çalışanlardan en uzun süreli ve en yoğun çalışma zamanını almayı ve karşılığında en az ücreti vermeyi hedefliyor. Mekandan, ilaçtan, ekipmanı en

ekonomik biçimde kullanarak hizmeti en ucuza getirmeye çalışıyor. Metalaşmanın bütün kuralları insan sağlığı filan dinlemeyip burada devreye alınıyor, fabrikalardaki **Taylorizmin kuralları**, hastaneye taşıyor.

Metalaşmanın sağlığa nüfuzu, Türkiye koşullarında AKP iktidarı tarafından "sağlıkta dönüşüm" adı altında **taşeronlaşma** ile uygulanmaya çalışılıyor. Hastanelerde çalışan sağlıkçılar, önce klinik ve destek hizmet çalışanları olarak bölündüler. Eskiden kadrolu memurların yaptığı işler, güvencesiz, geçici sözleşme ile çalışan, düşük ücretli taşeron elemanlara devredildi.

"Parçalamak" anlamına gelen taşeronlaşmaya bir başka örnek, **aile hekimliği**. Sağlık ocaklarının odaları, farklı aile hekimleri için bölündü. Her oda, bir aile hekimine ve onun istihdam ettiği aile sağlığı elemanına ait. Gelen hasta da, odadaki herhangi bir alet de, ilgili aile hekimine ait. Sağlık ocağının değil, aile hekiminin hastası, bebeği, cihazı var. Küçük bir birimde bile, işgücü ve fiziksel mekan parçalanması yaşanıyor.

Bir sağlık çalışanına, diğerlerinin ve hatta kendi üzerine vazife olmayan işlerin yaptırılması yaygınlaştırılıyor, hekimler "performansım, dolayısıyla gelirim düşmesin" diye izine çıkmadan çalışıyor...

Daha çok, hekim dışı sağlık çalışanlarda esnek istihdama gidildi. Ama, hekimleri de kapsamaya başlıyor. 4924 Sayılı Kanun ile hekimlerde başlatılan süreç, aile hekimliği süreci ile yaygınlaşıyor. Kamu Hastane Birlikleri Yasası ile de tüm hekimlere teşmil edileceğe benziyor. Ücret esnekliği, Üniversite Hastanelerindeki özel uygulama ile, öğretim üyeleri için başlamıştı. Daha sonra, "performans" uygulaması ile, devlet hastaneleri bu esneklik biçimi ile tanıştı. Şimdi ise, gündeme gelen **"tam gün" yasası** ile, tüm sistem bu esneklik üzerine inşa edilmek isteniyor.

Sağlıkta Dönüşüm Programı ile yapılan, özetle şu: *"Yeni sağlık yatırımı yapmadan, yatırım diye muayene odalarını çoğaltıp, hekim ve sağlık çalışanı başına düşen iş yükünü arttırmak, bu şekilde sağlık hizmeti üretimini ve verimliliğini arttırmak, sağlık piyasası oluşturmak suretiyle bir sağlık hizmeti tüketim patlaması yaratmak, bu piyasanın gereği olarak birim maliyetleri düşürmek ve bu işleri çok hızlı ve kısa sürede yapmak..."*

Sağlık çalışanları, neoliberalizmin emekleri, meslekleri üstündeki tahakkümüne karşı koymak için direniyor, iş bırakıyor ve mücadele ediyorlar.

Bu ülkenin kaynakları, potansiyel bütçesi, sağlık emekçilerini böylesine boyunduruk altına almadan tüm yurttaşlara koruyucu ve tedavi edici hizmeti vermeye yeter de artar aslında. Vergi vermeyenlerden yeterli vergi alınsa, vergiler, daha az silaha, biber gazına harcanarak sağlığa-egitime yönlendirilse, sağlıkta bu alicengiz oyunlarına, sağlık emekçilerine bu baskıya hiç gerek kalmaz. Sorun karmaşık değil, son derece yalındır, sınıfsaldır...

Nitelikli kamusal eğitimi savunup sağlığın, eğitimin ticarileşmesine karşı çıkılmalıdır. Yaratılan ulusal gelir daha yüksek oranda vergiye dönüşmeli ve verginin de daha büyük kısmı eğitim ve sağlık için harcanmalıdır. Kamu emekçileri daha kaliteli eğitim veren düzeylere yükseltilmeli, okullar iyileştirilmeli, laik-demokratik zorunlu eğitimi de 12 yıla çıkararak bir talep geliştirilmelidir.

Bütçe açığı ve borç yükü, 2010'un bütün ekonomik ve sosyal politikalarına damgasını vuracak. Açığı azaltmak, yapılabildiği kadar vergi salmaktan, maaş, sağlık-egitim gibi her tür sosyal harcamayı

kısmaya kadar giderken dibi kazınan KİT'lerden kamu arsalarına, okul binalarına kadar elde avuçta kalan tüm kamu mallarını satmaya yelteniyorlar. Bu da "bütçe, kamu maliyesi" alanından emek kesimlerine karşı daha çetin bir saldırıyı öngörüyor.

Bölüm 6

Derinleşen Bölgesel Eşitsizlik, Göç ve Belediyeler

AKP İktidarında Bölgesel Uçurum

Yapısal olarak büyük bölgesel eşitsizliklerine sahip olan Türkiye'de, 2000'li yıllarda da bu sorun iyileşmedi, tersine AKP iktidarının neoliberal politikaları hem Doğu-Batı uçurumunu derinleştirdi hem de Batı'nın kendi içinde yeni eşitsizliklere yol açtı.

2001 yılından sonra ulusal gelirin illere ve bölgelere göre dağılımına ilişkin ilk kez veri açıklayan Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2004-2006 yıllarında yüksek büyümeden en çok İstanbul ve onu çevreleyen illerin pay aldığını, Ege ve Çukurova bölgesi illerinin önemli ölçüde ulusal gelirden pay kaybettiklerini ortaya koydu.

Yabancı sermaye, sıcak para, dış borç girişi ile yıllık yüzde 7 büyüme gerçekleştirilen ve AKP iktidarının en yüksek büyüme yıllarını içeren 2004-2006 döneminde, gelişmenin en çok İstanbul'a yaradığı ve 2001'de ulusal gelirdeki yüzde 21'lik payını 2006'da yüzde 28'e yakın artırdığı görüldü. Bu, İstanbul'un ulusal gelirdeki payını 5 yılda yüzde 30 artırması demek. TÜİK verileri, İstanbul'un sanayiye aktardığı Bursa, Eskişehir, Bilecik, Tekirdağ, Kırklareli bölgelerinin de bu büyüme döneminde payları artırdığını ortaya koydu.

AKP iktidarının büyüme yıllarından pay alan diğer iki bölgeden birini Antalya, diğerini ise Başkent Ankara oluşturdu. Antalya, turizm ve sera tarımındaki gelişme ile ulusal gelirdeki payını yarım puan artırırken Ankara'nın da ulusal gelirdeki payı 1 puan artarak yüzde 8,4'e çıktı.

AKP İKTİDARINDA GELİŞEN

GERİLEYEN BÖLGELER

	GSYİH'DA PAY		
	2001	2004-2006 ort	
GELİŞENLER (İSTANBUL			Payda
ÇEVRESİ+ANKARA+ANTALYA)	%	%	Artış, %
İstanbul	21, 3	27, 6	29, 6
Bursa, Eskişehir, Bilecik	5, 2	6, 5	25, 0
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	2, 5	2, 6	4, 0
Antalya, Isparta, Burdur	3, 5	4	14, 3
Ankara	7, 6	8, 4	10, 5
GELİŞENLERİN PAYI %	40, 1	49	22, 2
GERİLEYENLER			
(EGE+ORTA AN.+K.DENİZ+ÇUKUROVA)			
İzmir	7, 5	6, 7	-10, 7
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	3, 9	3, 5	-10, 3
Aydın, Denizli, Muğla	4, 2	3, 8	-9, 5
Balıkesir, Çanakkale	2, 2	2	-9, 1
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	7, 6	6	-21, 1
Kayseri, Sivas, Yozgat	2, 4	2, 3	-4, 2
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	2, 1	1, 5	-28, 6
Konya, Karaman	2, 7	2, 4	-11, 1
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	3, 2	2, 8	-12, 5
Kastamonu, Çankırı, Sinop	0, 9	0, 8	-11, 1
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşh.	3, 1	2, 6	-16, 1
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	2	1, 7	-15, 0
Adana, Mersin	5, 8	4, 1	-29, 3
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	2, 9	2, 4	-17, 2
EGE++Orta A. +Karadeniz+Çukurova	53, 2	44, 9	-15, 6
DOĞU/G.DOĞU ANADOLU			
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	1, 7	1, 4	-17, 6
Şanlıurfa, Diyarbakır	2, 2	1, 8	-18, 2
Erzurum, Erzincan, Bayburt	1	0, 9	-10, 0
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	1, 2	1, 1	-8, 3
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	1	1	0, 0
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	0, 6	0, 7	16, 7
Doğu-G.Doğu, %	7, 7	6, 9	-10, 4

Ege ve Çukurova Geriledi

2001 krizi sonrası yaşanan büyüme ağırlıkla İstanbul, Ankara ve Antalya ile sınırlı kalırken, diğer gelişme kutupları olan **İzmir ve çevresi** ile **Adana** ve çevresi ulusal gelirdeki paylarını koruyamadılar. 2001'de ulusal gelirden yüzde 7,5 pay alan İzmir'in 2006'daki payı yüzde 6,7'ye düşerek yaklaşık yüzde 11 kayba uğradı. Ege'nin diğer alt bölgelerinden Manisa ve çevresi ile Aydın-Denizli bölgelerinin de ulusal gelirdeki payları azaldı. Kuzey Ege illeri Balıkesir ve Çanakkale'nin de ulusal gelir içindeki payının artmadığı anlaşılıyor. Ege'deki kayıpta, tarımdaki ve sanayideki gerilmenin etkili olduğu, turizm ve ticaretteki gelişmenin, bu kaybı telafi edemediği görülüyor.

Türkiye'nin diğer büyüme kutuplarından **Adana-Mersin'in** de 2001'de yüzde 6'ya yakın payının 2006'da yüzde 4'e kadar gerilediği anlaşılıyor. Bu kaybın, bölgedeki sanayi ve tarımdaki gerilemeden kaynaklandığı söylenebilir. Bu illere komşu Hatay, K.Maraş, Osmaniye'nin de söz konusu dönemde gelişmenin nimetlerinden pay alamadıkları görüldü. Aynı coğrafyadaki **G.Antep**, Kilis ve Adıyaman da ulusal gelirdeki paylarını artıramadılar.

Türkiye'nin tarım, ticaret ve kısmen sanayi ile geçinen diğer Orta Anadolu illerinin, Batısı ve Doğusu ile Karadeniz'in de ulusal gelirdeki paylarını artıramadıkları, yer yer ciddi ölçüde geriledikleri anlaşılırken, Doğu ve G.Doğu'nun da "makus talihini" bu dönemde de kıramadığı ve gelişme rüzgarından nasiplenemediği anlaşılıyor.

TÜİK verilerinden anlaşılan o ki, 2001 krizi sonrası AKP döneminde yaşanan dış kaynak girişi kaynaklı büyüme, Orta Anadolu'da **Kayseri ve Konya** çevrelerinde de sıçramaya yol açmamış. Bu bölgeler de ulusal gelirdeki paylarını koruyamamışlar.

BÖLGELERİN KİŞİ BAŞINA GELİRİNDE AKP DÖNEMİ

	KİŞİ BAŞINA GELİR ENDEKSİ		
	2001	2006	Değişim
TÜRKİYE	100	100	%
GELİŞENLER (İSTANBUL ÇEVRESİ+ANKARA+ANTALYA)			
İstanbul	143	155	8, 3
Bursa, Eskişehir, Bilecik	117	140	19, 9
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	127	130	2, 3
Antalya, Isparta, Burdur	95	115	21, 5
Ankara	128	136	5, 9
GERİLEYENLER (EGE+ORTA AN.+K.DENİZ+ÇUKUROVA)			
İzmir	150	126	-16, 2
Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak	88	84	-5, 0
Aydın, Denizli, Muğla	113	102	-9, 3
Balıkesir, Çanakkale	98	86	-12, 6
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	191	144	-24, 6
Kayseri, Sivas, Yozgat	66	69	5, 2
Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	85	70	-18, 1
Konya, Karaman	75	74	-1, 5
Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	73	71	-3, 3
Zonguldak, Karabük, Bartın	108	106	-1, 5
Kastamonu, Çankırı, Sinop	70	72	2, 5
Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşh.	67	73	8, 6
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	65	53	-18, 5
Adana, Mersin	111	80	-28, 3
Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	74	58	-21, 0
DOĞU/G.DOĞU ANADOLU			
Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	67	58	-13, 4
Şanlıurfa, Diyarbakır	54	43	-19, 5
Erzurum, Erzincan, Bayburt	50	56	12, 5
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	46	43	-6, 1
Van, Muş, Bitlis, Hakkari	35	35	0, 0
Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	34	40	18, 1

Kişi Başına Gelirde Gerileyen Metropoller

AKP dönemindeki büyümenin büyük eşitsizliği kişi başına gelir verilerinde de görülüyor. TÜİK'in verdiği kişi başına gelir rakamlarına göre, 2001'de Türkiye ortalamasının yüzde 43 üstünde kişi başına geliri olan İstanbul, bu payını AKP iktidarı döneminde yüzde 55'e çıkarırken İzmirlinin geliri yüzde 26'ya gerilemiş görünüyor. 2001'de Türkiye ortalama kişi başına gelirinden yüzde 50 fazla olan İzmir kişisel geliri, AKP döneminde Türkiye ortalamasından sadece yüzde 26 fazla. Esas büyük gerileme Adana-Mersin bölgesinde. 2001'de Türkiye ortalamasının yüzde 11 üstünde olan bölge kişi başına gelirinin AKP döneminde Türkiye ortalamasının 20 puan altına düştüğü anlaşılıyordur. Bölgenin, zellikle Güneydoğu'dan aldığı ge istihdamla yanıt verememesi, artan yoksullaşma, kişi başına geliri de çok düşürmüş görünüyor. Komşu iller, Hatay, K.Maraş, Osmaniye bölgesinde de kişi başına gelirde yüzde 21 gerileme olduğu dikkat çekiyor.

TÜİK verilerine göre, Diyarbakır ve ř.Urfa bölgesinde, AKP iktidarı döneminde kişi başına gelir endeksi yüzde 20'ye yakın azaldı ve 2001'de Türkiye ortalamasının yüzde 54' olan bölge kişisel geliri, AKP döneminde Türkiye ortalamasının yüzde 43'ne kadar düştü. Bu oran Van ve çevresinde yüzde 35'e kadar iniyor. Beş yılda önemli bir yoksullaşma yaşandığının açık bir göstergesi.

Bir bütün olarak bakıldığında, AKP iktidarı döneminde, gelişmenin Türkiye geneline yansımadığı, özellikle İstanbul'da odaklandığı anlaşılıyordur. İstanbul'un ulusal gelirdeki payı yüzde 28'e kadar çıkarken Bursa, Tekirdağ gibi komşu illerin, İstanbul odaklı bir gelişme gösterdikleri anlaşılıyordur. Ankara, inşaat ve hizmet sektörlerindeki üretim artışları ile dönemi kârlı kapatırken, Antalya'nın da sera tarımı ve turizmi ile ulusal gelirdeki payını artırdığı görülüyor. Bunların dışında Ege'den Orta Anadolu'ya, Karadeniz'den Doğu ve G.Doğu'ya kadar bütün bölgelerin AKP iktidarı döneminde ulusal gelirdeki paylarını koruyamadıkları, TÜİK verileri ile bir kez daha teyit edilmiş oluyor. Bu, AKP iktidarının Doğu-Batı arasındaki uçurumu daraltamadığı gibi, Türkiye'nin Batısı, Kuzeyi ve Güneyinde de gelişme yaratamadığını, İstanbul ile Türkiye'nin diğer bölgeleri arasındaki uçurumu iyice derinleştirdiğini ortaya koyuyor...

Göçe Adres: İstanbul, Ankara, İzmir

İlden ile ikametgah adresi değiştirenler, göç etmiş sayılıyorlar. Her il, tabii ki göç de alıyor, göç de veriyor. Aldığı verdiğinin üstünde ise **net göç** almış deniyor. Yani, nüfusu, doğumlardan öte, göçle artmış oluyor.

Son 2 yılın göç verilerine bakılırsa, her yıl 2 milyon 250 bin dolayında nüfus yer değiştiriyor, bir ilden bir ile göçüyor. Bu neredeyse her 70 kişiden 2'sinin göçmesi demek. Daha dikkat çekeni şu: Yüzde 5'e yakın daralan 2009 ekonomisine, yüzde 14'e çıkan işsizliğe rağmen, göç eden sayısı sadece yüzde 1,6 (35 bin) azaldı ve 2 milyon 236 binde direndi. İşsiz sayısı yüzde 53 artarak 750 bini geçse de, İstanbul, göçenlerin ilk adresi olmaktan kurtulamadı.

Net Göç Alan Başlıca İller: 2008-2009					
	2008	2009	2008-2009 ORT	İl Payı,%	2008/2009 Değ. %
Ankara	30.562	37.079	33.821	14	21.3
İstanbul	26.675	39.481	33.078	13.6	48
İzmir	27.248	26.873	27.061	11.2	-1.4
Antalya	36.225	17.064	26.645	11	-52.9
Bursa	35.594	10.247	22.921	9.5	-71.2
Kocaeli	23.018	12.033	17.526	7.2	-47.7
Tekirdağ	25.161	8.589	16.875	7	-65.9
Eskişehir	9.761	9.121	9.441	3.9	-6.6
Muğla	10.948	1.777	6.363	2.6	-83.8
Yalova	10.114	2.036	6.075	2.5	-79.9
Aydın	8.798	884	4.841	2	-90
Çankırı	1.068	8.335	4.702	1.9	680.4
İlk 12 İl	245.172	173.519	209.346	86.4	-29.2
Net Göç	276.896	207.928	242.412	100	-24.9
12 İl Payı	88.5	83.5	86.4		
Toplam Göç	2.273.492	2.236.981	2.255	237	-1.6

Kriz, 2009'da net göç alan illere akışı ancak 70 bin azaltabildi, yine de bu illerde nüfus, göçlerle 208 bin artmış görünüyor. 2008 ile 2009'un göç adresi değişti. 2008'de göçle nüfus artışı sağlayanlarda Antalya ilk sıradaydı. Bursa, onu izliyordu. Tekirdağ, Kocaeli gibi sanayi şehirlerinin de göçle nüfusu artıyordu. 2009'da bu yön, değişti. Antalya'nın göçle nüfus artışı 36 binden 17 bine düştü. Bursa'nınki 35 binden 10 bine, Tekirdağ'ınki de 25 binden 8 bine geriledi. Sanayinin, inşaatın durgunluğa girdiği kentlerde kriz, göçün adresini bire bir etkilemiş görünüyor.

2009'da, Ankara'nın net göçü yüzde 21 arttı ve nüfus, göçle 37 bin daha çoğaldı. İstanbul nüfusunu göçle artıranların sayısı bir yılda yüzde 48 arttı ve 40 bine yaklaştı. İzmir'in, tarım dışı işsizliği yüzde 17'yi aşsa da nüfusunu her yıl 27 bin kişi büyüttü. 2009'da, Muğla, Yalova, Aydın'a dönük net göç tempo kaybederken Çankırı'nın, net göç alması dikkat çekici.

2008 ve 2009'da, göçle nüfus kaybedenler arasında, Doğu'dan Erzurum, Kars, Ağrı, Muş; Güneydoğu'dan Diyarbakır, Mardin, Ş. Urfa, öne çıkan iller. Ama net göç vermede Orta Anadolu'nun

birçok ili de dikkat çekiyor. Yozgat, Ş.Urfa kadar net göç veriyor. Çorum, Sivas, hatta Konya'nın yılda 9 bin net göçle nüfus kaybı, Kars'ın önünde.

2008 ve 2009'da net göçle en fazla nüfus kaybeden Mardin'den göçenler yüzde 60'a yakın artarak 22 bine çıktı. Erzurum, Diyarbakır, Muş, Ağrı, Ş.Urfa, Yozgat, Sivas, Konya, 2008'de daha yüksek net göç verirken 2009'da göçü azalttılar. Daha doğrusu, bir başka bahara ertelediler.

Bölgesel uçurumların daralmak yerine büyüdüğü, "açılım" safsatası ile G.Doğu'nun yine bir başına bırakıldığı 2009'da, göç, metropollerde artan işsizliğe rağmen sürdü ve yakın gelecekte de duracağı benzemiyor.

Doğulu Nüfusun Yüzde 40'ı Batı illerinde

Türkiye'nin gündeminde hep ilk sıralarda yer alan "Kürt sorunu", Kürtlerin göçler sonrası coğrafi olarak nerelere yerleşmiş oldukları sorusuna da yanıt istiyor. 2008 ve 2009'da da süren Doğu insanını göçü ile Batı illerindeki Doğulu, Kürt kökenli nüfus artmaya devam etti.

2007 Adrese Dayalı Nüfus Sayımı sonuçlarına göre, 21 doğu-güneydoğu ilimiz doğumlu nüfus 17,8 milyona yakın. Bu, toplam Türkiye nüfusunun yüzde 25,2'si demek.

Nüfus sayımı sonuçları, 18 milyona yaklaşan Doğulu nüfusun 7 milyon ya da yüzde 40'a yakınının Doğu ve Güneydoğu illerinde değil, Batı, Orta ve Güney Anadolu illerinde yaşadığını ortaya koyuyor. Yani doğdukları topraklardan bu coğrafyalara göçmüşler. Daha detay bir analiz yaptığımızda, 7 milyondan 6,5 milyonunun 17 büyük merkezde yaşadığı anlaşılıyor.

DOĞULU NÜFUSUN YOĞUNLAŞTIĞI İLLER			
İller	2007 İl Nüfusu	Doğulu Nüfus	İlde pay yüzde
İstanbul	12.530.394	3.068.736	24, 5
Adana	2.005.515	456.804	22, 8
Mersin	1.595.045	349.262	21, 9
Kocaeli	1.436.534	270.184	18, 8
İzmir	3.732.362	701.682	18, 8
Yalova	181.446	32.613	18, 0
Gaziantep	1.559.573	268.414	17, 2
Bursa	2.428.201	333.516	13, 7
Aydın	945.218	101.890	10, 8
Ankara	4.459.302	433.528	9, 7
Manisa	1.319.443	124.097	9, 4
Antalya	1.782.843	165.534	9, 3
Tekirdağ	725.766	65.817	9, 1
Bilecik	203.609	15.491	7, 6
Osmaniye	452.775	29.940	6, 6
Muğla	762.137	42.812	5, 6
Sakarya	834.749	42.714	5, 1
17 il Toplamı	36.954.912	6.503.034	17, 6
21 Doğu ili Dışındaki Nüfus ve Doğulular	59.297.744	7.073.093	11, 9
Toplam Nüfus ve Doğulular	70.482.646	17.792.002	25, 2

Kaynak; TÜİK, 2007 ADNS verilerinden hesaplandı. 21 il içinde G.Antep ve Kilis bulunmamaktadır.

Daha çarpıcı olan **İstanbul**'un durumudur; "Bölge" dışında yaşayan 7 milyon Doğulunun 3 milyonu İstanbul'da hayatını sürdürüyor. Bu anlamda "**En büyük Kürt kenti İstanbul!**" tezi hiç abartılı değil... İstanbul'u takiben Çukurova'nın, yani **Adana ve Mersin'in** barındırdığı Doğulu nüfus 800 bini buluyor. G.Antep'i katarsanız sayı 1 milyonu aşıyor. Bu illerdeki Doğulu nüfus, toplam il nüfuslarının yüzde 20'si dolayında.

İzmir'de 700 bini aşkın Doğu ve Güneydoğu doğumlu nüfus var ve onlar İzmir nüfusunda yüzde 20'ye yaklaşan paya sahipler. Kocaeli, Yalova, Bursa, gibi Marmara Bölgesi illeri, Doğulular için

ayrı bir göç merkezi. Keza, Başkent **Ankara**'da da 430 bini aşkın Doğulu yurttaş yaşıyor ve Ankara nüfusunun yüzde 10'unu oluşturuyor.

Görüldüğü gibi, birçok ülkede gözlenen etnik kimliklerin belli coğrafyada yaşadıkları gerçeği, (İspanya'da Basklılar, Katalanlar örneğinde olduğu gibi) Türkiye için geçerli değil. Uzun yıllar yaşanan göçler ile Doğulu (ya da geniş bir vezinle Kürt) nüfusun yüzde 40'ı Batı illerine yerleşmiş, iş ve aşlarını bu coğrafyalardan kazanıyorlar.

Belediyelerde Hizmet Aşağı - Borç, Açık Yukarı

Küresel kriz, kent hizmetlerini de olumsuz etkiliyor ve nüfusun yüzde 83'ünü kapsayan belediye hizmetlerinin kalitesi düşüyor. Ulaşım, su, kanalizasyon yatırımları aksadı, bazıları askıya alındı. Kentliye verilen hizmetlerin niceliği ve niteliği düştü. Bunda, AKP iktidarının izlediği neoliberal belediyeciliğin krizle birlikte iflase doğru gitmesi etkili oldu.

Merkezde olduğu gibi, yerelde de kamu hizmetini, özelleştirme, ticarileştirme, taşeronlaştırma prensipleriyle yürütmekte ısrar eden AKP iktidarı, özellikle büyük kent belediyelerinde, yandaş müteahhitleri palazlandırıcı politikalarıyla da bütçe açıklarını tırmandırdı ve darboğaza girdi. Büyük belediyelerin açıkları hızla artıyor.

YEREL YÖNETİMLERDE GİDERLER VE AÇIK: İLK 10 İL,

2008-2009 9 AY, Milyon TL

	2008 (9 ay)		2009 (9 ay)	
	Gider	Açık	Gider	Açık
İstanbul	8.980	-1.520	9.744	-2.018
Ankara	3.175	-578	3.281	-424
İzmir	2.335	-270	2.813	84
Kocaeli	1.022	148	1.180	459
Bursa	992	21	958	-21
Antalya	967	-123	936	-155
Konya	731	-16	664	17
Adana	765	-161	636	-20
Mersin	651	-54	585	-18
Kayseri	526	-71	523	-108
İLK 10 il	20.144	-2.624	21.320	-2.204
Diğer 71 il	10.562	-554	10.856	-623
81 il	30.706	-3.178	32.176	-2.827

Kaynak:Maliye Bakanlığı, Muhasebat G.M. veri tabanı

Belediyeler arasında en çok alarm vereni İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediyeleri. Maliye Bakanlığı'nın verileri, yerel yönetim harcamalarının üçte birini kullanan İstanbul'un açığının arttığını ve 2009'un 9 ayında 2 milyar TL'yi geçtiğini gösterdi. Bu, 3 milyar TL'ye yaklaşan 81 ilin açığının yüzde 71'ine tekabül ediyor. Melih Gökçek'in 3 seçim dönemi Büyükşehir Başkanı olduğu Ankara ise ASKİ ve EGO'nunkilerle birlikte, 4 milyar TL'yi geçen Hazine borcu ile bataklık durumda. Bir diğer büyük borçlu, 1,5 milyar TL borcu ile İzmit Büyükşehir Belediyesi. Müstakbel bir borçlu da Gaziantep. GASKİ'nin Hazine borcu 3,5 milyar TL'ye yaklaşıyor. AKP'li belediyeden enkaz devralan CHP'li Antalya Belediyesi sıkıntıları aşmaya çalışırken İzmir, borçlanmadan, kendi kaynakları ile çarkını çevirmeye çalıştı.

Hükümetle IMF'nin en önemli tartışma konularından birini sosyal güvenlik harcamaları, diğerini yerel yönetim harcamaları oluşturuyor. 2009 yılında Bütçeden sosyal güvenlik için aktarılan kaynak 50 milyar TL'yi geçerken "mahalli idareler" için yapılan aktarmalar 19 milyar TL'ye yaklaştı. 2009'daki yerel seçim, bu hovardalıkta etkili oldu . Ama şimdi genel bütçede kemer sıkıan AKP

iktidarı, yerel yönetimleri de kemer sıkmaya zorluyor. Onlar da bunu, belediye çalışanlarının sayısını azaltarak, hizmetleri taşeronlara aktararak (İstanbul'da itfaiye işçilerinin isyanına yol açtıkları gibi), ücretleri aşağı bastırarak yapıyorlar. Ama bununla kalmıyor AKP'nin neoliberal belediyeleri ürettikleri mal ve hizmetlere zam üstüne zam yapıyorlar, kamu binalarını, arsaları da haraç mezat satışa çıkardılar. Örneğin, 2009'da su fiyatları yüzde 14, belediye otobüsü fiyatları yüzde 9 ile, yüzde 6,5'luk TÜFE'nin üstünde artırıldı. Bu arada emlak vergileri de sessiz sedasız artırılarak kentliye yeni bir yük getirildi.

Belediyelere, AKP iktidarı 2009'da "özelleştirme komutu" verdi ve en az 2, 4 milyar TL'lik özelleştirme direktifi verildi ama yeterli talep gelmediği için bu satışlar pek gerçekleştirilemedi. Borç batağındaki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, yine sessiz ve derinden kamu arsalarını satışa sundu. Bunlardan biri, Taksim'deki Hyatt International Otel varlığı. Yaklaşık 15 bin metrekarelik arsa ve üzerindeki 360 odalı otel binası, 150 milyon lira muhammen bedel üzerinden kapalı teklif alma yöntemiyle satışta. Belediye bir süre önce işletme hakkı 2025 yılına kadar Fiba Grubu'nda olan Swisshotel'in de arsa ve binasını satma kararı almıştı. Belediyenin satış listesinde Tarabya'daki Boğaziçi İmar Müdürlüğü ve eski Bayrampaşa Cezaevi de var.

Neoliberal belediyeçilik, krizle birlikte tel tel dökülüyor. Kentlilerin, kentsel mal ve hizmetler üstünden yüz yüze kaldıkları istismara, haksız zamlara karşı seslerini yükseltmeleri, kentsel arsaların, varlıkların sessiz ve derinden satışına karşı uyanık ve duyarlı olmaları gerekiyor. Taşeronlaşma ile yandaş sermaye kayırmacılığına, belediye çalışanlarının sendikasızlaştırılıp esnek istihdamla köleleştirilmesine, yeni vergi yüklerine karşı mücadele, yerelde, kentlilerin katılımcı, doğrudan demokrasiyi hedefleyen kent örgütlenmeleriyle, kent meclisleriyle yükseltilmelidir.

Sonuç:

Emek Cephesi İçin

Tehditler ve Fırsatlar

İçinden geçmekte olduğumuz küresel kriz için "tarihin en büyük krizi" nitelemesi, dost-düşman herkesçe paylaşılıyor. Kitlese işsizliklere, yoksulluklara, iflaslara yol açan bu kriz, hem sermaye ile emek arasındaki çatışmaları hem de sermaye içi çatışmaları hızlandırdı.

2008 ve 2009 boyunca süren kriz yangını, "piyasa her şeye kadirdir" safsatasını altüst ederken, yeniden devlet müdahalelerini davet etti ve kapitalist devletler, gelişmiş-gelişmemiş tüm ülkelerde bir dizi müdahalede bulunarak krizi aşmayı, küçülmeden büyümeye geçişi tesis etmeye çalıştılar, çalışıyorlar. Küresel krizin geçtiğini söylemeye, IMF dahil, kimse henüz cesaret edemiyor.

2010 ve izleyen birkaç yıl daha, krizin enkazı ve aşılması ile ilgili operasyonlarla uğraştıracak herkesi. Bu dönem, sermaye açısından olduğu kadar emek açısından da çeşitli tehditleri ve fırsatları barındırıyor. Bu tehditlerin iyi anlaşılması gerekiyor. Kriz, bazı sermayedarlara olduğu kadar, emek kesimine de fırsatlar sunar. Bu fırsatları da iyi görmek ve değerlendirmek çalışan sınıfın elinde.

* * *

2008'de başlayan 2009'da derinleşen küresel kriz, gelişmiş ülkelerde finans krizi yaratırken kısa sürede ateş, reel kesime de sıçradı. Hükümetler, bütçe kaynaklarını finansın çökmemesi için seferber ettiler. Merkez Bankaları para politikaları ile, faiz indirimleri ile kriz ateşini indirmeye çalışırken çeşitli vergi politikaları ile sermayeye sağlanan teşviklerle de kurtarma operasyonları sürdü. Bu önlemler son bulmuş değil.

Devletlerin, sermaye için yaptıkları ekonomik müdahaleler çok önemli bütçe açıklarına yol açtı. Öyle ki, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İrlanda gibi ülkelerin kamu borçları, bir anda bu ülkeleri iflasın eşiğine getirdi. Her ülkede hükümetler, kriz için harcadıkları kaynakların faturasını ağırlıkla çalışan kesime yıkmak istediler ama bu ülkelerde yük daha ağır. Bütçe açıklarını daraltmak için yapılacak yeni borçlanmaların kaynağını bulmak kolay değil. Kırk katır kırk satır misali IMF ile AB'nin zenginleri arasında kaldı güney Avrupa ülkeleri. Sonuçta, bu ülkelerden başlayarak Avrupa'da emek karşıtı, kemer sıkıcı, sosyal hakları budayacak önlemler uygulanmaya başlanırken, emek örgütleri de güçleri oranında direnmeye çalışıyor, kazanımlarından vazgeçmemeye çabalyorlar.

2010'dan başlayarak, Güney Avrupa'dan itibaren birçok Avrupa ülkesinde kitlelerin direnişi sözkonusu. Bu, sendikal bürokrasi cenderesinde ataletle sürüklenmiş işçi sınıfı hareketi için bir silkinme, yeniden örgütlenme ve mücadeleye katılım fırsatı da aynı zamanda. Mücadele şimdiden genel grevlere kadar varan çeşitli eylem biçimleriyle yükseltilirken ekonomik-demokratik mücadeleyi politik mücadele ile irtibatlandırma çabaları da yeniden yükseliyor. Daha demokratik, daha adil bir düzen arayışları için yeniden kitleler sokağa çıkıyor, tartışmalar alevleniyor. Artan ölçüde, sistemin özüne ilişkin sorgulamalar artıyor. Kapitalizmin geleceğinin olup olmadığı tartışılıyor; daha adil, daha doğaya ve insanlığın geleceğine saygılı, adil bir düzen arayışı her düzeyde, her platformda araştırılıyor.

* * *

Küresel kriz, küresel kapitalizmin beyni ABD'nin finansında patlak verirken kısa sürede gelişmiş Avrupa ülkelerinin ve Japonya'nın finans kesimlerine bulaştı. Ancak, kriz, bu "merkez ülkelerle" sınırlı kalmadı; Türkiye gibi **çevre-bağımlı ülkeleri** de içine aldı. Bu bulaşma, çevre ülkelerin "merkez"e olan iki bağımlılığıyla gerçekleşti: Birincisi merkezin parasal kaynaklarına –*sıcak para-doğrudan yabancı sermaye, dış kredi*– bağımlılık; ikincisi ise bu ülkelerin pazarlarına olan bağımlılıkla yaşandı.

1990'lar sonrası ağırlıkla merkez ülkelerin dayanıklı/dayanıksız sanayi ürünlerinin üreticisi durumuna geçen Asya, Doğu Avrupa, Güney Amerika'nın çevre ülkeleri, ihracatlarını ağırlıkla merkez ülkelere odaklamış durumdalar. Merkez'den ithalat talebinin azalması, çevre ülkelerin sanayilerini bir anda atıl duruma soktu ve krize sürükledi.

Bu ülkeler arasında Çin, Hindistan, Brezilya gibi, kriz öncesi döviz açığı yerine döviz fazlası olan ülkeler, krizden güçlenmiş olarak çıkma fırsatı bulurken, döviz açığı olan, cari açık veren Türkiye ve çoğu Doğu Avrupa ve bazı Güney Amerika ülkeleri daha fazla kırılğan hale geldiler; bir kısmı IMF anlaşmaları ile kemer sıkıcı reçetelere zorlandılar.

* * *

Türkiye, finans kesimini 2001 yılında tahkim etmiş olduğu için, küresel krize finans ayağından yakalanmadı ancak, sanayi ürün ihracatında önemli düşüş yaşadı; dolayısıyla krize sanayi ayağından yakalandı. Düşen sanayi üretimi ile birlikte yaşanan tensikatlar, ailelerin tüketim harcamalarını kısarak iç talebi de daralttı. Böylece dış ve iç talepteki gerileme, Türkiye kapitalizminde önemli bir daralmaya yol açtı. Daralmanın yükü öncelikle, işten çıkarılan işçilere yıkılırken, işini koruyanlar da çok düşük ücretlere mahkum edildiler. Bir yılda 840 bin artan işsiz sayısı ile birlikte resmi işsizlik oranı da yüzde 11'den yüzde 14'e, işsiz sayısı 3,5 milyona tırmandı. Bu dehşetli işsizlik artışı, Türkiye'yi işsizliği en çok artan ülkeler tablosunda ilk sıralara çıkardı.

Türkiye'nin büyümesinin ana rüzgârı olan dış kaynak ayağında, doğrudan yabancı sermaye ve dış kredi girişi 2009'da ciddi oranlarda azalırken, borsaya ve devlet tahvillerine yatırım yapan **sıcak para**, önce sert bir çıkış yaptıktan sonra, verilen faizlerin cazibesi ve görelî istikrar iklimi algılaması ile geri döndü. Bu arada, kaynağı şaibeli döviz girişleri de kaynak açığını, sert döviz şoklarını önleyici etkiler yaratarak krizin büyümesini önledi.

2009 biterken, beklenen dış dünyadan, özellikle AB'den pazar açılması yeterince gerçekleşmedi ve toparlanmanın beklenenden yavaş olacağı teslim edildi. Bununla birlikte, anlaşılan o ki, "toparlanma" denilen şey, yine eski kurguda olduğu gibi, dış kaynak girişini özendirmeye, bunun için yüksek faiz vermeye, döviz kurunu düşük tutma politikasına dayandırılacak. Bunun, bir yandan dışarı yüksek faizler ödemeyi sürdürmek; bir yandan da düşük kur nedeniyle yerli üretimi ve istihdamı olumsuz etkileyen etkilere göz yummak olduğu açık. Buna eşlik edecek bir beklenti, emek kesimi için esas tehdidi oluşturuyor. O da, işsizliği de bahane ederek ücretleri daha da düşürme, **esnek çalışma** adı altında işgücünü güvencesizleştirme tehdididir. Sermaye kesimi, bu krizden çıkışı da ucuz işçiliğe dayandırma eğilimindedir ve ihracatçı Asya ülkeleri, Çin'deki, Hindistan'daki insanlık dışı çalışma koşullarının, sefil ücret düzeninin, Türkiye'ye taşınması niyetindedirler. AKP iktidarı da bu talebe cevap vermeye gönüllüdür.

* * *

Emek cephesi, bütçe üstünden de çeşitli istismarlara uğramakta ve tehditlere maruz kalmaktadır. AKP iktidarı, 2009 yerel seçimleri için uyguladığı genişletici maliye politikalarını, krizin etkilerini yumuşatmak için KDV-ÖTV indirimleri ile sürdürmüş, buna sosyal güvenlik açıkları eşlik edince ortaya devasa boyutlarda **bütçe açıkları** çıkmıştır. Bu açıkları finanse etmek, daraltmak için **borçlanma** devasa boyutlara çıkarırken, bir yandan da, çoğunluğunu emekçilerin oluşturduğu tüketici kesime dönük dolaylı vergiler, sağlık kesiminde harçlar, katkı payları artırılmış, kamu varlıkları özelleştirme ihaleleri ile yok pahasına satılmaya çalışılmıştır.

Öte tarafta, **bütçe harcamaları** ayağında da zaten kısıtlı olan sosyal harcamalar daha da daraltılmıştır. Bunun yanında artan nüfusun kamusal hizmet ihtiyacına rağmen, kamu çalışan sayısı hızla azaltılmakta, özlük hakları budanmakta, daha düşük aylıklara mecbur bırakılmakta, örgütlenme, sendika, toplu sözleşme hakları kullandırılmamaktadır.

Sağlıktan, eğitimden, adaletten, sosyal korumadan esirgenen kaynaklar yeniden faiz harcamalarına ayrılmıştır. 2010'dan itibaren bu tercihe AKP iktidarı devam etme eğilimindedir.

Küresel kriz, yaklaşık 30 yıldır sürdürülmeye çalışılan neoliberal politikaları, sonuçta iflasa sürüklemiş ve sermayeye aynı patikada sermaye birikimini sürdürmenin kolay olmayacağını göstermiştir. Küresel kapitalizm ile son 30 yılda daha çok entegre olan Türkiye kapitalizmi de, merkez ülkelerin yaşadığı tikanıklardan birebir etkilenmekte ve aynı neoliberal patikada sermaye birikimini sürdürememenin sıkıntılarını yaşamakta, çıkış için ise daha saldırgan, daha anti-demokratik düzenlemelere yönelmektedir.

Türkiye özelinde sermaye-emek arasındaki çatışma, sermayenin kendi içinde de yaşanmakta, AKP'nin dayandığı neoliberal-muhafazakar sermaye kesimleri, TÜSİAD'da temsil edilen sermaye kesimleri ile çatışmakta, devlet rantlarını daha çok kendilerine yontma konusunda sermaye içi çatlak hızla büyümektedir. Bu durum, artan ölçüde bir anti-demokratikleşmenin, sivil bir darbenin icrasını yaşama sokarken, neoliberal-muhafazakar kesime karşı cepheyi de bir ölçüde genişleterek emek kesimine yeni fırsatlar sunmaktadır.

Emek cephesi, 2010 ve sonraki dönemde bütün bu tehditler ve fırsatlarla yüz yüze olduğunun bilincinde mücadelesine devam edecektir.